T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TROAS BÖLGESİ'NDE ANTİK KALINTILAR IŞIĞINDA ŞEHİR VE ŞEHİRCİLİK SÜRECİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Kadir AYDIN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Göksel SAZCI

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

TROAS BÖLGESİ'NDE ANTİK KALINTILAR IŞIĞINDA ŞEHİR VE ŞEHİRCİLİK SÜRECİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Kadir AYDIN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Göksel SAZCI

Çanakkale – 2014

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Troas Bölgesi'nde Antik Kalıntılar Işığında Şehir ve Şehircilik Süreci" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
20/06/2014
Kadir Aydın
İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Kadir AYDIN'a ait

"Troas Bölgesi'nde Antik Kalıntılar Işığında Şehir ve Şehircilik Süreci"

adlı çalışma, jürimiz tarafından, Arkeoloji Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üye Yrd. Doç. Dr. Göksel SAZCI

(Danışman)

Üye Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU

Üye Doç. Dr. Reyhan KÖRPE

Tez No : 10035657

Tez Savunma Tarihi: 16/05/2014

ONAY

Doç. Dr. İbrahim Hakkı ÖZTÜRK

(Enstitü Müdürü)

23/05/2014

ÖZET

(Troas Bölgesi'nde Antik Kalıntılar Işığında Şehir ve Şehircilik Süreci)

"Troas Bölgesi'nde Antik Kalıntılar Işığında Şehir ve Şehircilik Süreci" konulu bu çalışmada, bölgede yer alan yerleşmelerdeki şehir kavramı ve şehircilik süreci incelenmiştir. Troas Bölgesi, Batı Anadolu'da yer alan ve bugünkü adıyla Biga Yarımadası olarak bilinen bölgedir. Bölge verimli toprakları ve avantajlı jeopolitik konumu nedeniyle tarih boyunca çok sayıda yerleşmeye sahne olmuştur. Bölgede araştırması yapılmış yerleşmeler başta Troia olmak üzere incelenmiş, bölgenin şehirleşme süreci anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında, bu yerleşmelerin kısaca kazı tarihçelerinden bahsedilmiş, yerleşmelerin coğrafi koşulları gibi çevresel özelliklerinin yanında, yerleşme sakinlerinin kültürel yaşantılarına da kısaca değinilmiştir. Söz konusu yerleşmelerin mimari gelenekleri, konutların inşasında kullanılan malzemeler ve yapım teknikleri hakkında bilgi verilmiş, çeşitli literatürlerin yanında kazı ve yüzey araştırma sonuçlarından da yararlanılmıştır. Yerleşimler incelendikten sonra oluşturulan kentleşme kriterleri bağlamında değerlendirilerek hangi yerleşimlerin şehir olup olamayacağı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kriterler oluşturulurken daha önce şehirleşme üzerine çalışan bilim adamları incelenmiş ve bu verilerden yola çıkılmıştır.

ABSTRACT

(In The Light of Ancient Ruins in the Region of Troas

In This Urban and Urbanism Process)

"In the light of ancient ruins in the region of Troas in this Urban and Urbanism Process" themed study, the concept of urban and urbanism process where habitations are located is researched. Troas Region is the place where locates in the West Anatolia and it is the city which is currently known as Biga Peninsula. The region has witnessed so many habitations throughout the history because of its fertile soil and advantageous geopolitical position. In the researched habitations in the region, particularly Troia, it is tried to be understood the urbanism process of the researched region.

Within the study, it is mentioned that the excavation traces of these habitations briefly; besides the environmental features such as the geographic conditions of the habitations, the cultural experiences of the local people are mentioned as well. The mentioned habitations' architectural traditions, the materials which is used in the buildings and the production techniques are diagnosed and besides the variable literatures, excavation and surface survey results are used as well. After the researches of the habitations, it is tried to be understood whether which habitations would be urban or not, evaluating the formed urbanism criteria. While forming these criteria, the scientists who worked on urbanism previously are researched and it is based on these data.

ÖNSÖZ

Şehir ve şehirleşme süreci, Arkeoloji'den Siyaset Bilim'e kadar çok geniş bir alanın ilgisini çekmiştir. Bu konuda her disiplin kendine göre bir şehir tanımı geliştirmiş ve kuramını bu tanım üzerine şekillendirmiştir. Mezopotamya'da başlayan şehirleşme süreci buradan tüm dünyaya yayılım göstermiştir. Özellikle son dönemde yürütülen arkeolojik çalışmalar, şehir kavramına klasik bakış açılarından daha farklı yaklaşılması gerektiğini, her yerleşimin kendi gelişim çizelgesi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Troas Bölgesi'ni de bu bağlamda kendi kültürel gelişim alanı içerisinde değerlendirmek son derece yerinde olacaktır. Bu çalışma içerisinde, Troas Bölgesi'ndeki Neolitik dönemden itibaren her yerleşim, kendi gelişim evresi içersinde, fakat birbirleriyle bağlantılı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Neolitik dönemden başlayarak Demir Çağı da dahil olmak üzere, kazısı yapılmış tüm yerleşimler ile yüzey araştırması yapılmış yerleşimlerin bir bölümü tezin kapsamı içerisinde değerlendirilmiştir.

Çalışmamın fikir aşamasından bitişine kadar desteklerini esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç Dr. Göksel SAZCI başta olmak üzere, değerlendirmeleriyle tezime yön veren sayın jüri üyeleri, değerli hocalarım, Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU ve Doç. Dr. Reyhan KÖRPE'ye çok teşekkür ederim.

Tezimde büyük emeği geçen Gonca GEZER, son dakikaya kadar desteğini her zaman hissettirdi. Bu çalışmada emeği çok büyük ve bu çalışma biraz da onun sayesinde sonlanabildi. Yaptığı her şey için kendisine minnettarım. Çalışma boyunca maddi ve manevi desteklerini her daim hissettiğim başta Annem olmak üzere tüm Ailem iyi ki varsınız. Yine Ayrıca kadim dostum Mustafa Barış YURDAKUL'u anmadan geçemeyeceğim. Tüm sıkıntılarıma uzakta da olsa çözüm üretmeye çalıştı. İyi ki tanımışım seni ve iyi ki dostumsun…

Kadir AYDIN

ÇANAKKALE 2014

İÇİNDEKİLER

Özet i
Abstract ii
Önsöz iii
İçindekiler iv
Levha Listesi vi
GİRİŞ 1
1. Amacı 2
2. Kapsam 2
3. Çalışma Yöntemi 3
4. Troas Bölgesi'nin Coğrafi Özellikleri 4

BÖLÜM I
(ŞEHİR VE ŞEHİRLEŞME)

1. Şehir ve Şehirleşme Kavramı 10
2. Şehir Tanımları 11
3. Şehirleşmeyle İlgili Kuramlar 21
4. Şehir Oluşabilmesi İçin Gerekli Kriterler 46

BÖLÜM II
(YAKIN DOĞU VE ANADOLU'DA KENTLEŞME SÜRECİ)

1. Yakındoğu'da Şehirleşme Süreci 59
2. Anadolu'da Şehirleşme Süreci 78

BÖLÜM III
(TROAS BÖLGESİ ŞEHİRLEŞME SÜRECİ)

1. Şehirleşme Öncesi Troas 93
1.1. Neolitik Dönem 93
1.1.1. Çoşkuntepe 94
1.1.2. Uğurlu Zeytinlik Höyük 97
1.2. Kalkolitik Dönem 102
1.2.1. Kalkolitik Smintheion 103
1.2.2. Kumtepe A 108
1.2.3. Beşik- Sivritepe 113

1.2.4. Alacalıgöl 116
1.2.5. Bozköy- Hanaytepe 120
1.2.6. Kumtepe B- C 126
1.3. Tunç Çağı 130
1.3.1 İlk Tunç Çağı 130
1.3.1.1.İlk Tunç Çağı I 130
1.3.1.1.1. Yenibademli Höyük 132
1.3.1.1.2. Beşik-Yassıtepe 140
1.3.1.1.3. Troia I 143
2. Şehirleşme Sürecinde Troas 151
2.1. İlk Tunç Çağı 152
2.1.1. İlk Tunç Çağı II 152
2.1.1.1. Troia I-II 152
2.1.1.2. Karaağaçtepe 163
2.1.2. İlk Tunç Çağı III 168
2.1.2.1. Troia II-III 169
2.1.2.2. Troia IV 176
2.1.2.3. Troia V 180
2.1.2.4. Maydos Kilisetepe 182
2.1.3. Orta Tunç Çağı 185
2.1.3.1. Troia VI 187
2.1.3.2. Maydos Kilisetepe 198
2.1.4. Son Tunç Çağı 199
2.1.4.1.Troia VIIa 199
2.1.4.2. Maydos Kilisetepe 203
2.1.4.3. Yenibademli Höyük 206
2.2. Demir Çağı 208
2.2.1. Troia VIIb 208
2.2.2. Maydos Kilisetepe 211
SONUÇ 214
KAYNAKÇA
LEVHALAR

LEVHA LİSTESİ

Levha I.1. Troas Bölgesi Genel Haritası. (Türkiye Atlası 1977)

Levha I.2. Troas Bölgesi Rüzgar ve Akıntı Yönleri (Korfmann 2002: 381)

Levha II.1. Troas Bölgesi Karamenderes Deltası Jeomorfolojisi (Kayan 2006: 14)

Levha II.2. Troas Bölgesi Jeoloji Haritası (Yıkılmaz 2002: 23)

Levha III.1. Bereketli Hilal (Roaf 1996: 22)

Levha III.2. Mezopotamya Yerleşimleri. (Oates 1976: 14)

Levha IV.1. Kebara Kültürü Yayılım Alanı (Bar-Yosef 1992: 499)

Levha IV. 2. Natuf Kültürü Yayılım Alanı (Bar-Yosef 1998: 160)

Levha V. 1. Yakındoğu'da MÖ. 10. bin- 7. bin Buluntu Yerleri (Schmidt 2007: 1- 2)

Levha V. 2. Halaf Kültürü Yayılım Alanı (Özdoğan 2011: 106)

Levha VI. 1. Ubeyt Kültürü Yayılım Alanı (Özdoğan 2011: 108)

Levha VI. 2. Eridu Ubeyt Dönemi Zigurat (Özdoğan 2011: 108)

Levha VII. 1. Ubeyt Dönemi Seramiği (Özdoğan 2011: 109)

Levha VII. 2. Uruk Kültürü Yayılım Alanı (Frangipane 2010: 35)

Levha VIII. 1. MÖ. 4. bin Seri Üretim Kapları (Frangipane 2011: 154)

Levha VIII. 2. Uruk Yerleşimi (Roaf 1996: 60)

Levha IX.1. Uruk Mührü (Roaf 1996: 70)

Levha IX.2. Sümer Çivi Yazısı (Oates 1976: 118)

Levha X. Anadolu Neolitik ve Kalkolitik Dönem Kültürleri (Arkeoatlas 2011)

Levha XI. Kültürel Yayılım Alanları (Arkeoatlas 2011)

Levha XII. 1. Kalkolitik Çağ Güneydoğu Anadolu Kültürleri (Frangipane 2001: 140)

Levha XII. 2. Körtiktepe Yerleşimi (Özkaya 2009: 3)

Levha XIII. 1. Körtiktepe Yerleşimi Yuvarlak Planlı Yapıları (Özkaya 2007: 30)

Levha XIII. 2. Dicle Vadisi Yerleşimleri (Altınbilek 2013: 290)

Levha XIV.1. Göbeklitepe Yerleşimi (Schmidt 2007: 30)

Levha XIV. 2. Salat Camii Yanı Yerleşimi (Miyake 2006: 122)

Levha XV. 1. Çatalhöyük Yerleşimi (Hodder 2006: 15)

Levha XV. 2. Çatalhöyük Plan (Roberts 1996: 26)

Levha XVI.1. Çatalhöyük Yerleşimi Planı (Meart 1967: 72)

Levha XVI.2. Çatalhöyük Evleri (Hodder 2006: 96- 97)

Levha XVII.1. Çatalhöyük Duvar Resimleri (Mellaart 2003: 103- 197)

Levha XVII.2. Çatalhöyük Oturan Tanrıça Heykeli (Mellaart 2003: 121)

Levha XVIII.1. Troas Bölgesi Neolitik ve Kalkolitik Dönem (Takaoğlu 2008: 2)

Levha XVIII.2. Coşkuntepe Höyük (Takaoğlu 2013: 40)

Levha XIX.1. Coşkuntepe Höyük Buluntuları (Takaoğlu 2013: 42)

Levha XIX.2. Coşkuntepe Höyük İşlenmemiş Öğütme Taşları (Takaoğlu 2005: 428)

Levha XX.1. Uğurlu Zeytinlik Höyük Yerleşimi Gökçeada Konumu (Erdoğu 2012: 12)

Levha XX.2. Uğurlu Zeytinlik Höyük (Erdoğu 2013: 13)

Levha XXI.1. Uğurlu Zeytinlik Höyük Mimari Öğeler (Erdoğu 2012: 13)

Levha XXI.2. Uğurlu Zeytinlik Höyük Buluntuları. (Erdoğu 2012: 14)

Levha XXII.1. Kalkolitik Gülpınar Yerleşimi (Takaoğlu 2013: 16)

Levha XXII.2. Kalkolitik Gülpınar Mimarisi (Takaoğlu 2013: 18)

Levha XXIII.1. Kalkolitik Gülpınar Buluntuları (Takaoğlu 2013: 26)

Levha XXIII.2. Kalkolitik Gülpınar Çanak Çömleği (Takaoğlu 2013: 20)

Levha XXIV.1. Kalkolitik Gülpınar Heykelcikler (Takaoğlu 2013: 22)

Levha XXIV.2. Kalkolitik Gülpınar Çanak Çömleği (Takaoğlu 2013: 23)

Levha XXV.1. Kumtepe (Sperling 1976: 362)

Levha XXV.2. Kumtepe Plan (H. Z. Koşay, 1936: 28)

Levha XXVI.1. Beşik- Sivritepe Yerleşimi (Gabriel 2002: 344)

Levha XXVI.2. Beşik-Sivritepe Plan (Korfmann 1988: 328)

Levha XXVII.1. Alacalıgöl Yerleşimi (Gabriel 2004: 122)

Levha XXVII.2. Alacalıgöl Kap Literatürü (Gabriel 2004: 127)

Levha XXVIII.1. Bozköy Hanaytepe (Aslan 2010: 296)

Levha XXVIII.2. Bozköy Hanaytepe (Yılmaz 2013: 861)

Levha XXIX.1. Kumtepe B Plan (Korfmann, 1995: 248)

Levha XXIX.2. Kumtepe B Duvarları (Korfmann, 1995: 252)

Levha XXX.1. Kumtepe Tahribat (Korfmann1995: 239)

Levha XXX.2. Kumtepe C Duvarları (Korfmann 1995: 251)

Levha XXXI.1. Tunç Çağı Yerleşimleri (Hüryılmaz 2007: 45)

Levha XXXI.2. Tunç Çağı I Yerleşimleri (Takaoğlu 2008: 5)

Levha XXXII.1. Gökçeada Erken Tunç Çağı Yerleşimleri (Hüryılmaz 2006: 40)

Levha XXXII.2. Yenibademli Höyük Konumu (Hüryılmaz 2007: 46)

Levha XXXIII. 1. Yenibademli Höyük Savunma Duvarı Rampası (Hüryılmaz 2006: 41)

Levha XXXIII.2. Yenibademli Höyük İki Evreli Sokak (Hüryılmaz 2006: 41)

Levha XXXIV.1. Yenibademli Höyük Fırın ve Ocak Kalıntısı (Hüryılmaz 2006: 43)

Levha XXXIV.2. Yenibademli Höyük Kap Literatürü (Hüryılmaz 2009: 244)

Levha XXXIV.3. Yenibademli Höyük Pişmiş Toprak Kancalar (Hüryılmaz 2006: 7)

Levha XXXV.1. Beşik-Yassıtepe (Takaoğlu 2008: 10)

Levha XXXV.2. Beşik- Yassıtepe Taş Temel Konut Kalıntıları (Korfmann 1985: 161)

Levha XXXVI.1. Troia Havadan Görünüş (Korfmann 2002: 67)

Levha XXXVI.2. Hisarlıktepe 1871- 1873 Yıllarındaki Görünümü (Easton 2006: 107)

Levha XXXVII.1. Troia Tabakaları (Dörpfeld, 1902, 17)

Levha XXXVII.2. Troia Tabakaları (Korfmann 2002: 348)

Levha XXXVIII.1. Troia I Yerleşmesi Genel Planı (Mellaart, 1959: 133)

Levha XXXVIII.2. Troia I Planı (Ünlüsoy 2006: 134)

Levha XXXIX.1. Schleimann Yarması (Ünlüsoy 2006: 135)

Levha XXXIX.2. Troia I Kap Literatürü (Sazcı 2002: 55)

Levha XL.1. Troia I Erken Dönem (Ünlüsoy 2006: 138)

Levha XL.2. Troia I Savunma Duvarı (Korfmann 2004: 48)

Levha XLI.1. Troia II Yerleşimi Planı (Ünlüsoy 2006:139)

Levha XLI.2. Troia II Rampası (Ünlüsoy 2006: 141)

Levha XLII.1. Troia II Kap Literatürü (Sazcı 2002: 57)

Levha XLII.2. Depas Amphikypellon Adı Verilen İçki Kapları (Sazcı 2002: 58)

Levha XLIII.1. Karaağaçtepe Yerleşimi (Özbek 2008: 2)

Levha XLIII.2. Karaağaçtepe Höyük (Özbek 2008: 4)

Levha XLIV.1. Karaağaçtepe Schleimann Çizimi (Özbek 2008: 3)

Levha XLIV.2. Karaağaçtepe Tabakalanma(Özbek 2008: 4)

Levha XLV.1. Karaağaçtepe Buluntuları (Özbek 2008: 5)

Levha XLV.2. Karaağaçtepe Günümüzdeki Durumu (Özbek 2008: 6)

Levha XLVI.1. Troia II Geç Evresi Yerleşim Planı (Ünlüsoy 2001: 142)

Levha XLVI.2. Troia II Geç Evresi Megaronu (Blegen 1950: 457)

Levha XLVII.1. Troia III Evresi Yerleşim Planı (Ünlüsoy 2001:143)

Levha XLVII.2. Troia III Evresi Ait Megaron Tabanı (Sazcı, 2007. 65)

Levha XLVIII.1. Troia III Yapıları (Blegen 1995: 93)

Levha XLVIII.2. Troia III Çanak Çömleği (Sazcı 2002: 63)

Levha XLIX.1. Troia IV (Blum 2001: 146)

Levha XLIX.2. Troia IV Konutları (Blum 2001: 147)

Levha L.1. Troia IV Fırın (Blum 2001: 148)

Levha L.2. Troia IV Mimari yapıları (Blum 2001: 149)

Levha LI.1. Troia IV Çanak Çömleği (Blum 2001: 151)

Levha LI.2. Troia IV Buluntuları (Blum 2001: 152)

Levha LII.1. E6 Karesinde Troia V (Blegen 1995: 106)

Levha LII.2. Troia V Konutu (Blum 2002: 76)

Levha LIII.1. Troia V Çocuk Mezarı (Blum 2002: 78)

Levha LIII.2. Troia V Kadın Mezarı ve Mezar Hediyesi (Blum 2002: 79- 80)

Levha LIV.1. Maydos Kilisetepe Höyük (Sazcı 2013: 30)

Levha LIV.2. Maydos Kilisetepe Höyük (Sazcı 2013: 29)

Levha LV.1. Maydos Kilisetepe Orta ve Geç Tunç Çağı Açmaları (Sazcı 2013: 517)

Levha LV.2. Troia VI Evresi (Becks 2001: 157)

Levha LVI.1. Troia VI Testere Dişli Savunma Duvarı (Becks 2006: 159)

Levha LVI.2. Troia VI Kulesi (Korfmann 2004: 51)

Levha LVII.1. Troia VI Kuleler, Steller Ve Su Kanalının Güneyden Görünüşü (Korfmann 2004: 60)

Levha LVII.2. Troia VI Aşağı Şehrinin Savunma Hendeği Girişi (Korfmann 2004: 6)

Levha LVIII.1. Troia VI Çanak Çömleği (Korfmann 2004: 111)

Levha LVIII.2. Troia VI Bronz Buluntular (Korfmann 2004: 112)

Levha LIX.1. Maydos Kilisetepe Son Tunç Çağı Duvarı (Sazcı 2013: 518)

Levha LIX.2. Troia VIIa Yerleşimi Planı (Becks 2001: 158)

Levha LX. Maydos Kilisetepe Rölyefler (Sazcı 2013: 36- 38)

Levha LXI.1. Troia VIIb Yerleşim Planı (Becks 2011: 182)

Levha LXI.2. Troia VIIb Duvarları (Becks 2011: 183)

Levha LXII.1. Troia VIIb Mimari Yapıları (Becks 2011: 184)

Levha LXII.2. Troia VIIb Hücre Planlı Mimari Yapıları (Becks 2011: 184)

Levha LXIII.1. Troia VIIb Barbar Seramiği (Becks 2011: 186)

Levha LXIII.2. Troia VIIb Keman Yayı Fibula (Becks 2011: 186)

Levha LXIII.3. Troia VIIb Amphora (Becks 2011: 187)

Levha LXIV.1. Maydos Kilisetepe Höyüğü Demir Çağı (Sazcı 2012: 402)

Levha LXIV.2. Maydos Kilisetepe Höyüğü Demir Çağı Seramiği (Sazcı 2012: 407)

GİRİŞ

İnsanoğlunun Anadolu'daki serüveni, 500 bin yıl öncesinden başlayarak günümüze yaklaştıkça daha belirgin bir biçimde izlenebilmektedir. Günümüzden 12 bin yıl önce dünyada buzul ve buzul arası dönemler yaşanmıştır.[1] Bu buzul hareketleri Mezopotamya'ya kadar uzanmamış, buradaki dağların güney etekleri buraya göçen insan toplulukları için yaşam alanı oluşturmuştur. İnsanlar bölgeye yerleştikten sonra ihtiyaçlarını toplayıcılık ve avcılıkla karşılamaya başlamışlardır. Barınma ihtiyaçlarını ise bölgedeki kaya sığınakları, mağaralar ya da basit saz ve dallardan yaptıkları geçici kamplarla sağlamışlardır. Troas Bölgesi için biz, insanlığın başlangıç evresini, elimizdeki verilerden dolayı biraz daha geriye çekmek zorundayız.

Batı Anadolu Arkeolojisi'nde önemli bir konuma sahip olan Troas Bölgesi, güneyinde Edremit Körfezi, kuzeyinde ise Gönen Çayı ile çevrili bir yarımadadır. Troas Bölgesi, Marmara ile Ege Bölgesi arasında bir geçit görevi görmektedir. Bölge'nin kuzeyi Marmara Bölgesi'nde yer alırken, güney bölümü Ege Bölgesi'nde yer almaktadır.[2] Troas Bölgesi, önemli bir jeopolitik konuma sahip olması nedeniyle, tarih boyunca yerleşim görmüştür ve her zaman araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Troas Bölgesi'ni antik dönemlerden itibaren birçok seyyah ziyaret etmiş ve Bölge ile ilgili bilgiler aktarmıştır. Troas Bölgesi, günümüzde de modern araştırmacıların dikkatini çekmeye devam etmektedir. Troas Bölgesi'nde modern yüzey araştırmaları, J. M. Cook tarafından 1970'li yıllarda yapılıştır. Bölgeyi detaylı bir şekilde inceleyen Cook, Troas Bölgesi'nin sınırlarını belirlemiştir.[3] Troas Bölgesi'nde insanoğluna ait ilk kalıntılar 80'li yıllarda Mehmet ÖZDOĞAN tarafından yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir.[4] Daha sonra Troas Bölgesi'nde, Rüstem ASLAN, Göksel SAZCI, Turan TAKAOĞLU, Onur ÖZBEK, Derya YALÇIKLI ve Reyhan KÖRPE çeşitli dönemlerde yüzey araştırmaları yapmış ve birçok prehistorik yerleşmeyi tespit etmiştir.

---

[1] Kemallettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi (Başlangıcından Perslere Kadar)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 37.
[2] A. Akarca, "Troas Aşağı Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler" *Belleten* XLII sayı:165, Ankara 1975, s. 1.
[3] Göksel Sazcı, "Troas Bölgesi Prehistoryası", *Çanakkale Savaşları Tarihi,* Cilt I, İstanbul, 2008, s. 283.
[4] J. M. Cook, *The Troad, An Archaeological and Topographical Study*, Oxford 1973.; Göksel Sazcı, "Çanakkale Savaşları Tarihi…", s. 283.

1. Amacı

Troas Bölgesi'nde ilk şehircilik oluşumlarının başladığı dönem ve öncesi ile ilgili bilimsel kazı ve yüzey araştırmalarından elde edilen verileri bir araya getirerek, Troas Bölgesi'nin o dönemki siyasi ve idari yapısını incelemek ve '*şehir'* denilen oluşumun ilk defa hangi yerleşimlerde ve ne şekilde karşımıza çıktığını tespit ederek, araştırmacılar ve bizim tarafımızdan belirlenen şehrin oluşumunu belirleyen kriterleri, bu yerleşmeler üzerinde değerlendirmek, incelemek ve araştırmak, genel olarak çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Şehri oluşumunu belirleyen kriterler, genel geçer bir kavram olmamakla birlikte çeşitli bilim adamları tarafından ele alınıp değerlendirilmiştir. Bu bağlamda bu bilim adamlarının kriterlerine göre bölgedeki yerleşimler ayrı ayrı değerlendirilecektir. Bu bilim adamlarının ortaya koyduğu görüşlerden faydalanarak bölge için genel bir şehirleşme kriterleri oluşturulacak ve bu kriterlere göre, hangi yerleşimlerin şehir niteliği taşımış olabileceği tespit edilecektir.

Troas Bölgesi'nde bu nitelikte ve kapsamda çalışma ilk defa yapılacaktır. Benzer bir çalışma tüm Anadolu için yapılmış fakat bu çalışmada yerleşimlerden çok bölgesel değerlendirmeye gidilmiştir. Troas Bölgesi'nde İlk Tunç Çağıyla (MÖ.3000- MÖ.2000) birlikte ortaya çıktığı düşünülen şehirleşme faaliyetlerinin başladığı ve geliştiği düşünülen yerleşimlerle birlikte, bu dönem öncesini kapsayan Neolitik ve Kalkolitik Dönem'e ait yerleşimler incelenerek, Troas Bölgesi'nin şehirleşme sürecinin, genel bir karakteristiği ortaya çıkartılacaktır.

2. Kapsam

Tez kapsamında, Troas Bölgesi Neolitik dönem yerleşimlerinden başlayarak, Demir Çağ sonuna kadar varlık göstermiş yerleşimler incelenecektir. Troas Bölgesi'nde ilk şehirleşme oluşumunun ne zaman ve ne şekilde başladığı ve tez konusu kapsamında araştıracaktır. Bu bağlamda Troas Bölgesi Neolitiği'nden itibaren Kalkolitik, İlk, Orta ve Son Tunç Çağı ve Demir Çağı'nda varlık göstermiş, kazısı yapılmış yerleşimlerin hepsi ve yüzey araştırmalarında tespit edilmiş yerleşmelerin bazıları, tezin kapsamı doğrultusunda incelenecektir. Bu bağlamda, Troas Bölgesi'nde yüzey araştırmalarıyla tespit edilebilmiş Neolitik dönemden Demir Çağı'na kadar olan yerleşimlerden çoğu, şehirleşme süreci

üzerine çalışmalar yapan bilim adamları tarafından oluşturulmuş mevcut şehirleşme kriterleri ve bizim oluşturduğumuz kriterler kapsamında değerlendirilemeyecek, Troas Bölgesi'nde varlık göstermiş bu yerleşimlerin, sadece isimlerine değinilerek, bölgesel bir harita çıkarılmaya ve bu yerleşimlerin, biriyle olan ilişkileri de tez kapsamında anlaşılmaya çalışılacaktır. Şehirleşme sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi için Troas Bölgesi ile birlikte Yakındoğu ve Anadolu'da oluşan şehirleşme süreci de tezin kapsamına alınmıştır. Yine tez kapsamında, çeşitli bilim insanlarının oluşturduğu şehirleşme kriterleri ve şehir ve şehircilikle ilgili çalışmaları kapsamlı bir şekilde incelenecektir.

3. Çalışma Yöntemi

Şehir kavramı üzerine geliştirilmiş birçok teori vardır. Bu teorilerden, şehir oluşumuna neden olan kriterler incelenerek bu kriterler, Troas Bölgesi için Neolitik dönemden Demir Çağı sonuna olan kadar dönemde, kazı ya da yüzey araştırması yapılmış yerleşimler üzerinde uygulanıp, teorik olarak hangi dönemden itibaren hangi yerleşmelerin, belirlenen kriterlerden hangilerini sağladıkları tespit edilerek, 'şehir' olarak isimlendirilebileceği belirlenmeye çalışılacaktır. Yine çalışma kapsamına, bilim insanları tarafından daha önce oluşturulmuş olan, mevcut şehirleşme kriterleri incelenip, Troas Bölgesi için tüm yerleşimlere uygulanabilecek, genel bir şehirleşme kriterleri oluşturup, bu kriterler, Troas Bölgesi'ndeki tez kapsamında incelenen yerleşmelerle bağdaştırarak bir değerlendirme yapılacaktır. Şehir ve Şehirleşme süreci ilgili yapılan tüm çalışmaların tez kapsamında araştırması ve incelemesi yapılmakla birlikte, daha önce Troas Bölgesi'nde şehirleşme ya da kentleşme ile ilgili yapılmış olan tüm yayınlar taranarak, çalışmanın konusu hakkında daha önceden yapılmış olan benzer tez ve araştırmalardan faydalanılacaktır. Tez kapsamında yayınların taranması ise günümüze kadar bu kapsamda yazılmış olan kitaplar, makaleler, kazı raporlarının toplanması, incelenmesi ve değerlendirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma ile ilgili kaynakların elde edilmesinden sonra, bu çalışmalar incelenerek kentler hakkındaki teorik bilgiler ışığında bölgedeki antik yerleşimlerde yürütülen, yüzey araştırmaları ve arazi çalışmaları değerlendirilecek ve tezin kapsamında yer alan bazı yerleşimler ziyaret edilerek, bu yerleşmelerin genel dokusu daha iyi anlaşılmaya çalışılacaktır.

4. Troas Bölgesi'nin Coğrafi Özellikleri

Marmara Bölgesi'nin güneybatısında kalan ve adına Biga Yarımadası denilen bölgeyi kapsayan Troas, kuzeyde Çanakkale Boğazı (Hellespontos), batıda Ege Denizi'nin (Mare Aegaeum) kuzey kısmı, güneyde ise Edremit Körfezi ile çevrilidir.

Günümüzde Anadolu'nun kuzeybatı çıkıntısı olarak tanımlanan kuzeyde Marmara Denizi (Propontis), kuzeybatıda Çanakkale Boğazı, güneyde Edremit Körfezi, batıda ise Ege Denizi ile çevrelenen Çanakkale topraklarının büyük bölümünü içine alan Biga Yarımadası, antik dönemlerden itibaren Troas Bölgesi olarak isimlendirilmektedir. Troas Bölgesi topraklarının büyük bir kısmı, Marmara Bölgesi'nin güneybatısında yer alan ve Biga Yarımadası olarak adlandırılan bölgede yer almaktadır (Levha I. 1). Antik coğrafyacı Strabon, Homeros'u kaynak göstererek Bölgenin doğu sınırını Gönen Çayı'ndan Kaz Dağları'na kadar olan çizgi, güney sınırı ise Kaz Dağları'ndan Edremit'e kadar uzanan bir çizgi olarak belirlemiştir.[5] Bölgeyi inceleyen günümüz araştırmacılarından Cook, bölgenin doğu ve güney sınırını, kuzeyde antik Abydos yerleşiminden Edremit Körfezi'ne kadar çekilen bir çizgi olarak belirlemiştir.[6]

Troas Bölgesi, coğrafi açıdan ele alındığında, kendi içinde iki farklı bölüme ayrılmaktadır. Bölge'nin kuzey ve güney bölümleri birbirlerinden oldukça farklı ve bağımsız özellikler göstermektedir. Troas Bölgesi'nin güney bölümü, İda Dağı'nın dik ve yüksek tepeleri ile hemen hemen hiç geçit vermeyecek şekilde kuşatılmıştır. Kuzey bölümünde ise İda Dağı'nın etekleri giderek alçalır ve kısmen dağlık arazi yerini daha alçak bir araziye bırakır. Biga Yarımadası'nın çok büyük bir kısmı, Çanakkale İli sınırları içerisinde bulunmaktadır ve hemen hemen 9.500 km^2 lik bir alanı kapsamaktadır. Troas Bölgesi'nin doğu sınırını, güneydoğu-güneybatı istikametinde uzanan Gönen Çayı (Aisepos) oluşturmaktadır. Batısı Ege Denizi, kuzeyi Marmara Denizi ile çevrilidir. Batıda Kumkale Burnu'ndan doğan Gönen Çayı'na kadar yarımadanın uzunluğu 125 km, kuzeydoğuda Karabiga İlçesi'nden, güneybatıda Baba Burnu'na kadar uzunluğu yaklaşık 200 km kadardır. Tarih boyunca çeşitli insan topluluklarının akınına uğrayan Troas, daima doğu ile batı arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Biga Yarımadası, daha eski metamorf

[5] Strabon, *Coğrafya (Geographika), Kitap XII, Bölüm I, II, III*, çev. A. Pekman, İstanbul 1969, s. 1-4.; Göksel Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 283.
[6] J. M. Cook, *The Troad, An…*, s. 2.; Göksel Sazcı, "Çanakkale Savaşları Tarihi…", s. 283.

donmuş bir kayaç tabakasının üzerinde yer alan tortul ve volkanik kayaçlardan oluşmaktadır.[7] Bölgede kesintisiz bir yerleşme görülmesi yine bu doğal etkenlerin sonucu olmalıdır. Troas Bölgesi'nin, iyi sulanabilir büyükçe ovaya ve demir, bakır, altın gibi maden zenginliklerine sahip oluşu ve bol su kaynaklarına sahip olan İda Dağı, yerleşme için her dönemde cazip hale getirmiş olmalıdır.[8] Troas Bölgesi, antikçağlardan itibaren değerini hiçbir zaman yitirmemiş, zamanımıza kadar insanoğlu için önemli bir coğrafya olarak kalmayı başarmıştır.

Troas Bölgesi, coğrafi açıdan kendi içinde iki farklı bölüme ayrıldığı gibi, iklimsel açıdan da kuzey ve güney bölümü farklılıklar gösterir. Kuzey bölümde Karasal iklim etkili oluyorken, güney bölümün genelinde Akdeniz iklimi özellikleri etkisini göstermektedir. Fakat Güney Troas'ın iç bölümlerine gidildikçe, Akdeniz iklim tipi, yerini Karasal iklime bırakmaktadır.[9]

Troas Bölgesi'nin kuzey bölümü, güney bölümüne göre daha fazla yağış almaktadır. Troas Bölgesi'nde platolarda, çeşitli tip makiler ve step tipi bitkiler yer almaktadır. Troas Bölgesi'nin baskın orman tipi ise meşe ağaçlarından oluşmaktadır. İnsanların, odun ya da sığır, domuz, koyun, keçi gibi evcil hayvanların besin ihtiyaçlarını ormandan temin etmeleri, çıkan yangınlar ve konutlar için orman alanlarının kesilmesi sonucunda yerleşim merkezinin çevresinde yer alan ormanlık alanlar zamanla seyrelmiştir.

Çanakkale Boğazı, kuzeydoğu güneybatı doğrultusunda uzanan, Ege Denizi ve Marmara Denizini birleştiren, Biga ve Gelibolu Yarımadaları arasında doğal bir suyoludur. Uzunluğu 65 km. olan Çanakkale Boğazı'nın, en dar yeri 1250 metre, en geniş yeri ise 8 km'dir. En derin yeri 106 metre olan Çanakkale Boğazı, Kuarterner döneminde, akarsuların açtığı geniş ve derin bir vadi yeridir. Bu vadi sonradan sular altında kalmıştır. Çanakkale Boğazı'nda akıntı alt ve üst olmak üzere iki yönlüdür; Marmara Denizi'nin az tuzlu suları üsten Ege Denizi'ne akarken, alttan Ege Denizi'nin tuzlu suları Marmara Denizi'ne akmaktadır (Levha I.2).[10] Antik dönemlerden itibaren önemli bir konumda olan Çanakkale Boğazı, Marmara ve Karadeniz'i, Ege ve Akdeniz'e ticari ve kültürel anlamda bir birine bağlayan bir rol üstelenmiştir. Antik dönemlerde, Çanakkale Boğazı'na bir

[7] İ. Kayan, "Troia Yöresinin Yüzey Şekilleri" *Düş ve Gerçek Troia*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 309-310.
[8] M. Korfmann, "Denizsel Trioa Kültürü", *ArkeoAtlas II*, İstanbul 2003, s. 132.
[9] A. Akarca, "Troas Aşağı Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler", *Belleten XLII,* sayı:165, Ankara 1975, s. 1- 2.
[10] T. Ercan, *Biga ve GeliboluYarımadaları ile Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adalarının Jeolojik, Arkeolojik ve Tarihi Özellikleri,* MTA Yerbilimleri ve Kültür Serisi No:1, Ankara 1996, s. 1.

mitten yola çıkarak, Hellespontos ismi verilmiştir. Tarihçi Herodotos, Çanakkale Boğazı'nın dört yüz stat boyunca uzandığı ve yedi stata kadar daraldığını ve Marmara Denizi (Propontis) ile Ege Denizi arasında yer aldığını belirtir. Ayrıca Herodotos, *Heredot Tarihi* adlı eserinin birçok yerinde, Çanakkale Boğazı çevresi yerleşimleri ve buraya yaşayan halklar hakkında birçok bilgi vermektedir.[11]

Strabon'da Çanakkale Boğazı'nın kıyılarında kurulan kentlerden ve bu kentleri kimlerin kolonize ettiği gibi bilgilerden bahsetmektedir. Troas Bölgesi oldukça engebeli bir yapıya sahiptir. Strabon kuzeybatı ucunu Zeleia (Sarıköy); güneybatı ucunu ise Lekton (Babakale) Burnu'na değin uzandığını bildirdiği İda Dağı'nın çok tepeli yamaçlarını bir kırkayağı andırır biçimde tanımlamaktadır. Troas Bölgesi'deki en tanınmış engebe, güneydoğudaki Mysia sınırında yer alan Kaz Dağları'dır. Homeros'un en yüksek doruğuna (1774 m.) Gargaros dediği bu dağın, antik çağ yazarlarına göre Palaiskepsis yöresindeki (Kotylos) Susuz Tepe (1507), Gürgen Dağı (Ptyna) 1425 metre ve (Dikte) Kalafat Tepe 1417 metre olmak üzere üç büyük doruğu daha vardır.[12]

Troas Bölgesi önemli su kaynaklarına sahiptir. Fakat bölgede çok büyük akarsular yoktur. Çoğu Kaz Dağları'nda doğan irili ufaklı akarsuların hepsinin sonbahar yağmurlarında ve karların erimeye başladığı nisan, mayıs aylarında su seviyesi artmakta, bu dönemin dışında ise debileri düşmektedir. Bölgeye zenginlik katan bu akarsulardan en önemlisi Karamenderes (Skamander) Çayı'dır. Ege Denizine boşaltan Tuzla Çayı (Satnioeis), kuzeyde Çanakkale Boğazı'na dökülen Koca Çay (Rhodios), onun biraz yukarısında Çanakkale Boğazı'na akan Yapıldakçay (Selleis) ve Umurbey Çayı (Praktios) vardır. Kuzeyde, Bayramdere (Paisos) ve Biga-Kocabaş (Granikos) Çayı ise sularını Marmara Denizi'ne boşaltırlar. Yakacık Dere (Rhesos) ve Kırkgeçit (Heptagoros) Çayları ise, Biga Çayının kolları durumundadırlar. Ayrıca bölgenin doğu sınırını oluşturan Gönen (Aesepos) Çayı'da Marmara Denizi'ne dökülür.

Troas Bölgesi vadilerle yarılmış tepelik biçimindedir. Çukur ovalar çok az yer tutar ve bu ovalar genellikle akarsu boylarında ve ağız kısımlarında yer almıştır. Kocabaş (Biga) Çayı üzerinde Biga Ovası (Adresteia), ağız kısmında Sinekçi Ovası, Menderes Çayı boyunda Bayramiç ve Ezine Ovaları (Samanion) ile ağız kısmında Troia Ovası vardır. Skamander Deltası'ndaki birikim sonucunda oluşan ve bugün Troia yerleşmesinin

[11] Herodotos, *Herodot Tarihi,* (çev. M. Öktem), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2004, s.. 85.
[12] Strabon , *Coğrafya (Geographika), Kitap*…, s. 583.

kalıntılarını içinde barındıran Troia Ovası, daha önce denizden 6 km kadar içeride yer almaktaydı. Hatta bu Ovanın, günümüzden 6 yüzyıl önce bile, kıyıdan 4 km, Geç Roma Döneminde ise kıyıdan en az 1 km içeride olduğu bilinmektedir. Bu duruma göre Troia, en azından İlk Tunç Çağı'nda (Troia I ve Troia II) bir sahil yerleşmesidir ve aynı durum Kumtepe yerleşmesi içinde geçerlidir.[13]

Troas Bölgesi'nde yer alan Baba Burnu (Lekton), hem Biga Yarımadası'nın hem de Anadolu topraklarının en batı ucunu oluşturmaktadır. Aşağı Menderes Vadisi 15–50 km. uzunluğunda ortalama 4 km. genişliğinde zengin bir ovadır. Aşağı Menderes Vadisi'nin batı kenarı *'Sarmatien'* evresine ait kuzey-güney doğrultusunda yassı tepelerle sınırlıdır. Doğusu ise Kazdağı kütlesinden, batıya doğru uzanan parmak şekilli sırtlar ve bunlar arasındaki dar ya da geniş vadilerden meydana gelir. Ovanın güneyinin üzerini, Mahmudiye ve Üvecik köylerinin bulunduğu alçak bir plato kapatır. Aşağı Menderes Ovası'nın güney kısmında, Kara Menderes Irmağı iki kola ayrılmaktadır. Ovanın doğusunda yer alan Kalafatlı Azmağı ve ovanın ortasından akan bugünkü yatağı, orta kesimlerde batı sırtlarının önünde, orta yatağın batıya sapması ile üçüncü bir yatak belirir. Doğu yatağı olan Kalafatlı Azmağı, Hisarlık sırtının kuzeyinde iki kola ayrılır. Bir kol İntepe sırtları önünden kuzey doğrultusunda Çanakkale Boğazı'na ulaşır. Bu kola, sırtın üzerind ki Roma çağına ait *'İntepe'* adı ile bilinen tümülüsten dolayı İntepe Azmağı (Sivat Azmağı) denir.[14]

Tarih öncesi dönemlerde kıyı şeridinin Skamander Deltası'ndaki birikim sonucunda oluştuğu, bugün Troia yerleşmesinin kalıntıları, her ne kadar denizden 6 km içeride olsa da, yerleşmedeki kalıntıların M.S. 12. yy. da bile, kıyıdan 2 km içeride olduğu saptanmıştır. Geç Roma Döneminde ise kıyıdan en az 1 km içeride olduğu bilinmektedir. Troia, en azından İlk Tunç Çağı'nda (Troia I ve Troia II) bir sahil yerleşmesiydi (Levha II.1).[15]

Troas Bölgesi'nin en yaşlı kayaç topluluğunu, metamorfik kayaçlardan ve granitoidlerden oluşan paleozojik yaşlı kıtasal bir temel meydana getirir. Kaz Dağı Grubu olarak adlandırılan bu grup, *'Permiyen'* öncesi yaş metadonit, metaharz burgit, meta gabro, piroksenit, amfibolit, gnays, şist, mermer ve bunların epimetamorfik karşılıklarından

[13] İ. Kayan, Troia Yöresinin Yüzey Şekilleri…, s. 310.
[14] T. Bilgin, *Biga Yarımadası Güneybatı Kısmının Jeomorfolojisi,* İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 55, İstanbul 1969, s. 12.
[15] S. Riehl, *Bronze Age Environment and Economy in the Troad*, Tübingen 1998, 2.

oluşmuştur. Yer yerde granitoidlerle bir arada izlenir. Kazdağı masifinin bir bölümünde temelde kısmi ergime ile oluşmuş anateksi graniti bulunmaktadır. İstifin yönlü granitler, diyateksitler, metatoksitler, gnayslar, anfibolit ve metadunitler ile mermerler şeklinde devamlı bir dizilim göstermektedir ve bunların üzerinde de uyumsuz olarak *'Permiyen'* dönemime ait şistler ve mermerler yer almaktadır. Temeldeki birimleri, *'Kaz Dağ Formasyonu'* bunların üzerindeki şist ve mermerleri de *'Nusretiye Formasyonu'* olarak adlandırmıştır.[16]

Kazdağı masifi kayaları üzerinde, *'Karakaya Formasyonu'* olarak adlandırılan, daha sonra *'Karakaya Grubu'* ya da '*Karakaya Kompleksi'* olarak tanımlanan kaya bilimleri yer alır (Levha II.2). Bu biçimlenme spilitik bazalt, diyabaz, gabro, çamurtaşları, çört ve radyolaritlerle, zaman zaman giriklik gösteren feldispatlı kumtaşı, kuvarsit, konglomera ve silttaşı ardalanmasında meydana gelmiştir. İçinde yer yer çeşitli boyutlarda Permiyen ve Karbonifer fosilleri içeren kireçtaşı blokları bulunmaktadır. Karakaya biçimlenme çok azda metomorfizmaya uğramıştır ve *'Alt Triyas'* dönemine aittir. Silttaşları üzerinde yapılan radyometrik yaş tayini ile 174 (±18 milyon) yıllık bir değer elde edilmiştir. Yapılan çalışmalarda, taşların çoğunlukla, *'toleyitik'* nitelikte olup okyanus tabanı ve okyanus eşiği bazaltlarının kimyasal özelliklerini taşıdıkları saptanmıştır. Dolayısıyla, Karakaya biçimlenmesinin meydana geldiği ortamın, bir okyanus tabanı ile ilişkili olduğunu ve bu formasyonun, *'Palaotetis'* okyanusunun evrimi ve durumunu belirlediğini öne sürmüşlerdir. [17]

A. L. Okay ise Karakaya Kompleksi'nin, 'Permon Triyas' dönemine ait bir volkanik yay ve bununla ilgili yığışım kompleksi olduğunu ya da bölgede Paleotetis'in güneye doğru olan yitimi ile ilişkili bir yay olduğunu, Riftleşme havzasına ait kaya birimleri olabileceklerini belirtmiştir.[18] Karakaya Kompleksi'nin benzer yaşlı fakat değişik havza koşulları ve tektonik ortamları yansıtan dört tektonostratigrafik birimde meydana geldiğini; bunların Nilüfer birimi, Hodul birimi, Orhanlar grovakı ve Çal birimi aldıklarını belirtmiştir.[19] Karakaya Kompleksi üzerinde *'Orta Triyas'* döneme ait kireçtaşlarının yer aldığı, bunların koyu renkli, orta tabakalı, yer yer kumlu kireçtaşı şeklinde olup, en çok 70

---

[16] M. Z. Gözler, "Kazdağı Batısı Mıhlıdere Vadisinin Jeolojik ve Petrografik İncelemesi", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, Cilt 29, 1986, s. 133- 142.
[17] E. Bingöl, B. Akyürek ve B. Korkmazer, "Biga Yarımadasının Jeolojisi ve Karakaya Formasyonunun Bazı Özellikleri", *Cumhuriyetin 50. Yılı Yerbilimleri Kong. Tebliğleri,* MTA Enstitüsü, 1975, s. 76.
[18] A. L. Okay, M. Siyako ve K. A. Bürkan, "Biga Yarımadası'nın Jeolojisi ve Tektonik Evrimi". *Türkiye Petrol Jeologları Derneği Bülteni*, Sayı 2, 1990, s. 86.
[19] A. L. Okay, Biga Yarımadası'nın jeolojisi…, s. 88.

metre kalınlıkta olduklarını, daha üstte ise ince taneli kumtaşı, silttaşı, kumlu kireçtaşı ve konglomera ardalandırılmasından oluşan '*Üst Triyas'* döneme ait çökeller yer almaktadır[20]. Ancak sonra yapılan çalışmalarla bu birimlerin Karakaya Kompleksi içinde yer aldıkları öne sürülmüştür.[21]

Biga Yarımadası'nın orta kesimlerinde *'Alt-Orta Miyosen'* dönemi volkanizması ile eş zamanlı olarak karasal çökeller oluşmuştur. Bunlar, şeyl, silttaşı, kumtaşı ve kömürden meydana gelmişlerdir. Bölgede Pliyo-kuvaterner'de ise çakıltaşı, kumtaşı ve şeylden oluşan fluviyal çökeller ile gölsel karbonatlar oluşmuşlardır. Karada 200- 300 metre kalınlığa erişen, Bayramiç formasyonunun, Edremit Körfezi içinde deniz altında kalınlığı, 1.500 metreye kadar çıkmaktadır. Bölgede, en son 'Kuaterner' döneme ait taraçalar ve alüvyonlar yer almaktadır.[22]

Anadolu, arkeometalurjinin beşiği olarak adlandırılmaktadır. Troas Bölgesinde özellikle Biga Yarımadası'nda oldukça zengin maden rezervleri yer almaktadır. Troia yerleşmesinde yapılan kazı çalışmalarında çıkan maden buluntular, İlk Tunç Çağı'ndan itibaren metalürjinin bu bölge için gelişmiş bir seviyede olduğu desteklenmektedir. Ele geçen buluntu toplulukları sayesinde, bölgede yer alan maden yataklarının yaklaşık 5000 yıldan beri kullanıldığı anlaşılmaktadır.[23]

[20] E. Bingöl, Biga yarımadasının jeolojisi…, s. 70- 71.
[21] A. L. Okay, Biga Yarımadası'nın jeolojisi…, s. 89- 90.
[22] A. L. Okay, Biga Yarımadası'nın jeolojisi…", s. 90.
[23] M. Korfmann, Denizsel Trioa Kültürü…, s. 135.

BÖLÜM I

ŞEHİR VE ŞEHİRLEŞME

Uygarlığın ana unsurlarından birisi olan şehirlerin ve şehir kavramının, Troas Bölgesi'nde ilk olarak nerede ve ne zaman oraya çıktığını, hangi yerleşimlerin şehir kriterleriyle değerlendirilebileceğini ele alan bu çalışma, Troas Bölgesi Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Demir Çağ yerleşimlerinin şehirleşme sürecini, ana hatlarıyla incelemektedir. Şehir ve şehircilik kavramının maddi kültür kalıntılarıyla değerlendirileceği bu kuramsal çalışma, Troas Bölgesi'nin genel bir haritasını çıkartmakla birlikte şehir kavramın, Troas Bölgesi'nin Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Demir Çağ yerleşimlerin hangilerini kapsadığının belirlenmesi açısından dikkate değerdir.

1. Şehir ve Şehirleşme Kavramı

Şehir ve kent kavramlarının aynı anlamları içerip içermediği tartışma konusudur.[24] Bu çalışmada, her iki kavramı da aynı kabul ederek metnin akışına uygun olanı tercih ederek kullanmaya çalışılacaktır. Kent, genel anlamda bir uygarlığın dayandığı temel referansları ve ilişkileri somut olarak ifade eden yer anlamı ile değerlendirilecektir.

Şehir kelimesi ilk defa, Ortaçağ'da, "Civitas" ve "Burg" (Burgus) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İngilizce '*Civilization'* ya da *'Civility' kelimeleri, Civitas*'tan türetilmiştir ve Civitas kelime olarak, savunma altına alınmış bölge ya da kent sakini anlamına gelmekte ve uygar olma sürecini ifade etmektedir. Burg (Burgus) kelimesinin kökeni ise daha eskiye dayanmaktadır. Roma döneminde kale anlamına gelen Burg, ayrıca günümüzde 'burç' ve 'burjuva' kelimelerinde kökenin oluşturmaktadır.[25] Şehir ya da uygarlık, sadece batıya

[24] Şehir kavramı anlamıyla etimolojik olarak geleneksel olanı, kent ise modern olanı ifade ettiğini iddia edenler mevcuttur. Eski Türklerde şehir sözcüğünün karşılığı "Balık" olarak literatüre girmişti. Daha sonraki dönemlerde Orta Asya'da Soğdlar'la ilişki kuran Türkler, balık yerine Soğdça olan kent sözcüğünü kullanmaya başlamışlardır. Daha sonra kent yerine Farsça olan şehr kelimesinden gelen şehir kelimesini kullanmışlardır (Sümer 1994. 5.; TDK Sözlüğü Ön Söz).

[25] F. Kolb, *Die Stadt in Altertum*, München 2005, s. 11- 15.

özgü kavram değildir. Medeniyet sözcüğü, Medine kentinden türetilmiştir ve uygarlık kelimesinin Arapça karşılığı olarak betimlenmektedir.[26]

Şehirleşme ya da kentleşme kavramı yaklaşık yüzyıldır tartışılmaktadır. Kavram ilk defa Mezopotamya ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Kentleşme ya da şehirleşme Anadolu'ya ve Yunan adalarına Mezopotamya'dan yayılım göstermiştir.[27]

2. Şehir Tanımları

Eski çağlardan beri, insanoğlu en büyük başarılarını, şehir denilen sosyal çevre içerisinde yapmıştır. Şehirler, tarih boyunca kültür ve medeniyetlerin doğduğu, geliştiği ve yayıldığı, kuvvet merkezleri olmuştur.[28] Bu bağlamda medeniyet tarihi için şehirlerin tarihi demek yerinde olacaktır. Bu yüzdendir ki, çoğu zaman şehirlerin sonu, kültür ve medeniyetin de sonunu beraberinde getirmiştir.

Yönetimle birlikte kurumsallaşmış aygıtların ortaya çıkışı, bir dizi çok önemli ve geri dönüşümsüz toplumsal ve ekonomik değişiklikle ilişkilidir. Öncelikle kent yaşamına dayanan ya da başka bir anlatımla uygar toplumların doğuşu, bu toplulukların akrabalık ilişkilerine değil de, ortak bir yaşam alanına ve aynı yönetim ilkesine bağlı oluşa dayanan, içsel bağlarla düzenlenmiş ve sınıflara bölünmüş bir toplum oluşması sonucudur. Şehirler büyüklüklerinin yanında, özgünlükleriyle, kendilerini oluşturan toplulukların birbirleriyle olan ilişleriyle anlam kazanırlar. Yasa ve askerlik gibi kararlarda, esas olan gücün yürütülmesine yarayan araçların oluşması, şehir kavramını belirler.[29]

On sekizinci yüzyıldan beri birçok bilim insanı, şehri, uygarlık kavramıyla özdeşleşmiştir. Uygarlık, şehrin ya da devletin yanı sıra, aynı zamanda dilin ve yazılı dilin, artı ürünle yaşamını devam ettiren profesyonel yöneticilerin, memurların, din adamlarının ve zanaatkârların azımsanmayacak bir oranda varlığını da kapsar. Günümüz de olduğu gibi öncü şehirlerinde de uygarlığın varlığı, su götürmez bir gerçektir.[30]

Şehir denilince kuşkusuz akla ilk gelen, Antik Yunan kentleridir. Bu şehirler, kent planlamacılığının ilk örneklerini vermiş olmakla birlikte, düşüncenin ve demokrasinin

---

[26] T. Demirkan, "Tarih Boyunca Kuşatılmış Özgürlük Adaları; Kentler", *Kent ve Kültürü, Cogito 8*, 1996, s. 18.
[27] G. Sjoberg, *The Preindustrial City, Past and Present,* The Free Press, New York 1960, s. 26.
[28] A. Yörükan, *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*, Derleyen: Turhan Yörükan, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005, s. 33.
[29] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002, s. 13.
[30] Anatoli M. Hazarov, "Erken Devlet Konusunda Çalışmanın Bazı Kuramsal Sorunları", *Erken Devlet,* der. Henri J. M. Claessen,-Peter Skalnik, çev. Alaeddin Şenel, Ankara, 1993, s.130.

geliştiği mekânlar olarak da önem kazanmıştır. Şehir olgusu, tarihsel olarak Batı'dan önce Doğu'ya ait bir toplumsal yapı olarak karşımıza çıksa da, şehirlere belirli bir anlam yükleyerek planlı bir şekilde toplumları şekillendirmesi açısından öncelik, Batı'ya yani Helen şehirlerine aittir. M. Y. Alptekin'e göre şehir kavramı, Mezopotamya'da Batı'dan binlerce yıl önce ortaya çıkmış olmasına rağmen, Doğu medeniyetleri planlı ve bir siyasi denetim ve dönüşüme tabi olmamışlardır.[31]

Bilim insanlarının disiplinleri ve bakış açıları değiştikçe şehir tanımı da buna paralel olarak değişim göstermektedir. Her disiplin kendine uygun bir tanım geliştirmekte ve sorunu kendi bakış açısından ele almaktadır. Arkeoloji, sosyoloji, tarih, mimari, iktisat, antropoloji, edebiyat, vb. disiplinlerle uğraşan birçok bilim adamının, kendi disiplinsel kavrayışı üzerine kurgulanmış şehir tanımları vardır. Bu disiplinler, nüfus büyüklüğü, idari statü, nüfusun yapısı, iş bölümü ve uzmanlaşma, örgütlenme biçimi, işlev alanlarındaki farklılaşma, iş gücünün sektörel dağılımı, heterojenlik, fiziksel doku, üretimin yapısı gibi ölçütler kullanılarak kendi alanları bünyesinde, şehir tanımları yapmıştır.

Her bilim insanı ve her yaklaşım şehri tanımlaya çalışmıştır. Bu bağlamda şehir tanımı dört grupta toplanabilir. Bunlardan en sık kullanılanı demografik olanıdır. Nüfusu açısından değerlendirilen şehirler belli bir nüfusun altındaysa şehir sayılmamaktadır. Örneğin, Ruşen Keleş on binin altındaki yerleşmeleri şehir olarak nitelendirmemektedir.[32] Şehir, kendine özgü bir geçim biçimi, toplumsal örgütü, kültürü bulunan toplumsal yerleşmelerdir. Şehri kırsal yerleşimlerden ayıran ikici ölçüt, işlevsel ve ekonomik belirleyiciliktir. Buna göre nicel büyüklük kendi başına yeterli değildir. Nüfusun nitel büyüklüğü de hesaba katılmalıdır. Köy gibi küçük yerleşimler salt tarım ve hayvancılıkla uğraşırken, şehirler bunun yanında ticaret ve endüstri faaliyetleri ile de uğraşmaktadır. Toplumbilimsel ölçüte göre değerlendirmede ise şehri köyden ayıran en önemli özellik tarım dışı etkinlikler temelli, geleneksel dayanışma ve yaşam biçimlerinin etkilerinin çok az görüldüğü, yoğun nüfuslu, toplum bakımından ayrı cins bireylerden oluşmuş olmasıdır. Göz önünde bulundurulan yaklaşım, üretim yapısı, nüfus yoğunluğu, heterojenlik ve örgütleşme düzeyidir. Şehri tanımlamadıki diğer ölçüt ise nüfusu ne olursa olsun, yönetimsel ölçüte göre, merkez konumunda olmasıdır. Bunu söylerken şehrin teknolojik,

---

[31] M. Y. Alptekin, *Medeniyet Havzalarından Küresel Trendlere Şehir ve Toplum (Şehirlerin Toplum Biçimlendirme İşlevi)*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2012, s. 19. (Musa Yavuz ALPTEKİN, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü)

[32] Ruşen Keleş, "Türkiye'de Kentleşme Ve Kentsel Gelişme Politikaları", *Kentsel Bütünleşme*, TGAV Yayınları, Ankara 1982, s. 5.

ekonomik ve siyasal gelişme düzeyi unutulmamalı, toplumsal değişme ve gelişmenin hareket noktası olduğunun altı çizilmelidir.[33]

Şehirleşme, kentleşme ya da erken devlet kuramıyla ilgili birçok bilim adamı çalışmıştır. Siyaset bilimden antropolojiye kadar birçok bilim dalından bilim insanı, bu kavramları açıklamaya ve kavramlarla ilgili tanım oluşturmaya çalışmışlardır. Bu tanımlar arasında en kapsayıcı olanı ve en öne çıkanı, Mimarlar Odası'nın yaptığı tanımdır. Bu tanıma göre şehir:

"Tarımsal olmayan üretim yapılan ve tarımsal olan, olmayan tüm üretimin denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği, belirli teknolojinin beraberinde getirdiği, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme türüdür".[34]

Ankara Mimarlar Odası'nın yaptığı bu tanımda, şehirleşme kriterlerinden nüfus ölçütü dikkate alınmamıştır. Bu tanımda önemli olan nokta, üretimin nerede yapıldığı değil, neresi için yapıldığı, nereden denetlendiği ve dağıtımın nereden kontrol edildiğidir. Kentlerde de tarımsal faaliyetlerin yapılabileceği gözden kaçırılmamalıdır ve şehir, her türlü üretimin denetlendiği yer olarak tasvir edilmiştir.[35]

Şehirleşme ise; ekonomik ve sosyal gelişmeye bağlı olarak, şehirlerde artan oranda nüfus birikim süreci olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamada öne çıkan unsurlar, ekonomik gelişme, kentlerin büyümesi ve kent sayısının çoğalmasıdır.[36] Bu süreç şu şekilde tanımlanmıştır:

"*Kentleşme sürecinin başlangıcı, genellikle uygarlığın da başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Buna göre kentleşme belli ve somut bir tarihle belirlenecek bir başlangıca sahip değildir. Buna rağmen araştırmacılar, kentleşmenin başlangıcı konusundaki belirsizliği ortadan kaldırabilmek amacıyla, insanların avcılık ve çobanlıktan tarımsal faaliyet nedeniyle yerleşik hayata geçmesini hem uygarlığın hem de kentleşmenin başlangıcı olarak kabul etmektedirler. Burada kentleşme sürecinde temel kriter iktisadi faaliyetin mahiyet itibariyle değişmesi olmaktadır. Böylece bu kriter bir bakıma zamanımıza kadar kentleşme sürecinin incelenmesinde geleneksel olarak*

---

[33] İ. Özer, *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitapevi, Bursa 2004, s. 4.
[34] Ruşen Keleş, M. Kıray, C. Talas, C. Geray, İ. Tekeli, Ö. Şenyapılı, *Türkiye'de Kentleşme,* Mimarlar Odası Ankara Şubesı Yayınları, Ankara 1971, s. 8.
[35] İ. Özer**,** *Kentleşme, Kentlileşme ve…, s*. 3- 4.
[36] Kentleşme Şûrası, *Kentlilik Bilinci*, Kültür Ve Eğitim Komisyonu, Bayındırlık Ve İskân Bakanlığı, Ankara 2009, s. 16.

kullanılagelmiştir. Bağlantılı olarak kentleşme ise, yukarıda belirtilen kent tanımına bağlı olarak geliştirilebilecek bir özelliğe sahiptir."[37]

Ruşen Keleş, şehirleşme konusunda, Türkiye'de en kapsamlı çalışmaları yapmış bilim insanlarından biridir. Kentleşmenin toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişmelerden kaynaklandığını düşünür. Ona göre şehirleşmenin ya da kentleşmenin, ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlarını da hesaba katan geniş anlamda tanımı şu şekildedir:*"Sanayileşme ve ekonomik gelişmeyle koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütleşme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci."[38]* Bu tanımdan anlaşıldığı üzere, üretim biçimindeki değişim ön plandadır.

Kentleşme, tarımsal üretimden daha ileri düzeyde bir üretim sistemine geçişi kapsamaktadır. Bu geçiş, tüm üretim faaliyetlerinin bir merkezde toplanmasını zorunlu kılmış, böylece kentlerin büyümesinin ve yoğunlaşmasının önü açılmıştır. Kentleşme, zaman içerisinde bir değişimi ifade eder. Bir bölgenin ya da ülkenin kentleşme derecesi, o ülkenin ya da bölgenin nüfusunun belirli bir tarihte, belirli bir tanıma göre kent sayılan yerleşme özelliklerindeki belli bir değişim oranıdır. Yani diğer bir ifadeyle, belli bir süre içerisinde, kentleşme oranında yer alan değişikliliktir.[39] Ruşen Keleş'in şehir tanımı ise şu şekildedir: *"Tarımsal olmayan üretim araçlarının ve dolayısıyla nüfusun yoğun olarak toplandığı, bir örnek olmama, örgütleşme, iş bölümü ve uzmanlaşma düzeylerinin yüksek olduğu yerleşme merkezleridir."[40]* Bu bağlamda kentleşmeyi, en basit ifadeyle şehirlerde yaşayan nüfusun artması olarak tanımlamak uygundur. Keleş yine başka bir şehir tanımlamasında; *"sürekli toplumsal gelişme içersinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinleme, eğlenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi"[41]* olarak nitelendirmiştir. Bu tanımda, kentlerin sosyal yönüne vurgu yapmıştır. Keleş'in belirttiği şekliyle, kenti kent yapan özelliklerin birisi, sürekli olarak toplumsal bir gelişme içerisinde olmasıdır. Bu

---

[37] Kentleşme Şûrası, *Kentlilik Bilinci,* Kültür, s. 16.
[38] Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası,* İmge Kitapevi, Ankara 2012, s. 23- 24. (Prof. Dr. Ruşen Keleş, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kent ve Çevre Bilimleri.)
[39] Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*…, s. 24.
[40] Ruşem Keleş, *Şehirciliğin Kuramsal Temelleri,* Türk Sosyal Bilimleri Derneği, SBF Yayınları, Ankara 1972, s. 7.
[41] Ruşen Keleş, *Kent Bilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1980, s. 68.

tanıma gere şehir, tarımsal faaliyetlerin egemen olmadığı, böylece, işbölümü ve uzmanlaşmanın ortaya çıktığı mekânlar olarak da nitelendirilebilir. Böylece, tarihçi ve toplumbilimcilerin, kentlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, uygarlığın başladığını söylemeleri uygun düşmektedir.[42] Zaten dil bilimi açısında da bakıldığında da, kent ve uygarlık sözcüklerinin kökeninde bu kavramların birbirine yakınlığı bu görüşü destekler niteliktedir.[43]

Tarihçiler ve sosyologlar, şehirlerin meydana çıkmasını, uygarlıkların doğuşuyla bağdaştırırlar. Şehirleşme 20. yüzyılın en ayırt edici özelliklerinde biri olmuştur. Gelişmiş, gelişmemiş, kapitalist ya da sosyalist tüm devletler, kentleşmenin ve sonuçlarının etkisinde kalmışlardır. Nüfusu 10 bini aşan şehirler, 1800'lerden önce neredeyse tüm dünya nüfusunun %17'si iken, bu rakam günümüzde %60'ları aşmıştır. Şehirleşme ekonomik, teknolojik, siyasal ve psikolojik etmenlerin etkisiyle oluşur ve bu etmenleri birbirinden ayırmak imkânsızdır. Her biri diğerini etkiler ve diğerimden etkilenir. Ekonomik nedenler, tarımsal kesimin içinde bulunduğu koşullardan etkilenir. Yetersiz tarım alanları, artan nüfus gibi etkenler, toplumu kırsaldan kente doğru itmiştir.[44]

Artı ürününün kentleşme sürecinde rol oynaması, ürünün kolay taşınmasını sağlayacak teknolojik araçların gelişimine bağlıdır. Toprak sahipliğini yöneten hukuk kurallarının durumu ve bunlarda meydana gelen değişimler de şehirleşme hareketlerini etkiler. Artan nüfus, toprakların kullanımını etkilemiş, topraksız kalan köylüler şehirlere yönelmiştir. Çeşitli düzeylerde verilen siyasi kararlar, yönetim yapısının özellikleri, hukuk kurumlarından bazıları ve diğer toplumlarla olan ilişkilerde şehirleşmeyi tetiklemiştir. Ayrıca kentlerin çekici birçok özelliği de, kentleşmede bir etken olarak değerlendirilebilir.[45] Ama kentleşmede asıl belirleyici kural, teknolojinin gelişme düzeyidir. Şehirlerin ekonomik ve toplumsal yapı özellikleri, içinde bulundukları topluluğun ekonomik ve teknolojik gelişme düzeyiyle belirlenir. İlkel toplumdan, gelişmiş topluma kadar, hepsi için bir şehir ya da kent modeli mevcuttur. Asıl belirleyici olan bu şehirlerdeki teknolojik gelişmişliktir.[46] Görüldüğü gibi Ruşen Keleş, şehir süreci ve

---

[42] Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası…,* s. 6.
[43] M. Kayıkçı, "Düşünce-Mekan İlişkisi Bağlamında Eski Yunan'da Kent", *Kent ve POLİTİKA- Antik Kentten Dünya Kentine,* İmge Kitapevi, Ankara 2007, s. 150.; A. Aydoğan, *Şehir ve Cemiyet*, İz Yayınları, İstanbul 2000, s. 10.
[44] Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası…,* s. 26.
[45] Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası…,* s. 28- 35.
[46] İ. Özer**,** *Kentleşme, Kentlileşme ve…*, s. 2.

kentleşme hakkında birçok çalışma yapmış ve bu çalışmalarıyla diğer bilim insanlarına da kaynak teşkil etmiştir.

Sevgi Aktüre, şehirleşme olgusunu Ruşen Keleş'ten etkilenerek; " *Endüstrileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütleşmeye, uzmanlaşmaya ve insanlar arası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikim süreci olarak"* şeklinde tanımlamıştır.[47] Ona göre, tarih boyunca kentler, endüstri toplumunda olduğu gibi toplumun en hareketli öğesi olmuş, toplum yaşantısında belirgin izler ve etkiler bırakmıştır. Genel olarak, Anadolu şehirleşme süreci üzerine çalışmalar yapan Aktüre'ye göre kentleşme ve kentlileşme olguları birbirine benzemekle birlikte, kentlileşme, kentleşme sonucunda toplumsal değişmenin, insanların davranışları, yaşam biçimleri, değer yargılarında ve tinsel düşüncelerinde değişiklikler yapması sürecidir. Kentlileşmeyi bir yaşam biçimi olarak ele almıştır. Kentlileşme, kentsel nüfus yığılması, yerleşme yoğunluğu, kentsel nüfusun farklılaşması ve hareketliliği gibi ortak düşünce ve davranışların, değişkenlerle açıklanmasıdır.[48]

Hüseyin Bal ise "Kent Sosyolojisi" isimli kitabında, kent kavramını sosyolojik açıdan ele alır. Ona göre kent: *"Sanayi, ticaret, hizmet gibi ekonomik etkinliği olan, tarımsal ürünler de dâhil olmak üzere her türlü ürünün dağıtıldığı, sınırları belirlenmiş bir alanda yoğunlaşmış nüfusun sosyal bakımdan tabakalaştığı, mesleksel rollerin artarak farklılaştığı, dikey ve yatay hareketliliğin yaygın olduğu, çeşitli sosyal grupları barındıran, sivil topum örgütlerinin etkinliğinin gittikçe arttığı, merkezi ve yerel yönetimi temsil eden yönetsel kurumların bulunduğu, yerel, bölgesel ya da uluslararası ilişki ağlarına sahip heterojen bir toplumdur."*[49] Genel sosyolojik bir kavram oluşturmaya çalışan Bal'a göre kentleşme, itici, iletici ve çekici güçlerin etkisi altındaki bir nüfus hareketidir. İtici nedenler, nüfusu kırsal alanlara iten faktörleri, iletici güçler ulaşım araçları ve bunlardaki gelişmeyi, çekici nedenler ise kente doğru çeken ekonomik ve toplumsal faktörlerdir. Kentleşme toplumsal yapıda topyekûn bir değişmeyi ifade ederken, genel tetikleyicisi,

---

[47] Ruşen Keleş, *Kent Bilim Terimleri*…, s. 70.; S. Aktüre, *Anadolu'da Bronz Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 7. (Sevgi AKTÜRE, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlamacılığı Bölümü)

[48] S. Aktüre, *Anadolu'da Bronz Kentleri…,* s. 3- 7.

[49] H. Bal, *Kent Sosyolojisi,* Fakülte Kitapevi, Isparta 2011, s. 28- 29. (Prof. Dr. Hüseyin BAL, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü)

nüfus artışı ve bu nüfusun kırsal bölgeler yerine kentsel bölgelerde yoğunlaşmasıdır. Bu yoğunlaşma ekonomik, sosyal, inançsal vb. birçok olguyu yaratmıştır.[50]

Siyaset bilimci İnan Özer ise, "*şehir insanların doğayla olan yerleşme ilişkilerinde yeni ve ileri bir aşama olarak kendisinden önceki yerleşme biçimlerinden belirgin çizgilerle ayrılan özellikler taşır''* şekilde bir tanımlama yapmıştır.[51]

İktisatçı Kemal Kartal, kenti oluştan faktörleri, teknolojik gelişmeler, üretim biçimi ve ilişkileri üzerindeki değişmeler, büyük miktardaki nüfusun topraktan kopması ile değerlendirmektedir. Bu sayede oluşan nüfus hareketleri şehirleri doğurmuş bu şehirlerin sayısı zamanla çoğalmıştır. *"Kent; kentli insanların oluşturduğu yerleşim birimidir. Tarımsal olmayan üretimin yapıldığı, tüm üretimin denetlendiği, dağıtımın koordineli olarak yapıldığı ve belirli bir üretim biçimin beraberinde getirdiği ilişkiler çevresinde nispeten heterojen sayılan ve bütünleşmeye doğru evrilen yerleşme birimidir."* Bu bağlamda kenti, kamusal alanın temsil edildiği bir mekân olarak da kabul etmek gereklidir. Kentleşme olgusu ise tarım ve teknolojik gelişmelerden kaynaklı ortaya çıkmış bir sonuçtur. Kentleşme teknolojik gelişmelerin, tarımsal ve tarımsal olmayan üretim biçimi ve ilişkilerindeki değişmelerin bir sonucudur. Ayrıca kentleşme, toplumsal değişim sürecini önemli ölçüde etkilemiş ve hızlandırmıştır. Bu bağlamda, sadece sonuç olarak kalmamış, toplumu ekonomik, sosyal ve siyasi yapısını değiştirmeye zorlayan en önemli öğelerinden biri konuma yükselmiştir.[52]

Sosyolog Ayda Yörükan ise şehri köyün karşıtı olarak değerlendirmektedir. *"Şehir etnik grupları, kültür ve meslek gruplarını ve sosyo-ekonomik sınıfları içerisine alan hetorojen bir cemiyettir; her biri ayrı bir kültüre ve inanç sistemine sahip olan, ırk, etnik menşe, sosyal yapı ve fonsiyon bakımından birbirinden açıkça ayrılan fertlerden veya gruplardan meydana gelmiştir. Böyle bir cemiyetin içerisinde fertler artık yalnızca yaş ve cinsiyet özelliklerine göre değil, etnik gruplarına, sosyal sınıflarına, mesleklerine, eğitim derecelerine, vs. göre de farklılaşmışlar ve birbirlerinden oldukça farklı davranış özellikleri geliştirmişlerdir."*[53] Bu bağlamda şehir, büyük bir yerleşme grubu, fakat aynı zamanda, sınırlı bir mekân üzerinde, daha çok sayıda sosyal grubun bir arada yaşadığı

---

[50] H. Bal, *Kent Sosyolojisi…,* s. 85- 86.
[51] İ. Özer**,** *Kentleşme, Kentlileşme ve…, s.* 2. (Prof. Dr. İnan ÖZER, Pamukkale Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı)
[52] S. K. Kartal, *Kentleşme ve İnsan*, TODAİE Yayını, Ankara 1978, s. 4- 5. (Prof. Dr. S. Kemal Kartal, Giresun Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü)
[53] A. Yörükan, *Şehir Sosyolojisinin ve...,* s. 49. (Dr. Ayla Yörükan, Sosyolog, yazar)

alandır ve başka bir ifadeyle, nüfus yoğunluğu bakımından köyden farklılaşmaktadır. Bu etken aslidir ve diğer faktörleri de etkilemiştir. Şehirlerde yaşayan insanlar, köyde olduğu gibi, topluluk içerisine, erimemiş şahsiyet ve ferdiyetlerini kazanmışlardır. Buna karşılık bu özgürlükle birlikte, insanın yalnızlığı ve güvensizliği artmış, fertler arasındaki dayanışma kaybolmuştur.[54]

Coğrafyacı Süha Göney ise şehir kavramını, coğrafi açıdan ele almaya çalışmıştır. Göney'e göre, bir yerleşimin coğrafi manada şehir sayılabilmesi için, her şeyden önce belirli kriterlere sahip olması gerekir. *"Şüphesiz şehirler yüksek nüfus kasavetine sahip ev nüfusu çok olan yerleşmelerdir. Bunlar mevcudiyetlerini mümkün kılmak ve idame edebilmek için çevrelerindeki sahaların tabii ve beşeri kaynaklarına sıkıca bağlanmışlardır."*[55] Şehirlerin çevresindeki diğer yerleşimlerle olan karşılaştırılmasında, ilk olarak ortaya çıkan fark, alan ve nüfus açısından büyüklüğüdür. Şehirlerde, güvenlik ve idari hizmetler ve ihtiyaç maddelerinin temini için çalışanlar, şehir halkı ile bir bütünlük içerisindedir. Bu tür hizmetler, genelde şehirlerde toplanmışlardır. Coğrafi açıdan bir şehir tanımı yapmak gerekirse şehirler; *"iskân manzarasından büyük ölçüde beşer müdahalesinin mevcut olduğu, sakinlerinin hayat tarzının daha değişik bulunduğu, şehrin muhtelif kısımları ve çeşitli halk grupları arasında bariz ve karşılıklı ilişkilerin mevcut olduğu ve nihayet başka bölgeler, diğer şehirler ve köylerden gelen halkın birbirine fazlaca karıştığı"*[56] yerleşmelerdir. Genel olarak diğer tanımlara benzese de bu tanımda, coğrafi kriter ön plandadır ve diğer kriterler onun etrafında şekillenmiştir.

Murat Kayıkçı ise tarihsel bir bakış açısı ile antik çağlardan itibaren her çağın özelliklerinin, her yönüyle kentlere yansıdığı görüşünü savunur.[57] Özellikle Ortadoğu'daki kentlerde, kentin dinsel işlevi, mekânsal yapıyı etkileyen en önemli öğe olmuştur. Benzer yaklaşımları, feodalitenin alanda fazla yayılmaya olanak tanımadığı yoğun nüfuslu şehirlerde ya da sosyalizmin, hızlı sanayileşmenin etken olduğu şehirleri doğurduğu şekliyle görmek de mümkündür.[58] Kent, tarihsel eylemin ve tarihsel dönüşümün yaşandığı mekân konumundadır. Bu haliyle kent, tarihinin nesnesidir ve kaçınılmaz olarak, tarihsel

---

[54] A. Yörükan, *Şehir Sosyolojisinin ve...,* s. 49- 51.
[55] S. Göney, *Şehir Coğrafyası*, İÜ. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 5. (Prof. Dr. Süha Gönay, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü)
[56] S. Göney, *Şehir Coğrafyası…,* s. 6.
[57] M. Kayıkçı, "Düşünce-Mekân İlişkisi Bağlamında Eski Yunan'da Kent", *Kent ve Politika- Antik Kentten Dünya Kentine,* İmge Kitapevi, Ankara 2007, s. 150. (Doç. Dr. Murat KAYIKÇI, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü)
[58] Kayıkçı, Düşünce-Mekan İlişkisi..., s. 150.; R. Keleş, *Kentleşme Politikası*…, s. 47.

eylem ve dönüşüm mekânı olarak bu dönüşümden etkilenmektedir. İnsan ve bu insanların birlikteliğiyle oluşan toplumsal yapının, etkilenen konumunda olduğu kabul edilmektedir. Fakat bununla birlikte, bu küme yapısında etkileri de var olduğundan dolayı, etkileyen konumunda da yer alır. Bu bağlamda, insan ve şehir bir etkileşim halindedir. Kent, toplumsal ve ekonomik değişim ve dönüşümün mekânıdır. Fakat bu dönüşümün gerçekleşebilmesi için öncelikli koşul, düşüncenin gelişmesidir. Bu bağlamda, salt tarımsal üretimin etkin olmadığı, düşünce üretimi içinde gerekli zaman ve olanaklarının bulunduğu bir yer olarak şehir, tarihsel bir öneme sahiptir.[59]

Sevinç Güçlü ise, antik çağlarda ki kentlerin temellerinin, tarım devrimi sırasında atıldığı görüşüne katılmaktadır. Göçebe toplum aşamasından, yerleşikliğe geçildiğinde ortaya çıkan antik toplum, site biçiminde örgütlenmiştir. Bu sitelerde, patriarkal toplulukların akrabalık ilişkilerinin yerini, siyasal nitelikli toplumsal bir kontrol ve statüye dayanan, sözleşmeye dayalı bir hukuk düzeni alır.[60] Kentleşme kavramı ise belli bir zaman veya topluluğa göre şehir olarak kabul edilen yerleşme birimlerinde, nüfusun yoğunlaşma oranını vermektedir. Bu nüfusla birlikte, ekonomik ve toplumsal değişmeyi de içine alan bir süreçtir. Yerleşim de, bu bağlamda, salt olarak nüfus birikintisi, şeklinde tanımlanamaz. *"Kentleşme mekânda bir yerleşme, bir nüfus toplanması nüfus yoğunluğu, yerel örgütlenme, sosyal tabakalaşma, kurumsallaşma, üretimde farklılaşma, uzmanlaşma, yeni bir biçimlenmesi ve sosyo-ekonomik ve kültürel değişime yol açan bir nüfus toplanması süreci olarak tanımlanabilir."*[61] Sosyolojik olarak ise sadece yeni bir ekonomik örgütlenme ve değişmiş bir fiziki çevreyi kapsamaz, bununla birlikte, insan düşünce ve davranışlarına da etki eden yeni bir sosyal düzeni ifade eder.

Sosyolog Rüstem Erkan'a göre kenti, sadece demografik veya yönetsel işlevleriyle tanımlamak yetersiz kalacaktır. Çünkü kent, zaman ve mekân içindeki insan yerleşmesinin, belli özellikler taşıyan bir durumudur ve bu durumu karakterize eden tüm öğeler göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca tanıma, işlevsel ya da ekonomik ölçütlerle yaklaşan araştırmalar, nüfusun nicel büyüklüğünün yeterli olmadığını, nüfusun nitel büyüklüğünün de hesaba katılması gerektiğini belirtirler. Buna göre, şehir ve köy arasındaki temel ayrım nüfus farklılığı değil, işlevselliğin farklılaşmasıdır. Bu farklılaşmanın temelinde, üretim

---

[59] Kayıkçı, Düşünce-Mekan İlişkisi..., s. 150- 151.
[60] O. S. Güçlü, *Kentlileşme ve Göç Sürecinde Antalya'da Kent ve Kentlilik Bilinci*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2002, s. 1-2. (Prof. Dr. O. Sevinç GÜÇLÜ, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü)
[61] O. S. Güçlü, *Kentlileşme ve Göç...,* s. 4.

yapısının farklılaşması ve tarım dışı alanlara kayması yatmaktadır. Şehir tanımlaması yapılırken, yerleşmedeki üretimin yapısı, nüfusun yoğunluğu, heterojenliği ve örgütleşme düzeyi ele alınmalıdır. Erkan'a göre kent şu şekilde tanımlanabilir: *"Mekân ve zaman içindeki insan yerleşmesinin belli özellikler taşıyan bir özel durumu olarak anlatılabilir. Bu durumu tanımlayabilmek için, önce genel durumu, öteki değişle insan yerleşmesini, bu yerleşmeyi karakterize eden bütün öğeleri, değişkenleri tanımlamak; sonra bu değişkenlerin tek tek ve birlikte hangi değeri almaları durumdan insan yerleşmesini bir kent olarak tanımlanabileceği belirtmek gerekir."*[62] Kentleşme ise, dar anlamıyla, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması olarak tanımlanabilir. Fakat bunların yanında, endüstri ve ekonomik gelişme, kent sayısının artması, kentlerin büyümesi ve bunun sonucu olarak örgütlenme, iş bölümü, uzmanlaşma, insan davranış biçimleri de bu tanıma dâhil edilmelidir.[63]

Sosyolog Korkut Tuna, tarihte ortaya çıkan ilk şehirlerin, toplumların farklılaşmasına neden olan süreç ve birikimlerin sonucu oluştuğunu vurgulamaktadır. Şehirlerin ortaya çıkışını sağlayan toplum koşulları ile yaygınlaşmasını sağlayan toplumsal gelişmeler iç içedir. İnsanoğlu, doğa ile sürekli mücadele içerisindedir. Coğrafi koşulların zorlukları, sorunların çözümünde, bilgi ve deneyim birikimini sağlamıştır. Bununla birlikte insanoğlu, doğada tek başına çözüm üretemediği noktalarda, topluluk halinde, sonuca daha çabuk ulaştıklarını fark etmiş, bu sayede toplumsal ilerleme sağlamış ve toplumsal çözümlere ulaşmıştır. Doğu toplumlarında, ilk yerleşimler üzerinden bir sıçramanın, toplumsal çözümün izlerini sürmek mümkündür.[64] Coğrafi koşullar, bu sıçramada en önemli etkendir. Bu bağlamda, Doğu ve Batı'da şehir olgusu birbirinden farklı olarak şekillenmiş, örgütlenme biçimleri farklılaşmıştır. Mevcut imkânsızlıklara bulunan çözümler doğrultusunda, toplum ilerleyebilmiştir. İnsanın doğal çevresine egemen olmasına başlaması olarak anılan Neolitik toplum, sonrasında daha örgütlü topluluklara evrilmiştir. Bunun sonucunda, tarıma ve çobanlığa dayalı bir ekonomi modeli ortaya çıkmış, toplumun, bölge şartlarına getirdiği çözümler sonucunda şehirlere doğru evrimleşen bir ekonomik birliktelik oluşmuştur.[65] Şehir, tarihteki ilk görünümlerinden itibaren, tarım ve

---

[62] R. Erkan, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilimadamı Yayınları, Ankara 2010, s. 16. (Prof. Dr. Rüstem ERKAN, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü)
[63] R. Erkan, *Kentleşme ve Sosyal Değişme…,* s. 19.
[64] K. Tuna, Şehirlerin *Ortaya Çıkış Ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme,* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1987, s. 69-72. (Prof. Dr. Korkut TUNA, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü)
[65] K. Tuna, *Şehirlerin Ortaya Çıkış...,* s. 76- 82.

üretim ilişkileri dışında bir gücün ve bunları aşan bir örgütlenmenin ifadesi olmuştur. Dolayısıyla, kendine ait özellikleri olan ve farklı gelişim ve yapılanma evresi gösteren doğu şehirlerini, diğer normlarla değerlendirmek, bu bağlamda doğru bir uygulama olmayacaktır. Her modeli, kendi ekonomik ve toplumsal sistemleri doğrultusunda değerlendirmek gibi bir yaklaşım, daha akılcı olacaktır.[66]

3. Şehirleşmeyle İlgili Kuramlar

Şehirlerin, devletin ve uygarlığın kökenin açıklamak için filozoflar, tarihçiler, siyaset bilimciler, sosyologlar, antropologlar ve arkeologlar tarafından birçok kuram geliştirilmiştir.[67] Her bilim adamı kendi disiplinine uygun bir şekilde konuya yaklaşmış ve kendi bilgi envanteriyle soruna dair açıklamalar yapmıştır.

İnsanoğlu, günümüzden 2- 3 milyon yıl önce araç yapmaya başlamıştır. Temelde benzer ekonomik etkinlikleri (besin toplama ve avlanma) gerçekleştiren, sürekli bir hareketliliğe sahip topluluklar, yerel çevreye uymaya çalışmasının yarattığı değişimle oluşan süreçle birlikte, ilkel topluluk, geçiş toplumu ve sonrasında uygar toplum dönemi olarak sınıflanmıştır. İnsan toplulukların geçirdiği bu değişim süreci ile birlikte, kadın ve erkek işbölümü yapmış, kadın çocuğa bakma ve koruma, erkek de topluluğu koruma görevini üstlenmiştir. Savunma görevi beraberinde, hayvanlara karşı korunmak için silah üretme ve kullanmayı gerektirmiş, toplayıcılıktan avcılığa geçişte önemli rol oynamıştır. Erkeklerin avlanarak, kadınların toplayarak getirdikleri yiyecekleri geçici depolama ihtiyacı, toprağa yerleşme yolunda adımlar atılmasına neden olmuştur. [68] Yerleşik yaşama geçiş sürecinde, toplumun yaşam biçiminde, yerleşim algılamasında, toplumsal hiyerarşi ve toplumsal örgütlenmede, iletişim, mal ve bilginin uzun mesafeli alışverişinde, insani bir konuşma yeteneğinin kazanılması gibi keskin ve kesin değişimler gözlemlenmiştir[69]. Toplumsal yapıda meydana gelen değişim, insanoğlunu doğadaki olayları algılama ve hayal ederek araç yapma etkinliğini somut hale dönüştürmeye itmiş ve bu şekilde düşüncesini geliştirmesini, ortak çalışmayla da iletişimini sağlamıştır. İnsanoğlu, doğaya karşı verdiği yaşam mücadelesiyle birlikte bu dönemde düşünmeye ve bu gelişimle birlikte uygarlık yolunda yavaş adımlarla yürümeye başlamıştır.

---

[66] K. Tuna, *Şehirlerin Ortaya Çıkış…,* s. 172.
[67] H.J.M. Claessaen, Peter Skalnik, *Erken Devlet,* (çev. Alaeddin Şenel), İmge Kitabevi, Ankara 1993, s. 3.
[68] A. Şenel, *İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, Bilim Sanat Yayınları, Ankara 1995, s. 19.
[69] P. Dolukhanov, *Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı*, çev. S. Aydın, İmge Yayınları, İstanbul 1998, s. 203.

Henüz üretim konusunda bir bilgi ve yeteneğe sahip olmayan insanoğlu, doğanın ona sunduklarıyla ya da av sonucunda elle ettiği yiyeceklerle yetinmek zorundaydı. Bu durum, nüfusun ve teknolojinin gelişmesinde birçok sorun yaratsa da insanoğlu birlikte hareket ederek, bu zor dönemde hayatta kalmayı başarabilmiştir. Günümüzden yaklaşık olarak 12000 bin yıl önce gerçekleştirilen tarım devrimiyle birlikte, insan topluluklarının ekonomik, toplumsal ve düşünsel yapılarında kesin ve ileriye doğru bir değişim yaşanmıştır. Bu dönemde tarım öğrenilmesi ve bazı hayvanların evcileştirilip, ayrıca bu durumun yaygınlaşmasıyla birlikte, toplumsal yaşamda ve yerleşim algısında bir değişim yaşanmıştır. Yarı göçebe toplayıcıların yerini alan yerleşik tarımcılar, zamanla küçük yerleşim alanlarını da büyük yerleşim bölgelerine dönüştürmeyi başarabilmişlerdir[70]. Toplayıcılık ve avcılıktan çiftçiliğe geçiş gerçekleşmiş, yerleşik avcı-toplayıcı ekonomisinin yerini, göçebe tarım ekonomisi almıştır. Tahıl üretimi başlamış, iklim değişikliği, havaların ısınması, suların azalması gibi nedenlerden dolayı insanlar, su kıyılarında ve vadilerde kümelenmeye başlamış ve bu şekilde besin sorunu çözülmüştür. Bu sorununun çözümüyle, tüketimi için gerekli olandan daha çok üretme, gerekli hallerde üretimin miktarının topluluk tarafından ayarlanması mümkün olabilmiştir.

Çevredeki diğer Tarım topluluklarıyla meta ve fikir alışverişinin, uzak mesafede ve çoklu yapılmaya başladığı bu dönemde, yerleşik tarım ekonomisiyle birlikte ortaya çıkan işgücünün düzenlenmesi ve iş konusunda uzmanlaşan etkin bir sınıfın yani toplumsal bir iktidar düşüncesinin temelleri, yine bu dönemle birlikte atılmıştır. Ayrıca bu dönemde artan ve değişen ihtiyaçlarla birlikte ev içinde çömlek yapımı ve dokumacılık gibi çeşitli uzmanlık gerektiren işlerin temelleri atılmıştır. Bununla birlikte ev ve alet yapımında da ayrı bir uzmanlaşmanın temelleri atılmaya başlanılmıştır. Bu değişimler toplumun düşünsel yapısını da etkilemiş, doğayı, doğadaki neden sonuç ilişkisini anlama yolundaki ilk adımların atılmasının temellerinin dayandığı dinsel düşünüşün de bu dönemde ortaya atılmış olmalıdır.[71]. Zaten günümüzde kazısı yapılan Göbeklitepe gibi yerleşimler, bu teoriyi destekler niteliktedir.

Kentsel devrim aynı zamanda bürokratik devrimdir. Toplumdan daha kuvvetli bir örgütlenme biçimi olan devlet, bu dönemle birlikte ortaya çıkmıştır. Sınırsız yetkiye sahip bu despotlara, merkezi egemenliklerini kanıtlayacak çeşitli yapılar gerekmektedir ve bu yapılar, kentin mimari üslubuna ve despotun sınırsız gücüne tanıklık edecek anıtsal

[70] P. Dolukhanov, *Eski Ortadoğu'da Çevre..., s.* 204.
[71] A. Şenel, *İlkel Topluluktan Uygar...,* s. 21.

niteliklerden oluşmalıdır. Dinsel sembolizm, bu kentlerde ilk kıstas olmalıydı. Arkeologların kazılarında başka hiçbir ize rastlanılmasa da, çok sağlam temellerle yapılmış olan kaleler ve tapınaklar, hemen her zaman ortaya çıkmaktadır. Kentsel devrimle ortaya çıkan tanrılar, eski komünlerin yerel tanrılarından farklı olarak, yöneticiye geçirdikleri bir kutsallıkla, politik, toplumsal ve ekonomik bütün alanlara sürekli olarak müdahalede bulunmaktadırlar. Onlar artık tanrı- kral olarak, ülkenin tek hâkimi sıfatıyla, hükümlerini sürmektedir. Düşünsel ve yönetimsel iktidar birleşmekte; tanrılar, krallara kentler bağışlamaktadırlar. Sümer kralı, annesinin karnında, kutsal değerlerle ve bilgiyle donatılmış olup, doğumundan sonra tanrı tarafından beslenmektedir. Kral, tanrı tarafından, insanları mutlu kılmak için seçilmiş bir vekil olarak görülmekte, sulama kanallarının ve sarnıçların yapımını, kendisiyle tanrının arasındaki ilişkiye bağımlı bir olay olarak sunmaktadır. Bu durumda teknik işler, despot tarafından otoritesini arttırmak ve tanrı ile olan dostluğunu kanıtlamak için kullanılmaktadır. Despotun varlığına özen göstermek dinsel ve ahlaki açıdan önem kazanmıştır. Hammurabi yasalarında, kralın iktidarına karşı gelenlerin tanrı tarafında salgın hastalıklar gibi felaketlerle cezalandırılacakları belirtilerek egemenlik tanrısallaştırılmıştır. Tanrılar, isyanları bastırmak için despot kralların yanındadır ve krala senin arkadayım demektedir. Mezopotamya'da Tanrı- Krallar, yıldızları gözlemleyip takvimler hazırlatacak, sulama kanalları kazdıracak, gözlemlerin ve merkezi yönetimin kayıtlarını tutmayı saplayan yazıyı bulup kullanacak, düzenin yasalarını belirleyecek ve egemenliğinin göstergesi olan, tanrılara yaraşır tapınaklar yapacak ve kentler kuracaktır. Despotizmde boyun eğmek, yurttaşlığın en önemli temelini ve erdemini oluşturmaktadır. Her zaman haklı olan otoritenin baskısından ve gücünden korunmanın yolu, bu erdeme sıkıca bağlanmaktır.[72]

Kurumsallaşan savaş kavramı da, kent devrimiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Kentler, savaş hali etkisiyle biçimlenmekte, surlar, kaleler, hendekler, kuleler yapılmakta ve savaş, kentin biçimine şekil vermektedir. Her şehir, devamlılığı için, kralın ve tanrısının koruyuculu eşliğinde genişlemekte ve diğer şehirleri ortadan kaldırmaktadır. Bu tür bir toplumda aile faktörü çok önem kazanmıştır. Aile ilişkileri, birden fazla topluluğu ortak atalardan inen bir çizgiye sokarak, geniş bir toprak üzerinde, güçlü bir toplumsal tutarlılık için gerekli temelleri atar ve aile bağlarına dayanan toplumsal basamaklanmaya ya da hiyerarşi denilen şeyin ortaya çıkışını kolaylaştırır. Toplumun kalan nitelikli

[72] K. Bumin, *Demokrasi Arayışında Kent*, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul 1990, s. 23-26.

örgütlenmelerine dayanan bu yapı çeşidi, genellikle töreselliğin görünümünü belirginleştirir ve öne çıkartır. Ayrıca bu, töreselliği uygulayan ve ilk önderin soyundan gelmiş, çoğu zaman tanrısallaştırılmış olan kişilerin, topluluğun yaşamıyla ilgili denetimini de yasallaştırır. Bu durum, genellikle, toplumun içinde başkalarından daha yüksek konumda ve ayrıcalıkları olan aileler ya da kişiler yaratır. Bu kişiler, tanrısallaştırılmış ataya ayrıcalıklı bir bağla bağlı bulunduklarından, topluluk içerisindeki konumlarını meşrulaştırmışlardır. Bu kişiler, grubun yapıp ettiği işlerin başarısını, kendi yürüttükleri dinsel törenler aracılığıyla güvence altına alırlar. Her ne kadar bu toplum tipinde temel politik birim köy ise de çeşitli köyler arasındaki akrabalık bağları ve başka yakınlıklar, daha geniş ve boyutları amaca göre değişen, politik varlıklar halinde örgütlenmiş bir topluluk yaratır. Bu politik birimlerin başında, çeşitli öbeklerden kişiler ya da yaşlılar kurulu, yerel din büyükleri veya tüm topluluğun din büyüğü gibi kurumsallaşmış kişiler bulunur. Bu kişilerin beraber karar alabilecekleri mekanizma oluşturulduktan sonra, toparlanabilecekleri toplantı yerleri ve kutsal alanlar gibi mekânlar inşa edilir. Bu mekânlar, yerel düzeydeki sınırlı kullanıcıyı kapsayabileceği gibi, özel günlerde kullanılmak üzere tüm toplumun kullanımına açık da olabilir.[73]

Köy toplukların ortaya çıkıp gelişmesiyle başlayan, Mezopotamya'da devlet örgütlerinin oluşmasına kadar geçen süreç, genel önem taşıyan bir takım öğeleri ortaya koyar. Bu öğeler üç başlık altında toparlanabilir:

- Aileye dayanan geleneksel toplum yapısı ile yeni doğmakta olan devlet oluşumlarındaki politik ve ekonomik yapı arasındaki ilişki,
- Politik gelişmenin değişik anlarında iktidarın niteliği,
- Merkezsel kurumların varlığında ve yaşamlarını sürdürmelerinde birincil ekonomik maddelerin üretimi ile lüks malların üretimi ve dolaşımının ayrı ayrı etkileri.[74]

Bilim adamları, şehirleri uygarlığın bir ölçütü olarak kabul etse de, kuramlar birbirleriyle tam olarak örtüşmemektedir. Şehirlerin, uygarlığın ve devletin gelişimine dair ilk çalışmalar felsefi niteliklidir. Bu kuramlara dair ilk çalışma Rousseau'nun 1762 yılında yayımlanan Toplum Sözleşmesi'dir. Daha öncesinde ise İbni Hadun'un *'Mukaddime'* adlı eseri ile Machiavelli 1532 yılında kaleme alığı *'Il Principe'* (Prens) adlı hükmetme üzerine yapıtıyla, Jead Bodin tarafından 1583 yılında yayımlanan '*Les six Livres de la Republique'*

[73] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 56-57.
[74] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 295.

(Devlerin Altı Kitabı) kitabıyla, Hobbes tarafından 1647 yılında mutlak monarkı savunmak için yazılan *'Leviathan'* ile Locke tarafından 1690 yılında yayımlanan *'Two Treatises on Government'* (Hükümet Üzerine İki Deneme) adlı yapıtla, Montesquieu'nun 1721'de yayımladığı, *'Lettres Persanes'* (Acem Mektupları) ve yine Montesquieu'nun 1748 yılında yayımladığı, *'De l'Esprit des Lois'* (Yasaların Ruhu) ile ve Viko tarafından 1744 yılında yayımlanan *'Principi di una Scienza Nuova'* (Yeni Bilimin İlkeleri) adlı eserleriyle devlet kavramı üzerine felsefi olarak eğilim göstermişlerdir. Tüm bu düşünürlerin ortak noktası, elde ettikleri verilerin son derece sınırlı olmasıdır. Kuramları, kendi inançları ve gelecek hayalleri üzerine dayanmaktaydı. Bilimsel araştırmalarla ve çalışmalarla, henüz desteklenmemişlerdi.[75]

Özellikle devletin oluşumunu inceleyen bilim insanları, devletin oluşumu ve devleti tanımlama konusunda, bir kavram birliğine varmamışlardır. Özellikle devlerin tanımı konusunda, tüm topluluğu kapsayacak ve tatmin edecek net bir tanım yapmak mümkün olamamıştır. Bu durum, hemen her bilim insanının, kendi bilimsel gerçekleri doğrultusunda bir tanım oluşturmasına yol açmış ve farklı ekollerin oluşumuna neden olmuştur. Her tanım, birbirinden neredeyse çok az farklılıklar gösterse de, bir senteze ulaşmak neredeyse imkânsız gibidir. Ortaya atılan tüm kuramlar, kanıtlarıyla ispatlanmış olsa da, tüm toplumların gelişim evrelerini kapsayıp açıklayabilecek ve tüm dünya üzerine uygulanabilecek net bir tanımla henüz yapılamamıştır.[76]

19. yy. sonlarında *E.B Taylor* ve *L. H. Morgan* gibi evrimci teorisyenler kültürel gelişim formlarını her toplumun geçirdiği bir dizi evreye ayırmışlardır. İlk evreyi vahşilik (savagery), ikinci evreyi barbarlık, üçüncü evreyi ise uygarlık kelimeleri ifade eder. Barbarlık kavim toplumunu, uygarlık ise daha kapsamlı organize bir toplumu ifade eder. Toplumsal gelişimin açıklanması ait bir diğer tanım ise takım (band), kavim (tribe), beylik (Chiefdom) ve devlettir. E. Service tarafından geliştirilen ve günümüzde de yoğun bir şekilde kabul gören bu tanımda en yüksek örgütlenme düzeyi olarak devlet gösterilmektedir. Genel olarak devletin, şehirlerin sahip olduğu siyasi organizasyon düzeyini temsil etmesi ve şehirlerin, uygarlığın fiziksel odağı olması, devletin diğer üç olguyla birlikte, yakın ilişkili ve bir birinin içine giren süreçleri ifade ettiği anlaşılmalıdır.[77]

---

[75] Henri J.M. Claessaen, *Erken Devlet…,* s. 7.
[76] Henri J.M. Claessaen, *Erken Devlet…,* s.3- 4.
[77] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci: Bir Kuramsal Değerlendirme,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005, s. 1- 2.

Uygarlık kavramı, insanlık tarihini kültürel gelişim evrelerine ayırmasıyla birlikte sosyal bir bilim olarak algılanmaya başlamıştır. Uygarlık kavramı, kuramlar, deney ve araştırmalar yoluyla bu dönemden sonra detaylıca tartışılmaya ve çözümlenmeye çalışılmıştır. Teorilerini, tarihsel ve antropolojik verilerle bilimsel olarak ortaya koyan ilk çalışma Friedrich Engels'e aittir. 1884 yılında yayımladığı *'Der Ursprung der Familie, des Privateigentums un des Staats'* (Ailenin ve Özel Mülkiyetin Kökeni) isimli kitabı, Morgan'ın 1877 yılında yayımlanan *'Ancient Society'* kitabını özetlerken, bir taraftan da Marks'ın bu kaynaktan yaptığı alıntıları desteklemektedir. Engels'e göre devlet, gelişen özel mülkiyeti koruma gereğinin artması üzerine doğmuştu ve sınıflı toplumu korumak üzerine şekillenmişti.[78] Engels devletin oluşumunu şu şekilde tanımlamaktadır:

"Devlet, bir yandan sınıf zıtlıklarını denetim altında tutmak gereksiniminden doğduğu, ama öte yandan sınıflar arası kavganın en yoğun noktasında ortaya çıktığı için normal olarak en güçlü sınıfın, ekonomik bakımdan ağır basan konumda olan sınıfın devletidir ve bu sınıf, onun kanalıyla, aynı zamanda siyasal bakımdan da ağır basan sınıf durumuna gelir. Böylece baskı altındaki sınıfı altta tutmaya ve sömürmeye yarayan yeni yeni araçlar ele geçirmiş olur."[79]

Bu kuramın hareket noktası, daha önce üretim araçlarında ortak sahipliğin bulunduğu düşüncesidir. Bu kurama göre, nüfus artışı, uzmanlaşmanın farklılaşması ve toplumsal iş bölümünün artması, beraberinde üretimin artmasını kaçınılmaz kılmıştı. Yiyeceklerin üretimine katılmayanların gereksinimlerinin karşılanmasında kullanılacak artı ürün de bu çoğalan üretim sayesinde karşılanmış oluyordu. Engels 1877 yılında yayımladığı başka bir yapıtı olan *'Anti- Dürhring'* de ise bir sınıf toplumunun ve devletin gelişmesinde işlevsel olan erkin, yavaş yavaş sömürücü bir erke dönüştüğünü ileri sürmüştür. Sınıflı toplumun oluşması ve devletin doğup gelişmesi için bu yönelimi evrensel bir ölçüt olarak kabul etmiştir. Engels'in devletin kökenine ilişkin görüşlerinde, askeri gücün ve fethin önemi büyüktür. Kamu görevlileri ve iş yöneticileri için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Engels'in Asyatik Devletlerin doğuşu ile ilgili kuramı, bir artı ürünün çıkışı, nüfus artışı ve tarım toplulukları arasında artan ilişkileri önemli etkenler olarak gördüğü için çok nedenlidir. Kamu görevlilerinden oluşan bir topluluk, bu etkenleri düzenler ve bu yolla

[78] Henri J.M. Claessaen, *Erken Devlet…,* s. 7- 8.
[79] Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,* (çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara,. 2002, s. 202.; Henri J.M. Claessaen, *Erken Devlet…,* s. 8.

toprak ve öteki zenginlik kaynakları üzerinde, özel sahipliğin varlığına dayanan bir şekilde yararlı hale getirir.[80]

Engels, *'Der Ursprung'* (Köken) adlı kitabında ise öncelikli olarak ekonomik tabakalaşma sürecine değinmektedir. Engels' göre önemli olan bazı ekonomik işlevler, bazı aileler tarafından kalıcı olarak, yani babadan oğla geçecek şekilde, meslek halini almıştır. Engels tarafından tam bir asalak olarak nitelendirilen bu kişiler, üretimin kaymağını alırken karşılığında bu üretime katkılarını ancak ufak tefek hizmetlerle vermişlerdir. Bu asalak olarak ifade edilen kişiler, bu sayede giderek zenginleşmiş ve üretim üzerinde sürekli artan bir erke sahip olmuşlardır.[81]

Asyatik üretim biçimini, Engels ile benzer bir şekilde ele alan Karl Marx ise daha çok Avrupalı olmayan ülkelerdeki devlet örgütlenmesi üzerinde çalışmalar yürütmüştür. Engels ile paralel yürüttüğü bu çalışmalarda, bu ülkelerdeki tarım toplulukları ile devlet denilen örgütlenme biçimi arasında görülen sulama sistemleri kurup sürdürme geleneğinin yol açtığı ilişkinin diplomatik niteliği üzerinde durmuştur. Marx, köy toplulukları halinde yaşayan üreticilerin sömürülmelerinin toprakta özel sahiplenmeye değil de, devleti kendi bünyesinde kişiselleştiren, tanrısallaştırılmış, despotik bir yöneticiye bağlılığa dayandığını ve bu durumun mal, emek ve hatta para biçiminde bir haraç (vergi) sağlanmasına yol açtığını belirtmektedir. Marx, devletin gelirleri ve sulama sisteminin örgütlenmesi kadar ticaretin ve toplulukların korunması gerekliliğini ileri sürmüş ve bu devlet türünün, sınıf toplumunun ilk biçimine karakterini kazandıran belirleyici bir etken olduğunu savunmuştur. Marx'a göre Asyatik üretim biçimi, uygarlığın ekonomik olarak şekillenmesinde ilk ilerici dönem olarak nitelendirilebilir.[82]

Rousseau'dan Marx ve Engels'e onlardan Fried'e dek evrimci araştırmacılar devleti ve devletin oluşumunu, toplumdaki baskı altına alınmış gruplar üzerindeki yönetim erkini devam ettirmek için oluşturulan yönetici grupların bulunduğu yönetsel denetim mekanizması olarak nitelendirmişlerdir. '*Eşitsizlik ve Söylev Üzerine'* adlı yapıtında Rousseau, devletin ilk başta, zenginlerce, kendi bulundukları konumu korunması ve kendilerine yani diğer bir değişle zenginliklerine yönelebilecek tehditleri yok etmek amacıyla oluşturulmuş bir sistem olduğunu ileri sürmüştür. Devlet oluşumu bu haliyle

---

[80] Henri J.M. Claessaen, *Erken Devlet…,* s. 8- 9.
[81] Henri J.M. Claessaen, *Erken Devlet…,* s. 10.
[82] Karl Marx, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, (çev. Mihri Belli), Sol Yayınları, Ankara, 1992. s. 29-30; Henri J.M. Claessaen, *Erken Devlet…,* s. 10-11.

değişmez mülkiyet yasaları yoluyla özgürlüğü baskı altına alıp zenginle yoksul arasında eşitsizliğin desteklendiği ve sıradan yurttaşların sürekli baskı ve sıkıntı altında olduğu bir sistem olarak tanımlanmıştır. Devlet yapılanmasına bu şekilde yaklaşan bilim insanları, yöntem olarak, karşılaştırmalı çözümleme metodu ile araştırmayı benimsemişlerdir. Devleti, içinde üretim araçlarının yukarı sınıftan olan sahiplerinin, ayrıcalıklı olan sınıfın çıkarlarını koruyacak bir sistem geliştirmek yolunda birbirlerini etkiledikleri bir sınıf yapılanmasının sonucu olarak tanımlarlar.[83]

Fried, devleti, içinde barındırdığı üyelerinin yaşamlarını sürdürüp zenginliklerine katkı sağlayacakları kaynaklara ulaşmada eşit şansa sahip olmadıkları, toplumsal tabakalaşmadan, yani kurumsallaşmış ve kaçınılmaz olan eşitsizlikten dolayı doğduğu şekilde bir kuramla açıklamaktadır.[84] Bu kuramda O'da toplum tabakalanması üzerinde eşitsizliğin devleti doğurmuş olacağı üzerinde durmaktadır. Sözü edilen yönetici kesimin, devleti kullanarak egemenlik kurması, erken devletlerin evrensel bir özelliğini oluşturmasından dolayı eleştirmek güç olsa da nedensellik ilişkisi üzerine oturtulan bir kuramın evrensellik ilişkisi üzerinde geniş bir çapta ele alması, Service gibi çeşitli kuramcılar tarafında eleştiri konusu olmuştur. Bu teorisyenler tabakalaşmayı, erken devletin bir nedeni değil, sonucu olarak görmüşlerdir. Tabakalaşma, yurttaşların devlet erkiyle tanışmaları sonucunda ondan sağladıkları işlevsel faydalara dayanmaktadır. Devletin oluşmasının gerçek nedeni ise yönetici sınıfın bir zorlaması değil; onun yasallığının, geniş bir toplumsal destek bulmasından kaynaklıdır ve bu alt tabakadaki insanların sömürülmesine dayalı yönetim sistemlerinde böyle gelişmiştir.[85]

Morton Fried tarafından 1967 yılında yayımlanan '*Siyasal Toplumun Evrimi'* yapıtta toplumların gelişimi, eşitlikçi, mertebeli, tabakalaşmış ve devletli toplum olarak dört aşamada değerlendirmiştir. Bu aşamaları, toplulukları yönetenlerin temel ihtiyaçlara erişmede eşitsizliği devam ettirmek için güç kullanarak oluşturduklarını düşünmektedir. Fried'göre toplumsal tabakalaşma, üretim araçlarındaki ortak mülkiyetin yerini özel mülkiyetin almasıyla birlikte oraya çıkmıştır. Bu tabakalaşma toplumları, devlet denilen örgütlenme biçimine doğru yönlendirmiştir.[86] Toplumları katmanlaşmış ve

---

[83] Ronald Cohen, "Devletin Kökenleri-Yeniden Değerlendirme", *Erken Devlet,* der. Henri J. M. Claessen,-Peter Skalnik, çev. Alaeddin Şenel, Ankara, 1993. s. 45- 46.
[84] Morton H. Fried, *The Evolution of Political Society,* Newyork: Random House, 1967. s. 186.
[85] Ronald Cohen, Devletin Kökenleri-Yeniden…, s. 46.
[86] Morton Fried, *The Evolution of Political Society*, Random House, New York, 1967, s. 225.; C. K. Maisels, *Uygarlığın Doğuşu,,,,* s.349-350.

katmanlaşmamış olarak iki şekilde inceleyen Fried, devletli topluma geçişte, katmanlaşmış toplum olarak adlandırılan ve şeflikler ile gelişkin devlet arasında yer alan erken devlet örgütlenmesinin çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu toplumlar, gelişmiş bir bürokrasi barındırmasa da egemenlik alanının benimsenmesi gibi özelliklere sahiptirler. Devletli topluma geçiş aşamasında devlete dair bazı özellikleri bünyesinde barındıran tabakanmış toplumlarda, akrabalıkla birbirine bağlı olmayan savaşçı şef ya da beyler, vergi (haraç) ile toplulukları kontrol altında tutarlar. Akrabalığın ayinsel yönü değişmiş ve yerini ideolojik işvelere bırakmıştır. Resmileşen haraç, bu şef ya da beylerin, gittikçe artan gelirleri sayesinde daha da güçlenerek, geniş krallıklar oluşturmasını sağlayacak fetihler yapması kolaylaşmıştır. Bu toplumda bürokrasi henüz kurumsallaşmış olmasa da yavaş yavaş yerini almaya başlamıştır.[87]

Erken devletlerde, ekonomik ve yönetimsel sürekliliği devam ettiren yapı, bürokrasidir. Bürokrasiden kastedilen, devlet hiyerarşisi oluşturan ve kamu yönetiminde görev alan memurlar, din adamları, soylular, köleler ve onlara bağlı alt örgütlerdir. Devlet çevresindeki bölümleri ve merkezinde yer alan yönetimin başı (kral) arasındaki ilişkileri sürdürüp dayatan ve genellikle ayrıcalıklı olan bir memurlar sınıfıdır. Şeflik tipi yönetimlerde de bu memurluk makamını dolduran ve hükmetme işinde, şefe yardımcı olan bazı bireyler bulunur. Erken devlette, merkezi erkin toplumun büyük bir bölümü üzerinde denetime sahip olduğu, merkezi ve hiyerarşik olarak alttan üste doğru bir tabakalaşmış örgütlenme biçimi olduğu söylenebilir. Alt birimler bir yöneticiye ya da devletin başındaki kişiye karşı sorumludur ve bu kişi tarafından atanan memurlar sayesine hiyerarşiye bağlanmışlardır. Bu memurlar, oluşturulan sistemin kamu yönetimi olan kısmını yürütürler ve aralarından yeni yöneticiler seçebilen ya da onu yasal kılabilen veya her ikisini de yapabilen seçiciler takımına sahip olarak, oluşturulan sistemin devamlılığını sağlamaya çalışırlar. Yapısal olarak nitelendirilebilecek bu tanım, devleti, gelişme niteliği olan bir yapı olarak görmekle birlikte, yönetimsel erkin eşit olarak dağıtılmadığı ve gelenekselleştiği bir sistem içerisinde dönen hiyerarşik bir tabakalanma olarak görüp, onu öteki siyasal sistemlerden ayırmaktadır.[88] Fakat bu şekilde yapılan bir sınıflandırma, tek başına devlet oluşunu açıklamada yetersizdir. Yine benzer şekilde, siyasi yapılar arasında

[87] Morton Fried, "On the Evolution and Social Stratification of the States", *Culture in History*, ed. S.Diamond, Colombia University Press, New York 1960, s. 713-731.
[88] Ronald Cohen, Devletin Kökenleri-Yeniden…, s. 48- 51.

görülen farklılıkların nasıl doğdukları ve bu farklılıkların kapsadığı toplulukları nasıl etkilediği tam olarak net değildir.

Yönetici bir sınıfla birlikte, sınıfsal farklılıklar ve yönetimsel özelliklerin mimariye yansıdığı şehirlerde görülmeye başlanır. Yukarıya doğru piramitleşme gösteren sınıfın kökleri, yerel kültürel gelenekleri sürdüren kesim ve onlardan farklı bir kültüre sahip kesim ve genellikle kent kültürüne sahip bir kesim olmak üzere farklılaştığı gözlemlenir. Toplum, meslek grupları ve etnik topluluklar olarak farklılaşmaya, aynı zamanda kırsal ve kentsel yerlerde oturanlar olarak ise köylüler, zanaatkârlar, satıcılar, din adamları, göçebeler, kâhinler, eğlendiriciler ve daha da çoğaltılabilecek, uzmanlaşmış gruplara ayrılmaya başlamıştır. Bu karmaşık tabakalaşma, devletin kendini ve silahlı güçlerini besleyip devamlılığını sürdürebilmesi için gelirlerini elde edebileceği bir pazar ve alışveriş sistemini de beraberinde getirmiştir. Siyasal sistemin, yargı hiyerarşisini kullanmaya başlamasıyla, nüfusun çeşitli kesimlerinde ortaya çıkan anlaşmazlıkları gidermek ve aracılık yapmak üzere, karmaşık bir hukuksal süreçlerin başlaması kaçınılmaz olmuştur. Devletin çevresinde yer alan diğer benzer örgütlenmelerle yürütülen ilişkiler, genellikle diplomatik üstünlüğe dayalıdır. Eğer bahse konu olan devlet yapılanması çevresindeki örgütlenmelere göre güçlü ise diğer yapılanmalardan haraç ya da vergi şekilde bir yapılanma ile ilişkilerini sürdürür. Bu yönüyle artık söz konusu devlet içerisinde, sınırlarının ulaştığı alanda hem kendi yasalarını kabul eden yurttaşları hem de egemenliği altında bulunan ya da tam tersi şekilde, kendi başka bir devletin egemenliği altında olan bir yapılanmaya, yani hegemonyaya dönüşür. Devlet gelirlerinin toparlanması, askerlik hizmeti, hukuk ve iletişim gibi araçların kullanılması gibi öğelerin tümü, kayıt tutmanın işlevsel etmenleriyle daha da kolaylaşmıştır. Bu haliyle kayıt tutmanın, yani yazının devletin oluşumuna paralel olarak gelişim göstermesi son derece doğaldır.[89]

Elmar Service ise toplumsal tabakalaşmaya neden olan itici gücün, çatışmaya yoluyla değil, karşılıklı çıkara dayandığını belirmektedir. Merkezden yönetilen bir iş bölümü yoluyla yürütülen bu işleyişte, toplumun bir üst kademesine yükselişte, bir terfi söz konusudur. Fakat burada, kurumlar zamanla değişiklik göstererek topluma hizmet etmekten çok, kendilerine hizmet eden bir yapıya dönüşürler.[90]

[89] Ronald Cohen, Devletin Kökenleri-Yeniden…, s. 51- 52.
[90] C. K. Maisels, *Uygarlığın Doğuşu…,* s.336- 337.

Elmar Service'nin 1967 yılında yayımladığı, *"İlkel Toplumda Örgüt*" isimli yapıtında, takım, kabile, şeflik ve devlet biçimleri arasında eksiksiz ve güçlü bir ayrımı ve bunları sosyokültürel bütünleşmenin düzeylerini belirmiştir. Service'ye göre takım, çekirdek ailelerin, akrabalık ilişkileriyle birbirine bağladığı, aynı yerleşim yeri içerisinde oturan en fazla 100 kişiden oluşan bir topluluktur. Takımların bu basit yapısı, daha sonra gelişecek ve kabile çapına ulaşacaktır. Kabile çapındaki toplulukların en sıradan olanı Service'ye göre klanlardır. Kılanlardan oluşan toplulukları, yaş gurubu birlikleri, gizli dernekler, savaşma ve tören gibi özel amaçlı dostluk birliktelikleri takip eder. Bu yapılanma doğal çevreden ziyade insan çevresinden gelen baskının bir sonucudur. Bu şartlar altında kabile, şefliğe ve sonrasında devlete giden aşamada değişim gösteren bir topluluk olmakla birlikte, dış siyasal sorunlarla karşılaşmadıkça kabilenin tam olarak bütünleşmesinin gerçekleşmesi zordur. Kabilenin asılını oluşturan ve dostluk birlikteliklerinden oluşmuş yapı, Neolitik dönem ile birlikte görülmeye başlanır. Neolitik dönemde artan toplumlar arası rekabet, kabile çapında bu dostluk birliklerinin, bütünleşmesine neden olmuştur.[91]

Service, takım düzeyindeyken bile doğmuş olabilecek düşmanlıkların, toplumsal tabakalanmaya yol açabileceğini belirtmekle birlikte, genel olarak rekabetin, özel olarak da savaşın ya da savaş tehdidinin yapısal bir değişikliğe götüren etkilerini anlamanın dışında, Neolitik dönemde rekabetin ve çatışmanın nedenlerini ayrıntılı olarak inceler. Kabilenin, Neolitik dönemde görülen bir nüfus artışı ile ilişkili olarak, bir değişime tabi olduğunu belirtir. Şefliklerin ortaya çıkmasında en önemli koşulun, kabile arası rekabet olduğunu belirten Service'ye göre, sık sık çıkan çatışma ve savaşlar, bir planlama ve eşgüdüm ortamına neden olmuştur.[92] Kendi fetih kuramını savunan ve savaşı neden kabul etmekle birlikte yeterli olarak kabul etmeyen Carneiro'a göre, dünyanın birçok yerinde devam eden savaşlar, günümüzde bırakın devlet yaratmayı, şefliklere bile neden olamamışlardır. Bu yönüyle sadece savaşlarla, katmanlaşmayı açıklamak yetersizdir.[93] Service'ye göre, ürünlerin yeniden dağılımı işlemi, şefliklerin doğuşunda oldukça etkilidir. Çünkü şefliklerin çoğu, bölgesel ölçekte önemli mal değişimlerinin yapıldığı, yerel uzmanlaşmanın arttığı yerlerde doğmuştur. Yerleşimdekiler farklı ekolojik bölgelerden

---

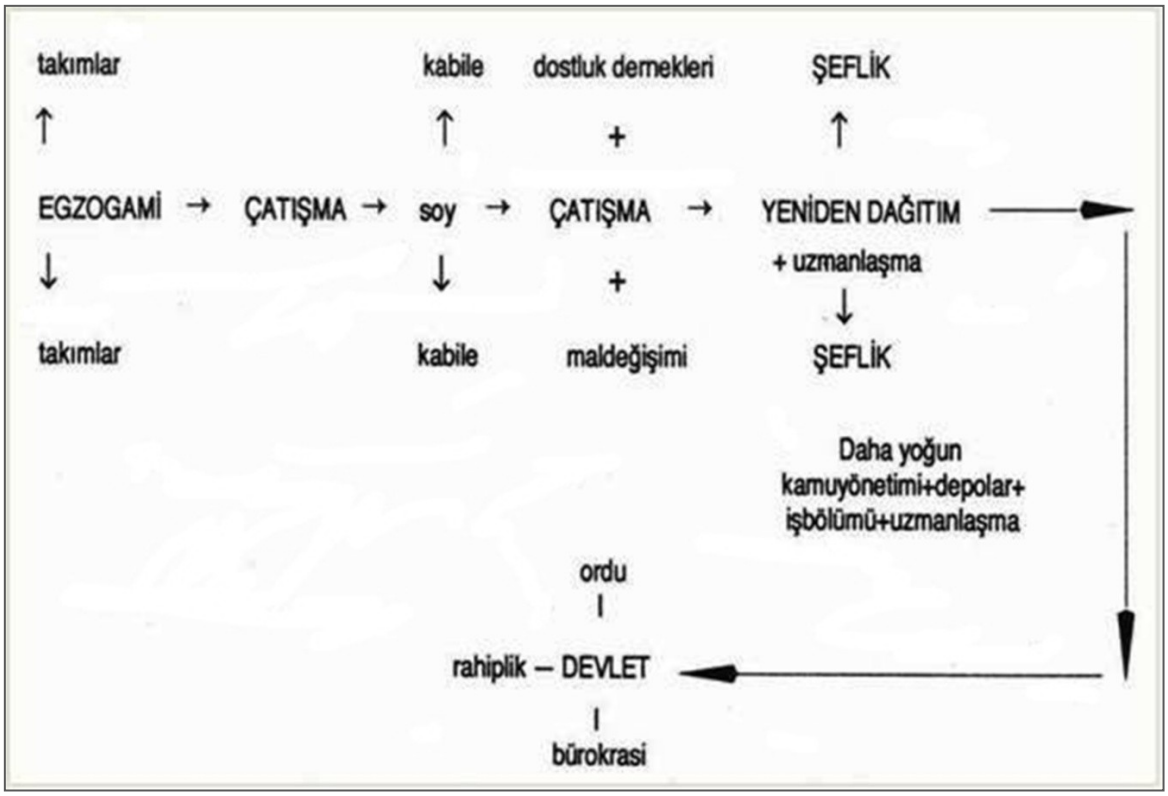
[91] Elmar Service, *Primitive Social Organization* ,Newyork, Random Hause, 1971, s. 100- 103.: C. K. Maisels, *Uygarlığın Doğuşu…,* s.322- 324.
[92] Elmar Service, *Primitive Social Organization…,* s. 141.
[93] R. Carneiro, "A Theory of the Origin of the State", *Science 169,* 1970, s. 733- 738.: C. K. Maisels, *Uygarlığın Doğuşu…,* s. 324.

faydalanmak için, bu bölgelere gitmek yerine, yaşadıkları alanlarda kalarak mal değişimde bulunmayı tercih etmişlerdir.[94]

Service, uzmanlaşmış göçebe çoban toplulukların, mal takası için çiftçi yerleşik topluluklara bağımlı olduğunu, dolayısıyla tam bir toplum oluşturamadıklarını belirtir. Söz konusu mal değişimini, tek tek kişilerin üstenmesine rağmen, tüm toplumun yararına bir durum söz konusudur ve bir örgütlenme gerektirir. Bu durumda en basit anlamıyla, bir takası düzenleyecek bir öndere ihtiyaç vardır. Oysa bu durumun tersi olarak, göçebe çoban topluluklarının oluşumuna neden olan durum, yerleşme yerindeki nüfusun yoğunluğu ve ekonomik uzmanlaşmadır. Service'ye göre, tam anlamıyla gelişmiş bir şeflik, olasılıkla, hem bölgesel uzmanlaşmaya hem de bireysel olarak iş bölümüne neden olacaktır. Kariyerine büyük bir savaş önderi olarak değil de, kendi bireysel çabalarının meyvelerini dağıtan bir büyük adam olarak başlayan şef, ürünlerin depolandığı alanın denetimini ele geçirerek, özellikle kendi konumunu kuvvetlendirecek alanlarda bir uzmanlaşmayı destekleyecek bir konuma yükselir. Bu şef ayrıca, yerleşelim içerisindeki büyük iş gücünü, hem savaş için hem de üretim amacıyla yönlendirecek bir konumda yer alır. Service'ye göre, bu iş gücünü yönlendirme bir kere başladı mı, yapısal değişiklikler geçirerek devletleşmeye kadar giden bir sürece dönüşür. Bu değişimden sonra, geçmişin şeflikleri kısa bir yaşam süresinden sonra kaybolur ve yerini daha organize yönetimlere bırakırlar.[95]

---

[94] C. K. Maisels, *Uygarlığın Doğuşu…,* s. 323- 324.
[95] Elmar Service, *Primitive Social Organization…,* s. 139- 141.; C. K. Maisels, Uygarlığın Doğuşu…, s. 325- 326.

Tablo 1. Service'nin Devletin Evrimi Modeli (Maisels 1999: 335)

Service, farklı kaynaklara sahip bir bölge içerisinden yer alan köyler taslağını, bir önder niteliğinde olan şefin, nasıl doğabileceğini göstermek için oluşturmuştur. Bu tür küçük boyutlu yerleşimler, çeşitli akarsularla beslenen verimli topraklarda konumlanmışlardır. Bu yerleşimler gelişerek nüfuslarını artırırken, diyette sadece tarımla yetinmeyerek, çevrenin sağladığı tüm koşullardan faydalanmaya başlamışlardır. Daha sonra akraba bir grup, bu yerleşime yakın dağlık ve pek verimli olmayan bir bölgeye yerleşir. Toprakların verimsiz olması herhangi bir çatışmayı doğurmaz. Yerleşilen alandaki maden cevherleri, orman türleri ve özellikle çakmaktaşı yatakları, artık yeni yerleşimcilerin elindedir. Benzer şekilde bir yerleşimde, yine ilk yerleşime hemen hemen aynı mesafede aksi yönde konumlanır. Bu yerleşimler, barışçıl yollarla, ellerinde olan farklı ürünleri, birbirleriyle takas ederler. Fakat ilk yerleşenler, diğer yerleşimdekilere göre, toprakların verimliği bakımından daha ayrıcalıklı konumdadırlar. İlk yerleşim, iki yerleşimin hem ortasında hem de iki yerleşime aynı mesafede konumlandığı için, artık takas, bu ilk yerleşim üzerinden yapılmaktadır ve ilişkiler hala dengeli bir karşılık temeline göre yürütülmektedir. Sonra, ilk yerleşim diğer yerleşimlerden elde ettiği ürünlerin bir bölümünü depolayıp, direkt olarak diğer yerleşimle takas etmeye başlamış ve yavaş yavaş

vadinin pazarı konumuna yükselmiştir. Daha sonra, ilk yerleşimdeki bir kişi, bu depolanan malları kendi denetimine alıp organize etmeye çalışabilir. Bu aşamada kendisi, belki olamasa da varisleri, sonrasında artık bu denetimden dolayı bir şefe ya da yöneticiye dönüşebilir. Bu arada, dağlık alandaki yerleşim tarımla uğraşmaktan tamamıyla vazgeçip bunun yerine madencilik, ormancılık ya da herhangi başka bir alanda uzmanlaşmaya gidebilir ve gıda ihtiyacını, merkez konumundaki yerleşimde, kendi ürettiği farklı ürünleri takas ederek karşılayabilir. Artan üretim ve nüfusla birlikte, yönetimi elinde bulunduran merkez yerleşim bölgede diğer yerleşimler üzerinde, bir şeflik konumuna yükselebilir. Bu yükseliş, rıza ile gerçekleşmektedir ve temelinde akrabalık ilişkileri, ekonomik avantajlar ve yeni gelişim gösteren kıdem etkili olabilir. Oluşturulan sistem yaygınlaştıkça karşılıklı rızaya dayanan bu yönetim biçimi, sürekli bir makamın kuramsallaşmış bir erkine dönüşürken, şefte karizmatik yetkesinden dolayı rahiplik konumuna yükselecektir. Böylece bir aristokrasiye sahip rahip-kral, bir devlete genişlemiş olan toplum üzerinde yönetici olarak söz sahibi olmaya başlayacaktır.[96]

Genel işleyiş yasaları içinde devlet biçimlerinin gelişmesi, kusursuz bir çark gibi dönen, dengeli bir sistemin bozulmasıyla açıklanabilir ve bu durum evrensel bir süreçtir. Bunun eleştirilebilecek yönü, sistemin işlemek ve denetlemek zorunda olduğu *'bilgiler'*in çokluğudur. Bu bilgilerin artmasıyla birlikte, alt sistemler gittikçe kendi içerisinde farklılaşmaya uğrar ve ayrı ayrı özellikler edinmeye başlar. Buna koşut olarak üst düzey kurumların denetiminde, merkezileşme eğilimi doğar.[97]

Uygarlığın doğuşu ya da erken devlet evresinde, beş görüş ön plana çıkmaktadır. Bunlar;

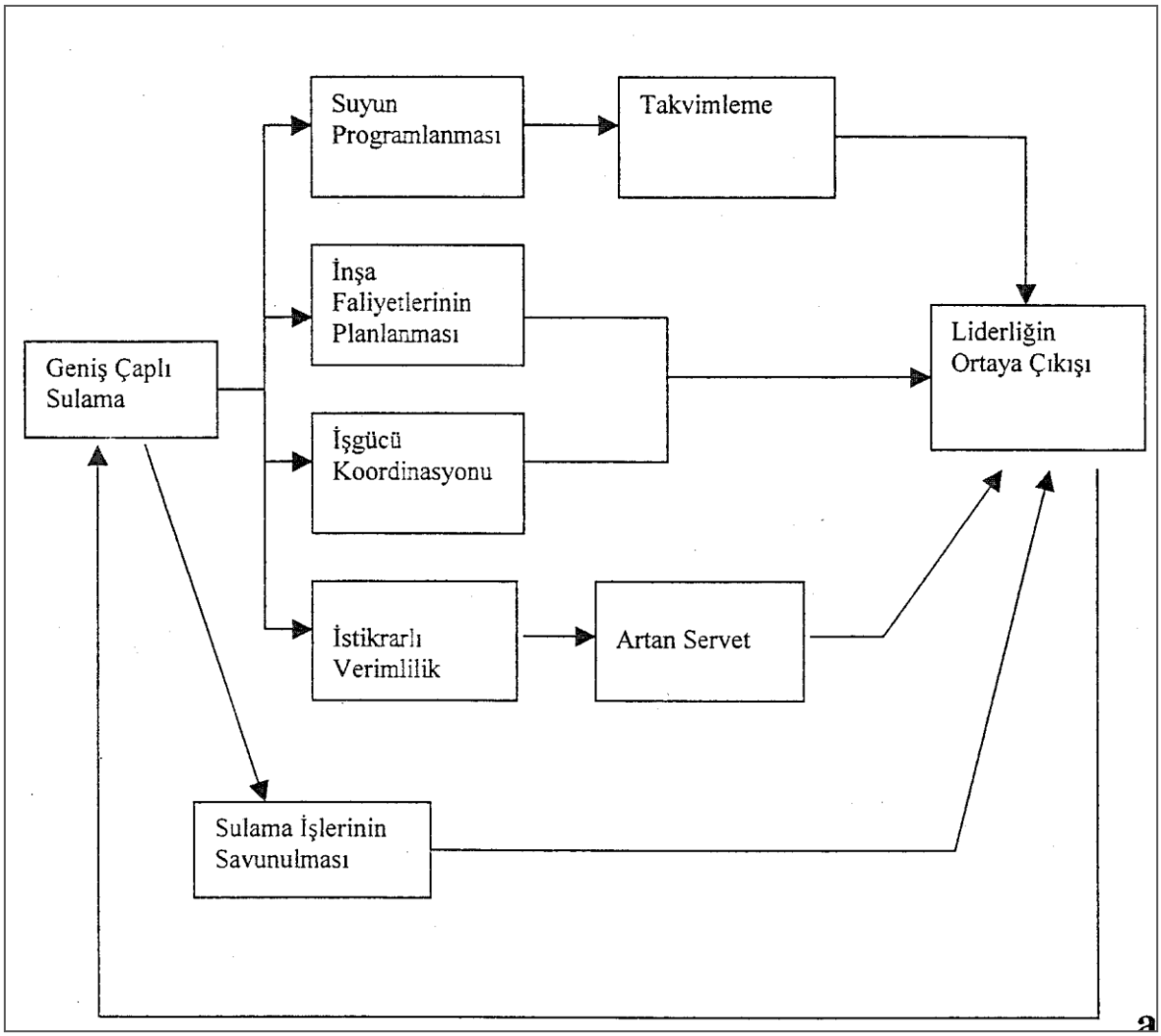
- Hydraulic Society hipotezi
- Ekolojik- sistemik düşünce (çok hatlı evrim) hipotezi
- Nüfus baskısı ve uyuşmazlık hipotezi
- Bölgesel ve bölgeler arası ticaret hipotezi
- El sanatlarında uzmanlaşma ve sulama hipotezleridir.

[96] Elmar Service, *Origins of the State and Civilization: The Process of Cultural Evolution*, New York: Norton 1975, s. 76- 79.; C. K. Maisels, *Uygarlığın Doğuşu…,* s. 329- 332.
[97] M. Frangipane, Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…, s. 29.

Karl August Wittfogel tarafından ortaya atılan, Hydraulic Society (su toplumları) hipotezine göre, Doğu toplumlarında uygarlığın gelişmesinde en önemli etken sudur. Su toplumları; tarım ekonomisi, sulama için büyük boyutlu su çalışmalarına dayanan toplum biçimidir.[98] Bu toplumların ekonomik gelişimleri, Batı'dan farklı gelişim evresi göstermiştir. Asya tipi toplum modelini ortaya koyan Wittfogel, büyük ölçüde Marx'ın kavramlaştırdığı *'Asya Tipi Üretim Modeli'*nden etkilenerek, bu toplumların despotik toplumlar olduğunu vurgulamaktadır. Bu toplumlar, Mısır, Mezopotamya, Hindistan, Çin, Peru, Mexico ve Fırat, Dicle, Nil ve İndus Nehirleri etrafında kurulan medeniyetlerdir. Sulama, sağlam ve merkezileşmiş bir kontrol ağı gerektirdiği için sulamanın olduğu yerlerde hükmedenler, kendilerinde bütünleşen güçlerini kullanarak, ekonomiyi baskı altında tutarlar. Bu durumda mutlakıyetçi idari yönetim biçimlerinin oluşmasına neden olur. Büyük sulama projeleri, büyük bir emek ve iş gücü sayesinde ortaya çıkabilir ve bu zoraki emek ve iş gücü, bir bürokrasi ağı tarafından yönetilmelidir. Sulama, ayrıca yiyecek ihtiyacını arttırdığı için kırsaldaki nüfusun şehirlere göç etmesine neden olur. Göç eden nüfus, hem savunma, hem de iş bölümünün gerektirdiği iş kollarının gelişmesini sağlamıştır. Sulamaya dayalı ekonomik yaşam, ilk şehirlerin kurulmasını sağlamış, uzmanlaşma gerektiren çeşitli meslek grupları bu sayede ortaya çıkmış ve bu meslek grupları da bilim ve sanatın gelişiminde etkili olmuşlardır.[99] Wittfogel, kurak ve yarı kurak topraklarda, tarım toplumlarının ancak hidrolik ekonomi ile varlıklarını sürekli kurabileceklerini belirmektedir.[100] Çünkü hidrolik ekonomi ve hidrolik tarım, özel iş bölümüne dayanan bir işbirliği gerektirir. Böyle bir ortamda oluşacak devlet modeli ise toplumdan daha güçlü despotiktir ve neredeyse erken devlet modellerin hepsinde görülmektedir.[101]

---

[98] K. A. Wittfogel, *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*, Yale University Press, 1957, s. 2- 3.
[99] A. Kıran, *Ortadoğu'da Su: Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı*. Kitap Yayınevi, İstanbul 2002, s. 28.
[100] K. A. Wittfogel, *Oriental Despotism..,* s. 22.
[101] A. Kıran, *Ortadoğu'da Su*…, s. 29.; K. A. Wittfogel, *Oriental Despotism..,* s. 50.

Tablo 2. Wittfogel Devlet Kuramı (Çevik 2005: 44)

Wittfogel'in sulama hipotezi, devletin kökeni konusunda despotizmi, su ile birlikte gelen bir sonuç olarak görse de, tek başına despotizmi açıklamak için yeterli değildir. Ayrıca o dönemde, tek bir örgütlenme biçimi olmaması da bu eleştiriyi destekler niteliktedir. Yine de bu düşünürün ortaya attığı tez oldukça önemlidir ve birçok bilim insanına ilham kaynağı olmuştur. [102]

Ekolojik- sistemik düşünce (çok hatlı evrim) hipotezi ise Julian Steward tarafından ortaya atılmıştır ve büyük ölçüde Wittelfogel'in kuramından etkilenmiştir. Morgan ve Spencer'den devraldığı, basitten karmaşığa doğru ilerleyen toplumsal evrim kuramını, farklı bir şekilde yorulmayan Steward; bu kuramı, fazlaca evrensel bulmuş ve daha yerel

[102] Anatoli M. Hazarov, Erken Devlet Konusunda…, s. 128.

çözümlere yönelmiştir. Bu kurama göre toplumsal evrimin, yerel koşullara uyarlamış birden fazla biçimi vardır.[103]

Steward'a göre çevre, yalnızca insan ihtiyaçlarını karşılayan bitkisel ve havyasal yaşamdan ibaret değildir. Doğal koşulları ve teknolojiyi de kapsamaktadır. Benzer çevre koşulları, benzer teknolojilerin evrilmesini sağlamakta ve teknolojik olarak üstün olan toplumlar, düşük toplumların yerini almaktadır. Çünkü teknoloji, insanları çevresel etkilerden (yırtıcı hayvanlar, hastalıklar vd.) korur.[104] Bu yönüyle bakıldığında, kültür özellikleri ve fiziksel çevrenin tamamlayıcı öğesi teknolojidir.[105] Bu görüşünü, yerliler üzerinde yaptığı bir çalışmada somutlaştırmıştır. Aynı bölgede ve büyük bir havzada yaşayan Paiutlar ile Shoshone yerlileri karşılaştırmış. Paiutlar'ın, Shoshoneler'le aynı bölgede yaşamalarına rağmen, Paiutlar'ın daha kalabalık olmaları ve küçük ırmaklarla suladıkları tarım arazileri, yani teknolojik bilgiyi daha iyi kullanabilmeleri sayesinde Shoshonler'den daha iyi bir yaşam sürdüklerini belirtmektedir.[106] Steward, belirli bir teknolojiye sahip olan topluluğun yaşadığı çevre ile olan ilişkisine, kültür tipi demektedir. Söz konusu kültür tiplerinden yola çıkarak, aile, çoklu aile ve devlet şeklinde bir evrilmeden söz etmiştir.[107] Aileden devlete giden çeşitli evreler saptamıştır.[108]

- Avcılık ve toplayıcılık
- Başlangıç tarımı
- Oluşma (devletin oluşması) dönemi
- Bölgesel çiçeklenme
- Başlangıç fetihleri
- Karanlık çağlar
- Döngüsel fetihler

---

[103] S. Özbudun, B. Şafak, N. S. Altuntek, *Antropoloji Kuramlar/ Kuramcılar*, Dipnot Yayınları, Ankara 2007, s. 148.
[104] S. Özbudun, *Antropoloji Kuramlar/ Kuramcılar…, s.* 149.
[105] P. D. Tezcan, *Kültürel Antropoloji,* TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 19.
[106] J. H. Steward, "Cultural Causality and Lav: A Trail Formulation of the Development of Early Civilization", *Perspectives in Cultural Antropology,* State University of New York Press, New York 1987, s. 365-402.
[107] S. Özbudun, *Antropoloji Kuramlar/ Kuramcılar…, s.* 149.
[108] Henri J.M. Claessaen, *Erken Devlet…,* s. 14.

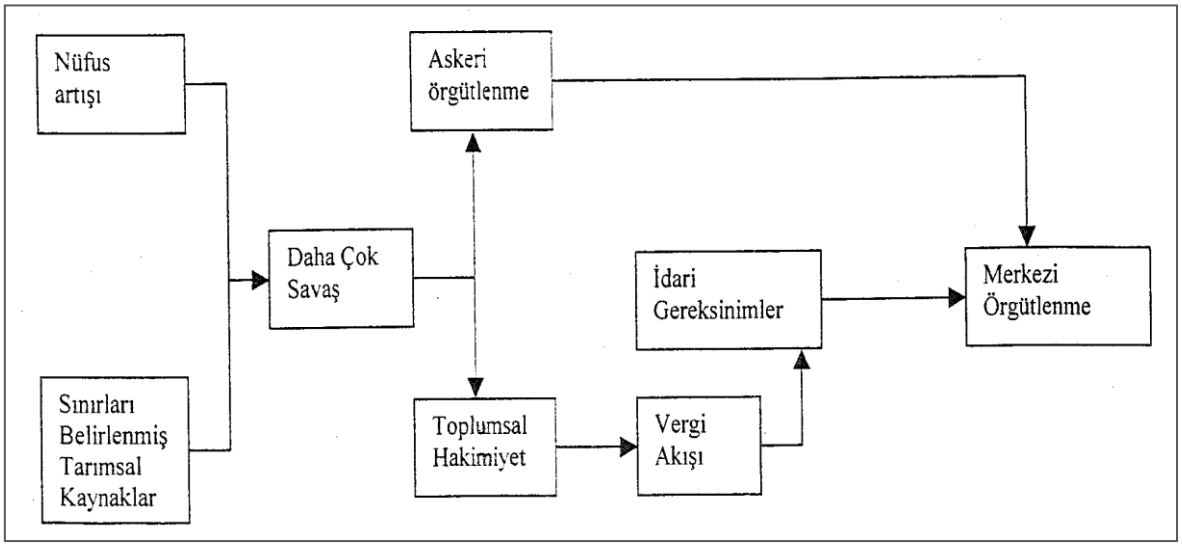
Steward'a göre; her kültür yükselen ve düşen bir evre atlatmak zorundadır. Yükselen her toplumu, mutlaka karanlık çağlar beklemektedir.[109] Toplumların yükselişinde en önemli etken sulamadır. Çünkü sulama, beraberinde güç, örgüt ve organizasyon gerektiren büyük çapta bir insan çalışmasına dayanan bir durumdur. Sulama faaliyetleri sayesinde topluluklar, avcılık ve toplayıcılıktan, devlete evrimleşen bir süreç yaşamışlardır. Fakat bunun yanında, sulamanın mı devleti, yoksa devletin mi sulama faaliyetlerini yarattığı tam olarak bilinemez. Ancak bilinen bir şey vardır ki, benzer kültürel gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler, benzer coğrafyaya sahip bölgelerde meydana gelmiştir. Örneğin yazının yaygın olarak kullanıldığı tüm medeniyetlerde, yazı biçimleri farklıdır ama benzer bir gelişim süreci yaşamıştır.[110]

Çeşitli Doğu toplumlarını inceleyen Steward, sulama ile uğraşan topluluklarda verim arttığını ve buna bağlı olarak da nüfusun çoğaldığını, bu çoğalan nüfusun ortak bir alanda toparlanmaya, yani şehirleri kurup geliştirmeye başladığını, bu sayede toprağın işlenmesiyle ilgilenen yeteri kadar insan sayısına ulaşınca, topluluktaki diğer kişilerin, farklı alanlara kaydığını ve bu uğraşıların, farklı meslek gruplarının ve sanatların doğuşuna neden olduğunu, gözlemlemiştir.[111] Tarımda verimlilik, eğer belirli bir değerin altına düşerse, toplumda nüfus baskısı artar ve toprak ile her çeşit ürünün rekabeti başlar ve savaş ortamı oluşur. Bu ortamda toplum askeri bir sınıf oluşturmak zorunda kalır. Bu sınıfa bakabilmek için sulama ve tarımsal faaliyetlerin arttırılması ve hızlandırılması ve kaçınılmaz olarak nüfus artışı gerekmektedir. Fakat bu toplumun kötü yönü ise toplumun üzerinde baskıcı bir yapının oluşmasıdır. Bu yapıda, toplumun tüm bileşenleri, bir disiplin altına alınır ve daha az yeni icatlar oluşur. Steward'ın incelemiş olduğu topluluklar, yarı kurak ya da kurak bölgelerdeydi. Steward'ın bunu bilinçli olarak yaptığı varsayılsa da, Steward'tan sonra yapılan araştırmalar, kuramının daha geniş alanlara uygulanabileceğini göstermiştir. Fakat diğer bir taraftan bakıldığında, bu yolu izleseydi, yani kuramını çeşitli topluluklar üzerinde uygulasaydı, kendisi çok hatlı evrim kuramından sapmış ve ortak hatlı evrim kuramına yaklaşmış olacaktı. Böyle düşünmüş olsun olmasın Steward için, büyük sıçramalara yön veren gelişme sulamadır ve kuramını bunun üzerine şekillendirmiştir.[112]

---

[109] J. H. Steward, Cultural Causality and …, s. 232.
[110] J. H. Steward, Cultural Causality and…, s. 90. ; J. H. Steward, J. *Evolution and Ecology*, Urbana, Chicago and London, University of Illinois Press 1977, 15- 30.
[111] J. H. Steward, Cultural Causality and…, s. 198- 233.
[112] Henri J.M. Claessaen, *Erken Devlet…,* s. 15.

Robert Carneiro ise üfus baskısı ve uyuşmazlık kuramında, nüfus baskısı olgusunu devlete doğru yönelişte en önemli etken olarak belirlemiştir.[113] Nüfus baskısını savaş ve fetihle ele alan Carneiro, bu etmenlerin devleti ancak belli koşullar altında oluşturabileceğini öne sürmektedir.[114] Bu koşullar, çevre ya da toplumsal sınırlılıkları içermekteydi. Artan nüfus, doğal yapılarla (dağlar, çöller, denizler, vb.) ve diğer kabilelerle çevriliydi. Bu durumda nüfus artışı, nüfus baskısına dönüşüyor ve bundan kurtuluşun tek yolu toprakları genişletmek, yani diğer kabilelere savaş anlamına geliyordu. Yenilen ve toprakları fethedilen tarafın, varlığını devam ettirebilmek için tek şansı ise boyun eğip teslim olmaktı. Bu süreç, sınırlılıklar içindeki toprakların tümü ve yenilgiye uğratılan toplulukların sağ kalan insanlarını, yenenlerin boyunduruğu altına almasını sağlamış ve tek bir etnik grubun egemenliği söz konusu olmuştur. (bkz.Tablo 3.)[115] Boyun eğenler artık eskisinden daha fazla yiyecek üretmek zorundadırlar. Fakat daha sonra yeni doğanlarla birlikte ülkede baş gösteren nüfus sorunun nasıl çözüleceğine dair bir bilgi vermemiştir.

Tablo 3. Carneiro Devlet Kuramı (Çevik 2005: 49)

Karmaşık toplumların ve şehirlerin, korkunun bir ürünü olarak doğduğu fikri, ilk medeniyetlerin topraklarında yürütülen kazılarda ele geçen savaş izlerinde anlam kazanmaktadır. Savaş, şehirlerin gelişmesinde itici bir güçtü ve bu güç toplum hiyerarşisinde ve mimaride kendini açıkça göstermekteydi.[116]

[113] R. Carneiro, A Theory of…, s. 735.
[114] Henri J.M. Claessaen, *Erken Devlet…,* s. 18.
[115] Henri J.M. Claessaen, *Erken Devlet,* s. 18; R. Carneiro, A Theory of…,s. 735.
[116] J. Reader, *Şehirler,* Çev: Fatine Bahar Karlıdağ, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 26.

Nüfus baskısını başka bir şekilde ele alan John L. Bintliff ise devletleşmeye giden süreci, yerleşimin nüfusu ve boyutunu ele alarak incelemeye çalışmıştır. Oluşturduğu kurama göre, yerleşimlerin boyutları artan nüfusla birlikte genişlemekte ve bu da birtakım devrimsel bir değişikliklere neden olmaktadır. Başlangıçta 100- 200 kişilik bir popülasyondan oluşan topluluk, içsel nedenler ve dış evliliklerle birlikte doğal sınırların üzerine çıkar ve 500- 600 (belki daha da fazla) bir popülasyona ulaşır. Bu aşamada komşu yerleşimlerle siyasi mesafeyi resmileştiren, yeni yöntemlerle doğal ve insan kaynakları yeniden organize edildiği bir topluma geçiş beklenebilir. Şehircilik modeli, 500'den fazla nüfuslu, kurumsal topluluk boyutlarında genişleyen, çevresindeki köylerle bağlantı ağı oluşturan bir merkez şeklinde gelişim gösterir. Bu küçük fakat organize yapı, daha sonra çevresinde yer alan, kendine yakın yerleşimin birleşmesiyle daha da büyür. Bu durumda, çevresinde benzer şekilde gelişim gösteren yerleşimlerle barışçıl ya da zorlamaya dayalı ilişkiler kurmaları kaçınılmaz hale gelir. Bu durum daha çok küçük boyutlu emperyal nitelikli ve bölgeler üstü bir yerleşme hiyerarşisinin doğmasına neden olur. [117] Potansiyel olarak bu üçüncü aşama, imparatorluğa dönüşebilir. Fakat lojistik ve örgütlenme ile ilgili zorluklar, daha esnek ve uzun dönemli varlık gösterebilecek sınırlı bir sistemin daha tercih sebebi olabileceğini düşündürmektedir.[118]

Bintliff arazinin kullanımı teoremini Bronz ve Demir çağlar için şematize etmeye çalışmıştır. Buna göre bu iki dönem içesin de yerleşimlerin devamlılığını sağlamak için gerekli olan toprak kullanım alanları verilmiştir (Bkz: Tablo 4).

[117] Bu örgütlenme biçiminde bir merkez, bu merkeze bağlı daha küçük ikincil merkezler ve bunlara bağlı uydu köyler yer almaktadır (Bkz. Bintliff 2002: 153- 177)

[118] John J. Bintliff, "Rethinking Early Mediterranean Urbanism", *In Mauer Schau*, Edit: R. Aslan, S. Blum, G. Kastl, F. Schweizer,and D. Thumm Mauerschau, Bd. 1. Festschrift für Manfred Korfmann, Tübingen 2002,153- 158.

Yerleşimin Boyutu (Hektar)	Nüfus Aralığı	Bronz Çağ Gıda İhtiyacı	Demir Çağ Gıda İhtiyacı	Sürdürülebilir Yarıçap B-Çağ	Sürdürülebilir Yarıçap D-Çağ	5 km Yarıçap+ 1/3 Ötesinde
4 - 5 ha	480-1500	864-2700 ha	346-1080 ha	2.4 – 4.2 km	1.5-2.6 km	B- Çağ: 5 km ++ İçerisinde D- Çağ: 5 km** İçerisinde
12 -14 ha	1440 - 4200	2592 – 7560 ha	1037 - 3024 ha	4 1 -6.9 km	2.6 – 4.4 km	B- Çağ 6.6 km Yarıçap* D- Çağ: 5 km** İçerisinde
20 ha	2400 - 6000	4320 -10800 ha	1728 - 4320 ha	5 2-8.3 km	3.3-5.2 km	B- Çağ: 9.7 km Yarıçap* D- Çağ: 5 km** İçerisinde
30 ha	3600 - 9000	6480 -16 200 ha	2592- 6480 ha	6.4-10.2 km	4.1 -6.4 km	B-Çağ:12.4 km Yarıçap* D- Çağ: 6.1 km Yarıçap
80 ha	9600 - 24000	17280-43200 ha	6912- 17280 ha	10.5- 16.6 km	6.6 -10.5 km	B-Çağ 23 km Yarıçap D- Çağ: 14 km Yarıçap*
150 ha	18000- 45000	32 400-81000 ha	12960-32400 ha	14.4-22.7 km	9.1 -14.4 km	B- Çağ 32 km Yarıçap D- Çağ: 20 km Yarıçap

Tablo 4. Bintliff'in oluşturduğu tablo (Bintliff 2002: 160)

Oluşturulan tablo üzerindeki veriler tamamen idealizedir ve olasılıklar üzerine oluşturulmuştur. Gerçek dünya koşullarında değişkenlik gösterebilir. Bu sezgiye dayalı tahminle bir tablo oluşturmak için Bronz ve Demir Çağ yerleşimlerinde, nüfus yoğunluğu için bir dizi başka değişkenlere ihtiyaç vardır. Bu veriler göre, beş kişilik bir ailenin beslenmeleri için makul sürdürülebilir alan üzerinden, yerleşimin tümünü kapsayacak bir hesaplamaya gidilmiştir. Bu hesaplamaya, tahıl ve sebze temelli tarım alanları ağaç bitkileri, pastoral üretim koşulları dâhildir. Bölgesel ölçekte fikir sağlamak için ortalama bir rakam olarak, arazinin %50'si ekilebilir alan olarak kabul edilmiştir (Bu değer keslikle Doğu Akdeniz'deki birçok yerleşimin gerçek değerinin üzerinde alınmıştır). Bu hesaplamaya göre beş kişilik bir ailenin Bronz Çağ'da tarımsal ihtiyaçlarını karşılayacakları alan, 9 hektarken, Demir Çağ'da gelişen teknoloji ile birlikte bu alan, 3.6 hektara kadar düşmektedir. Yerleşim boyutu ile kişi sayısı hesaplanmak isterse hektar başına 120 ila 300 arası bir sayı makul gibi görünmektedir (Ortalama olarak 210 kişi üzerinden değerlendirme yapılmıştır). Ele alınan yerleşimin devamlılığını sağlayan arazi ile birlikte, kendisine bağlı olan ya da çevredeki diğer yerleşimlerden ticaret ya da diğer

yollarla elde edilen ürünlerde, üretimin 1/3'i olarak hesaplanmıştır. Yerleşimin 5 km yarıçaplı arazisinin, yerleşim için kullanımı neredeyse tamamen ücretsizdir. Bu alanın ötesindeki topraklarda üretilen ürünlerin sadece 1/3'i oranı yerleşim içerisine ulaşmaktadır. Bu nedenle, tablodaki beş ve altıncı sütunlar Bronz ve Demir Çağ koşullarında belirli büyüklükte bir yerleşimin, tüm ihtiyaçlarını karşılamak için çevresinde gerekli olan yaklaşık yarıçap alanını göstermektedir. Son sütun ise uydu yerleşimler ve onların yiyecek ihtiyaçları için gerekli olanları eklendikten sonra şehir merkezinin bütünü için gerekli olan ideal arazi ölçeği konusunda bilgi sunmaktadır. Bu yerleşimler genellikle kendi alanları dışındaki bölgeleri istismar ederek bir yükselme göstermişlerdir.[119]

İlkel şehir ya da erken devletin erken gelişimi içerisinde kompleks köyler 500 ya da 600 kişilik bir popülasyona ulaştığında, Bronz ve Demir Çağ teknolojileri altında, küçük boyutlu yerleşimlerden bir kent devletine doğru yükselen bir potansiyele sahip olan yerleşim, topraklarında ortalama 5 km'lik bir yarıçap, yani bir insanın günlük olarak gidip gelebileceği bir mesafe içerisinde hakimiyet alanına sahip olur. Bronz ve Demir Çağ yerleşimleri biraz daha büyüdüklerinde (Bronz Çağ için 12- 14 ha, Demir Çağ için 30 ha), yarıçap erişiminin kullanımın ötesindeki uzak uydu yerleşimlerinden gelen artı ürün fazlasına, daha da bağımlı bir hale gelirler. Burada belirtilen etkin sınır, bir gün içerisinde gidip gelinebilecek, yani yerleşimi 15 km'lik bir çemberle çevreleyen bir alandır. Bu mesafe aynı zamanda, kendisine bağlı uydu yerleşimleri kapsamakla birlikte, çevresindeki kendisiyle eş değer yerleşimler içinde doğal bir sınırı ifade etmektedir. Tarihi coğrafyacılar, bölgesel idarenin ve ekonomik merkezlerin ortaya çıkmasında ya da doğuşunda, kültürel düzenlilik için, iç bölgelerinde bir günlük dönüşe göre sınırlandırılmış mesafeye dayalı bir sisteme yöneliminin, etkili olduğunu ifade ederler (15 km'lik yarıçap ya da 3 saatlik mesafe). Bronz Çağ yerleşimleri içerisinde görülebilen bu *'pazar yarıçapı',* 30 hektara kadar olan merkezler için geçerliyken, bu oran Demir Çağ'da 80 hektara kadar etkin kalır.[120]

El sanatlarında uzmanlaşma ve sulama hipotezini, 1950 yılında Vere Gordon Childe ortaya atmıştır. Childe'nin, genel olarak kabul gören yaklaşımına göre, bütün bir yıl boyunca tam zamanlı olarak çalışacak zanaatçılara yetecek olan yiyecek fazlasını, hiçbir köy tek başına karşılayamamaktaydı.[121] Muhtemelen birkaç köy birleşerek bu

[119] J. Bintliff, Rething Early Mediterranean…, s. 158-160.
[120] J. Bintliff, Rething Early Mediterranean…, s. 160.
[121] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında...,* s. 5.

zanaatkârların, her köyde kısa süre ikamet etmesini sağlamış olmalıydı. Böylece, kısa bir sürede, işlerini çevre köylere satan, sürekli bir seyyar zanaatkârlar sistemi oluşmuştu. Bu durumda çocuklar, ebeveynlerine yardım ediyor ve mesleğin inceliklerini öğreniyordu. Bu zanaatkâr, bölgede kalıcı olmadıkları için güvenliklerini sağlamak zorundaydılar. Bu durum bu zanaatkârlar arasında, çömlekçiler, metal işçileri, dokumacılar, yapı ustaları gibi kastların oluşmasına neden olmuş olmalıydı. Bu topluluklar ve bunların kazandığı ekonomik bağımsızlık, köy güvenliği ve akrabalık ilişkilerinin yerini alacak makul bir araç olmaktan öte, onları doğal çevreye bağımlı kılan, yiyecek üretimi zorunluluğundan kurtardı. Kendi araç ve gereçlerini üretme zorunluluğundan kurtulan insanlar ise tarıma daha çok enerji sarf ederek kendi uzmanlık alanlarında daha yüksek beceri elde edebildiler. İhtiyaçları olan iş gereçlerinin karşılığında artan ürün fazlasını sağladılar. Zanaatkârlar, ürünlerine yönelik kritik talep eşiği aşıldıktan sonra artık yerleşik hayata geçebilir, zanaatkârların bir arada yaşadıkları ve her çeşit ürünün, her zaman ve herkese açık olarak satıldığı mekânlar yaratabilirlerdi. Zanaatkârın yerleşik hayata geçmesinde önemli diğer bir etken ise gerekli alete ihtiyacı olduğunda çiftçinin, zanaatkârın ziyaretini beklemektense, kendi gidip almayı tercih etmiş olması olabilir. Ayrıca bu yerleşik konum, daha fazla stok ve ürün çeşidi sağlayacaktır. Zanaatkârın bir yerde toparlanmasıyla birlikte, inanç, tören ve diğer gereksinimleri yer aldığı mekânlarda çevrede konumlanmaya başlamış, yayınlan dükkânlar, evler, tapınaklar ve kamu binaları ile kısa sürede şehir dediğimiz yapılar bileşkesi oluşmuş olmalıydı.[122]

Endüstri öncesi kentlerin oluşum sürecinde, *'Neolitik'* ve *'Kentsel Devrim'* olmak üzere iki süreç yaşanmıştır. Neolitik insanı, avcılık ve toplayıcılık süreçlerinden sonra tarım yapmaya başlamış ve hayvanları evcilleştirip, onları kendi amaçları doğrultusunda kullanmayı öğrenmişlerdir. İlk etapta, kendilerine yetebilecek kadar üretim yapan bu topluluklar, zamanla doğanın el verdiği ölçüde, daha fazla ürün elde etmişlerdir. Artan ürünle birlikte, topluluk içerisinde bunları depolama ihtiyaçları ortaya çıkmış ve bu durumun doğal neticesi olarak, kalıcı köyler kurmak zorunda kalmışlardır. İnsanoğlu, bu kalıcı köylerde, sadece tarım ve hayvancılıkla uğraşılmamış, günlük yaşantısında kullanabileceği basit aletleri hem yapmış hem de etraftan toparlamıştır. Çevrede yer alan başka yerleşimlerle irtibata geçilerek, bu ürünlerin ve kendi kültürlerinin, başka yerlere aktarımını ve varsa o bölgelerde başka metai eşyaların değiş tokuşunu sağlamıştır. Bu

[122] J. Reader, *Şehirler,* Çev: Fatine …, s. 38.

değiş tokuşla birlikte, hem bu değiş tokuşun organize edilmesi, hem de bu artı malların kaydının yapılması için toplumda farklı bir sınıfsal yapılanma oluşmuştur. Zamanla nüfus ve yerleşim sayları artmış, böylece şehir dediğimiz kavram yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır.[123] Kabaca bu şekilde tarif edilebilecek şehirleşme süreci, birçok bakımdan karmaşıklık içermektedir. Sürece dair birçok bilim adamı çeşitli kuramlar ortaya atmışlardır.

Tarımın ortaya çıkmasıyla (ya da tam tersi) birlikte yerleşik hayata geçen insanoğlu, teknoloji olarak ilerlemeye devam etmiştir. Bu ilerlemede en önemli aşamalardan birisi, kuşkusuz çömleğin ortaya çıkışıdır. Çanaklar sayesinde, insanlar artık yanlarında daha çok su ve gıda maddesi depolayabilmiş ve bu gıdaları hem damak zevklerine uygun hale getirmek, hem de daha iyi muhafaza edebilmek için pişirmişlerdir. Çömlek yapımı, şehirlerin ve medeniyetin gelişmesinde önemli bir etken olan nüfus artışına katkı sağlamıştır Yerleşik hayatla birlikte gelen en önemli yeniliklerde birisi de, kadınların anne sütünün yerini alabilecek besinleri bu çömleklerde depolayarak ve kaynatarak çocukları daha erken sütten kesilmelerini sağlamalarıdır. Bu sayede, doğum aralıkları kısalarak, nüfus artışının önü açılmıştır.[124]

Ayrıca herhangi bir arkeolojik sitte çömlek bulunması, kullananların olasılıkla yerleşik hayata geçtiklerine işaret eder. Bu çömlekleri kullanan topluluk bölgeye kalıcı olarak yerleşmese bile, burada uzun süre ikamet etmiş olmalıydı. Zira yüklü miktarda çanak çömleği yanlarında taşımak o dönemin şartları düşünüldüğünde oldukça zordu. Çömlek, şehrin kurulmasında ilk koşul olmasa da yakından ilişkiliydi. Çömlekçi çarkı, insanlığın avcı ve toplayıcı olduğu kırsaldan, şehrin ilk kez insan varlığının baskın olduğu aşamaya geçişte önemli bir faktördü. Zira topluluk, saklanabilir yiyecek fazlası olmadan, kent devrimini tamamlayacak diğer etkinlikler üzerinde, tam zamanlı çalışan uzmanları besleyemezdi.[125]

Tüketim ihtiyacı olandan daha fazlasını üreten, uygarlığa geçiş aşamasında kendine yetebilen küçük birimler halindeki yerleşimler, tüketim fazlası ürünlerin uzak mesafeli ticaretini yapan, toplumsal işleyişini düzenli bir örgütlenme temelinde gerçekleştiren, düşünsel ve ekonomik olarak baskın sınıfın yönetimindeki kentlere dönüşmeye başlamıştır.

---

[123] Sevgi Aktüre, *Anadolu'da Bronz Kentleri…,* s. 28.
[124] J. Reader, *Şehirler,* Çev: Fatine…, s. 27-28.
[125] J. Reader, *Şehirler,* Çev: Fatine…, s. 28.

Şehir olgusu ve her ne kadar boyutu ve dış görünüşü değişse de, günümüz kentleri, binlerce yıllık bir geçmişe ve kültür birikime sahiptir. Çağdaş kentlerin doğrudan temelini oluşturan Sümer şehirlerinden günümüze kadar geçen yaklaşık beş bin yıllık süreçte şehirlerin işlevleri, boyutları ve yapıları değişmiş; fakat kentsel yaşantıyı, kırsal yaşantıdan ayıran özellikler temelde aynı kalmıştır. Tarım devrimiyle başlayan sürecin, şehir devrimiyle tamamlanması, insanla doğa arasındaki yakınlaşmayı ve dayanışmayı azaltmış ve bu iki devrim, uygarlığımızın temellerini oluşturmuştur.[126]

Guillermo Algaze, bölgeler arası ilişkiler ve uzak yerlerle olan ticaretle ilgili olarak sistematik bir çalışma yapmıştır. '*World System'* (Yayılmacı Model ya da Küreselleşen Sistem- Çekirdek bölge kuramı gibi sosyo-ekonomik bağlarla işlenmiş bir görüştür) kavramına yönelerek, Mezopotamya'da devlet yapılarının doğuşuna bir açıklama getirmekten çok, bunların coğrafi bakımdan uzak bölgelerde ve yeri değiştirilmiş kaynaklar üzerinde güçlü bir denetim yetkisiyle donatılmış birer toplum olduklarını ileri sürmüştür.[127] Algaze, Mezopotamya'nın yoksun olduğu hammaddelerin sağlanması amacıyla 'taşra' ya da çevresel bölgelerin sömürülmesini kavramı üzerinde durur. Bu sömürülme, güneyli grupların egemenliği altındaki çeşitli merkezler arasında karşılıklı bağımlılıkta bir *'asimetrik ilişkiler sistemi'* olarak karşımıza çıkar. Genel olarak Algaze, devletli toplumu çözümlemek yerine, olayın ortaya çıktığı merkeze göre çevresel sayılabilecek bölgelerde 'ikincil' devletlerin oluşumunu açıklamaktadır.[128]

Ortaya çıkışında itibaren kentlerin, barındırdığı nüfus ya da sahip olduğu boyut gibi niceliksel kavramların yanında, sosyal yaşam üzerinde niteliksel etkilerinin olduğu aşikârdır. Kentin, sosyal yaşamda oynadığı egemen rol, arkeoloji, sosyoloji, antropoloji, coğrafya, mimarlık, tarih gibi birçok farklı disiplinleri, şehir ve şehirleşme olgusuna yönelik bir araya getirmesidir. Bu ortak ilginin temeli, köy toplumundan, sınıf toplumuna geçişi ve başta devlet olmak üzere, kurumsallaşmanın başlangıcını belirleyen şehirlerin, toplum üzerinde etkileri, kendine özgü bir nitelikleridir[129].

Günümüzdeki veriler değerlendirildiğinde biz, şehirleşme ya da kentleşme olgusunun ilk defa Mezopotamya'da Uruk (Warka) ve çevresinde şekillendiğini biliyoruz. Eski Yakındoğu kentlerine yönelik ilk araştırmalar 19. yy. ortalarında başlamıştır. Layard ve

---

[126] R. Erkan, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilimadamı Yayınları, Ankara 2010, s. 39-40.
[127] G. Algaze, *The Uruk World System: The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization,* University of Chicago Press, Chicago 1993, s. 12.
[128] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s.32.
[129] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 3.

Botta gibi eski Çağ tarihçileri de bu dönemde Mezopotamya'da yapılan keşiflerden haberdar olmalarına rağmen, *'ilk çağ kenti'* çalışmalarını, kesin bir şekilde, Yunan ve Roma Dünyası ile sınırlandırmış ve Yakındoğu yerleşmelerini bu çalışmalara dâhil etmemişlerdir[130]. Ninive ve Korsabad gibi, eski çağ tarihçilerinin, surların gerisinde birkaç anıtsal yapıdan ibaret boş kentler olarak ifade ettikleri, Yakındoğu yerleşimleri, 20. yüzyılın başlarında, mimar R. Koldeway ve W. Andrea'nın bölgede yapmış olduğu kazılarda, tapınak ve saraylarla birlikte, ev ve cadde gibi yapı unsurlar ve çeşitli kamu binalarının ortaya çıkarılmasıyla birlikte önem kazanmıştır. Fakat batılı anlamda şehir olarak kabul görmeyen bu yerleşimler, vatandaşlık kavramının (citizenship) tam olarak bulunmamasından dolayı, Yunan şehirlerinin karşıtı olarak algılanmıştır. Merkezi bir gücün, özel ikametgâhı olarak kabul edilen doğu kentlerine, vatandaşlara siyasi, sosyal ve ekonomik olarak faaliyet özgürlüğü tanımadığı için, olumsuz anlamlar yüklenmiştir.[131]

4. Şehir Oluşabilmesi İçin Gerekli Kriterler

1920 yılında A. Schneider tarafından ortaya atılan Sümer tapınak- şehir modeli, ilk kez doğu kentlerinin bir şeylerden yoksun ya da farklı olduğunun altını çizmeyen olumlu bir düşünce olmuştur. Bugün birçok açıdan tatmin edici olmamasına rağmen, Vere Gordon Childe'nin 1950 yılında yayımladığı, *"The Urban Revolution"* isimli makalesi doğu kentleri farklı ve olum bir şekilde alan ilk ciddi çalışmadır.[132] Childe'nin bir kentin diğer yerleşim yerlerinden ayırt edilebilmesi için saptadığı 10 kriter, tarihsel durumlara eşit ölçüde uyarlanabilmesi nedeniyle Yakındoğu'da ya da başka bir yerleşimin, genel sınıflama ya da tartışmanın dışında bırakmasını güçlendirmiştir. Avusturyalı arkeolog Gordon Childe, 1936 yılında yayınlanan, *'Man Makes Himself'* (Kendini Yaratan İnsan) ve 1942 yılında yayınlanan, *'What Happened in History'* (Tarihte Neler Oldu?) isimli kitaplarında 'kentsel devrimden bahsederek, şehir kavramını tanımlamaya çalışmıştır. 1950 yılında *"The Urban Revolution"* isimli makalesiyle, şehir kavramını somutlaştırmış ve 10 kriter belirlemiştir.[133]

---

[130] M. Liverani, The Antient Near Eastern City and Modern Ideologies", Die Orientalische Stadt: Kontinuitat, Wandel, Bruch, 1. İnternationales Colloquium Der Deutschen Orient- Gesellschaft 9-10. Mai, 1996, s. 85.; Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 4.
[131] M. Liverani, The Antient Near…, s. 86-93.
[132] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 5.
[133] Gordon V. Childe, "The Urban Revolution", *Town,Planning Review,*2, 1950**,. s.** 3-17.

- Nüfusça daha büyük ve daha yoğun iskân edilmiş olmak,
- Tarım dışı grupların; uzman zanaatkârlar, tüccarlar, askerler, ulaşım işçilerinin olması,
- Üreticiden vergi alarak artı ürünü elinde toplayan gücün varlığıyla etkin anamal birikiminin sağlanması,
- Artı ürünün kentte toplandığının göstergesi olan anıtsal kamu yapılarının bulunması,
- Artı üründen toplanmasını sağlayan kesimin en yüksek payı alması
- Yazının kullanılması,
- Geometri-astronomi, matematiksel bilginin kullanımı ve gelişimi,
- Sanatta gelişme ve kavramsallaştırma,
- Dış ticaret ilişkileri,
- Statüleşmiş toplum, devlet güvencesi (güvenli barınma, üretim).

Childe, Morgan'nın sosyal gelişim evriminin model alarak, *'Vahşilik Evresi'*ni Paleolitik Çağ'ın avcı- toplayıcı unsurlarıyla, *'Barbarlık Evresi'*ni Neolitik çiftçi toplumlarıyla, *'Uygarlık Evresi'*ni ise MÖ. 3.bin yılda görülen Mezopotamya, İndus ve Mısır da görülen şehirli topluluklarla özdeşleştirmiştir.[134] Bu yönüyle bakıldığında belirlenen bu kriteri, günümüzün sosyolojik kuramlarıyla değerlendirmek Childe için, büyük bir haksızlık olacaktır.[135] Childe, bu tartışmayı maddi veriler üzerine kaydırmış, olguyu kent ya da şehir devrimi aldı altında somutlaştırmıştır. Fakat bu yönde ki tartışmalar, ne yazık ki son bulmamıştır. Konunun özünde, bu kıstasların nerede, ne zaman ve ne şekilde uygulanacağı, bu sefer ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Özlem Çevik'inde değindiği gibi, mevcut kuramları kazılan alanlara uygulamak yerine, arkeologların üzerinde çalıştıkları kültürler için, ayrı ayrı kuramlar geliştirmeleri daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Kentlerin ortaya çıkış serüveninde ortaya atılan görüşler, temelde Childe'ın geliştirdiği düşünceden yola çıkarak çeşitlenmiştir. Aktüre'de kentlerin ortaya çıkış sürecini, Childe'ın "İki Devrim" kuramından yola çıkarak beş evrede açıklamıştır. Avcı ve

[134] Gordon V. Childe, The Urban Revolution…, s. 5.
[135] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında...,* s. 5.

toplayıcı hayattan tarıma geçilerek kalıcı yerleşimlerin kurulmasını içeren birinci evreyi, Aşağı Mezopotamya ve Nil vadisinde uygun çevre koşulları ile birlikte, artı ürünü kullanarak tarım dışı üretimi besleyecek konuma gelindiği ikinci evre izlemektedir. Üçüncü evrede ise teknolojik gelişme, bronzun kullanılması, hammaddenin uzak mesafeler arasında taşınması ve bu sayede, değiş tokuş biçiminde dış ticaretin oluşması ve artan zanaatkâr ve işçi sınıf için, artı ürünün de arttırılması yer almaktadır. M.Ö. 3000'lerde sabanın kullanımı, sulama kanallarının yapımı, tekerlek kullanımı ile ticaretin artarak gelişmesi gibi teknolojik gelişimler, 4. evreyi oluşturmaktadır. Son evrede ise dış ticaretin artması ile birlikte, toplumlar arası bilgi alışverişi de artmış, teknolojik gelişme ve paralelinde artan nüfus ile büyüyen yerleşimler ortaya çıkmıştır. Bu yerleşimlerde, artı ürünü yöneten kral-yönetici sınıfın var olduğu, tapınak ve saray gibi anıtsal yapıların inşa edildiği ve yazının bulunduğu beşinci evreyle de, kente ve kentsel yaşama geçilmiştir[136]. Yani ilk etapta kendilerine yetebilecek kadar besin üretimi yapan topluluklar, doğa koşulları el verdikçe, ürün sayısını arttırmış ve artı ürün ortaya koymuştur. Bu artı üründe, beraberinde depolama sorununu ortaya çıkartmış, bu sorunu ise tarım yaptıkları bölgelerde yerleşimler kurarak çözmüşlerdir. Madenlerin ve diğer aletlerin başka topluluklarca takas edilmesiyle birlikte, ilk Neolitik ticareti doğmuş, zaman içerisinde kurmuş oldukları yerleşim yerlerinin sayısı ve nüfusları artmış ve böylece ilk şehirleşme ya da uygarlaşma süreci başlamıştır.[137]

Kentlerin ortaya çıkışına ilişkin bir diğer kuram ise Sjoberg tarafından ortaya atılmış ve kentleşmenin üç ön koşul belirlemiştir. Koşullardan ilki, uygun ekolojik çevredir. Ancak çevre aktif bir öğe olmadığı için, tek başına uygarlık ve ya şehir, üretme gücüne sahip değildir. Tarım ve tarım dışı alanda, kent öncesi örneklere göre daha gelişmiş bir teknoloji ikinci koşuldur. Teknolojinin rolü, tarımsal üretimde, artı ürünün depolanmasında ve taşınmasında, büyük ve kalıcı yerleşim yerleri oluşturulmasında aktiftir. Üçüncü koşulsa, karmaşık toplumsal örgütlenme ve hepsinden önemlisi özellikle politik ve ekonomik alandaki gelişmiş güç yapısıdır. Üçüncü koşul, kentlerin ortaya çıkışını ve gelişimini doğrudan etkilediğinden dolayı temel belirleyici unsurlardan biridir.[138]

Bir diğer kuram ise Liverani'ye aittir. Ona göre bir yerleşimin şehir olabilmesi için altı kriter yeterlidir. Liverani'ye göre yerleşimin;

---

[136] Sevgi Aktüre, *Anadolu'da Bronz Kentleri…*, s. 84.
[137] Sevgi Aktüre, *Anadolu'da Bronz Kentleri…*, s. 4.
[138] G. Sjoberg, The Preindustrial City…, s. 27-31.

- Yoğun bir nüfusa sahip olması
- Nüfusun önemli bir kısmının bu yoğunlaşmanın içerisinde aktif bir olması
- Mesleki olarak bir uzmanlaşma
- Kamu binalarının yer alması
- Savunma duvarının bulunması
- Merkezi yerleşim fonksiyonu;

gibi işlevlerinin olması, şehir olarak ifade edilmesi için yeterlidir.[139] Bu kriterlerin ilk dördü, Childe ile aynıdır. Liverani farklı olarak savunma duvarı ve merkezi yerleşimin etrafında şekillenen uydu yerleşmeleri kıstas olarak değerlendirmiştir.

Frank Kolb ise, Liverani gibi şehirleşme için altı kriter belirlemiştir.[140]

- Yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi
- Binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az bin kişi)
- Nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar
- Çeşitli anıtsal mimari yapılar
- Urban yaşam şekli
- Belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması

Bu kriterler, yerleşmenin merkezi fonksiyonunu belirler. Yerleşmenin idari bir merkez ya da dini bir merkez olabileceğini de belirtir. Bu altı kriterin tespitinin her zaman mümkün olmadığını, fakat ilk dört kriterin kesinlikle olması gerektiğini belirtir. Fakat bu kriterin arkeolojik olarak tespiti her zaman mümkün değildir. Bu bağlamda, farklı bir yol izleyen Ufuk Esin, Anadolu'da Prehistorik yerleşmelerini incelerken farklı bir metot geliştirmiştir. Genelde höyük biçimli bu yerleşimleri değerlendirirken, 200- 250m ile 300-350 m arası çapa sahip olan ve 7 yüksekliğindeki yerleşimler şehir, daha büyük ebatlı

[139] M. Liverani, The Antient Near…,s. 87.
[140] F. Kolb, *Die Stadt in Altertum*, München 2005, s. 15.

yerleşimler Büyük Şehir olarak isimlendirirken, bu kriterlerin altındakileri köy yerleşmesi olarak almıştır.[141]

Yine benzer bir şekilde bir çalışmayı yürüten H. J. Nissen ise seramik dağılımını esas alarak bir yerleşimin, şehir olarak ifade edilebileceğini belirmiştir. Bu teoreme göre, seramik dağılımlarını örnek göstererek, bir yerleşimin şehir olarak sayılabilmesi için yalnızca merkezi bir yerleşim olmasının yeterli olamayacağını, çevresinde bu yerleşimlere ait uydu yerleşimlerin yer alması gerektiğini savunmaktadır. Belirli bir seramik ürünlerinin üretildiği merkezi konumdaki yerleşim yeri, aynı seramiğin daha az ele geçtiği uydu yerleşimlerinin merkezi konumundadır. Bu uydu yerleşimleri, merkeze bağımlı olan daha küçük yerleşimler olup, merkezi yerleşimler kültürel ve ekonomik anlamada bir birliktelik ve bağımlılık içerisindedir.[142] Bir bölgede incelenen yerleşimlerde ele geçen seramik örnekleri incelendiğinde, hangi yerleşimde aynı türden seramik yoğunluğu daha fazla ise, o yerleşim merkez olarak kabul edilebilir. Nissen yaptığı bu tanımlamada, şehri oluşturabilecek kriterlerden çok, mevcut kriter üzerinde merkezi yerleşimin belirlemesini sağlamaktadır. Fakat bu kuramı tüm yerleşim biçimlerine uygulamak ne yazık ki imkânsızdır. Bölgesel anlamada bir yerleşimin, uydusu konumunda olan bir yerleşim sadece seramik üretimi ya da başka bir alanda uzmanlaşması olasıdır. Bittliff'inde değindiği gibi (bkz. Bintliff 2002: 53-77) yerleşimler farklı alanlarda uzmanlaşıp, üretim yapabilir ve bu üretimden sağlanan ürünleri merkez konumundaki yerleşimde pazarlayabilirler. Bu bağlamada merkez konumundaki yerleşim, ne kadar büyük olsa da her zaman üretimin merkezi konumunda olmayabilir ve üretilen seramik ya da farklı ürünlerin bol bulunduğu bir alanı ifade etmeyebilir.

Özet olarak değerlendirirsek Childe ve diğer bilim adamları köyden kente geçişte, teknolojiyi temel olarak almışlardır. Kentleşme için gerekli artı ürününün ve sulu tarımın vurgulanması, yerleşimlerin ön koşul olarak, nehir vadilerinin bulunduğu yerlerde konumlanması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Childe, Mezopotamya, İndus ve Maya gibi uygarlıkların birbirinden bağımsız gelişen ilk uygarlıklar, bundan sonraki uygarlıkları da, bu öncüllerden türeyen uygarlıklar olarak nitelendirmiştir. Childe'nin Kriterleri, günümüzde basite indirgenmiş veya daha kaba bir tabirle basit olarak nitelense

[141] Ufuk Esin, "Siedlungsordnung im östlischen Anatolien Wahrend Des 4 und 3. Jahrtasends v Chr", *Palast und Hütte. Beitrage zum Bauen und Wohnen im Altertum, Tagungsbeitrage eines Symposiums* der Alexander von Humbolt Stiftung Bonn- Bad Dodesberg, Veranstaltet vom, November in Berlin 1979, s. 73-86.
[142] H. J. Nissen," Geographie", Liebermann S. (ed*), Sumerological Studies in honor of Th. Jacobsen (Assyyrological Studies 20)*, 1975, s. 9- 40.

de, geçerliliğini hala korumakta ve erken şehir ve şehirleşmeye dair geliştirilen kuramların özünü oluşturmaktadır.[143]

Ghordon Childe kriteleri, açıklamalı olarak aşağıda değerlendirilmiştir.[144]

- **Nüfusça Daha Büyük ve Daha Yoğun İskân Edilmiş Olmak:**

Boyutları dikkate alındığında ilk şehirler, öncüllerinden daha büyüktür ve daha yoğun bir nüfusa sahiptirler. Örnek olarak vermek gerekirse, Güney Mezopotamya'daki yerleşmeler ve Sümer kentlerinin nüfusları 7000- 20000 arasındadır ve dönemine göre oldukça büyük boyutlu bir nüfus yoğunluğuna sahiptirler. [145]

• Tarım Dışı Grupların; Uzman Zanaatkârlar, Tüccarlar, Askerler, Ulaşım İşçilerinin Olması:

Kentli nüfus, oluşum ve işlev açısından, köylü nüfustan ayrılmaktadır. Köylü nüfus sadece tarım, hayvancılık ve balıkçılık uğraşırken, kentli nüfus, kendi ihtiyaçlarını sadece tarım, balıkçılık ya da hayvancılık yapmak koşuluyla karşılamayan, tam gün çalışan uzman zanaatkârları, taşımacılıkla uğraşan işçileri, tüccarları, memurları, yazıcıları, mühürcüleri, madencileri ve din adamlarını bünyesinde bulundurmaktadır. Buların hepsi, kentlerde ve kentlere bağlı köylerden yaşan çiftçilerin ürettiği besinlerle beslenmekteydi. Kendilerine düşen payı da, kendi ürettikleri ürünler karşılığında, tarımla uğraşan insanlarla takas etmekteydiler. Ancak bu ilişki, her zaman birebir yürütülmemiş, aracı kişiler ya da tüccarlar sayesinde, ürünlerin takası sağlanmıştır.

• Üreticiden Vergi Alarak, Artı Ürünü Elinde Toplayan Gücün Varlığıyla, Etkin Anamal Birikiminin Sağlanması:

Sürekli olarak aynı yerde yaşama ve düzenli sulama sonucu ihtiyaçtan fazla üretilen ürünlerin bir tapınağa ya da bir krala bağlı bir depoda toparlanması. Bu ürünlerin daha sonra tapınak veya başka kamusal alanların yapımı için gerekli olan çalışmalarda dağıtılmak üzere ücret veya öğün olarak dağıtılması. Böyle bir birikim olmasaydı eğer düşük üretkenliği olan kırsal alandan, merkeze anamal toparlanması sağlanamazdı.

---

[143] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 5.
[144] Gordon Childe, *The Urban Revolution…,* s. 9-16.; Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 8- 10.; Sevgi Aktüre, *Anadolu'da Bronz Kentleri…*, s. 11-14.
[145] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s.. 8.

• Artı Ürünün, Kentte Toplandığının Göstergesi Olan Anıtsal Kamu Yapılarının Bulunması:

Anıtsal kamu yapıların kentte yer alması, köyü kentten ayırmakla kalmaz, aynı zamanda topluma ait artı ürünlerin kentte toparlanmasını beraberinde getirir. Güney Mezopotamya'da oluşan ilk yerleşimlerde, yüksek platformlar üzerinde büyük tapınaklar ve *'Zigguratlar'* inşa etmişlerdir. Her Sümer kentinde, büyüklüğüyle ön planda olan, merkezi bir konumda yer alan ve çevresindeki konutlara hâkim, genelde yapay bir tepe üzerine inşa edilmiş, bir ya da birden fazla sayıda, tapınak yer alır. Bu görkemli tapınakların etrafında ise rahiplerin yaşadığı mekânlar, tapınağa hizmet eden işlikler ve artı ürünlerin depolandığı ambarlar yer alır. Ayrıca, yönetici sınıfın yaşadığı konutlar ve anıtsal yapılar, tapınakların etrafında şekillenmiştir.

• Artı Üründen Toplanmasını Sağlayan Kesimin En Yüksek Payı Alması-Sınıf Toplumu:

Tapınak ve saray depolarında biriken artı ürünün toplanmasını sağlayan bir kral, bu toplanan malın denetimi ve dağıtımını organize eden rahip, askeri ve sivil yöneticiler, memurlardan oluşan idarecilerin oluşturduğu sınıf, üretime katılmadıkları halde, tüketimden en çok payı almıştır. Yiyecek üretimiyle uğraşmayanlar, tapınak ya da saray depolarında toparlanan artı ürünle besleniyor ve en çok payı alıyorlardı. Söz konusu sınıf, her türlü beden gücü gerektiren işten muaftı. Bu şahıslar sadece planlama ve organizasyon işleriyle uğraşıyor, böylelikle kendileri için önemli çıkarlar sağlıyorlardı.

• Yazının Kullanılması:

Yazı uygarlığın önemli bir göstergesidir. Belirli olayları kaydetmek, resmi kayıtları tutmak, tapınağın gelirlerinin kaydedilmesi ve önemli olayların kaydı gibi ihtiyaçlardan dolayı işaretler sisteminin gelişimini zorunlu kılmıştır. Bu işaret sistemi Mezopotamya'da kil tabletler, Mısırda ise Papirüsler üzerinde kaydedilmiştir.

• Geometri-Astronomi, Matematiksel Bilginin Kullanımı ve Gelişimi:

Tahıl ekiminin ne zaman yapılacağının belirlenmesi, daha fazla verim için sulama kanallarının inşası, ticaret için gerekli ölçü sisteminin oluşturulması, matematik, geometri ve astronomi gibi bilimlerin başlangıcını ve gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca bu sayede yazı da gelişim göstermiştir.

• Sanatta Gelişme ve Kavramsallaştırma:

Kentte yaşayan ve artı ürünle geçinen sanatçılar ve diğer uzmanlar sanatın ifade şekline de yön vermişlerdir. İlkel insan paleolitik çağda mağarada yaşmış ve gördüğü objeleri doğal ve somut olarak mağara duvarına resmetmiştir. Bunun hangi ihtiyacından kaynaklandığını biz şuan için tahmin edemiyoruz. Neolitik çiftçiler bunu hiç yapmamış doğal nesneleri soyut geometrik şablonlara aktarmayı tercih etmişlerdir. Kentleşmeyle birlikte ise resim, heykel ve mühürcülükle uğraşan ayrı bir toplumsal sınıf Mısır, Güney Mezopotamya ve İndus şehirlerinde oraya çıkmaya başlamıştır. Bu eserler daha önceki toplumlara göre daha estetik kaygılar taşımakta ve gelenekselleşmiş bir üslupta yapılmıştır.

• Dış Ticaret İlişkileri:

Toplanan artı ürünün bir kısmı, yerel olarak elde edilmeyen, ancak kült ve endüstriyel üretim için gerekli olan hammaddenin ithalatı için kullanılıyordu. Ayrıca bu ticaretle birlikte, yönetici sınıf için lüks tüketim malları da sağlanmıştır. Oldukça uzak mesafelere yapılan ticaret tüm erken uygarlıkların bir özelliğiydi. Ticari ilişkiler, Mezopotamya'dan Suriye kıyaları, Mısır ve İndus'a kadar uzanmaktaydı. İlk kentler yaşamsal maddelerin elde edilmesinde, uzak mesafeli ticarete bağımlı olduğunu ölçekle gösterecek hiçbir Neolitik yerleşme yoktur.

• Statüleşmiş Toplum, Devlet Güvencesi (Güvenli Barınma, Üretim):

Kentteki uzmanlaşma ile birlikte toplumunda, hem ihtiyaçlarını karşılamak, hem de kan bağından ziyade ikamete dayalı bir organizasyonun devamı için, devlet oluşumuna ihtiyaç vardır. Yönetici, rahip, zanaatkârlar ve çiftçiler arasında düzenli bir hayatın var olabilmesi için organik bir bağa, bunun içinde '*devlet'* denilen oluşma ihtiyaç vardır. En erken kentsel nitelikli topluluklar bile, Neolitik bir yerleşmede bulunmayan bir birlikteliği kucaklamıştır. Yöneticiler, rahipler, zanaatkârlar ve çiftçiler, bir toplum oluşturmanın gerisinde, salt inanç ve dil birlikteliğinden ayrışarak, herkesin birbirine bağımlı ve birbirini tamamlayıcı nitelikte görev almasına dayanan, organik ve heterojen bir birliktelik ve dayanışma içerisindedir. Bu bütünlüğü sağlamak için gereken ideolojiyi, önceleri tapınak tek başına sağlarken, daha sonra bu güce devlet organizasyonda eklenerek, erk pekişmiştir.[146]

[146] Gordon Childe, *The Urban Revolution…,* s. 1-17.

Bazı bilim adamları Childe'nin ve diğer kuramcıların aksine kentleşme sürecini Neolitik döneme kadar indirgemektedir. Bu görüşün en önemli temsilcisi olan Kenyon, Ürdün Vadisi'nde yer alan Eriha (Jericho) yerleşmesinin MÖ. 8. bin yılda bir kent niteliğinde olduğunu iddia etmektedir. [147]

Şehir ve devlet oluşumu ile ilgili tüm kriterler incelendiğinde, bunların tümünü kapsayan ve neredeyse Troas Bölgesi'nde ki tüm yerleşimlere uygulanabilecek kriterleri oluşturmak mümkündür. Şehirleşme ilgili çalışan tüm bilim adamların neredeyse üzerinde hem fikir oldukları belli başlı kriterleri toparlamak gerekirse;

- Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması,
- Ticaret,
- Nüfus yoğunluğu,
- Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar,
- Uzmanlaşma,
- Planlı bir kent görüntüsü,

gibi, kriterleri ön plana çıkmaktadır.

Bu bağlamda yazıyı, genel bir kriter olarak değerlendirmek, en azından Troas bölgesi için haksızlık olacaktı. Mezopotamya'da ve Anadolu'da oluşan büyük organize yapı ve devletlerin bölge ile olan bağlantıları düşünüldüğünde, Troas Bölgesi'ndeki Troia ve diğer yerleşimlerin yazıyı bilmiyor ya da kullanmıyor olmamaları şu aşamada imkânsız gibi durmaktadır. Zaten Troia VIIb dönemi yerleşiminde ele geçen bir mühür, yazıyı bildikleri ve kullandıklarının en büyük kanıtıdır.[148] Troialılar'ın yazıyı bildikleri halde neden kullanmadıkları ise hala net olarak açıklanamamaktadır. Yazı, sadece belirli bir mesafede iletişim kurmak için değil; aynı zamanda bir toplumun, bu iletişimden kullanılabilen güçlü yapı şeklinde tanımlanmasını sağlayan bir araç olmuştur. Özellikle erken uygarlıklarda, yazının halka inemediği, sadece yönetici sınıf tarafından kullanıldığı kesin olarak bilinmektedir. Son dönemlerde, yazıyı bir kriter olarak görmeyen bilim adamlarının en büyük dayanağı, İnka uygarlığının yazı olmaksızın, çok güçlü bir imparatorluğa dönüşmesidir. İnkalar yazı yerine, kayıt için *"quite"* adı verilen düğüm atılmış ip sistemini

[147] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 11.
[148] R. Becks, "Troia: Son Tunç Cağı", *Arkeo Atlas* III, 2004, 74.

kullanıyorlardı. Benzer bir uygulamayı, Mezopotamya'da hesap taşlarında görmek mümkündür. Bu bağlamda bakıldığında, zorunlu yazı sisteminden önce kayıt tutma önem kazanmış olmalıydı.[149] Elde edilen veriler incelendiğinde yazı sadece, diğer toplumlarla olan ilişkilerde diplomatik düzey için gerekli olmuş olmalıydı. İnka'ların Mezopotamya ve Anadolu gibi karşılıklı bir devinimsel süreç değil de daha izole bir yaşam sürmeleri, yazıyı kullanabilecekleri bir ihtiyacı doğurmamış olabileceğini göstermektedir.

Yine benzer şekilde, yerleşimi çevreleyen savunma duvarı da, şehri oluşturan kriterler arasına alınmamıştır. Bu dönem için, savunma ihtiyacı gerekli olarak görünse de, bilim adamların çoğu, savunma duvarını, savunma ihtiyacından çok surun yapımını organize edebilecek bir yapının varlığı açısından değerlendirmişlerdir. Bilim ve sanatın gelişimini de, şehirleşme kriteri olarak değerlendirmek, bu dönem için çok erken olabilir. Zira toprağa ekip biçmek için gözlem yapan insanoğlu, uzun zamandır gelen deneyimlerinden ve gözlemlerinden faydalanarak kendi tarımsal takvimini kafasında oluşturuyor, bir nebzede olsa gözlem yoluyla bilimsel faaliyetlerde bulunuyordu. İnsanoğlunun çevreye dair gözlemleri, dünya üzerinde var olduğu andan beri devam ediyor ve bu gözlemlerin sonucundan kendi matematiksel sistemini oluşturuyordu. Böyle düşündüğümüzde bilimi evrimsel açıdan ele alarak, insanlığın ilk başladığı andan itibaren değerlendirmek gerekliliği sonucu ortaya çıkar. Erken çağ toplumları da gözlemlerine dayalı olarak, bilimi kullanmış; fakat bilimin sistematik bir hale dönüşmesi, daha sonraki daha gelişmiş ve organize sistem ve toplumlar sayesinde olmuştur. Benzer bir süreç sanat için de geçerlidir. Gözlemlerini, inandığı ya da korktuğu şeyleri bir nesneye aktarama ihtiyacı duyan insanoğlu, yine var olduğu andan itibaren basit anlamada sanatla uğraşmış ve kendi düş dünyasına göre evreni yorumlaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında insanlığın ilk anlarından itibaren var olan kendini ifade etme biçimi olan sanatsal kavramsallaşma, şehirleşme kriterleri arasında yer almamıştır. Uzmanlaşma ile birlikte gelen mühürcülük, ressamlık ya da heykeltıraşlık gibi meslekler, yine *'uzmanlaşma'* kriteri içerinde değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda oluşturduğumuz şehirleşme kriterleri, kısmen genel bir nitelikte olup, incelenen tüm kuramlardan yola çıkarak ve bu alanda çalışan bilim insanlarının oluşturmuş olduğu önceki şehirleşme kriterleri baz alınarak düzenlenmiştir. Troas Bölgesi'nin bölgesel nitelikleri göz önüne alınarak oluşturulan bu şehirleşme kriterini, başka benzer bölge ve

[149] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 67.

yerleşimleri değerlendirmek için de kullanabilmek mümkündür. Bu bakış açısıyla oluşturduğumuz kriter ve bu kriterlerin oluşturma nedenleri şu şekilde açıklanabilir:

Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:

Şehir sadece kendi nüfusunu değil, kendisine bağlı bölgelerdeki nüfusa da hizmet veren ve karşılında hizmet alan bir konumda olmalıdır. Köy gibi kendine kapalı, iç tüketime dönük ve kendi kendine yeter bir ekonomik modele sahip olamaz. Kendi içerisinde besin, hammadde ve hizmet ihtiyaçlarını karşılamak için bu köylere yani kırsal alana muhtaçtır. Bu kırsal alan şehirle bir bütünlük içersindedir. Şehir kendisine bağlı yerleşimlerle varlığını sürdürebilir.[150]

- **Ticaret:**

İnsanlar arasında meta değişimi, insanoğlu var olduğundan beri devam eden bir süreçtir. Zaman içerisinde uzmanlaşan zanaat ve üretim için gereken hammadde ihtiyacının çoğalması, üretilen ürünlerin dağıtımı gibi ihtiyaçlar, zamanla artan mesafe ve ölçekte, toplulukları etkileşime sokmuştur. Uygarlaşma ile birlikte, çoğu yapay ihtiyaçlardan oluşan bir ticaret, şehirlerin doğup gelişmesinde en önemli etkenlerden birisi olmuştur.[151] İlk dönemlerinde mal takası şeklinde oluşan bu sistem, çok uzunca bir dönem varlığını bu şekilde devam ettirmiştir. Ticaret, şehir ya da devletleşmeye giden süreçte itekleyici bir unsur vazifesi görmektedir. Ticaretle birlikte, merkez konumunda olan yerleşimler, daha da zenginleşmiş ve ilgi odağı olmuşlardır. Artan üretim ve gelişen teknoloji ticareti hızlandırmış ve beraberinde bu ticari faaliyetlerin korunduğu, bölgeler üstü organizasyonların oluşumunu sağlamıştır.

- **Nüfus yoğunluğu:**

Şehirlerle birlikte yerleşimler, heterojen bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Kişisel düzeyde birbirine yabancı insanlar ve topluklar bir arada yaşamaya başlamışlardır. Şehirleri belirleyen nüfusun niteliği, kalabalık olmasından ziyade, farklı etnik yapıları bir arada barındırmasıdır. Yerleşim içerisindeki nüfusun artmasıyla birlikte, yerleşim de bir büyüme eğimine girer. Bintliff, çeşitli etkenlerle popülasyonu 500- 600 sınırına dayanan

---

[150] B. Trigger, "Determinants of Urban Growth in Preindustrial Societies in: *Man, Settlement and Urbanism*", (P. J. Ucko, R. Tringham and G. W. Dimbleby eds), Gerald Duckworth and Co., Hertfordshare, London 1972, s. 577- 578.

[151] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 64.

her yerleşimin, şehirleşme ya da kabaca ifadeyle devletleşmeye doğru yöneldiğini belirtmektedir.[152] Burada bu oran biraz daha iyimser bir yaklaşımla şehirleşmeye doğru giden önemli bir eşik olan nüfus yoğunluğu olarak, F. Kolb'un oluşturduğu en az 1000 kişilik nüfus yoğunluğu kiriteri (bkz. Kolb 2005. 15.), daha makul bir sayı olarak kabul edilebilir. Şehrin tüm yapısal elemanlarını oluşturan bireylerin, şehir içinde dağılımı düşünüldüğünde, bu rakamın altında, yönetimsel kurumların işleyişinde sorunlar çıkabileceği düşünülebilir.[153]

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:**

Nüfusun işlevsel olarak farklılaşması, bu işlevleri kontrol eden bir mekanizmanın oluşmasını, kaçınılmaz olarak gerekli kılmıştır. Üretimi ve şehirler ilgili kuralları kontrol eden bu mekanizma, kendi mimarisi ile birlikte beraberinde toplumun ortak ihtiyaçlarına cevap veren kamu yapılarında getirmiş olmalıydı.[154] Üretilen ürünlerin depolanması ve topluluk için tekrar dağıtılması, üretim yapan ilk topluluklardan beri var olan bir süreçtir. Bu süreç, bu dağıtım ve depolama üzerinde bir erkinde oluşup güçlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu erk büyük bir ihtimalle, toplum üzerinde kan bağıyla bir üstünlük kuran, topluluğun lideri konumunda ki şahıs tarafından kullanılmış olmalıydı. Bu yönetici erk, daha sonra artan nüfusla birlikte genişleyen yerleşimde, bir ailenin üstünlüğü halini almış ve soylarla aktarılan bir şekle dönüşmüştür. Bu kişi ya da aile daha sonra, daha da güçlenerek, üretim yapılan alanların denetimini ve kontrolünü, çeşitli tanrısal güçlerle, zorbalık ya da karşılıklı anlaşma yoluyla ele geçirmiştir. Ele geçirdiği bu kontrolün devamlılığını sağlamak için de, evrimsel bir şekilde toplum üzerindeki baskıyı arttırmak ve denetimi sağlamak yoluna gitmiştir. Bu bağlamda topluluk içerisinde denetimin sağlaması için yöneticiler, memurlar, askerler gibi toplumsal farklılaşmalar oluşturmuşlardır. Bu denetimin sağlanabilmesi içinse çeşitli kamusal ve kendi kullanımları için oluşturulmuş yapılar inşa ettirmişlerdir. Gelişimi basit bir şekilde ele alınan ve farklı varyasyonlarının da olabileceği bu süreç, yönetici sınıfın varlığını daha da güçlendirmiş ve kamusal yapıların artan ihtiyacını pekiştirmiştir.

---

[152] J. Bintliff, Rething Early Mediterranean…, s.160.
[153] G. Buccellati, The Urban Revoletion in a Socio- Political Perspective", *Mesopotamia XII,* 1977, s. 21- 23.
[154] G. Buccellati, The Urban Revoletion…, s. 29.

- **Uzmanlaşma:**

Mesleki uzmanlaşma, şehirlerin ortaya çıkıp gelişmesinde önemli bir kriterdir. Mesleki uzmanlaşmadan kasıt, konutun bir bölümünde yer alan, diğer ekonomik faaliyetlerle birlikte yürütülen bir üretimden çok, sadece belli bir konu üzerinde tam gün olarak çalışılan ve bu durumdan kazanç sağlanan uğraşılardır. Bu uğraşılar, zaman içerisinde, yetenek ve kişisel çaba ile kazanılmış olup, uygulayıcısı ve bu uygulayıcının emeğinden birebir etkilenen şahısların, yani çekirdek ailenin üzerinde etkilidir. Şehirleşme ile birlikte gelen nüfusun artması ve yerleşimlerin büyümesi, toplumsal ihtiyaçları karşılamak için çeşitli meslek grupları doğurmuş ve bu meslek grupları sadece kendi alanlarında uzmanlaşarak gelir elde etmeye başlamıştır. Artan nüfusla birlikte, ihtiyaçlar da genişlemiş ve farklı uzmanlaşma alanları doğmuştur. Şehirleşme ve uzmanlaşma ile birlikte, sosyal statüleri ve meslekleri olan insanlar, bir arada yaşamaya başlamışlardır. Uzmanlaşma ile birlikte ev düzeyinde küçük işliklerde olan üretim, tam gün çalışılan, bütün topluluğun ihtiyaçlarına ve hatta ticaretle uzak toplulukların ihtiyaçlarına yönelik bir hal almıştır.[155]

- **Planlı bir kent görüntüsü:**

Şehirleri, köyler yerleşimlerinden farklılaştıran mimari dokusudur. Yapıları birbirine bağlayan sokaklar, insanların ortak kullanımlarına hizmet eden kamusal alanlar, tam gün çalışan atölyeler (iş yerleri), bir şehrin olmazsa olmazlarıdır. Şehirleşme ile birlikte, artan nüfus ve genişleyen yerleşim, beraberinde çarpıkta olsa, kentsel bir planlamayı getirmiştir. Köylerde pek de yer almayan ve tüm toplumun kullandığı sokak ve caddeler oluşturulmuş ve bu sayede daha karmaşık bir şekilde oluşturan mimari yapılar, birbirlerine bağlanmıştır.

[155] G. Buccellati, The Urban Revoletion…, s. 24-25.; Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 64.

BÖLÜM II

YAKINDOĞU VE ANADOLU'DA ŞEHİRLEŞME SÜRECİ

Paleolitik dönemden beri Mezopotamya Bölgesi'nde varlığı bilinen insanoğlu, çeşitli barınaklarda toplayıcılıkla ve avcılıkla yaşamını devam ettirmiştir. Biz bugün, yapılan araştırma ve arkeolojik kazılarla elde edilen verilere dayanarak ilk yerleşimin, Güney Mezopotamya'da gerçekleştiğini söyleyebiliriz.[156]

1. Yakındoğu'da Şehirleşme Süreci

Günümüzden yaklaşık 14 bin yıl önce, iklim kuşakları yer değiştirmiş, bu burum doğal çevrede çeşitli değişikliklere neden olmuştu. Buzullar erimeye başlamış, deniz seviyesi buna bağlı olarak yükselmiş, basınç merkezleri yer değiştirirken, sıcak ve soğuk su akıntıları yön değiştirmişti. Bunlara önce bitki örtüsü, arkasında da hayvanlar ayak uydurmuşlardı. Bu değişim, kimi yerlerde daha baskın olarak etkisini göstermiştir. Bu süreç, insanlık tarihi açısından önemli bir değişim olan yerleşik yaşamın ortaya çıkmasına beşiklik eder.[157]

Besin üretimine götüren süreç, yaklaşık olarak 12000 yılından itibaren 4000 yıl boyunca sürmüştür. Ancak biz bu uzun sürecin, 9. bin sonu, 7. binyıl başı arasındaki, yani irili ufaklı köylerin yayılmaya başladığı, çok yönlü tarımın yapıldığı ve bu tarımsal faaliyetin, sürmekte olan avlanma gibi öteki faaliyetlerin önüne geçtiği, belirli bir mimari ve kültürel yapıların oluştuğu dönem olan, kentleşme sürecinin başlangıcını ifade eden zaman dilimi konusunda, daha geniş bir bilgi ağına sahibiz. Çanak Çömleksiz Neolitik B (PPNB) denilende bu dönemde birbirinde farklı ve aynı zamanda biriyle bağlantılı çekirdek yerleşmeler görmek mümkündür. Bu yerleşimlerin dağılımı, uzmanlaşmış avcılarla, tarıma yeni başlayan kültürlerin dağılımıyla, bir dereceye kadar çakışmaktadır. Bu yerleşimler, Filistin ve Necef, Orta Kuzey Fırat, Zağros Dağları'nın batı yamacı (Irak Kürdistanı) ve daha güneydeki dağ etekleri (Kuzistan) ile Cezire'nin doğu kesimi ve

[156] F. Kolb, *Die Stadt in…, s.* 15.
[157] Necmi Karul, "Gusir Höyük/ Siirt- Yerleşik Avcılar", *Arkoatlas VIII,* 2013, s. 24.

Güneydoğu Toroslar olup, genel itibariyle *'Bereketli Hilal'* denilen bölgeyi oluştururlar (Levha III.1).[158]

Bu bölgeler, her ne kadar birbirinden ayrılan niteliklere sahipseler de, çeşitli özellikleriyle birbirlerine bağlanırlar. Batıda; Akdeniz'in doğusunu, Orta Fırat'ı ve Toroslar'ı içeren, doğuda ise; Zagros Dağları bölümünü kapsayan, belli başlı iki bölge görmekteyiz..[159]

Biz bugün, yapılan araştırma ve kazılarla elde edilen, eldeki verilerle dayanarak ilk yerleşimin Güney Mezopotamya'da gerçekleştiğini söyleyebiliriz[160]. Paleolitik dönemden beri bölgede varlığı bilinen insanoğlu çeşitli barınaklarda toplayıcılıkla ve avcılıkla yaşamını devam ettirmiştir.

Childe, insanlık tarihinin iki önemli dönüm noktası üzerinde durmuştur: Besin üretimi ekonomisinin ve yerleşik yaşamın doğuşunu gösteren Neolitik devrim ve kent devrimi. Bunları söylerken bu iki kavramı ortaya çıktığı yere, Yakındoğu'ya yönelmiştir. Kentleşme olgusunu, karmaşık toplumun oluşması sürecinde ele alır, bunu yaparken emeğin uzmanlaşması, bir yönetici sınıfın ortaya çıkması ve işlevini kamuya ait mekânda yerine getirmesi, kaynakların kamusal alanda toplanması, merkezden yönetimde kullanılacak araçların ortaya çıkması, kayıt tutulması, yazı ve uygulamalı bilimlerin varlığı, sanatta belirgin gelişmelerin oluşması ve uzak noktalarla var olan ticaret gibi kriterlerle belirginleştirir.[161]

Tarihte ilk kentler önce Yakındoğu'da Fırat ve Dicle vadilerinde, Mezopotamya denilen bölgede bugünkü Irak topraklarında ortaya çıkmıştır.[162] Mezopotamya, coğrafya açısından bakıldığında, dört tarafı doğal sınırlarla çevrilidir. Genel hatları ile bu coğrafyanın batısında Fırat Nehri, doğusunda Dicle Nehri, kuzeyinde Güneydoğu Toroslar ve güneyde ise Şatül-Arap (Basra Körfezi) çevrelemektedir. *Bereketli Hilal* olarak anılan bu bölgeyi, Fırat ve Dicle Nehirleri'nin bereketli alüvyonları milyonlarca yılda doldurmuşlardır. Ortaya çıkan arazi, verimli ve düz topraklarla bezenmiştir. Arazi o kadar düzdür ki, kıyıdan 500 km içeride bile deniz seviyesinden anca 20 m yukarıya çıkar.[163]

---

[158] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 41.
[159] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 43.
[160] F. Kolb, *Die Stadt in…, s*.15.
[161] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 14.
[162] R. M. Adams, *Heartland of Cities: Surveys of Ancient Settlement and Land Use on Thecentral Flood Plain of the Euphrates,* University of Chicago Press, Chicago 1981, s. 250.
[163] J. Rearder, *Şehirler,* Çev: Fatine…, s. 42.

Fırat ve Dicle bu yumuşak eğimden aşağıya menderesler oluşturarak ağır ağır akar ve bahar selleriyle birlikte yeni yataklar oluşturur. Toprak kolayca işlenir ve yeni kanalar açmak oldukça kolaydır. Nehirlerden başka, Mezopotamya'nın iklimi de yerleşme için idealdir. Kışların kısa, buna karşılık yazların uzun sürmesi, eski hayat şartları çerçevesinde, insanların bu bölgeyi yoğun bir şekilde iskân etmelerinin en başta gelen nedenlerinde birisidir. Genel olarak subtropikal iklim kuşağında yer alan Güney Mezopotamya, Hint Okyanusundan gelen güney rüzgârlarına açık olduğundan dolayı bu bölgede yazlar çok sıcak kışlar ise, ılık geçmektedir. Bu dönemde insanlar kuzeyin sert ikliminden uzak, sıcak ve sulak yerlerde yaşamayı tercih ediyorlardı.[164]

Mezopotamya genel olarak Toroslar ve Zagroslar'ın etekleriyle, Suriye Çölü arasında Fırat ve Dicle'nin suladığı bereketli topraklar olarak görülse de, yaşam alanları bakımından, farklı bölgelere ayrılmaktadır. Güney kesimi, nehir alanları dışında tamamıyla çöldür. Kuzeye doğru gidildikçe, bozkır hâkim olmaya başlar ve dağlara doğru yağışlar artar. Kuzey kesim bu nedenle bir merkez konumundadır ve güney kesimin aksine, tarım bölgesidir. Bölgedeki Zagros Dağları, yörenin ilk insanlarının, Paleolitik dönemde yaşam alanlarının oluşmasını sağlamış, meşe ve çam ormanları, buğday, arpa ve yenilebilen çeşitli bitkilerin yetiştiği geniş düzlükler ve bereketli vadiler, ilk yerleşik köy topluluklarının ortaya çıkmasını sağlayan bir ortama sağlamıştır.[165]

Fırat ve Dicle Nehirleri'nin birbirine fazla yaklaştıkları orta bölge, hem az yağış alır hem de nehir yatakları daha derin olduğu için kuzeye göre yaşam daha zordur ve tarım için sulama kanalları ve su bentleri yapmak zorunludur. Basra Körfezi ve Babil arasında kalan bölge ise Fırat ve Dicle'nin milyonlarca yıldır taşıdığı alüvyonlarla dolmuş ve oldukça bereketli bir alandır. Fırat ve Dicle bu bölge'ye hayat vermiş ve kent yaşamanın gelişmesi için uygun bir ortam hazırlamıştır.[166]

Mezopotamya'nın sulak ovalarına ilk yerleşenlerin, dağınık avcı göçebe topluluklar oldukları bilinmektedir. Bu topluklar, MÖ. 5000'lerde bu bölgede, ekinlerini ekiyor arazilerini suluyorlardı.[167] Ayrıca, geleneksel avcılık ve toplayıcılık etkinliklerinden de vazgeçmemişlerdi. Bu bölgede, yüzyıllar boyunca yerleşimlerin konumunu doğal kanallar belirlemiş, değişen kuraklık ve sel düzeni, Fırat'ın akışını güneybatı yönüne kaydırmış,

[164] E. Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi,* Ekin Kitapevi, Bursa 2006, s. 24- 25.
[165] Kemallettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi…, s* 14-15.
[166] Kemallettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi…, s.* 15-16.
[167] R. M. Adams, *Heartland of cities*…, s. 54.

böylece bu bölgede yaşayan insanlarda yer değiştirmek zorunda kalmışlardır.[168] Daha sonra insanlar, selden uzak, güvenli bölgelere ihtiyaç duymaya başladılar ve bu bölgelere su taşımak için derin ve kalıcı kanallar inşa ettiler.[169] Bazı kanallar yoğun nüfuslu bölgelerdeki ara sokaklar gibi oldukça yakın, bazıları ise bir ok gibi kilometrelerce gidiyordu.[170] Bu kanallar uzun bir dönemde inşa edilmişti ve yenisi yapıldıkça eskisi kullanım dışı kalıyordu. Bölgede, 2000'i aşkın yerleşim konumlanmıştı.[171] Çoğu oldukça küçük, bazıları ise şehir denilebilecek kadar büyüktü. Ur, Uruk, Larsa, Umma, Adab, Şuruppak, İsin, Nippur, Kiş, Ninova ve Babil yerleşimleri, büyüklükleriyle ön plana çıkmıştı (Levha III.2).[172]

Bu dönemde aile, temel toplumsal birim olarak kalmış, fakat daha büyük çevrelerdeki ilişkiler, herkesin statüsünü ve geleceğini belirlemiştir. Bireyler, karşılıklı ve toplumsal roller üstleniyor, böylece tüm toplumun refahına katkıda bulunuyordu. Şehirler bu birliktelik sayesinde büyümüş ve gelişim göstermiştir.[173]

Tahıllar, sürecin gelişim evresinde, yani tarımın öteki ekonomik etkinliklerin önüne geçtiği dönemde önemli bir rol üstelenmiştir. Topluluğun besin zincirinde birinci sırada yer alan tahılların hasadının her yıl aynı döneme rastlaması, bu hasat işleminin el birliğiyle yürütülmesi, ileri bir iş biriliğini gerektirir. Ayrıca toplanan besinlerin zaman içerisinde bozulmaması için bir depolama sistemi de oluşturmak kaçınılmazdır. Tarım çalışmaları, yani tohum atmak, toprağı sürmek ve hasadı toplamak, çok emek ve zaman isteyen ve topluluğun çok fazla hareket etmesine imkân vermeyen bir faaliyettir. Bu toplulukların buna benzemeyen yerleşikliği, ekonomik faaliyet olarak tarıma daha az yer vermelerinde, keçi ve koyun gibi hayvanların yetiştirilmesi ve orman kaynaklarının daha yoğun bir şekilde kullanılmasında ve ayrıca eski geleneklerin bozulmak istenmemesinden kaynaklı olabilir. Çanak Çömleksiz Neolitik B toplulukları, gerçekten de geçici küçük yerleşmeler niteliğindedir. Tarım yapan topluluklardan ziyade, bu toplulukların birbiriyle daha kolay bağlantı yapabilecekleri düşünülmektedir. Zira bu birbirinden uzak topluluklar hayvanların

[168] R. M. Adams, *Heartland of cities*…, s. 17.
[169] R. M. Adams, *Heartland of cities*…, s. 148.
[170] J. Rearder, *Şehirler,* Çev: Fatine…, s. 43.
[171] R. M. Adams, *Heartland of cities*…, s. 7.
[172] J. Rearder, *Şehirler,* Çev: Fatine…, s. 44.
[173] Gordon Childe, *The Urban Revolution…,* s. 7.

otlatmak için uzak mesafelere gitmiş, otlaktan dağa ya da dağdan otlağa göçerek birbirleriyle bağlantı kurmuş olabilirler.[174]

"Çok iyi yapılanmış, çok kesin kural, belki özerk durumunda örgütlenmiş, seçimlerle ve çözümlerle somutlaşan, geniş olan fakat kalıcı olmayabilen yani belirli zamanlarda belirli amaçlarla oluşabilen 'politik' topluluk olarak ortaya çıkmış guruplardır."[175]

Ortak törenler ve inançlar, birbirine çok benzeyen tapınaklar yapılmasına yol açmıştır. Bu durumu, Nevali Çori'deki tapınağın, Çayönü'de bulunan ve onunla çağdaş olan tapınaklara, çok bezemesinden anlıyoruz. Söz konusu benzeyiş doğrudan doğruya mimari ve tapınım ile ilgili nesnelerden, mesela tabana sağlamca tutturulan stellerden anlaşılmaktadır.[176]

Çanak Çömleksiz Neolitik B toplumları, akrabalıklara ve akrabalıktan türetilmiş toplumsal basamaklanmanın sıkı bağlantısına, grubun eş güdümlü dinsel-törensel edinimleriyle politik işlevine dayalı toplumlar olarak ortaya çıkar.[177]

Mezopotamya'da ilk yerleşmeler mağaralar ve sığınaklarda olmuştur. MÖ. 17.binde bölgede *'Kebara'* kültürü etkili olmaya başlamıştır. Levant Bölgesi'nde avcı, toplayıcı bir hayat süren Kebaralılar, yerleşme yerleri olarak, kıyı boyunca yüksek noktalarda ve bölgenin çöllük alçak alanlarını seçmişlerdir.[178] Yerleşimlerin boyutu, 25 ila 100 metrekare arasındadır. Gerçek yaşam alanı boyutu ise 50 metrekareyi geçmez. Alageyik, kaprovin, yaban domuzu, kızıl geyik, gazel ve karacanın yaygın olarak avlandığı bölgede, mikrolit aletlerde, çeşitlenme görülür. Bazı yerleşmelerde, öğütme taşı bulunmuştur. Kebara kültürü Lübnan'da, Nehr el Kelh ve Wadi Antelias, Dür Şueyr, Haynonim Mağarası ve Meget barınağında şekillenmiştir (Levha IV.1).[179]

Sınırlı sürelerle ya da dönüşümlü olarak veya av mevsiminde oturtulan, küçük boyutlu köylere yerleşmiş, küçük ve dağınık hallerdeki bu sosyo- ekonomik model, Neolitik zaman diliminin daha sonraki evrelerinde, iyice oturacak ve bin yıl kadar sonra

[174] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 45- 46.
[175] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 57.
[176] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 50.
[177] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 84.
[178] C. K. Maisels, *Uygarlığın Doğuşu…,* s. 131.
[179] P. Dolukhanov, *Eski Ortadoğu'da Çevre…, s.* 190- 191.

Dicle'den Fırat'a kadar uzanan bozkır dağ eteği şeridinin niteliğini belirleyerek ve ilerideki Halaf kültürünün temelini ve kökünü meydana getirecektir.[180]

Daha sonra, bu bölgede Kebara kültürünün yerini, *'Natuf'* kültürü almıştır. Natuf kültürü, MÖ. 10 binlerden 8500'lere kadar Levant Bölgesi'nde etkili olmuştur. Karmel ve Yuda Dağları'nın önündeki açık teras veya mağaralara yerleşmiş, doğal barınak olmayan yerlerde, kendilerine açık yerleşme alanları kurmuşlardır.[181] Araştırmacılar, Natuf'u mikrolit tekonolojisi ile belirlemektedirler. Hilal biçimli geometrik aletlerin üretimi standartlaşmıştır.[182] Yabanıl tahılları devşirip depolamayı öğrenen Natuflular, etkinlik alanlarını kolaylaştırmak için yaşam alanlarını değiştirip, kıyı ovalarından, Akdeniz'in dağlık bölgelerindeki yaşam alanlarına kaymaya başlamıştır. Bu yer değiştirmede, sıcak nemli koşulların etkisinin, büyük bir yer tuttuğu düşünülmektedir. Natuf kültürü, Filistin'in dağlık bölgeleri ile sınırlıdır (Levha IV.2). Bunda, doğal tahılların yaşam alanlarının, bu bölgeleri kapsaması etkili olmuştur. Bu etki, tahıl toplamayla ve işlemeyle ilgili aletlerin görülmesiyle kendini göstermiştir.[183] Ekonomilerinde yabanıl tahıl toplayıcılığı, giderek etkili olmaya başlamış, bu durumda tahılla ilgili aletlerin gelişmesini ve çoğalmasını sağlamıştır. Havanlar, havaneller, el değirmenleri, öğütme kayrakları, orak bıçakları ve tahıl depolama çukurları, Natuf kültürüyle birlikte görülmeye başlanır.[184]

Bataklık ve bereketli av alanlarına bakan doğal teraslara yerleşen Natuflular, suyun bol olduğu alanları seçmişlerdir. Yerleşmeler Akdeniz kıyı bölgelerinde, Ürdün yaylasında ve Rift Vadisi eteklerine uzanan bölgede şekillenmiştir. Akdeniz'in doğusunda Eriha ve Ayn Gazel, Orta Fırat'ın kuzey kesimi üzerinde Mreybet, Toroslar'da Çayönü ve son evrede, Orta Fırat'ın aşağı kesimindeki Bukras, büyüklüğü 1 ila 3 hektar arasında olarak, Neolitik yerleşmeler arasında ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Urfa'da ki Nevali Çori ve Malatya yakınlarınki Cafehöyük yerleşmeleri de önem kazanır, fakat Çayönü'ne göre olukça küçük yüz ölçümüne sahiptirler.[185] Hayonim, Sefunim, Usba, Rakefet Mağaraları, Erk el Ahmar, Umez-Zuwetina, Ala Safat, Ayn Sakhri, Tor Abu Sif yerleşmelerinin boyutu 15 ile 100 metrekare arasındadır. 400 ila 500 metrekare olan yerleşimler, Kebara magarası ve terası, Sukbah mağarası ve Roş Zin yerleşmesidir. Mallaha, Nahal Oren, Hayonim

[180] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 61.
[181] J. Mellaart, *Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1988, s. 16.
[182] P. Dolukhanov, *Eski Ortadoğu'da Çevre…,* s. 196.
[183] C. K. Maisels, *Uygarlığın Doğuşu…,* s 132.
[184] C. K. Maisels, *Uygarlığın Doğuşu…,* s 133.
[185] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 44- 45.

terası, Roş Horeş, Jericho, Mureybet, Jarmo ise büyüklükleri 1000 metrekarenin üzerindeki yerleşimlerdir.[186] Jericho, Mureybet, Jarmo yerleşimleri bu dönemde ön plana çıkmaktadır (Levha V.1).

Jericho (Eriha) yerleşimin kazısı olan Kenyon, yerleşimde bulunan büyük bir taş duvar ve bu taş duvarın içindeki bir kule yapısından dolayı, yerleşimin kent olduğunu iddia etmiştir. Sadece duvarların yapımında, onlarca ton taş kullanılmış olması bile büyük bir organizasyon, iş gücü ve ciddi bir siyasi erk gerektirdiğini belirtmektedir.[187] Duvarın, doğusundaki kaynak dışında tüm yerleşmeyi çevrelediği düşünülüce, yerleşimin 3- 4 hektarlık bir alanı kapladığı ve nüfusunun da 400 ila 3000 arası olduğu varsayılabilir.[188] Ele geçen tahıl örneklerinden anlaşıldığı kadarıyla, bu tahıl örneklerinin tarıma alındığı kuşkusu varsa da, genel kanı Jericho'daki ekonominin yabani tahıl ve avcılığa dayalı olduğu yönündedir.[189] Bölgede, bu kadar büyük çapta bir yerleşimin olması ise Lut Gölü'nden çıkarılan tuzun ve ziftin ticareti ya da diğer yerleşimlere bu maddelerin ulaşımında, bir merkez konumunda bulunması ile açıklanabilir.[190] Jericho'da ilkel tarım geçim kaynağı olmuş olabilir, fakat yukarıda sayılan koşullarla birlikte, sınıflı toplumların oluşması pek mümkün değildir.[191] Ayrıca bu parlak dönemden sonra, bölge geniş çapta terk edilmiş ve tekrar iskân edildiği dönemde salt tarıma bağlı kalınmıştır.[192] Duvar kalıntıları ise, Ofer Bar Josef tarafından yeniden incelenmek üzere ele alınmış ve bu duvarların olasılıkla, yerleşimin batı tarafında kalan ırmak nedeniyle sürekli olarak yerleşimi tehdit eden sellerden korunmak için yapıldığını, içerdeki kulenin ise bir seremoni yapısının podyumu olabileceğini belirtmiştir.[193]

Mellaart'a göre, deniz yüzeyinden 200 metre aşağıda bulunan bu vahada, buğday ve arpanın yetiştirme teknikleri biliniyordu. Burada tahıllar, artık yabanıl olarak toparlanmıyor, yetiştiriliyordu. Tahıl depoları olduğu düşünülen alanlar bulunmuş, fakat burada ele geçen karbonlaşmış buluntuların tahıl kalıntıları mı yoksa kerpiç ve alçı üzerindeki tahıl izlerimi olduğu anlaşılamamıştır. Ayrıca bu dönemde, hayvanların

[186] P. Dolukhanov, *Eski Ortadoğu'da Çevre…,* s. 200.
[187] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…*, s. 11.
[188] M. Roaf, "Mezopotamya ve Eski Yakındoğu", *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi 9*, İstanbul 1996, s. 69.
[189] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…*, s. 11.
[190] M. Roaf, Mezopotamya ve Eski Yakındoğu…, s. 33.
[191] R. M. Adams, *The Evolution of …,* s. 38- 39.
[192] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 82.
[193] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 11.

evcilleştirildiğine dairde herhangi bir veri yoktur. Yerleşimdeki insanlar et gereksinimlerini karşılamak için büyük bir ihtimalle ceylan avlıyorlardı.[194]

Jericho, taş temel üzerine çamur tuğla kullanılarak inşa edilmiş, yuvarlak konutlardan oluşuyordu. Bu konutların tabanları, yer yüzeyinin altındaydı ve birkaç basamakla iniliyordu. Konuların çoğunun üzeri, çamur ve dallarla yapılmış bir kafes kubbeyle örtülüydü. Mellaart'a göre yerleşim büyüyüp geliştikçe ve çevreye güçlü yeni komşular geldikçe savunma ihtiyacı doğmuş ve yaklaşık 8,5 metre yüksekliğinde bir duvar inşa edilmişti. Ayıca bu duvara çıkmayı sağlayan merdivenleri bulunan bir kule yapısı da ele geçmiştir. Bu duvar ve kule yapısının başka işlevleri olabileceği, yukarıda belirtildiği gibi hala tartışılmaktadır. Mellaart'ta, Kenyon gibi düşünerek bu tarz bir yapının, ancak büyük bir erk olmadan yapılamayacağını belirtmektedir. Ayrıca, tarımsal üretimin kesinlikle yapıldığını, bu kadar büyük bir nüfusun avcılık ve toplayıcılıkla bir arada tutulamayacağını, fakat denizin 200 metre adlındaki bu yerleşimde, tarımın çok fazla gelişmeyeceğini belirtmektedir. Ona göre bölgede, esas olan ekonomik faaliyet ticarettir. Konum itibariyle çok elverişli bir yerde bulunan Jericho, Lut Gölü'nün tuz, sakız ve asfalt gibi zenginliklerini denetimi altında tutuyor olmalıydı.[195]

Erken evre döneminden sonra yerleşim yıkılmış yuvarlak planlı yapıların yerini, kare planlı yapılar almıştır. Yeni yerleşim eskisinden daha büyüktür ve daha büyük bir savunma duvarına sahiptir. Taş temel yaygındır, taban ve duvarlar alçıyla sıvanmıştır. Megaron benzeri yapılar, büyük bir ihtimalle tapınılma ilgili alanlardı. Küçük ana tanrıça heykelleriyle birlikte, kutsal bir yapının kült heykelleri olduğu düşünülen büyük heykel kalıntıları da ele geçmiştir. Yaklaşık olarak insan boyundaki bu heykellerin, yalnızca bir tanesinin başı işlenmiştir. Ayrıca, alçıdan yapılmış bir baş ve yine insan boyutunda, şematize bir heykel bulunmuştur. Bunların yanında, yine on adet kadar alçıdan yapılmış insan kafatasları bulunmuş, bu büstlerin gözlerinin yerine deniz kabuğu konmuştur.[196]

Dönemin diğer önemli yerleşmelerinden birisi olan Jarmo, Irak'ın kuzeyinde, Şem Şamal vadisinde yer alır.[197] Yerleşimde yabanıl mercimek, bezelye ve baklagil yetiştirilmekteydi.[198] Hayvanlardan yalnızca keçi ve biraz kuşkulu olsa da köpek

[194] J. Mellaart, *Yakındoğu'nun En Eski…*, s. 26.
[195] J. Mellaart, *Yakındoğu'nun En Eski…,* s. 27.; J. Mellaart, *The Chalcolithic and Early Bronze Age in the Near East and Anatolia,* Beirut 1966, s. 10- 25.
[196] J. Mellaart, *Yakındoğu'nun En Eski…*, s. 35- 36.
[197] J. Mellaart, *Yakındoğu'nun En Eski…*, s. 40.
[198] Kemallettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi…,* s. 41- 42.

evcilleştirilmişti. Öğütme taşı endüstrisi çok gelişkindi. Bu dönemin sonlarında, mermerden kaplar görülmeye başlamış daha sonra gelişkin çanak çömlek ortaya çıkmış ve bu dönemden sonra kültürler yaygınlaşan çanak çömlekleriyle isimlendirilmeye başlanmıştır.[199] Kilin belirli işlemlerden geçirilip biçimlendirilmesinden sonra, ateşte pişirilerek sertleşmesiyle elde edilen çanak çömleğin yaşama girişinin önemi, basit bir teknolojik gelişmenin ötesinde bir anlam taşır. Bu değişim her şeyin ötesinde üretim modeline dayalı yaşamın, yani çiftçi köy yaşantısının kurumsallaşmasını simgeler. Bu dönemde artık avcılık, beslenme için yaşamsal öğe olmaktan çıkar. İnsanların yaşamına giren bu kilden yapıma çanak çömlekler, söz konusu dönemlerin izlenmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca kurak bölgelerin doğal çeşitlilikten yoksun zorlayıcı etkisi, güneye inen çiftçileri, tüm yaşamlarını tahıllara ve sık rastlanan kurak yıllara karşı besin stoklamaya yönlendirmiş, bu da daha sonraki büyük uygarlıkların oluşmasında tetiği çeken artı ürün ve artı ürünün artı değere dönüşme sürecini beraberinde getirmiştir.

Mezopotamya'da köy yaşantısının başlangıcıyla birlikte, gelişmeler taş alet ya da madenlerin kullanımıyla değil; yerleşim karakterleri, ev plan tipi, üretim teknolojisi ve moda çanak çömlek tipleri gibi ortak kültürel unsuları tanımlayan adlarla anılırlar. Kültürler genellikle ilk belirlendikleri yerlerin isimlerini almışlardır.[200]

Hassuna dönemi, Mezopotamya'da tarımla uğraşan, erken köy toplumunu temsil eden bir kültür evreleridir. Özellikle ev tipi ve çanak çömlekte kendine özgü bir üslubu vardır.[201] Musul'un 35 km güneyinde, Dicle Nehri kıyısında yayılmış olan kültür, kazı bezekli ve bezeksiz kaplarıyla bölgede tanınmıştır ve bu özgün kaplara sadece kendi kültürel alanında yani Irak'ın kuzeyinde rastlanılmıştır.[202]

Çanak Çömleksiz B çağını yaşayan toplulukların gelişmesi, büyümesi, nüfus artışı, büyüyen bir tarımın güçlükleri, toplumun dizginlenmemesi gibi sorunlar çelişkili bir biçimde bu toplulukların sonunu hazırlamıştır. Fakat Cezire bölgesindeki daha esnek olan ve toplum için daha az sıkıntı ve gerginlik yaratan sosyo- ekonomik model, yavaş fakat sürekli olan bir yükselişe geçmiştir. Cebel Sincer ve Dicle vadisindeki yerleşmeler birbirinden kopup, çoğalıp ve sınır kesimlere doğru yayılarak bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde Ümmü Dabaciye (Sotto Hüyüğü) ve Hassuna kültürleri önem kazanmıştır. Bu

[199] J. Mellaart, *Yakındoğu'nun En Eski…*, s. 43- 44.
[200] Kemallettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi…,* s. 42.
[201] Kemallettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi…,* s. 42.
[202] J. Mellaart, *Yakındoğu'nun En Eski…*, s. 57-58.

dönemde yerleşimler, en fazla birkaç evden oluşuyor ve tarımla uğraşıyorlardı. Bazı bölgelerde bu yerleşim yerleri, basit bir ev yapısı ya da kısa süreli uğrak yerleri niteliğindedir. Bu grupların toplumsal yapısının epeyce esnek olması ve tabakalanmanın bulunmaması, kendini konut tipinde belli eder. Evler, Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ evlerinden, çok daha az standartlaşmış durumdadır. Hassuna evresinde, konutlarda bir büyüme görülse de genel olarak daha küçüktür ve birbirine fazlaca yaslanmıştır. Ortak kullanım alanı olarak düşünülen mekânlar, evlerin sınırlarını belirlemeyi güçleştirir. Fakat evlerin dışına yenilik olarak fırınlar, sarnıçlar, sahanlıklar, çalışma için ayrılmış bölümler yapılmıştır. Bunlar, büyük bir ihtimalle birkaç konutun ortak kullanım alanıydı. Mimari bakımında tapınılma ilgili olduğu düşünülen her hangi bir yapı yoktur. Bütün bunlar, aile temelli çok eşitlikçi bir topluma işaret etmektedir.[203]

Cezire'nin doğusunda bulunan Ümmü Dabaciye yerleşmesi ise, daha büyük yapılar topluluğuyla, öteki yerleşmelerden ayrılır. Bu yapılar topluluğu, 1,5x1,75 metre boyutlarında, kapısı olmayan, yan yana ve birbirine bağlı dizilmiş odacıklardan oluşur. Yerleşimin büyük bir bölümünü kaplayan bu yapı, büyük bir ihtimalle ortak kullanım için yapılmıştı. Tahıl deposu veya hayvan derilerinin işlendiği bir atölye olarak kullanılabileceği varsayılan yapıda, her ne işlevle kullanılırsa kullanılsın, çok büyük bir ambar görünümündeki bu yap elemanı, yerleşimdeki nüfustan çok daha fazlasına hizmet ettiğini açıkça göstermektedir. Bu yapı, yerleşimdeki ya da komşu yerleşimlerdeki birkaç kişi veya topluluğa ait artı ürünlerin depolanması için yapılmış olmalıydı. Olasılıkla, çevresindeki az sayıda konutta bu ürünleri depolanması, korunması ve daha sonra paylaşılması ile görevliydiler. Ayrıca yapının bir bölümünde ele geçen ve başlangıçta silah olarak nitelenen sapan uçları ve gülle olarak düşünülen küresel nesnelerde, olasılıkla bu artı ürünlerin ambarlanmasında ve tekrar dağıtımında kullanılan hesaplama için yapılmış aletler olmalıydı. Yine bu dönemde ilk mühür damgalar da kullanılmaya başlanmış, bu da artı ürünlerin depolanması ile ilgili kuşkuları arttırmıştır. Yapıda, hepsi bir arada olmak üzere, toplam 275 tane cretulae ele geçmiştir. Çeşitli kaplar, küp, çuval, hasır sepet ve kapak üzerinde görülen bu kil topaklara, çeşitli hayvansal ve geometrik desenli, en az 62 adet mühür basılmıştır. Ayrıca bu yapıda, bir miktarda tokens (jeton) ele geçmiştir. Bu

[203] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 68- 70.

belgeler bize mühür kullanımının ve taş işleme becerilerinin, sanılandan çok daha eskilere dayandığını gösterir. [204]

Cezire'nin Neolitik dönem insanları, eşitlikçi ve üretim düzeyi düşük, ürünü fazla yayamayacak bir konumdadır. Çok sayıda memuru, yani yönetim işlevini yürütecek, uzmanlaşmış, malları öteki köylere göndermeden önce mühürleyecek, görevli kişileri bulundurma olasılığı oldukça düşüktür. Düşünülen model, her ailenin ürünlerini, ortak ambarların içine, hem sahipleri belli olsun hem de içlerinden ürün çalınmasın diye kapaklar kapatıp mühürledikleridir. Her alınan üründen sonra kırılan cretulaların saklanması, yapılan işlemin kanıtı olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca, yapının içinde hiç mühür ele geçmemesi de bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Ürünün sahibi, olasılıkla mührünü yanında taşıyor ya da köyde veya çevredeki köylerden birinde oturduğu evde muhafaza ediyordu.[205]

Bu dönem Natuf kültüründe, ticarette farklılaşma görülür. Çanak Çömleksiz B toplulukları, obsidyen gibi hammadde ticaretine yönelik bir ticari faaliyetle ilişkiler kurmuşlardır. Bu evrede, gerçek mal alışverişi çok seyrek yapılan bir şeydir. Bu dönemde, Cezire'de obsidyen ticareti azalmış, yerine gerek yerleşim içerisinde, gerekse çevre kültürlerde dolaşan yeni bir ticari öğe, seramik ortaya çıkmıştır. Bu yeni öğe, sadece arkeolojik açıdan değil, belirli kültürel nitelikleri yansıtası bakımından da son derece önemlidir. Hassuna dönemin başlarında bile, seramik üretiminde iki çeşit ön plana çıkar. Bunlar, ev gereksinimleri için kaba mallar ile daha spesifik işler için kullanılan, ince cidarlı kaplardır. Bu ince cidarlı kaplar, olasılıkla sadece bu işle uğraşan tam uzman seramikçiler tarafından değil de, bu işte daha usta kişiler tarafından yapılmış olmalıydı. Fakat üretilen bu seramiklerde, bu dönemde, uzmanlaşmış bir iş kolundan söz etmek için henüz çok erkendir. Erken Samarra Seramiği ise, gerek Hassuna kültürünün gelişmiş dönem görünümlerinde, gerekse erken Halaf ve Balık'ın Neolitik evrelerinde görülmeye başlanır.[206]

Halaf kütürü, bugüne kadar kazısı yapılan alanlardan anlaşıldığı üzere, kendinden önceki dönemin devamı niteliğindedir. MÖ. 6000'lerde Kuzey Suriye ve Irak'ın tümünü kapsayan bir alanda yaygınlaşmakla birlikte Akdeniz kıyılarından Zağros Yayları'na kadar olan alanlarda da etkili olmuştur (Levha V.2). Yerleşim alanları, çoğu bir hektarı

[204] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 73-78.
[205] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 79- 80.
[206] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu...,* s. 81- 82.

geçmeyen küçük köylerdir ve bu köylerde bir tabakalanmanın varlığını gösteren her hangi bir yapı ele geçmemiştir. Yerleşilen köyler birbirine oldukça yakındır. Tarım gelişmiş ve değişik buğday ve arpa çeşitleriyle birlikte, baklagillerin de üretimine başlanmıştır. Ayrıca, Dicle kıyısındaki Arpaciye ve Habur kıyısındaki Akab Höyüğü'nde keten yetiştirildiğine dair buluntular ele geçmiştir. Koyun ve keçi üretimi hızlanırken, sığır ve domuzda evcileştirilmiştir. Bu dönemde, avcılık daha da önem kazanmıştır. Halaf toplumunun ayırt edici en önemli özelliklerinden birisi, çobanlık faaliyetiydi. Bu durum, insanları yeni otlaklar aramaya itmiş, artan nüfus karşısında, artan yiyecek ihtiyacı ve yetersiz tahıl üretimine karşı, ek besin olarak ilgiyi arttırmıştır. Bu dönemde, Sığır tipi hayvanların üretimi artmış, Halaf ekonomisinde ilk sıralara yerleşmiştir.[207]

Diğer büyük bir yenilik konut tipinde görülür. Dörtgen konutların yerini çember biçimli, önden dörtgen girişi olan Tholos biçimli yapılar almıştır. Anıtsal görünümlü bu yapıların üstü, büyük bir ihtimalle günümüzdeki Harran evlerinde olduğu gibi, yuvarlak bir kubbe ile kapatılıyor olmalıydı. Bu haliyle bindirme, tonoz ve kubbe, ilk defa karşımıza Halaf döneminde çıkmıştır demek yerinde olacaktır.[208] Bütün Halaf kültüründe oldukça yaygın olarak görülen bu yapı tipinin yanında, önceki dönemin dörtgen biçimli konutlarının kullanımı da devam etmiştir. Bu yapıların hangi amaçla kullandıkları hala tartışma konusu olsa da, Arpaciye'de ve Sabi Abad'da ki çember biçimli yapıların, yarı pişmiş kille özellikle içten yalıtıldıkları ve yapıların içerisinde, kömürleşmiş tahıl parçalarının ele geçmesi, bu alanların tahıl ambarı olarak kullanıldıklarını düşündürtmektedir.[209]

Fakat, Sabi Ayad'daki dikdörtgen planlı konutlarda, ortak bir avlu kullanımının tespit edilmesi ve yaklaşık olarak, sayıları bini bulan yumurta biçimli kilden yapılma, büyük bir ihtimalle kayıt ve sayma işlemlerinde kullanılan nesnelerin yapı içerisinden bulunmasından dolayı, bu yapıların olasılıkla ambar olarak kullanıldığı ihtimalini yükseltmektedir. Ayrıca, bu binanın her dönem sabit kalması ve yerleşimde tek olması, buna karşın, tholos biçimli yapıların, yerleşimde hayli çok bulunması, bu yapıların defalarca yıkılıp yeninden aynı yere ve aynı biçimde yapılması, bu dörtgen planlı yapıların ambar olarak kullanıldığı ihtimalini yükseltmektedir. Sayıları oldukça fazla olan tholoslar,

---

[207] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu...,* s. 86- 91.
[208] Mehmet Özdoğan, "Kalkolitik Çağ- Köyden Kente", *Arkeoatlas Özel Sayı,* 2011, s. 106.
[209] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu...*, s. 91- 94.

büyük bir ihtimalle konut olarak kullanılmakla birlikte, tapınım işlerinden aile içi ambarlamaya kadar birçok özel işleve hizmet eden mekânlardı.[210]

Halaf dönemi yerleşimlerinde birçok mezar bulunmuştur. Bu mezarlarda çeşitli hediyelerle birlikte, mühürlerinde çok az olsa da ele geçmesi, mührün hala bireye yönelik olarak kullanılmadığını gösterir. Fakat Neolitik dönemde ele geçen bezeme amaçlı kullanılan basmakalıpları, pintaderalardan farklı bir işleve sahiptir. Halaf kültürüyle birlikte görülmeye başlanan bu mühürleri, mülkiyetin simgesi olarak görmek mümkündür.[211]

Halaf döneminde asıl büyük yenilik, yüksek nitelikli boyalı çanak çömlek üretimidir. Tarımın ortaya çıkması (ya da tam tersi) ile birlikte yerleşik hayata geçen insanoğlu, teknolojik olarak ilerlemeye devam etmiştir. Bu ilerlemenin en önemli aşamalardan birisi, kuşkusuz olarak, çömleğin ortaya çıkışıdır. Çanaklar sayesinde, insanlar yanlarında daha çok su ve gıda maddesi depolayabilmiş ve bu gıdaları hem damak zevklerine uygun hale getirmek hem de daha iyi muhafaza edebilmek pişirmişlerdir. Çanak çömlek kullanımının toplum üzerindeki, en önemli etkilerinden birisi de kadınların anne sütünün yerini alabilecek besinleri kaynatarak çocukları daha erken sütten kesmesi ve bu sayede doğum aralıkları kısalarak nüfus artışının önü açmasıdır. Çömlek yapımı sayesinde, şehir ve medeniyetin gelişmesinde önemli bir etken olan nüfus artışı, hız kazanmıştır. [212]

Halaf döneminin zengin boya bezemeli seramiği, kentleşme giden süreci de içinde barındırır. Yapımında bilgi ve birikim gerektiren bu kaplar, çok geniş bir coğrafi alan içersinde dağılmıştı. Halaf kültürünün tamamında ve Kilikya bölgesinde görülen bu seramikler, alanında uzmanlaşmış ustaların varlığına işarettir. Gerek yapım tekniği, gerekse ulaştığı alan büyüklüğü ele alınınca, bu kapların profesyonelleşmiş kişilerin elinden çıktığı savı belirginleşmektedir.[213] Bu kapların üretimi iyi bir teknik gerektirir. Fırınların varlığı tespit edilmiştir fakat bunların küçük olması üretimin hala aile içinde yapıldığını göstermektedir. Fakat bu üretim bazı araştırmacılar tarafından, yüksek uzmanlık taşıması gerektiği ve geniş bir çevrede ticareti yapıldığı kabul edilerek, bu işin ancak bir merkezden denetlenebileceği savunulmuştur. Halk içindeki seçkinler grubu bu üretim ve ticaretten sorumlu olmalıydılar. Bu var sayımlar, Halaflılar'ın *Chiefdom* tarzı bir

[210] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 94- 97.
[211] Mehmet Özdoğan, Kalkolitik Çağ- Köyden…, s. 107.
[212] J. Reader, *Şehirler,* Çev: Fatine…, s.27-28.
[213] Mehmet Özdoğan, Kalkolitik Çağ- Köyden…, s. 106.

yönetimle yönetildiklerinin düşünmesini sağlamıştır. Halbuki söz konusu seramik, her yerleşimde, başka yerde karşılaştırılamayacak kadar zengin çeşitle üretilmiştir. Üretimde bir standartlaşma olmaması ve üretim için uzun bir süre gerekmemesi, bu seramiğin öncelikle ticari amaçlarla yapıldığı görüşünü tartışılacak noktaya getirir. Seramik üretiminin küçük merkezlerde de yapılması bu görüşü destekler niteliktedir. Ayrıca başka bir metanın ticaretinin yapıldığına dair her hangi bir verinin ele geçmemesi de bu seramiklerin ticaretten çok bir hediye niteliğiyle dolaştığını akla getirmektedir.[214]

Bu bağlamda Halaf toplumunun, kendisinden önceki Neolitik toplulukların devamı niteliğinde olduğu ve bu toplulukları pekiştirdiği açıktı ve eşitlikçi ve ortakçı bir yaşam modeli tüm topluma egemendi.

MÖ. 6. binyılın başlarında Güney Mezopotamya'da Dicle ve Fırat'ın çevresindeki topraklarda, Ubeyd Kültürü, Halaf kültürünün yerini almaya başlar. Halaf'ın kuzey yayılımına karşın, Ubeyd kültürü, Güney Mezopotamya kaynaklı güneye doğru gelişen bir kültürel yayılım gösterir (Levha VI.1). Bölgede özellikle kentleşme sürecinin, güneye doğru gelişim çizgisi göstermesi, Fırat ve Dicle'nin daha güneye doğru verimli araziler oluşturmasının yanında, bölgesel göçler ve gelişen teknoloji ile birlikte su kaynaklarının ve verimli tarım arazilerinin doğru kullanımı ile paralel bir seyir göstermiştir. Verimli tarım arazilerinin yanı başında büyüyen bu yerleşimler, Mezopotamya'nın diğer bölgeleri için model olmuş, yine bu yerleşimlerde oluşan artı değerin oluşturduğu potansiyel, daha geniş bir etki alanına yayılmıştır. [215]

Fırat ve Dicle nehirlerinin taşkınları, özellikle Güney Mezopotamya'yı daha çok etkilemiştir. Getirdikleri alüvyonlar, zengin tarım arazileri yaratmakla birlikte aslında daha erken birçok yerleşmeyi de onlarca metre derine gömmüştür. Mezopotamya'nın alüvyonlu düzlüklerinde yeşeren ilk kültürler, Kuzey Mezopotamya'nın ve Zağros yamaçlarından daha geç ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkartılan ilk kalıntılara göre bölge, sel taşkınları ve çevresel etkiler yüzünden uzun dönem yerleşme görmemiştir. Suyun kontrol altına alınmasıyla birlikte bölgede yerleşimler MÖ. 6000'in sonunda tekrar başlamıştır. Bu dönem için bilgiler ne yazık ki oldukça eksiktir. Bu eksiklikte, dönemin deniz seviyesinin daha aşağıda ve yaklaşık 150- 200 km geride olması da etkilidir. Deniz yükselmiş, Ur ve Eridu yerleşmelerinin yakınına kadar ulaşmıştır. Ubeyd 0 olarak tarihlenen Ueyli Höyük

[214] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…*, s. 99- 103.
[215] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 127.

bu dönemde, seramik olarak Samarra benzeri, erken Ubeyd dönemi kapları üretmişlerdi. Yapılan kazılar doğrultusunda bölgede yerleşmenin, Halaf'tan sonra kesintiye uğradığı görüşü yavaş yavaş geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Zira Ueyli'de yapılan kazılarda, Ubeyd 0 olarak adlandırılan Samarra kültürünün geç evrelerinden başlayarak, Ubeyd IV dönemine kadar, bölgenin kesintisiz bir yerleşme verdiği ve kültürün Uruk dönemiyle sonlandığı görülmektedir. Ubeyd 0 evresinde, mimari olarak dörtgen planlı depolama için yapıldıkları düşünülen, benzerlerinin Halaf'ta da görüldüğü, bir yapı karşımıza çıkar ve ilginç olarak bu yapı, Ubeyd I döneminde küçülür. Ubeyd I döneminde, eldeki ürünlerin ambarlanması için artık merkezden uzaklaşıldığı düşünülmektedir. Fakat yürütülen araştırmaların eksikliği bu görüşü doğrulamak için yetersiz kalmaktadır. Kültür, tarıma iyice adapte olmaya başlamış ve avcılıktan uzaklaşmış, ek besin olarak av hayvanları yerine sığır ve domuz yetiştirmeye başlanmıştır.[216]

Ubeyd kültürü adını, Irak'ın kuzeyindeki Ubeyd Höyüğü'nden alsa da kültürün izlerine biz Eridu'da daha yaygın bir şekilde rastlarız. Aşağı Mezopotamya'da Ubeyd III ve IV evrelerinde, artık toplumda bir seçkinler sınıfı oluşmaya başlar. Biz bunu yerleşmelerin iç örgütlenmesinden ve yapılardan anlamaktayız. Uruk-Waka bölgesinde yerleşim, çağdaşlarına göre büyürken; güneyde Ur ve Eridu yerleşimleri, sulu tarımın uygulanabileceği kıyı şeridine doğru bir yönelme yaşamıştır. 10 hektardan daha büyük yerleşimler ortaya çıkmaya ve merkez olarak konumlanmaya başlamışlardır. Ukeyr Höyüğü gibi 10 hektardan büyük bu yerleşimler, tarımla uğraşan birimlerin ve ovanın öteki ucundaki üreticilerle etkileşimine ve ürün alışverişine aracılık etmiş ve bu işlerin organizasyonunu sağlamış olabilirler. Ayrıca ekonomik modele, birde tatlı ve tuzlu su avcılığı da eklenmiş olmalıydı. Eridu ve Ueyli'de ele geçen küçük sandal modelleri ve ölü hediyesi olarak bırakılan kılçıklardan balıkçılığın, bölgede yaygın olarak yapıldığını anlayabiliriz. Bu dönemde gömüler, ev içinden dışarıya alınmış ve mezarlık alanları oluşturulmuştur. Bu büyük dönüşüm toplumsal değişimi de beraberinde getirmiştir. Ölümden sonra yaşam inancı şekillenmeye başlamış ve bu durum, ölülerin yanına konulan hediyelerle kendini göstermiştir.[217]

Bu dönemin konut mimarlığı hakkında çok fazla bir bilgimiz yoktur. Evler çoğunlukla pise tekniğiyle yapılmış olup, taş temel üzerine kerpiçten yapılmış tuğla

[216] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 117- 122.
[217] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 129- 132.

duvarlarla çevrilmiştir.[218] Özellikle bu dönemde yeni bir mimari biçim önem kazanmaya başlamıştır. Eridu yerleşiminde ele geçen bu yapı, tuğladan bir platform üzerinde yükselmektedir ve Ubeyd III'ten IV. evreye kadar birden çok kere yapılmıştır. Yüksekliğiyle ve orta avlu etrafında ona açılan odalarıyla, diğer yapılardan ayrılan bu bina, olasılıkla bir tapınak olmalıydı. İleride, Uruk Dönemi Ziguratları'na model teşkil edecek bu yapı, bu dönem için tapınma işleviyle ilgili olarak inşa edilmiş olmalıydı (Levha VI.2). Ancak bazı araştırmacılar, bu yapıların tapınaktan çok birer kabul alanı olduğunu düşünmektedir. Zira bu yapılarda, heykel ya da başka dini motiflerin ele geçmemesi ve binaların dışa açıklıklarının büyük olması, bu binaların işlevlerinin dini nitelikten çok, kabule yönelik olduğu görüşünü daha güçlü kılmaktadır. Yine benzer şekilde yerleşimdeki konutların birbirinin neredeyse aynısı olması bu görüşü destekler niteliktedir. Buna göre, bu yapılar eşitlikçi topluluk içerisinde, birbirleriyle bağdaşık klan önderlerinin kabul salonlarıydı. Bu kabul salonları görüşü dikkate değer olmakla birlikte, bu binalarda, heykeller ya da ikonografik öğeler tahtadan yapılmış olması veya bu tarz bir ikonografi kullanımını gerektiren bir inanç sistemine sahip olmadıkları görüşü daha ağır basmaktadır. Fakat bu iki kuramı da destekleyecek her hangi bir arkeolojik kanıt henüz ele geçmemiştir. Bununla birlikte, bu yapıların yapımında gerekli iş gücünü harekete geçirecek bir önder mutlaka olmalıydı. Bu yapılanma, topluluk içerisinde bazı aile ya da grupların ön plana çıkmasını sağlamış olsa da, Tanrısal güçler katında aracı olan ve topluluğa yön veren bu kişilerin tümüyle eşitlikçi topluluklarda da mevcut olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.[219]

IV. binyılın başında güneyin alüvyonlu düzlüklerinden Doğu Anadolu dağlarına kadar, tüm Mezopotamya topraklarında, boyalı seramik neredeyse tamamıyla kaybolur. Daha önceki dönemlerin, özenli kapları azalırken bunların yerine her yerde kaba hamurdan yapılma yemek kapları, yaygın olarak üretilmeye başlanır. Seramiğin toplumdaki işlevinin, buna bağlı olarak da üretim biçiminin değişmesi, Ubeyd döneminde başlamıştı. Bu değişim kendini süslü anlatımdan çok, seri ve hızlı yapıma, biçimlerin işlevselliğine, kullanıma daha uygun biçimlerin aranmasında kendini göstermişti (Levha VII.1). Söz konusu gereksinim, 4. bin yılın ilk yarısında, yani kuzeyde Son Kalkolitik evrede, güneyde ise İlk Uruk Döneminde etkisini göstermeye başlamıştı. Yapım yöntemi bize, bu kapların daha

[218] P. Dolukhanov, *Eski Ortadoğu'da Çevre…, s.* 359- 360.
[219] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 133- 138.

geniş toplulukların kullanımı için uygun olduğunu göstermektedir. Son derece özensiz yapılan bu kaplar, hatta daha çabuk pişsin diye, samanlı kaba bir karışım kullanılmıştır.[220]

Bu dönemde Uruk kültürü, Kuzey Mezopotamya'da, Suriye'de ve Irak'ta, Habura Kabira gibi, geniş bir bölgede ticareti kontrol edebilecek büyük yerleşimler kurmuştur (Levha VII.2). Ticaret, daha ufak Fırat ve Dicle boyundaki ufak ticaret kolonileriyle, geniş bir alana yayılmıştır. Bu ufak yerleşimler, bir tapınak (ana bina) etrafında şekillenen kompleks yapılarla ve bunları çevreleyen savunma duvarıyla şekillenir. Ana bina Ubeyd dönemindeki yapının, uzun dikdörtgen biçimli merkezi bir mekânın, iki uzun kenarı boyunca dizili, ufak mekânlarla oluşturmuş biçimindeydi. Bu plan daha sonra, Güney Mezopotamya'da, Uruk yerleşmelerindeki tapınak planlarında, sıkça kullanılmıştır.[221]

Mezopotamya toplum yapısında, 4. bin yılın başlarında güneyde ve kuzeyde oluşmaya başlayan geniş boyutlu yapısal değişiklikler, özellikle emek organizasyonunda kendini gösterir. Elde şekillenen boyalı, yoğun bir emek gerektiren boyalı çanak çömlek ortadan kalkar. Bunun yerini, kaba, bezemesiz, yavaş dönen çarkta seri olarak üretilen kâseler alır (Levha VIII.1). Toplu halde seri olarak üretilen ürünler, emek organizasyonunda ve üretim ilişkilerinde gerçekleşen çok yönlü bir değişimin sonucudur. Çok miktarda kap üretimi, tarımsal ve hayvansal üretimde egemenlik sonucu oluşan eşitsizliğin bir göstergesidir. Bu yapılanma, bazı kişilerin, ötekiler için çalışması gerekliliğini doğurmuştur. Bu gereklilik, merkezi politik bir gücün ortaya çıktığını, kentleşmenin ilk aşamalarının belirginleştiğini gösterir. Özellikle, besin dağıtımında kullanılan kaplara olan talep, üretimi etkilemiş, bu durumda zanaatkâr organizasyonlarının doğmasına yol açmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda artık insanlar, kendilerini, etnik ve kültürel kimliklerden çok, sahip oldukları meslekler ve kendilerini temsil eden politik ve dinsel kurumlarla ifade etmeye başlamışlardır.[222]

Güney Mezopotamya'da, Uruk dönemiyle beliren ve öne çıkan olgu, içinde dinsel ve politik merkezlerin yer aldığı uzmanlaşmış üretimin yapıldığı yerleşimlerin doğuşudur. Büyük Mezopotamya'yı oluşturan bölgelerin ortak özelliği, bu dönemden itibaren, ibadeti yönlendiren, malların dağıtımını elinde bulunduran, siyasi ve dinsel seçkinlere sahip bir yönetim biçiminin şekillenmesidir. Güneyde, Uruk döneminin erken evrelerine tarihlenen

---

[220] M. Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu…,* s. 174. 178.; M. Frangipane, "Rise and Collapse of the Late Uruk Centresin Upper Mesopotamia and Eastern Anatolia*", Scienze Dell'antichità Storia Archeologia Antropologia (2010)*, Roma 2010, s. 25.
[221] E. Bıçakçı, "Kalkolik Çağ Kentleşmeye Doğru Mimari", *Arkoatlas Özel Sayı,* 2011, s. 123.
[222] M. Frangipane," Son Kalkolitik Çağ: Doğu Anadolu", *Arkeoatlas Özel Sayı*, 2011, s. 126- 127.

yerleşim çok azdır. Olasılıkla yukarı bölümdeki maden yataklarından kaynaklı politik güçlenme, güneyi etkilemiş ve kuzeye doğru bir yönelme sağlamıştı. Bununla birlikte bütün bölgeler kendilerine özgü özellikleri barındırmasıyla birlikte toplumsal yapılarındaki ve düzenlerindeki ortak öğeleri paylaşarak ve ilişkilerini güçlendirerek sürdürmüşlerdir. Bu durum, seri olarak üretilen ve pişirme işleminin hızlı gerçekleşebilmesi için, boş saman katkılı kaplarda daha da belirginleşir. Seri halde üretilen bu kaplarda kalite düşüklüğü olmasına karşın, bu kapların birlikte kurutulması ve fırınlama işlemlerinin toplu olarak yapılması, bu kapların üretiminin yapıldığı ortak bir ortam doğurmuş ve bu yüzden bazı çömlekçi ustaları, kendi kaplarını belli etmek için işaretlemek zorunda kalmışlardır.[223]

Uruk döneminde kentleşmeye doğru giden süreçte, özel mülkiyetin ve kontrol mekanizmasının belirleyici simgeleri, mühürler ve yazı, çömlekçi çarkı, saban, siyasi bir toplumun çekirdeğini oluşturan kamu yapıları ve yaşam alanlarındaki değişiklerdir.[224] Bu değişiklikler kısa sürede gerçekleştiği ve toplum yaşamında köklü değişiklikler sağladığı için birer devrim niteliğinde olmasına rağmen, geniş bir kültür birikimin sonucunda ve Halaf ve Ubeyd kültürlerinin devamı olan evrimsel bir süreci kapsadığı da aşikârdır.[225]

Yapılan araştırmalarla birlikte öne çıkan önemli bir olgu da Uruk döneminde inşa edilen kentlerin büyüklüğüdür. Sadece boyutları bile ele alındığında yaklaşık 2.5 km² bir alanı kaplayan Uruk kentinin, sıradan bir yerleşim olmadığını göstermektedir (Levha VIII.2).[226] Erken Uruk döneminde kırsal nüfus artmış, dağınık köy ve kasabalarda yaşamaya başlamış, Orta Uruk döneminde nüfusta artış devam etmiş, küçük merkezler bir araya gelerek kümeleşmiş, Geç Uruk döneminde ise merkezi konumdaki büyük yerleşimlerde toparlanmaya devam etmişti.[227]

'Cemdet Nasr' döneminden sonra, Uruk kenti ve çevresindeki yerleşim modeli, yeni bir şekillenmeye gitmiştir. Taşradaki nüfus, yavaş yavaş şehirlere kaymaya başlamış, kırsal nüfus ve yerleşimler azalmıştır. Bu dönemden itibaren, yerleşimlerin yaklaşık olarak 15 km'lik çevresinde, köy ya da kasaba yerleşimleri pek görülmez. Buradan anlaşıldığı üzere, büyük yerleşimlere göçen köylü nüfus, buralarda da tarımsal faaliyetlere devam etmiştir. Nüfus, tarımsal faaliyetlerden tam anlamıyla kopmamış ve akrabalık bağları hala önemini

[223] M. Frangipane, Son Kalkolitik Çağ…, s. 128- 129.
[224] H. J. Nissen, "The Context of The Emergence of The Writing in Mesopotamia", *Early Mesopotamia and Iran I,* Ed. J. Curtis, 1993, s. 54.
[225] R. M. Adams, *The Evolution of Urban Society: Early Mesopotamia and Prehistoric Mexico,* Chicago 1966, s. 173.
[226] H. J. Nissen, The Context of…, s. 56.
[227] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 26- 27.

korumaya devam etmiş olmalıydı. Geç Uruk döneminden itibaren anıtsal bir görünüm kazanan tapınaklar, topluluk üzerinde bir üstünlük kurmaya başlamış olmalıydı. Başlangıcından itibaren Mezopotamya tapınakları, tapınma işlerinin yanı sıra, siyasi ve ekonomik gücün bir elde toplandığı mekânlardı. Toplumla iç içe ve işbirliği içerisinde bir işlev kazanan tapınaklar, yerleşimin büyüklüğüne göre doğru orantılı olarak, bir büyüme gösterirler. Tapınakların asıl zenginlik kaynağı, bağışlar ve hediyelerden çok, sahip olduğu topraklardı. Kurumsallaşmanın ilk mekânı olan tapınaklarda, bu düzeni oluşturan ve idaresini sağlayan rahipler, güçlerini tanrıdan alıyor, yeryüzünde onları temsil ediyorlardı. Bu bağlamda, genel otorite, gücünü dinden alıyor ve elinde tutmak istiyordu. Bu istek, bu gücü pekiştiren kontrol araçlarının keşfedilmesini kaçınılmaz kılmıştır. Geç Uruk döneminden önce, silindir mühürlerle (Levha IX.I) başlayan, sonra simgesel bir hal alan ve en sonunda da Sümer döneminde çivi yazısı (Levha IX.2) şeklinde, sistemli olarak kullanılan yazı, söz konusu kontrol araçlarının bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Yazıya ilişkin en erken buluntular, Mezopotamya'da ki Uruk yerleşiminde ele geçer. En erken örnekler, Geç Uruk dönemine tarihlenmiş, bu tabletler üzerinde görülen bazı işaretler, önceki dönemde görülen kilden yapılmış, geometrik hesap taşlarına benzerlikleriyle, yorumlanmaya çalışılmış ve yazı bu taşların devamı olarak nitelendirilmiştir. Bu hesap taşları, kap içersindeki taşınılan nesnenin üzerine konuyor ve içerisindeki maddeyi temsil eden bir şekilde yapılıyordu. Böylece, ticareti yapılan maddenin ne olduğu, faklı dilleri kullanan toplumlar tarafından, kolayca anlaşılıyordu. Yazının, idari ve ekonomik kayıt dışında, mektup ve edebi metinler gibi kapsamlı kullanımı ise bu hesap taşlarından başlayıp, yaklaşık 600 yıllık bir süreç izleyerek MÖ. 3000 yılının ortalarından sonra mümkün olmuştur.[228] Yazı, tapınağın sahip olduğu topraklardan kaynaklı zenginliğin kaydı, kısacası vergi ve haraç sitemi ve bu mekanizmanın kontrolü ihtiyacından dolayı doğmuştur.[229]

MÖ. 3. binin ortalarından itibaren, Mezopotamya'da anıtsal kamu yapıları ve halkın yaşadığı konutlarla birlikte, görkemli konutlarda, şehirlerde görülmeye başlanır. Anıtsal boyutlara sahip olan bu yapılar, kent merkezine inşa edilmişlerdir. Kent devletleri arasında artan çekişmelerden dolayı bazı kişiler ya da aileler, tapınaktan bağımsız birer güç haline dönüşmüş olmalıydı. Bu görüşü destekleyen tabletlere göre, zaman zaman bu seküler güçler, tapınakla sürtüşmeye girmişlerdir. Erken dönemlerde sadece tapınağın kontrolünde

[228] M. Roaf, Mezopotamya ve Eski Yakındoğu…, s. 69.
[229] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 36- 37.

olan topraklar, zamanla tapınakla birlikte, sarayın kontrolüne girmeye başlamıştır. Fakat bu özel topraklarının, mülkiyetinin var olup olmadığıyla ilgili bir yazıt henüz ele geçmemiştir.[230]

Bu dönemde yerleşimler, yavaş yavaş şehir dokusuna kavuşmaya başlamışlardır. Habura Kabira- Güney yerleşmesi kazılarından anlaşıldığı kadarıyla, yerleşme üç aşamalı olarak önceden planlanmış, ilk aşamada caddeler ve drenaj sistemi yapılmıştı. İkinci aşamada çok sayıda konut inşa edilmiş ve son aşamada ise kenti çevreleyen savunma duvarı inşa edilmişti. Ayrıca kentin inşası için yaklaşık 8000 bin kişinin çalıştığı ve tarımsal ürünlerin tümüyle ihraç edildiği öne sürülmektedir.[231]

2. Anadolu'da Kentleşme Süreci

Yarattığı bütün olanaklarıyla yaşamın tüm ihtiyaçlarını karşılayarak birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Anadolu, köklü uygarlıkların açık hava müzesi gibidir (Levha X).[232] Anadolu, kültür evriminin her aşamasına tanılık eder ve bu birikimine her köşesinde ulaşmak mümkündür. Mezopotamya uygarlıkları, Fırat ve Dicle nehirlerinin ürünü olarak görülür. Ancak daha kuzeye doğru, Türkiye sınırlarına yaklaşıldığında, bu iki nehrin benzer yapısı ortadan kaybolur. Fırat ve Dicle, her ne kadar Doğu Anadolu'nun dağlık bölgelerinden doğsa da, Anadolu'dan geçtiği güzergâhta, topografya, fiziki ve kültürel ortam birbirinden tamamıyla farklıdır. Bu yüzden Mezopotamya tanımını, ülkemiz sınırlarının güneyinde, iki nehrin birbiriyle kaynaştığı noktadan itibaren kullanmak daha doğru olacaktır.[233]

Yerleşik yaşamın ilk aşamaları ve bu yaşam biçiminin nerede ortaya çıktığı, arkeolojinin üzerinde durduğu konular arasındadır. Bu soruların cevapları, başta Yakındoğu olmak üzere, özellikle Fırat ve Dicle nehirlerinin çevresinde aranır. Buna karşın Yukarı Fırat ve özelliklede Yukarı Dicle, bu araştırmalardan nasibini çok az almıştır. Yukarı Dicle ve Fırat bölgesinin arkeolojik geçmişi ve kültürel zenginliği, baraj inşaatlarına bağlı olarak özellikle son dönemde başlatılan kazılarla ortaya çıkartılmaya başlandı. Bu çalışmalarla birlikte, yeni bir boyut kazanan Anadolu arkeolojisi, bugünkü kültürel birikimin, köklü bir geçmişe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Mezopotamya'da

---

[230] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında,,,,* s. 39- 40.
[231] Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında…,* s. 40.
[232] V. Özkaya, Körtik Tepe/ Diyarbakır…, s . 32.
[233] Mehmet Özdoğan, Fırat Ugarlıkları: Tarihin Aktığı Nehir, *Arkeoatlas VIII,* 2013, s. 12.

başlayan kültürel evrim Anadolu'ya, oradan da diğer bölgelere doğru bir yayılım göstermiştir (Levha XI). Bölgedeki kazılarda elde edilen sonuçlar, bölgenin kültürel geçmişini ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda yerleşik yaşama dair bilinen tarihleri daha da eskiye çekmiştir.[234]

Yakın zamana kadar, Güneydoğu Anadolu şehirleşme sürecinin tümüyle Güney Mezopotamya etkisi ve yönlendirmesiyle gerçekleştiği düşünülmekteydi. Fakat son dönemler de yürütülen, Aslantepe, Hacı Nebi ve Zeytinlibahçe kazılarıyla, Güneydoğu Anadolu'nun kendi iç dinamiği ile bu sürece katıldığı, hatta bu sürecin bazı dönemlerde öncü olduğu belgelenmiştir (Levha XII.1).[235]

Yukarı Dicle havzası ile ilgili çalışmaları, biz ilk defa İngiliz Hükümetinin desteğiyle, 1861- 63 yılları arasında bölgeye gezi yapmış J. G. Taylor'da öğreniriz. Sonraki kapsamlı bilimsel çalışmalar, 1963 yılında R. J. Braidwood ve Halet Çambel tarafından gerçekleştirilmiş ve bu çalışmalarda, Mezopotamya'daki besin üretimi ve kentleşme sürecinin başlangıcının daha kuzey kesimlerde yer alması gerektiği tezinin doğmasını sağlamıştır. Daha sonra 1990 yılında G. Algaze tarafından yapılan araştırmayla Garzan Bölgesi'nin tümü taranmış, 2002 yılında ise yine Algaze tarafından Garzan Vadisi ve Batman merkez ilçelerinde bir envanter çalışması yürütülmüştür.[236]

Diyarbakır yakınlarındaki Çayönü, Batman Barajı altında kalan Hallan Çemi ve yine aynı yöredeki Demirköy, bu bölgede değişen doğal çevreye paralel gelişmelerin ortaya çıktığını ve bunların ön görüldüğü gibi basit yerleşimler olmadığını ortaya koymuştur. Ilısu Barajı Projesi kapsamında başlatılan yeni dönem kazılarıyla, bu döneme ilişkin yeni yerleşimler ortaya çıkmıştır. Körtiktepe, Hasankeyf Höyük ve Gusir Höyük'te yapılan kazılarla, Neolitik dönemin ilk aşamalarında, yerleşik yaşamın Dicle bölgesinde de hayat bulduğu kanıtlanmıştır.[237] Özellikle konut ve mezarlarda ele geçen buluntular ve birçok veri üzerinde yapılan radyokarbon analizleriyle Körtiktepe, Çanak Çömleksiz Neolitik A

---

[234] V. Özkaya, "Körtik Tepe/ Diyarbakır- Yerleşik Yaşamın Başlangıcı", *Arkeoatlas VIII. 30- 39,* 2013, s. 32- 33.; V. Özkaya, "Excavations at Körtik Tepe. A New Pre-Pottery Neolithic A Site in Southeastern Anatolia", *Neolithics 2,* 2009, s. 3- 5.

[235] Mehmet Özdoğan, Kalkolitik Çağ- Köyden…, s. 105.

[236] Aslı E.Özdoğan, "Sumaki Höyük/ Batman- Yerleşik Hayattan Göçerliğe", *Arkeoatlas VIII,* 2013, s. 56-57.

[237] Necmi Karul, "Gusir Höyük/ Siirt- Yerleşik Avcılar", *Arkoatlas VIII,* 2013, s. 24- 25. ; Ç. A. Altınbilek, "The Lithic Assemblages Of Gusir Höyük (Turkey): The Preliminary Results", Stone Tools in Transition: From Hunter-Gatherers to Farming Societies in the Near East, *7th Conference on PPN Chipped and Ground Stone Industries of the Fertile Crescent*, Edit: Ferran Borrell; Juan José Ibáñez; Miquel Molist, Spain 2013, s. 289- 291.

evresinde 10400 yılına kadar götüren tarihiyle, en eski köy yerleşimlerinden birisi olarak karşımıza çıkar.[238]

Sadece bulunduğu bölge için değil, tüm Yakındoğu için Neolitik dönem başlangıcı ile ilgili yeni yaklaşımlar gelişmesini sağlayan Körtiktepe'nin (Levha XII.2) gerek mimari düzeni, gerekse gömü geleneği ve mezara bırakılan ölü hediyelerinin niteliği, çağdaşlarından farklı, gelişkin kültürün temsilcisi olduğunu ortaya koyar. Körtiktepe'de, Hallançemi, Demirköy, Hasankeyf Höyük, Gusir Höyük, Çayönü ve Göbekli tepeden bildiğimiz yuvarlak planlı yapı geleneği ile karşılaşılır (Levha XIII.1). Ayrıca bu konutların yanı sıra yine yuvarlak planlı, çapları 1-2 metre olan, içlerinde bitki kalıntıları bulunmuş, olasılıkla depolama işlevi için kullanılan yapılarda ele geçmiştir. Bu yerleşimler arası benzerlikler mimari kalıntılarla sınırlı değildir. Ele geçen bezemeli ve bezemesiz taş kaplar, sürme ve yontma taş aletler, bu yerleşimlerin devamlı etkileşim içerisinde olduğunu gösterir. Yine ele geçen bu taş kaplar, Yakındoğu'da ele geçen sınırlı sayıdaki taş kapların en iyi örneklerini teşkil eder. Kırılarak mezar hediyesi şeklinde kullanılmış olarak bulunan bu kaplar, dönemin ritüellerinin bu bölgede başladığını gösterir niteliktedir. Kısacası Neolitik dönenimin her aşamasına tanıklık eden Körtiktepe, Bereketli Hilal denilen bölgenin hemen kıyısında yer alarak bu kültürlere öncelik eder. Diğer bir değişle Körtiktepe, yerleşme, barınma sorunlarını çözmüş, hiyerarşik sosyal bir düzene sahip, dini inanış biçimlerinin yönlendiriciliğinde ölü gömme gibi geleneksel uygulama biçimlerini geliştirmiş, ünik ve öncü bir yerleşimdir.[239]

Benzer yapı ve gömüler, Dicle kenarındaki Hasankeyf Höyük'te de ele geçmiştir (Levha XIII.2). Kazılar sırasında bol miktarda ele geçen bitki ve hayvan kalıntısının tümünün yabanıl olması, sabit bir köyün kurulduğunu, fakat geçimin hala avcılık ve toplayıcılıkla sürdürüldüğünü gösterir. Ele geçen bitki kalıntıları arasında bölgede yoğun olarak bulunmasına rağmen, mercimek hariç tarıma alınabilecek bir ürünün ele geçmemesi çağdaş yerleşimlerle olan önemli bir farklılıktır. Bu bize aynı bölgede çekirdek konumundaki yerleşmelerde bile farklılar görülebileceğini göstermiştir.[240]

---

[238] V. Özkaya, Körtik Tepe/ Diyarbakır…,.s. 34-35.; V. Özkaya, Excavations at Körtik…, s. 4- 5.; Özkaya, V., O. San, "Körtik Tepe: Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler", M. Özdoğan ve N. Başgelen (yay.),*Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı: Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular,* Arkeolojş ve Sanat Yayınları, İstanbul *2007, s. 22- 28.*

[239] V. Özkaya, Körtik Tepe/ Diyarbakır…, s. 35-39.; V. Özkaya, Excavations at Körtik…, s. 5- 6.

[240] Y. Miyake, "Hasankeyf Höyük/Batman-Dicle'nin İlk Köyü", *Arkeoatlas VIII,* 2013, s. 42- 47.

Yine bu dönemde yapılarıyla ön plan çıkan Göbeklitepe, tapınmayla ilgili yapılara öncülük ediyor olmalıydı (Levha XIII.2). *"Yaklaşık 12.000 yıl önce, Fırat ve Dicle Nehirleri arasında kalan bölgede, insanlık tarihinin en önemli değişimlerinden biri yaşanmaktaydı. İnsanoğlu avcı-toplayıcı bir yaşam tarzından, yerleşik hayata, çiftçi-üretici düzene geçmek üzereydi. Binlerce yıl öncesinin avcı toplayıcılarının bu geçiş döneminde, sandığımız gibi mütevazı ve basit bir yaşam tarzıyla yetinmemiş olduklarını, aksine, görkemli bir evre yaşadıklarını, Göbekli Tepe'de bize bıraktıkları izlerde görebiliyoruz. Göbekli Tepe'nin etkileyici anıtsal buluntuları yetkin bir taş işçiliğini yansıtmakta, taş üzerinde kabartma tekniğiyle yapılarak aktarılan motiflerin içerik zenginliği ise karmaşık bir düşünsel düzeye ulaşıldığını göstermektedir".*[241] Her biri oldukça büyük alanları kaplayan ve standartlaşmış yapılardan oluşan, organize edilmiş, düzenli yerleşimlerdeki anıtsal kült yapıları ile birlikte Göbeklitepe gibi sadece tapınım işlevine dayalı bir kült merkezinin bulunması, bu dönemde merkezi bir yönetimin ve sosyal gelişkin bir düzenin varlığını ortaya koymaktadır (Levha XIV.1).[242] Öne sürülen bu düşünce her ne kadar abartılı görünse de Göbeklitepe'de ortaya çıkan devasa taşların yapımında nasıl bir organizasyon olduğu ve bu organizasyonun nasıl yönlendirildiği, bu taşları işleyenleri sayısı ve bunlarında gıda ihtiyaçlarının nasıl karşılandığı ve devasa taşların oluşturduğu yapıların işlevi büyük bir tartışma konusudur.

Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde yapılan Salat Camii Yanı kazısı, Çanak Çömlekli Neolitik Dönemin başlangıcı açısından oldukça önemlidir (Levha XIV.2). Yerleşim, Proto-Hassuna benzeri kaplarıyla ön plana çıkar. Fakat bu kapların, yapılan radyokarbon ölçümleriyle Mezopotamya kültürlerinin öncüsü olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda Salat Camii Yanı, ilk çanak çömleğin görüldüğü yer olarak ön plana çıkmış, aşağı bölgeler ise daha sonraki evreler olarak tarihlendirilmiştir.[243] İlk kez 1950 yıllarında, Jericho kazılarıyla ortaya çıkan çanak çömlek terminolojisinin, Güney Doğu Anadolu'da yürütülen araştırmalar sonrasında her bölge için kullanılamayacağı anlaşılmıştır. İlk kil kap parçalarının, Neolitik dönemin ilk başlarından beri görüldüğü, bu teknolojinin epeydir bilinmesine karşın, Çanak Çömleksiz Neolitik B kültürlerinde, bilinmeyen bir neden dolayı

[241] K. Schmidt, *Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapanlar,* Çev. Rüstem Aslan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s.17
[242] K. Schmidt, *Göbekli Tepe...,* s. 53-54.
[243] Y. Miyake, "2004 Yılı Diyarbakır İli, Salat Camii Yanı Kazısı", *27. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt:2, 30 Mayıs - 3 Haziran 2005,* Antalya, Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİM Basımevi, Ankara 2006, 117- 122.

kullanılmadığı, ele geçen buluntularla anlaşılmıştır. Bu konuda, Sumaki Höyük çanak çömleği önemli bir veri teşkil eder.[244]

Bu dönemde, Anadolu'da bazı bilim adamları tarafından, şehir olarak kabul edilen, Çatalhöyük yerleşimi ön plana çıkar. Salt büyüklükle açıklanamayacak şehir olgusu, topluluk içindeki sosyal ve ekonomik farklılaşma ile belirmiştir (Levha XV.1).[245]

Türkiye'nin güneyinde, Akdeniz'den yaklaşık 100 km içeride, deniz seviyesinden yaklaşık 1000 km yukarıda bulunan Çatalhöyük, en eski katmanları 9000'li yıllara dayanan ve iki binin üzerinde konuta ev sahipliği yapan toplam 12 hektarlık bir büyüklüğe sahiptir. Yerleşim, gelişi güzel yapılmış, birbirine bitişik tuğla evlerde yaşayan 10.000 kadar insana ev sahipliği yapmıştır (Levha XV.2).[246] 1958 yılında James Mellaart tarafından keşfedilen yerleşim, kent hayatının gelişiminde, insan elinin ortaya çıkardığı ilk eserlerdendir.[247]

Dönemine göre oldukça büyük olan bu yerleşimde, kırsal iç bölgenin üretim fazlasıyla yaşayan zanaatkâr, tüccar, din adamı, kamu görevlisi gibi tam zamanlı çalışan bir çalışanlar grubunun bulunduğuna, dair bir veri henüz ele geçmemiştir. Her aile, yiyeceğini ve günlük araçlarını kendisi sağlıyordu. Tapınma ve toplu etkinlikler için kullanılan bir kamusal alan yerleşimde yürütülen kazılarda henüz ele geçmemiştir.[248] Ayrıca toplumun, hiyerarşik bir düzende yapılandığını gösteren herhangi bir buluntu da ele geçememiş, aksine topluluğun, dört veya beş evlik kümelerde toplanmış yapıların içinde toparlanmış, kendi içinde özerk olan geniş ailelerden oluştuğunu destekleyen veriler bulunmuştur. Elde edilen verilere göre, ekonomik ve toplumsal düzen, homojen ve eşitlikçiydi. Çatalhöyük bir kasaba ya da şehir olabilecek kadar büyük ve yeterli malzemeye sahipken, toplumsal özellikleri ve organizasyonu ile bir köydü ve 700 yıl süreyle kesintisiz olarak iskân görmüştü (Levha XVI.1).[249]

Çatal höyük'te, birbirine çok yakın yaşayan aileler, o kadar iç içeydi ki, komşuları birbirinden ayıran dar sokaklar ve geçitler yoktu ve konutlardan içeri girmek, çatıdan açılan delik sayesinde mümkün oluyordu. Bununla birlikte, neredeyse her evin kendine ait bir duvarı vardı ve bu her aileye, kendi konutunda kullanım, bakım ve onarım hakkı veriyordu. Bu hak, insan hayatını yönlendiren bir sahiplik ve bağımsızlık duygusuna neden

[244] Aslı E.Özdoğan, Sumaki Höyük/ Batman…, s. 58.
[245] J. Melaart, *Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia.* Thames and Hudson: London 1967, s. 30. ;
[246] J. Reader, *Şehirler,* Çev: Fatine…, s.. 31.
[247] J. Melaart, *Çatal Hüyük: A…,* s. 15.
[248] J. Melaart, *Çatal Hüyük: A…*, s. 80.
[249] J. Reader, *Şehirler,* Çev: Fatine…, s. 31-32.

olmuş olmalıydı (Levha XVI.2). Bu yerleşimin sakinleri artık, tam olarak göçebe avcı ve toplayıcı değillerdi, fakat tam anlamıyla çiftçi de olamamışlardı. İkisinin arasında bir hayat sürüyor doğanın onlara sunduklarından faydalanıyorlardı. Yerleşimi çevreleyen orman ve bataklıkta toplayıcılık yapıp, avlanmışlar, evcilleştirdikleri koyun ve keçinin yanında, bezelye mercimek, arpa ve buğday yetiştirmişlerdir. Kısacası doğanın sunduğu her imkândan faydalanmışlardır. [250]

Çatalhöyük'te çok sayıda insanın neden aynı alanı paylaştığına dair kesin bir veri bulunmamaktadır. Ayrıca bu kadar bitişik bir yapılanmadansa, yöreye yayılmış küçük yerleşimlere de izin veren bir coğrafyaya da sahip olan bu bölgede, neden böyle bir yapılanmaya gitmiş oldukları, evleriyle açıklanabilir. Bazı bilim insanlarına göre, yerleşik hayata geçiş, psikolojik değişimi de beraberinde getirmiştir. Doğanın kutsallığına dair temel inançları, çevre ile kurulan yeni ilişkileri sonucunda yeniden şekillenmeye başladı. Yiyecek teminindeki değişim, inanç sistemleri, sembolleri ve ritüellerinde de, bir değişim yaşanmasına neden olmuştur.[251] Çatalhöyük'teki dekoratif sanatlar daha önceki örneklerinden (Lascaux, Bushmen) farklı olarak teknik ve algı boyutu ile yapılmıştır. Ayrıca malzeme olarak da, mineral kullanmaları yine ilgi çekicidir.[252] Kozmetik ürünler ve takılar, ayrıca bir obsidyenden yapılmış birkaç ayna, insanların kişisel süslerin yanında, artık nasıl göründüklerini bilme ihtiyaçlarını karşıladıklarını da göstermektedir.[253] Çatalhöyük'te ele geçen çok sayıda duvar resmi, çevresel ve toplumsal yapıyı anlatmasının yanında, ruhani olarak da önem taşımaktadır (Levha XVII.1). Kutsal yapıların içinde çok sayıda pişmiş kilden yapılma Ana tanrıça heykelcikleri, boğa başı ve boynuzları ile kadın göğsü rölyefleri bulunmaktadır. Ana Tanrıça, genç kadın, doğuran kadın ve yaşlı kadın olarak betimlenmiştir (Levha XVII.2). Mezarlar, evin içerisine, yabanı temsil eden sembollerle süslenmiş platformun altına gömülmekte, bu yolla önceki kuşaklara bağlılık ifade edilmekteydi. Bu mezar yapıların neyi ifade ettiği kesin olarak bilinmese de yaşayanlar, evlerinin altına gömülü atalarıyla yaşadığı alanda bir hak iddiası kazanıyor olmalıydı. Mezarlıklar kutsal mekânlardı ve sadece ölüler bir yere temeli yerleşebilirlerdi. Bu açıdan bakıldığında, toprak mülkiyetinin temeli, beklide burada yatmaktaydı. Bir ailenin ölülerini gömdüğü toprak üzerindeki mülkiyetinden, kuşku duyulamazdı.[254]

---

[250] J. Reader, *Şehirler,* Çev: Fatine…, s. 32-33.
[251] J. Reader, *Şehirler,* Çev: Fatine…, s. 34.
[252] J. Melaart, *Çatal Hüyük: A…, s.* 131- 132.
[253] J. Melaart, *Çatal Hüyük: A…, s.* 209.
[254] J. Reader, *Şehirler,* Çev: Fatine…, s. 37.

Çatalhöyük, nesiller boyunca bakabileceğinden fazla insan üretmiştir. Bu insanlar ya başka köylere gitmiş ya da yeni yerleşimler kurmuşlardır.

Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'in sonunda, toplumsal sarsıntılardan etkilenerek yeni bir kültürel bütünlük oluşmaya başlar. Tarım, ekonomik olarak belirleyici bir öğe olmuş, buğday ve arpa doğal olarak bulanabildikleri alanlardan, yarı kurak ve kurak bölgelere doğru bir kayma göstermiş, buğday ve arpanın bu bölgelerde uyum sağlamasıyla birlikte Kalkolitik Dönemin temelleri atılmıştır. Suriye ve Kuzey Irak'a göre Güney Doğu Anadolu, kuraklık riskinin daha düşük olduğu bir bölgedir.[255]

Hassuna ve Samara kültürleriyle birlikte, Yukarı Mezopotamya'da ilk çiftçi kültürler oluşmaya başlamıştır. Dicle kenarındaki Hakemi Use, bu kültürün en kuzeydeki temsilcisidir. Yerleşim, Yukarı Dicle Vadisi hakkında yeni bilgiler sunarken, Son Neolitik Çağ ile ilgili verilerin sadece Suriye ve Irak kökenli olmadığını göstermiştir. Ele geçen buluntular, Son Neolitik Çağ'da Hassuna ve Erken Halaf kültürlerinin, kuzey kesimlerde de varlığını ispatlamaktadır. Ayrıca kazı alanında, çok sayıda egzotik buluntunun ele geçmesi, oldukça geniş bir alana yayılan bir etkileşimin varlığını göstermiştir.[256]

Erken Kalkolitikte Halaf olarak tanımlanan bölge, Güney Doğu Anadolu'nun hemen güneyindeki kesimdir. Bu dönemde, Irak'ın güneyinde, Basra ile Bağdat arasında, Fırat ve Dicle deltasında, Hacı Muhammed kültürü görülür. Dönemine göre basit olarak nitelenebilecek olan bu kültür hızla evrimleşerek, sonraki birkaç bin yılın egemenliğini sürdürecek olan Mezopotamya kültürlerinin alt yapısını teşkil eder. Bu süreçte temel ekonomi, dini kurumlara bağlıdır. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de Güney Doğu Anadolu'da gördüğümüz tapınak ekonomisi, Kalkolitik Dönem'le birlikte kurumsallaşır ve tümüyle inanç sisteminin bir parçası haline dönüşür.[257]

Halaf kültürü, Kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu merkezli olmak üzere geniş bir alanda hâkim olur. Tholos adı verilin yuvarlak planlı dikdörtgen girişli yapılar ve boyalı çanak çömlek Halaf kültürünü belirleyen başlıca öğeler arasında yer alır. Halaf döneminde, çanak çömlek yapımı artık ev içi üretimden çıkıp, bu işin ehli ustalar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kadar emeğin harcanması, bu kapları birer statü eşyası

[255] Mehmet Özdoğan, Kalkolitik Çağ- Köyden…, s. 102.
[256] Halil Tekin, "Hakemi Use/ Diyarbakır: Çiftçilerin Mührü", *Arkeoatlas VIII,* 2013, s. 67.
[257] Mehmet Özdoğan, Kalkolitik Çağ- Köyden…, s. 103.

konumuna getirmektedir. Ayrıca bu kapların geniş bir coğrafyada görülmesi, bunların ne derece değerli olduğunu gösterir. Bu dönemde yaygınlaşan uzun mesafeli ticarette, egzotik malların ithal edilmesini sağlamıştır. Yine bu dönemde ortaya çıkan damga mühür, bir statü sembolü olarak değerlendirilebilir.[258]

Kalkolitik Dönem'in ortalarında, Ubeyd Döneminde, Güney Mezopotamya, bölgenin ana merkezi konumundadır. Ubeyd I- IV olarak 4 aşamada izlenebilen kültürün Güneydoğu Anadolu'ya yansıması, Ubeyd III dönemiyle başlar. Bu süreç, bölgede zengin boya bezemeli Halaf kaplarının ortadan kalktığı, Ubeyd koloni ya da yerel taklitlerinin ve bölgesel oluşumlarının görüldüğü bir dönemdir. Tülintepe yerleşiminde görüldüğü gibi, Halaf, küçük köy yerleşimlerinin yavaş yavaş genişlediği şehirleşmeye doğru evrimleştiği bir dönemdir. Olasılıkla, ticaretle zenginleşip güç kazanan yerel yöneticiler, bu dönemde sınırları tam olarak belli olmayan, bağımsız birer siyasi otorite olarak bölgeye hâkim olmuşlardı. Bu sınırlarda ki belirsizlik, Güneydoğu Anadolu'nun, Mezopotamya kadar kesin çizgilerle bir süreç izlemesini engellemiştir.[259]

Kalkolitik dönem, kelime anlamıyla bakır ve taş devri demektir. Fakat Halaf döneminde bakırla ilgili buluntular yok denecek kadar azdır. Ele geçen buluntulara göre gerçek anlamada madencilikle ilgili buluntuları, Anadolu'da ilk defa Ubeyd döneminde buluruz. Anadolu'nun doğal kaynaklarının zenginliğine, madenler de eklenmiş ve bu durum Irak ve Suriye'nin Ubeyt dönemi yerleşimlerinin ilgisini çekmiştir.[260]

Mezopotamya, sulu tarım ve artı ürün için oldukça elverişli alanlara sahip olmasına rağmen, bu sistemin ihtiyacı olan hammaddeden yoksundur. Tarıma dayalı nüfus artışı ve yerleşim birimlerindeki yeni yönetim biçiminin yarattığı bürokrat, zanaatkâr, yönetici, tüccar ve din adamlarının oluşturduğu nüfus giderek çoğalmakta, fakat buna karşın bu kurak bölgedeki tarımsal faaliyet, yetersiz kalmaktadır. Ayrıca hammadde kaynaklarındaki sıkıntı ayrı bir sorun teşkil etmekte, ihtiyaç olan ürünler başka bölgelerden sağlanmaktaydı. Binek hayvanlarının evcilleşmediği ve tekerleğin henüz bulunamadığı dönemde, ihtiyaç duyulan hammaddeler, başka bölgelerden ya yürüyerek ya da akarsu ve denizler üzerinden yapılan ticaretle elde ediliyordu. Bu hammaddenin sağlayıcısı konumundaki Güney Doğu Toroslar, Mezopotamya kültürleri için ilgi odağıydı. Ubeyd döneminden itibaren Güney Mezopotamya Kültürlerinin kuzeye doğru bir yönelme eğilimde olduğu görülmektedir.

[258] Y. Miyake, "Kalkolitik Çağ: Statü Eşyaları", *Arkeoatlas Özel Sayı,* 2011, s. 120.
[259] Mehmet Özdoğan, Kalkolitik Çağ- Köyden…, s. 105.
[260] Y. Miyake, Kalkolitik Çağ: Statü…, s. 121.

Malatya yakınlarındaki Değirmentepe, mimari ve ticareti gösteren buluntularıyla, ticaret kolonisi izlenimini verir. Kalkolitik kültürel yayılım alanı, Doğu Anadolu dağ sırasından Gürcistan ve Ermenistan içerlerine kadar uzanır. Fakat Güneydoğu Toroslar'ın kuzeyindeki Malatya, Elazığ, Palu, Bingöl, Tatvan ve Van ovalarının kuzeyinde daha kırsal bir görünüm kazanır.[261]

Ticari ve kültürel ilişkiler sayesinde Güney Mezopotamya'da etkili Uruk Kültürü, Anadolu bölgesinde de görülmeye başlanır. Bu etki Fırat boyunca Güney Doğu Anadolu'dan Elazığ ve Malatya'ya ulaşırken, Dicle Nehri boyunca, Kuzey Irak ve Yukarı Dicle Havzası'na yayılır. Güney Mezopotamyalı ve yerel tüccarlarla yürütülen bu ticaret 4. bin yılın sonunda yıkılır ve yerini yerel kültürel öğelerin ön planda olduğu bir yapılanmaya bırakır. 3.bin yılı başında, yerel elitlerin bulunduğu bu süreçte, yerel ilişkilere önem verilmiştir. Yukarı Dicle Havzası'nda, bu ilişkileri ön plana çıkaran birçok yerleşim tespit edilmiştir. Bu yerleşimler arasında, Başur Höyük mezar buluntularıyla ön plana çıkar. Bu mezarlar yapılırken höyük teraslanmış ve Uruk dönemine ait yapılar tahrip edilmiştir. Radyokarbon yöntemiyle 3100- 2900 arası döneme tarihlenen mezarların konumu ve birbirini tahrip etmeden sıralanmaları, bir düzen içerisinde gömüldüklerini gösterir. Buluntular arasında, çok sayıda boyalı ve boyasız kap, tunçtan yapılmış mızraklar, törensel nesneler, silindir mühürler ve sayıları 10.000'in üzerindeki dağ kristali ve farklı türdeki taşlardan yapılmış boncuklar dikkate değerse de asıl önemli buluntu grubunu, karşılıklı oynanan bir oyuna ait olduğu düşülen 49 adet oyun taşı oluşturmaktadır. Yuvarlak, piramidal ve mermi şeklindeki taşların benzerleri Mezopotamya'da birkaç yerleşimde ele geçse de, set olarak ilk defa Başur Höyük'te bulunmuştur. Olasılıkla, bölgede yaygın olarak oynanan bir oyuna ait olduğu düşünülen oyun taşları, Yakındoğu'nun en eskisi olmaya adaydır. Bu buluntu grubu, mezarların sıradan gömüler olmadığını, bunların olasılıkla yerel elitlere ait yönetici mezarları olduğu kanısını güçlendirmektedir. Ninive etkili kaplar ve Jemdet Nasr sitilindeki mühürler de bu bölgenin teknolojik seviyesini ve diğer bölgelerle olan kültürel ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir.[262] Kuzey Mezopotamya, Neolitik dönemden Orta Çağ'a kadar yerleşim görmüş Suriye ve Irak gibi kesintilere çok az uğramıştır. Bunu Başur Höyük'te görmek mümkündür. Buluntular, Başur

[261] Mehmet Özdoğan, Kalkolitik Çağ- Köyden…, s. 103-105.
[262] Z. Ö. Sağlamtimur, "Başur Höyük/ Siirt- Botan Beyleri", *Arkeoatlas VIII,* 2013, s. 78- 79.

Höyük'te iskânın 7000'lerde başladığını ve günümüze kadar devam ettiğini göstermektedir.[263]

Benzer bir tabakalanmayı, Diyarbakır'ın Bismil ilçesindeki, Salat Tepe'de de görmek mümkündür. Mevcut kazılarda ele geçen buluntulardan anlaşıldığına göre, ilk yerleşme 6000'lerde kurulmuş ve yakınçağa kadar kullanılmıştır. Bu yerleşimde de, Halaf, Uruk, Ubeyd dönemlerini ve geçişlerini görmek mümkündür. Son Kalkolitik yapı katının üstüne kurulan ve Tunç Çağı'na geçişi yansıtan yerleşimin mimari özellikleri Kalkolitik dönemin devamı niteliğindedir.[264] Siirt'in Botan vadisindeki Türbe Höyük de, bölgede neredeyse kesintisiz yerleşim vermesiyle, kültürlerin biriyle bağlantılı olarak var olduklarını belgeler. İlk iskânı 7000'lerde gerçekleşen yerleşim, Demir Çağ'ı sonuna kadar kültürlere ev sahipliği yapmıştır. Yerleşim ara ara, bölgenin ekonomik ve stratejik konumundaki değişikliklere göre terk edilmiştir. Tarım alanlarının çok az olduğu vadi içerisinde yaşamaya çalışan bölge halkı, 3000'li yıllarda, hayvancılık ve göçebe bir yaşam tazına yönelmiştir. Özellikle 3. Bin yılda, Mezopotamya ve Doğu Anadolu arasında eskisi kadar güçlü olmayan kültürel ilişkiler, bu bölgede bulunan höyüklerin tamamında, yerleşik yaşamın gittikçe azalmasına neden olmuş olmalıdır. Botan vadisinde uzun bir dönem kesintiye uğrayan yerleşik yaşam, MÖ. 2 binlerin başında yeniden başlar ve vadi tekrar Mezopotamya kültürüne dâhil olur. Bu döneme tarihlenen yapıların birisinde ele geçen kil tablet, dönemin sosyal ve siyasi yapılanması açısından son derece önemlidir. Tablet, yerleşimle, daha güneyde yer alan şehir devletleri arasında ki ilişkiyi belgeler niteliktedir. Tablette, sıradan gündelik işlerin yazılmış olması, olasılıkla bölgedeki insanların bu dönemde siyasi ve idari açıdan örgütlü olduklarını ve listede adı geçen malların ise başka şehirlere gönderilecek siparişler olduğunu göstermektedir. [265]

Güneydoğu Anadolu'da, İlk Tunç Çağı yerleşimleri bir anda ortaya çıkmamış, daha önceki yerleşimlerin devamı niteliğinde gelişmiştir. Bu yerleşimler, önceki dönemden kalma statülerini korumuş ve kentleşmeden önce dinsel ve ekonomik olarak merkez konumda yer almışlardır. Ele geçen buluntulara göre, 2500'lerde Anadolu'nun şehirleşmeye başladığını görülmektedir. Bu haliyle kentleşme, Yakındoğu'dan önce buralarda şekillenmeye başlamıştır. Yapılan kazılarla birlikte, İlk Tunç Çağı yerleşimlerinde şehirlere doğru gelişme zaman zaman kesintiye uğramış, yerleşimler

[263] Z. Ö. Sağlamtimur, Başur Höyük/ Siirt…, s. 77.
[264] A. T. Ökse, "Salat Tepe/ Diyarbakır- Depremle Kapanan Çağ", *Arkeoatlas VIII,* 2013, s. 80-89.
[265] Z. Ö. Sağlamtimur, Başur Höyük/ Siirt…, s. 102-104.

büyümüş, küçülmüş, fakat bu kesintilere rağmen kültürler arasında bir devamlılık sağlanmıştır. Şanlıurfa'da yürütülen kazı çalışmaları, bu sistemin gelişiminin gözlemlenmesini büyük ölçüde sağlamıştır. Bölgede 2500'lere gelindiğinde yerleşme sayısı artmış, kasabalar büyümüş, bazı baskın merkezler ön plana çıkmış, böylece yerleşmeler arasında bir hiyerarşi oluşmuştu. Titriş ve Kazane yerleşmeleri bu kültürel havayı son derece iyi yansıtırlar. 3. bin yılın ortalarından önce, kale ve aşağı kente sahip olan yerleşimler 100 hektara yaklaşan bir alanı kaplarlar. Özellikle Kazane aşağı şehirde, evlerle birlikte, anıtsal yapılara ve atölyelere rastlanmış, saray olduğunu düşünülen kerpiçten özenli bir şekilde yapılmış bir yapı ele geçmiştir. Bu yapı topluluğunu, dış etkilerden korumak için taş temelli kuleleri bulunan bir savunma duvarı çevrelemektedir. Çok sayıda, bezemeli çanak çömlek ele geçmiş, bu durum, bu çanak çömlekleri sadece seçkinlerin değil; şehirde yaşayan herkesin rahatça elde edebildiğini göstermiştir. Kazane'deki devasa savunma duvarı, yerleşimler arası gerginliğin en büyük göstergesidir. Yerleşim, Ebla'daki ele geçen metinlerden anlaşıldığına göre, bölgelerarası barışı korumak için, ticaret faaliyet yürütüyordu. Yine bu metinler sayesinde, bölgelerarası diplomatik ilişkilerinde başladığı anlaşılmaktadır. Bazı araştırmacılar Anadolu'daki kentleşme sürecini, Akad döneminin bir sonucu olarak görse de, ele geçen buluntularda yapılan radyo karbon ölçülerine göre Kazane ve Titriş, Akad öncesi bir döneme tarihlenmektedir. Güneydoğu Anadolu'da şehirleşme, yerel kültürlerin etkisiyle bağımsız olarak şekillenmiş ve olasılıkla güney kültürleri de etkilemişti.[266]

1967'lı yılında Keban ve 1976 yılında Karakaya ve Atatürk baraj göllerinin kapladığı alanlarda, ODTÜ tarafından başlatılan ve Kemal Kurdaş ile Halet Çambel'in başını çektiği çalışmalar, kültür tarihi açısından devrim niteliğinde önemli sonuçlar getirmiştir. Uygarlığın kökeni o yıllara kadar Mezopotamya ile sınırlanmış, Toroslar'ın kuzeyine kalan bölümler ve Doğu Anadolu'nun Demir Çağı'na kadar uygarlık tarihi açısından hiçbir öneminin olmadığı düşünülmüştür. Bu bağlamda Büyük Sümer ve Akad uygarlıklarının aslında kuzeyli bir kültürün mirasına konduğu, bu büyük kültürlerin öncüllerinin Suriye ve Irak'ta değil, daha kuzeyde aramak gerektiğini söylemek yanlış olamayacaktır.[267]

Yürütülen çalışmalar kapsamında, ilk olarak sadece yüzey araştırması yapılan Boytepe yerleşmesinde ele geçen buluntular, ilk çiftçi toplulukların Toroslar'ın güneyinde de var olduğunu göstermiştir. Daha sora yapılan Cafer Höyük kazılarıyla, çiftçiliğe dayalı

[266] P. Wattenmaker, "İlk Tunç Çağı- Kentleşme", *Arkeoatlas Özel Sayı,* 2011, s. 186- 187.
[267] Mehmet Özdoğan, Fırat Ugarlıkları: Tarihin..., s. 14.

ilk yerleşik yaşamın Bereketli Hilal'de başladığı savı tamamıyla çürütülmüş, Neolitik yaşamın ortaya çıkış ve gelişmesinde en az Suriye, Filistin düzlükleri kadar Anadolu'nun da önem taşıdığını ortaya koymuştur. Ayrıca yürütülen, Tepecik, Noşuntepe ve Korucutepe kazılarıyla bölgede, Çanak Çömleksiz Dönemde başlayan kültürün, kesintisiz bir şekilde Kuzey Suriye'ye ve Kuzey Irak'a özgü, Halaf kültürüyle devam ettiğini göstermiştir. Bölge bir yanda güneyde gelişen Halaf, Uruk, Ubeyd gibi kentleşme sürecinin bir parçası olmuş, öte yanda Mezopotamya ile Kafkas ve Orta Anadolu ve Ege Kültürleri arasında iletişim, bilgi ve mal aktarımı sağlamıştır.[268]

Kentleşme sürecinde topluluklar, kalkolitik çağda, yeni geliştirdikleri ekonomik düzende, ilk defa ekonomik çıkar bölgesi oluşturmayı başlamışlardır. Neolitik dönemin çiftçiliğe dayalı besin üretimi ve yerleşik köy yaşantısı, bazı yerlerde devam etse de, bazı yerlerde dönüşüm geçirerek Kent- Devlet- İmparatorluk ekonomik sistemlerinin çekirdeğini oluşturur. Etkileri günümüze kadar süren bu dönem, genel olarak tanımlamada kültürel birçok öğeden daha fazla, kentleşmeye doğru giden süreç ön plana çıkarır ve tarım yapan köylülerin kentleşme süreci olarak ifade edilir.[269]

Doğu Anadolu, önceleri başta maden olmak üzere, her türlü doğal kaynak açısından Mezopotamya kültürlerine göre pek önemsenmiyordu. Fakat bölgede bolca ele geçen bakır, gümüş gibi madenler, her türlü kayaç, bitki ve hayvan çeşitliliği, güneye göre farklı ekonomik modellerin gelişmesini sağlamış ve bunun ilk verileri ise, Tepecik, Noşuntepe, Korucutepe, Aşvan ve Pulur kazılarında ele geçmişti. Tepecikte mimari açıdan Uruk benzeri yapıların ve uruk kaplarının yanında, çok sayıda Anadolu çanak çömleği de ele geçmişti. Tülintepe'de, Güney Mezopotamya Ubeyd benzeri büyük yerleşim bulunması, Noşuntepe'de yine bu dönemle çağdaş duvar resimlerinin ele geçmesi, Doğu Anadolu'nun dağlık bölgelerinde, çok canlı bir iletişim ağının olduğunu göstermektedir. Malatya Arslantepe kazıları da, Anadolu'ya özgü bir kent devleti oluşumunu göstermesi açısından önemlidir.[270]

Eğer ekonominiz tarım ürünlerine dayalı ise ve kurak bir dönemde başka gıdalarla beslenme imkânınız yoksa aç kalmaya mahkûmsunuzdur. Doğu Anadolu'nun zengin doğal çevresiyle, tahılın yanı sıra birçok besin kaynağına da ev sahipliği yapar. Güneye doğru inildikçe bu zengin çevre, daha az olanaklar tanır ve bu bölge için tarım, tek çözüm

[268] Mehmet Özdoğan, Fırat Ugarlıkları: Tarihin..., s. 14- 17.
[269] Mehmet Özdoğan, Kalkolitik Çağ- Köyden…, s. 102.
[270] Mehmet Özdoğan, Fırat Ugarlıkları: Tarihin..., s. 17- 18.

kaynağıdır. Bu da yağışlı yıllarda fazla elde edilen ürünün, kurak geçebilecek dönemler için depolanmasını gerekli kılmıştır. Riskin olduğu bölgelerde artı ürün, artı zenginlik demektir ve çok önemlidir. Elde eden için sadece ekonomik bir girdi değil, aynı zamanda bir güç kaynağı da oluşturur. Artı ürünün elde edilebilmesi için belirli bir dönem çalışabilen organize bir emek, depolanması için bir yapı ve bu yapının korunması için yine bir organizasyon gereklidir. Bu yapılanma, Kalkolitik Dönem'le birlikte, giderek Güney Doğu Anadolu'dan daha güneye doğru kaymaya başlar. Özellikle Fırat ve Dicle Nehirleri'nin çevresinde, sulu tarıma elverişli bir alanın bulunması, su kanalarının yapımı ve buna bağlı olarak büyük bir iş gücü ihtiyacının doğması, kuru tarıma göre daha fazla üretim sağlamıştı.[271]

Kalkolitik Çağ, şehir ve devlet ekonomi modelinin tohumlarının atıldığı, yönetici sınıfın ve bürokrasinin, ticaretin ve savaşların ortaya çıktığı bir dönemdir. Bunu dönemin başında, Halaf kültürlerini, ön izler olarak görmek mümkündür.[272]

Halaf dönemiyle birlikte, yerleşik yaşamın ve köy yaşantısına dayalı modelin sınırlarının genişlediği ve Doğu Anadolu'nun yüksek Kesimleri ile Trans Kafkasya'ya kadar ulaşan bölgede, köy yaşantısına geçildiği anlaşılır. Özellikle Gürcistan ve Ermenistan'da, Şulaveri gibi yerleşimlerle kendini gösteren Halaf kültürü, Van Gölü'nün yanındaki Tilkitepe yerleşmesi bölgesinde genişleyerek ara noktayı temsil eder. Orta Halaf dönemiyle birlikte yerleşim yerleri arasındaki farklar belirginleşmeye başlar. Maraş, Domuztepe, Samsat gibi büyük yerleşimlerle birlikte küçük uydu yerleşimler de görülmeye başlanır. Kalkolitik döneme kadar hemen hemen benzer bir yapılanma izleyen yerleşim birimleri, bu dönemden sonra kent devletlerinin öncüsünü oluşturacak bir biçimde karşımıza çıkmaya başlarlar.[273]

Bölgeye Ubeyd etkisinin girmesiyle, güneydeki yerleşimler gibi Halaf çanak çömleği ortadan kalmaya başlar, seri üretim kaplar bölgeye yayılır. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen küçük insan toplulukları, kısa süreli mevsimsel göçebeliğe dayalı gezgin yaşam tarzı ve buna bağlı olarak gelişmiş toplumsal düzende sona erer. Sürekli yeni besin kaynakları bulmak için dolaşan insan topluluklarının hareketliği ve nüfus artışına bağlı anlaşmazlıklar ortadan kalkmıştır.[274] Bu dönemin mimarisini en iyi Tülintepe ve

[271] Mehmet Özdoğan, Kalkolitik Çağ- Köyden…, s. 102- 103.
[272] Mehmet Özdoğan, Kalkolitik Çağ- Köyden…, s. 106.
[273] Mehmet Özdoğan, Kalkolitik Çağ- Köyden…, s. 106.
[274] M. Frangipane, Son Kalkolitik Çağ…, s. 126.

Değirmentepe yansıtır. Her iki yerleşimde de, Güney Mezopotamya mimarisinin özelliği olan üçlü bölümleme ve geniş avluların etrafında yer alan dikdörtgen biçimli odalar görülür. Değimentepe'de Ubeyd dönemi mühür sanatının en iyi örneklerini görmek mümkündür. Ayrıca, az sayıda silindir mühür ve çok sayıda bulle, ele geçen buluntular arasındadır. Bu bulgular, Toroslar'ın kuzeyinde kurumsallaşmış, organize bir ticaretin varlığını kanıtlamaktadır. Ayrıca Değirmentepe'de çok sayıda çakmaktaşı alet ele geçmesi, bölgenin sadece ithalat yapmadığını, kendi damgasıyla ihracat yaptığını da ortaya koyar. Bu dönemle birlikte bakır, süs eşyalarının dışında, bıçak, iğne ve delici aletlerin yapımında yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bakırla birlikte, yün eğirmede kullanılan ağırşak gibi dokuma ile ilgili buluntuların artması da, bölgede kilim yapımı ve dokumanın giderek ticari bir önem kazandığını göstermektedir.[275]

[275] Mehmet Özdoğan, Kalkolitik Çağ- Köyden…, s. 107- 108.

BÖLÜM III

TROAS BÖLGESİ ŞEHİRLEŞME SÜRECİ

Troas Bölgesi, tarihin her döneminde birçok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Fakat arkeoloji dünyasında sadece köprü işlevi görüyormuş şeklinde bir izlenimin oluşması, bölgede arkeolojik çalışmaların aksamasına neden olmuştur. Geç fark edilen bölgede prehistorik bilgilerimiz kısıtlıdır.[276]

Troas Bölgesi arkeolojik araştırmalar, Homeros'un anlattığı mitolojik Troia yerleşmesini bulma çabalarıyla birlikte başlamıştır. Troia'yı bulma çabasıyla Avrupalı gezgin, araştırmacı ve askerler bölgede birçok araştırma ve çalışma yürütmüş ve birçok yerleşimi keşfetmiştir. Troas Bölgesi'ni bilimsel anlamda ilk olarak inceleyen Heinrich Schleimann'dır. Troia ve benzeri yerleşimleri bulmak amacıyla, 1881 yılında Tüm Troas Bölgesi'ni içeren kapsamlı bir araştırma yapar. Modern anlamda ilk sistematik araştırmalar ise Calvert ve Cook'un yapmış olduğu öncü çalışmalarla birlikte başlar.[277]

Mehmet Özdoğan 1980'lerde yüzey araştırmaları yapmış, özellikle Çan ve Yenice çevresinde Paleolitik ve Neolitik dönem yerleşimleri tespit etmiştir. Bölgedeki en eski kalıntılar, Çan Ovası'nda Taşlıtarla Mevkii, Üyücükler Mevkii, Mısıkışlası Mevkii, Çavuştarla Mevkii, Havuzbaşı Mevkii ve Kocaköy Yeri Mevkii'nde tespit edilmiştir.[278] Bu bölgedeki diğer yerleşimleri tespit etmek amacıyla, Derya Yalçıklı tarafından 2009 yılından itibaren yüzey araştırması gerçekleştirmektedir. Yenice ve Gönen ilçelerini kapsayan bu yüzey araştırmalarında bölge taranmış, bazıları prehistorik olmak üzere çeşitli yerleşimler ziyaret edilerek yüzey buluntuları toparlanmıştır. [279] Benzer bir çalışmayı Onur

---

[276] Rüstem Aslan, Fecri Polat, "Troia Kültürünün Kökeni- Troia'nın Yakın Çevresindeki M.Ö. 5. ve 4. Bine Ait Yeni Buluntu Yerleri", *Profesör Doktor İlhan Kayan'a Armağan*, Editör; Ertuğ ÖNER, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2013, s. 495.

[277] Rüstem Aslan *Troia Kültürünün Kökeni*…, s. 490.

[278] M. Özdoğan, "1988 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları", VII. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 447- 448.; M. Özdoğan, "1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı", *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 346- 347.; G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 283.

[279] D. Yalçıklı, "Kazdağları'nın Arkeolojik Potansiyelinin Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma" *IKES2011 International Symposium on Kazdağları (Mound Ida) and Edremit, Global Change in Meditterranean Region/ Uluslararası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu,* eds. R. Efe, M. Öztürk ve İ. Atalay, İzmir 2011, s. 27- 35.; Derya Yalçıklı, Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2011)

Özbek, Gelibolu Yarımadası'nda 2007, 2008 yılları arasında yapmıştır. Bu araştırma kapsamında daha önce Mehmet Özdoğan'ın ve diğer araştırmacıların tespit etmiş olduğu yerleşimleri yenide değerlendirmiş ve yeni yerleşim alanları aramıştır.[280] 2004 yılında Turan Takaoğlu tarafından, Çoşkuntepe ve yakın çevresinde bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir.[281]

Troas Bölgesi şehirleşme sürecini, şehirleşme öncesi ve şehirleşme süreci olarak iki bölümde incelenecektir. İlk bölümde, eşit toplum (klan toplumu) ve sınıflanmanın başladığı toplum (kabile toplumu) şeklinde değerlendirmeye alınacaktır. İkinci bölüm ise şehirleşme sürecini ifade etmektedir ve tabakalara ayrılmış toplum (şeflik/ beylik dönemi) ve devlet toplumu olarak iki alt bölümde değerlendirilecektir.

1. Şehirleşme Öncesi Troas

Troas Bölgesinde şu ana kadar kazısı ya da kapsamlı yüzey araştırması yapılmış bir Paleolitik dönem yerleşimi henüz yoktur. Bu aşamada eldeki veriler sınırlı olduğu için şehirleşme sürecinin incelemeye, Troas Bölgesi'nde kısmen daha fazla araştırma yürütülmüş olan Neolitik dönem yerleşimleriyle başlayacağız. Troas Bölgesi şehirleşme öncesi yerleşimleri Neolitik ve Kalkolitik dönem ve Erken Tunç 1 olarak üç aşamada incelemek mümkündür. Birbirinden farklı dönemlerde ve birbirinden bağımsız yerleşimler ele alınsa da, bölgenin şehirleşme süreci açısından bir kültürel devamlılığın varlığı aşikârdır.

1.1. Neolitik Dönem

Troas Bölgesi Neolitik dönem yerleşimleri için bilgilerimiz son derece sınırlıdır. Bölgede yürütülen birçok yüzey araştırmasına rağmen, bulunan Neolitik dönem yerleşimleri oldukça sınırlıdır (Levha XVIII.1).

---

30. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1, 2013, s. 19-30. (Yar. Doç. Dr. Derya YALÇIKLI, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.)

[280] Onur Özbek, "2007 Yılı Gelibolu Yarımadası Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması" (Prehistoric Period survey of the Gallipoli Peninsula in 2007) International Symposium of Surveys-25th Ankara 2009, s. 367-382.; Onur Özbek, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkında Prehistorik Dönem Araştırma: 2008 Sezonu, Prehistoric Survey of the Gallipoli Peninsula National Historical Park: 2008 Campaign, International Symposium of Surveys-27th, 2010, s. 239- 258.

[281] Turan Takaoğlu, "2004 Yılı Neolitik Çoşkuntepe Yüzey Araştırması." *XXVII. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu (Mayıs 2005, Antalya) XXIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II,* Ankara 2006, 411- 438. (Prof. Dr. Turan Takaoğlu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.)

Bölgede yaklaşık 150 yıldır yapılan araştırmalara rağmen Neolitik ve Kalkolitik yerleşme sayısının az olması ve kıyıda Neolitik Döneme ait bir yerleşimin tespit edilememesi MÖ. 7 binden itibaren bölgedeki kıyı şeridinde ve deniz seviyesinde olan değişiklikleri akla getirmektedir.[282] Zira Marmaray Kazıları'nda ortaya çıkan MÖ. 6300'lere tarihlenen yerleşimin deniz seviyesinin 8 metre altında tespit edilmesi, yine Avşa Adası'nda Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'ın tespit ettiği, tamamıyla sular altında kalmış Neolitik yerleşim de bu görüşü destekler niteliktedir. Bir bölümü sular altında kalan Işıldak Tepe Altı yerleşmesi Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'nda deniz seviyesindeki değişikliğin Çanakkale Boğazı'nı da etkilediğini kanıtlar niteliktedir.[283]

1.1.1. Çoşkuntepe Höyüğü

Yerleşim; Çanakkale İli, Ayvacık İlçesi, Bademli Köyü'nün 4 km güney batısında yer alır (Levha XVIII.1-2). Kazısı yapılmayan yerleşimde 2004 ve 2005 yıllarında Turan Takaoğlu tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. İlk kez 1980 yılında Coşkun Özgünel tarafından keşfedilen höyükte, Prof. Dr. Jürgen Seeher ele geçen yüzey buluntularını incelemiştir.[284]

Ele geçen yüzey buluntularından, bu yerleşimin Geç Neolitik dönemden Helenistik döneme kadar iskân gördüğü anlaşılmaktadır.[285] Deniz seviyesinden 230 m yükseklikte ve 1,5 km uzaklıkta yer alan yerleşimin doğu yamacında bir su kaynağı bulunmaktadır. Korunaklı bir tepe ve etrafı sarp yamaçlarla çevrili olan alan yerleşim, savunma için iyi bir konumda yer almaktadır. Yüzeyde ele geçen seramik parçalarının dağılımı incelendiğinde, yerleşimin yaklaşık 100 m² civarında bir alanı kapladığı düşünülmektedir. Yüzey araştırmasında buluntu topluluğu olarak, çok sayıda çanak çömlek parçaları, ağırşaklar ve depolama kaplarının parçaları ele geçmiştir. Ayrıca az sayıda Melos kökenli obsidyen, bir adet kil damga mühür parçası, öğütme ve ezgi taşları, havan ve havanelleri, taş kaplar ve el baltaları, küçük buluntu olarak ele geçmiştir (Levha XIX.1).[286]

---

[282] Mehmet Özdoğan, "Neolitik Dönem ve Deniz", *Profesör Doktor İlhan Kayan'a Armağan*, Editör; Ertuğ Öner, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2013, s. 258.
[283] Rüstem Aslan…, Troia Kültürünün Kökeni…, s. 560.
[284] Turan Takaoğlu, 2004 yılı Neolitik..., s. 411.; Turan Takaoğlu,A. Özdemir, "Coşkuntepe: A Neolithic Village in the Coastal Troad", *Neolithic in Turkey, Vol. 5: Northwestern Turkey and Istanbul,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul. 2013, s. 35.
[285] J. Seeher, "Coskuntepe-Anatolisches Neolithikum am Nordostufer der Agais", *Istanbuler Mitteilungen* 40, 1990, s. 9.
[286] Turan Takaoğlu, 2004 Yılı Neolitik…, s. 411- 412.; Turan Takaoğlu, Coşkuntepe: A Neolithic…, s. 35.

Sürekli ve yeterli tarım olanaklarının höyük çevresinde bulunmayışı, balıkçılık gibi farklı ekonomi biçimlerinin burada uygulandığını desteklemektedir. Balıkçılığın ön plana çıkmasındaki en büyük etken olarak da, çok sayıda deniz kabuğunun höyük üzerinde bulunması gösterilebilir. Ayrıca deniz kıyısından toplanıldığı anlaşılan çok sayıda küresel sapan taşı da bu savı destekler niteliktedir. Avcılık ve savunma ile ilgili bu nesnelerin, neolitik dönemdeki ok uçlarıyla benzer işlevde düşünülmektedir. [287]

Günlük yaşama yönelik bu nesnelerle birlikte, yöresel üretimin olduğunu destekler nitelikteki öğütme taşları ve bunların yapımını sağlayan çeşitli aletler, yerleşmenin kuzey ve batı yamaçlarında bulunmuştur (Levha XIX.2). Öğütme taşı üretim izlerine Çoşkuntepe'de rastlanılması, arkeoloji açısından son derece önemlidir. Zira Neolitik dönemde öğütme taşının varlığı bilinmekte, fakat bu taşın üretim zincirine nasıl girdiği bilinmemekteydi. Bu nedenledir ki Çoşkuntepe, bu zincirin nasıl oluştuğunun ortaya çıkartılması bakımından son derece önemlidir. Üretim artıklarıyla birlikte, çok sayıda öğütme taşı yapımında kullanılan aletin ele geçmesi, yine üretim aşamasıyla ilgili bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. Bunlar, sap yivli baltalar ve el çekiçleri olarak gruplandırılabilir. Üretim yerleşimde değil; hammaddenin bulunduğu alanlarda gerçekleştirilmiştir. Bunu, ele geçen üretim artıklarından anlamak olasıdır. Öğütme taşının, ticaret öğesi mi, yoksa yerel ihtiyaçları karşılamaya yönelik olduğunu anlamak şu aşamada güçtür. Fakat ele geçen buluntuların sayı olarak büyüklüğü ve üretim hacmi, yerel ihtiyaçların ötesinde bir üretimin varlığını destekler niteliktedir. Ege adalarında ve Troas Bölgesi'nde yapılan çalışmaların artmasıyla bu görüş daha da desteklenecektir. Şuan için yapılan çalışmaların yetersizliğinden dolayı, Çoşkuntepe'nin, öğütme taşlarını, komşu neolitik köylere ihraç ettiğini söylemek güçtür. Ayrıca, yerleşimin ekonomisinin sadece öğütme taşına dayalı olduğunu söylemek de, yeterli araştırma olmadığı için anlamsız olacaktır.[288]

Henüz kazısı yapılmayan yerleşmeyi, Gordon Childe'nin kent kriterleriyle değerlendirirsek, maddeler incelendiğinde, Childe için kent kavramı karşılanmamaktadır. Olasılıkla küçük bir köy konumundaki yerleşme, öğütme taşı üretiyor ve bunları çevresine pazarlıyor ve bu yönüyle çevresindeki bezer ve çağdaş küçük yerleşimlerden ayrılıyordu.

[287] Turan Takaoğlu, 2004 Yılı Neolitik…, s. 412.
[288] Turan Takaoğlu, 2004 Yılı Neolitik…, s. 413.

Liverani'ye göre ise, Merkezi yerleşim, mesleki uzmanlaşma yerleşimde kısmen karşılık bulurken, aktif ve yoğun nüfus, savunma duvarı ve kamu binaları gibi kriterler, yerleşimin kazısı yapılmadığı için bilinememektedir.

Kolb'a un oluşturduğu kriterler incelendiğinde; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi, binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az bin kişi), nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, urban yaşam şekli, belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması kriterinden hiç birini yerleşim kazılamadığı için değerlendirilemeye tutulamayacaktır. Fakat yüzey buluntularından ve Troas Bölgesi Neolitik dönemdeki diğer yerleşimlerle birlikte ele alındığında yerleşimin bu dönem için bu kriterleri karşılaması beklenmemelidir..

Ufuk Esin'in kent kriterlerine göre 100 m² alanı kaplayan bu yerleşim kent olarak sayılamaz. Küçük bir köy olarak değerlendirilebilir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Henüz kazısı yapılmayan yerleşime bağlı olan başka bir olup olmadığını ve kültürel bağlantılarını belirlemek çok güçtür. Bu bağlamda yerleşimi karşılaştırabileceğimiz, yerleşime yakın ve çağdaş bir Neolitik yerleşim şuan için tespit edilememiştir.

- **Ticaret:** Yerleşimde büyük çaplı bir ticaret olmasa da üretilen öğütme taşlarının bolluğu, bunların çevre kültürlere ticaretinin yapıldığı düşünülebilir.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşimin şuan için kazısı yapılmadığından dolayı ne kadar bir nüfusa sahip olduğunu tahmin etmek güçtür. Ama yüzey buluntularından anlaşıldığına göre 100 hektarlık alanı kaplayan yerleşim, Binliff'in oluştuğu tabloya göre yerleşimlerde, hektar başına ortalama 210 insan gibi bir nüfus yoğunluğuna sahip olduğu düşünülürse bünyesinde en fazla 30 kişiyi barındırıyordu. Fakat Bintliff'in oluşturduğu bu kuram, sadece Bronz ve Demir Çağları kapsadığı için yerleşimin nüfusu ile ilgili bir çıkarım yapmak doğru olmayacaktır. Elde edin buluntulardan anlaşıldığı kadarıyla, bu haliyle oldukça küçük bir yerleşim konumundaydı.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimin henüz kazısı yapılamadığı için, yöneticinin varlığını gösteren herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Yine benzer şekilde

kamusal olabileceği gösteren bir yapı tespit edilememiş, fakat yerleşimin boyutu ve dönemi göz önüne alındığında bu kriteri karşılayamayacağı düşünülebilir.

- **Uzmanlaşma:** Yerleşimde uzmanlaşmayı gösteren net bulgular olamasa da ele geçen çok sayıda öğütme taşı, tarım dışında bir alanda uzmanlaştıklarını göstermektedir. Fakat bunu tam gün meslek olarak edinmiş olabileceklerini gösteren herhangi net bir bulguya henüz ulaşılamamıştır.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Kazısı yapılmadığı için, yerleşimin planı hakkında bir şey söylemek şuan için imkânsızdır.

Elimizdeki verilerle göre, Çoşkuntepe kent olarak tabir edilemez. Bu yerleşim andezit ve bazalt gibi hammaddelere yakınlığıyla ilgi görmüş, bunlardan ürettiği öğütme taşlarıyla ekonomisine katkı sağlamıştır. Gelecekte yapılacak kazı faaliyetleriyle yerleşim hakkında bilgilerimiz değişebilir.

1.1.2. Uğurlu Zeytinlik Höyük

Uğurlu-Zeytinlik Höyük yerleşmesi; Gökçeada'nın güney batısında, Uğurlu köyünün 1 km kuzeyinde yer alır ve adanın merkezine yaklaşık olarak 24 km uzaklıktadır. Türkiye'nin en büyük adası olan Gökçeada, engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Yerleşim, adanın güneybatısındaki ovalık alanda, İsa Tepesi'nin eteklerinde yer almaktadır (Levha XX.1).[289] Yerleşim 2009 yılından beri Trakya Üniversitesi Arkeoloji Bölüm'ü tarafından Burçin Erdoğu başkanlığında, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nin katkılarıyla kazılmaktadır.[290]

Bir yamaca konumlanmış olan yerleşim, 250x200 metrelik bir alanı kaplamaktadır ve yaklaşık bir metrelik bir yüksekliğe sahiptir. Yerleşimin hemen yanında, bir tatlı su kaynağı yer alırken, batısından da Pilon Deresi akmaktadır. Yerleşme çeşitli dönemlerde yapılan sulama kanalları yüzünden tahribata uğramıştır (Levha XX.2).[291]

Yapılan kazı faaliyetleri (2009-2012) sonucunda yerleşimin, dokuz tabakadan ve en erken Neolitik dönem olmak üzere, beş ayrı kültür evresinden oluştuğu tespit edilmiştir. İlk

[289] Burçin Erdoğu, "Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da Tarih öncesi Dönemlere ait Yeni bir Yerleşme", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4: 2012, s. 2.
[290] Burçin Erdoğu, "Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları", *32. Kazı Sonuçları Toplantısı I:* Ankara 2011, s. 119.; Burçin Erdoğu, "2010 Yılı Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Kazı Çalışmaları". *33. Kazı Sonuçları Toplantısı I*: Ankara 2012, s. 365.
[291] Burçin Erdoğu, Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da…, s. 2.

ve en geç evrenin, yerleşmenin doğusunda yer aldığı tespit edilmiş ve yüzey buluntuları olarak ele geçen buluntu topluluğundan anlaşıldığı kadarıyla, İlk Tunç Çağ'ı yerleşimi olduğu belirlenen yerleşimin, bu dönem içerisinde kısa bir süre iskân gördüğü düşünülmektedir. İkinci evre 5000- 4500 arası döneme tarihlenmektedir ve Beşik-Sivritepe, Kumtepe 1A Kalkolitik Çağ kültürü ile çağdaştır. Yerleşimin doğusunda, bu döneme ait iki kültür katı saptanmıştır.[292]

Kalkolitik döneme tarihlenen ve "bina 1" olarak isimlendirilen bir yapı, yaklaşık olarak 5x 5 metre ölçülerindedir. Kuru duvar tekniği ile inşa edilen bu yapının kuzey duvarı, çift duvar halinde inşa edilmiştir (Levha XXI.1). Binanın kuzey batı köşesinde bir taş payanda yer alırken, hemen bitişiğinde ahşap direk için yapılmış, yekpare taştan oyulma, bir söve taşı vardır. Buluntulardan anlaşıldığı kadarıyla binanın bu bölümünde, bir çekme kat yer almaktadır. Binanın batı duvarı, çok düzgün yayvan taşlarla yapılırken, güney duvarı kaba taşlardan inşa edilmiştir ve standart olmayan bir şekilde doğuya doğru uzanmaktadır. Bu kesimde, bir kapı aralığının varlığı düşünülmektedir. Binanın batısında büyük taşlarla oluşturulmuş, yay çizerek binayı çevreleyen bir avlu duvarı bulunmaktadır. Bu yapının içerisinde, insutu olarak yedi cilalı taş balta, deniz kabuğundan yapılan dört adet bilezik, 11adet kemik alet, iki adet taş ağırşak, bir adet kilden sapan tanesi, iki adet taş boncuk, beş adet deniz kabuğundan kolye ucu, bir adet kilden figürin ve öğütme taşları, havanelleri gibi çeşitli aletler bulunmuştur.[293] İkinci evre buluntu grubu, yine Beşik-Sivritepe ve Kumtepe 1A kültüründen bilinen, mahmuzlu kulplu açkı bezemeli, sığ oluk bezemeli ve üçayak gibi öğelerle temsil edilen, çanak çömleğinin benzerleridir.[294]

Yerleşimin III. yapı evresine ait kalıntılar, yerleşimin batısında yer almaktadır. Bu döneme ait, sadece 12 adet sıvalı çukur işlik yerleri kazılabilmiştir. Çukurlar farklı derinliktedir ve işlevleri tam olarak anlaşılamamıştır. Silo olarak kullanılabilecekleri düşünülen bu çukurların, işlevleri bitince çöp kuru ya da mezar olarak kullanıldıkları belirlenmiştir. Çukurların içerisinde, çeşitli takılar, çeşitli taş ve kemik aletler ele geçirilmiştir. Bu çukurlarda ve çevresinde işlenmemiş ya da işlenmiş halde bulunan *'Spondylus'* olarak bilinen deniz kabukluları ele geçirilmiştir. Bu deniz kabukları, Neolitik ve Kalkolitik dönemlerde yoğun olarak ticareti yapılan nesnelerdi. Balkanlar ve Orta Avrupa'da birçok yerleşimde ele geçen bu deniz kabuklusunun, Kıta Yunanistan Dimini ve

[292] Burçin Erdoğu, Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik…, s. 120- 121.; Burçin Erdoğu, Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da…, s. 3.
[293] Burçin Erdoğu, Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da…, s. 3.
[294] Burçin Erdoğu, 2010 Yılı Gökçeada..,, s.367.

Makedonya Sitagroi ve Stravpolis yerleşimlerinde, işleme atölyeleri tespit edilmiştir. Gökçeada'nın da buluntu yoğunluğundan dolayı böyle bir atölyeye sahip olabileceği düşünülmektedir.[295]

Uğurlu Zeytinlik Höyük yerleşiminin IV ve V yapı katları, Neolitik döneme tarihlenmektedir. Altı hektarlık bir alana yayılan IV yapı katı, en az dört alt tabaka içerir. Bu tabakaya ait bir ocak yapısı ve ocağın yanında tabana oyulmuş kutu şeklinde bir çukur bulunmuştur. Bu çukurun içinde, işlenmiş kemik parçaları ve bir adet cilalı taş keski ele geçmiştir. Bu döneme ait oldukça tahribat görmüş bir yapıya ait, yaklaşık 60 cm kalınlığında, yer yer korunmuş duvarlar ve yapının kuzeydoğu köşesinde büyük bir depolama kabı ele geçmiştir. Taban üzerinde çok sayıda kemik ve taş aletlerle birlikte, Einkorn buğdayı ve Kavuksuz arpa buğdayı kalıntıları bulunmuştur. Yine bu dönemin geç evresine ait bir yapının kemik aletlerin yanın sıra, mermerden bir topuz başı, deniz kabuğundan boncuklar, cilalı taş baltalar ve üst kısmı insan başı şeklinde yapılmış kemikten bir kanca bulunmuştur. Bu dönemin geç evresine tarihlenen başka bir yapıda ise, tavanı desteklediği düşünülen ahşap dikmelere ait, yaklaşık 80 cm çapında direk yerleri tespit edilmiştir. Yine bu yapının içerinde, biri mermerden olmak üzere iki adet figürin ele geçmiştir.[296]

Yerleşimin V. yapı evresine ait, iki alt yapı evresi tespit edilmiştir. İlk tabakada, 5x5 metre boyutlarında kuru duvar tekniğiyle inşa edilmiş, yaklaşık 70 cm kalınlığında duvarları olan bir yapı ele geçirilmiştir. Bu yapının içerisinde ocak, depolama alanı, platform gibi çeşitli mimari öğelerle birlikte, çeşitli kemik ve taş alet buluntularına rastlanılmıştır. Yerleşimin en eski tabakası olan ikinci evrede, şimdilik herhangi bir yapı kalıntısı ele geçmese de, açılan sondajda çok sayıda hayvan kemiği, taş ve kemikten yapılmış aletler ve hayvan kemiği parçaları ele geçmiştir. Üzerinde kesim izleri bulunan bu hayvan kemiklerinin, koyun, keçi, sığır ve domuz'a ait olduğu tespit edilmiştir.[297]

Yerleşimde, büyük ölçüde üretimi yapılan metai eşya, çanak çömlektir. El yapımı bu çanak çömlekler, yoğun olarak Troas bölgesiyle benzerlik gösterir. Yerleşimin II. evresinde ele geçen çanak çömlekler, benzerleri Kumtepe AI ve Beşik-Sivritepe yerleşiminde görülen mahmuzlu kap, açkı bezeme, sığ oluk bezeme, üçayaklı kaplardan

[295] Burçin Erdoğu, Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik…, s. 120.; Burçin Erdoğu, Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da…, s. 4.
[296] Burçin Erdoğu, Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da…, s. 5.
[297] Burçin Erdoğu, Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da…, s. 6.

oluşmaktadır. Ele geçen insan yüzlü bir kap, bu evre için oldukça üniktir. III evrede ise kap üretiminde belirgin değişiklikler gözlemlenir. Alacalı siyah ve gri renkli, dört ayaklı kulp tutamakları olan kaplar, kutu biçimli kaplar ve düğme biçimli tutamaklı, çoğu bezemeli kaplar ortaya çıkar. Spiral, meander, dama tahtası, baklava ve azda olsa haç motifleri, kabın yüzeyine yapılmıştır. III. evrede yerel özellikler ağır bassa da, Balkan kökenli Vinça ve Karanova III kültürüne ait kap parçaları da ele geçmiştir. Yerleşimin IV. evresine ait çanak çömlek, son derece özenli yapılmıştır. Siyah zemin üzerine kırmızı astarlı, ince kenarlı, parlak açıklı, genellikle 'S' profilli, kalın dudaklı kap formları yaygındır. Dikey kuplu kap formlarının yaygın olduğu bu dönemde, uzun tüp biçimli delikli tutamaklı kap biçimleri de görülmektedir. Bu kap formlarının benzerleri, İzmir'de ki, Ulucak IV ve Ilıpınar VIII tabakalarında gözlemlenir. Yerleşimin V. evre çanak çömlek çömleğinin neredeyse hepsi, kırmızı astarlıdır. Kuyu yüzeyli çanak çömlek, yok denecek kadar azdır. Buluntu topluluğunu, 'S' profilli çanaklar ve kâseler, dudakları üsten düzeltilmiş çömlekler, küçük yuvarlak tüp biçimli veya ay biçimli kaplar oluşturur. Bu kapların benzerlerine, Trakya'da, Hocaçeşme yerleşiminin eren tabakalarında, Doğu Marmara'da, Aktopraklık ve Menteşe gibi, aynı döneme tarihlenen yerleşimlerinde rastlanılmaktadır.[298]

Diğer buluntu topluluklarını, cilalı baltalar, kemik aletler ve insan biçimli figürünler oluşturur. Çoğu pişmiş topraktan yapılmış bu figürinler arasında iki adet mermer figürün vardır. Kemik aletler oldukça yaygındır ve b kemik aletleri bız ve spatular oluşturur. Geyik başından yapılma bir çekiç başı ise üniktir. Cilalı taş balta ve keski yapımında farklı taşlar kullanılmış, nefrit taşından yapılanların, olasılıkla Gelibolu Yarımadası'nda yer alan bir atölyeden gelmiş olabileceği tespit edilmiştir. Süs eşyaları içerisinde, mermerden ve Spondylus'tan yapılmış bilezikler, taş ve deniz kabuklarından boncuk ve kolye uçlarının çoğu yerel olarak üretilmiştir. Obsidyen, bal rengi çakmaktaşı, nefrit ve mermer anakaradan gelmiştir (Levha XXI.2).[299]

Yapılan radyokarbon sonuçlarına göre yerleşimde ilk iskân, MÖ. 6470 tarihinde başlamıştır. Doğu Ege adalarında saptanan en eski yerleşim olan Uğurlu Zeytinlik Höyük yerleşimi, Batı Anadolu İzmir Ulucak V, Hoca Çeşme IV, Barçın ve Menteşe höyüklerinin en erken tabakalarıyla çağdaştır. Bugünkü ulaşılan verilere göre yerleşimi, Kuzey Batı Anadolu'dan gelen ilk tarımcı bir topluluk kurmuştur. İlk evre çanak çömleği Marmara

[298] Burçin Erdoğu, Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik…, s. 120- 121.; Burçin Erdoğu, Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da…, s. 6- 7.
[299] Burçin Erdoğu, Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da…, s. 8- 9.

Bölgesi'ndeki yerleşimlerle büyük benzerlik gösterir. Tarım, hayvancılık ve balıkçılıkla geçinen topluluk, ele geçen buluntulardan anlaşıldığına göre, geniş çaplı bir ticaret ağına sahipti.[300]

Uğurlu Zeytinlik Höyük yerleşimi, Gordon Childe'nin kent kriterleriyle değerlendirildiğinde kent kavramı karşılanmamaktadır. Olasılıkla küçük bir köy konumundaki yerleşim, kendi kendine yetebilen bir ekonomiye sahipti ve ada yerleşimi olmasına rağmen çokta izole kalmayarak hiçte azımsanmayacak mesafelerde kültürel iletişme geçmişti.

Liverani'nin oluşturduğu şehir kriterlere göre ise yoğun bir nüfus ve aktif olarak bu nüfusun varlığı, mesleki uzmanlaşma gibi kriterler yerleşimde basit düzeyde karşılık bulurken, merkezi bir konum, savunma duvarı ve kamu binaları gibi kriterler, şu aşamada karşılanamamaktadır.

Kolb'un kriterlerine göre ise yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi, binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az 1000 kişi), nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, urban yaşam şekli ve belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması kriterinden hiç birini karşılamamaktadır.

Ufuk Esin'in kent kriterlerine göre 250x200m alanı kaplayan bu yerleşim boyut olarak küçük bir şehir olarak nitelendirilebilse de, 1 metrelik yüksekliğiyle Esin'in şehir kriterinin dışarısında kalır.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** 2009 yılından beri yürütülen kazılarda ve Gökçeada araştırmalarında yerleşimin uydusu olabilecek her hangi başka bir yerleşime ya da bulguya ulaşılamamıştır.

- **Ticaret:** Yerleşimde bulunan birçok buluntu uzak mesafeli ticarete işaret etmektedir. Özellikle Makedonya ve balkan kökenli deniz kabuklularının işlemesindeki büyük benzerlikler, geniş çaplı kültürel bir etkileşimi gösterir. Haliyle uzun mesafeli bir ticaretin varlığını kanıtlar niteliktedir.

[300] Burçin Erdoğu, Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da…, s. 9.

- **Nüfus yoğunluğu:** Nüfusu konusunda net bir bilgi vermek güçtür. Yaklaşık 200 metrelik çapıyla benzeri yerleşimler çağdaşlarına göre hayli büyük olsa da barındırdığı nüfusun sayısını net olarak belirlemek güçtür. Bintliff'in oluşturduğu tabloya (Bkz. Bintliff 2002: 160) göre yerleşim yaklaşık olarak 50.000 m²'lik (5 hektar) bir alanı kaplayan yerleşim bünyesinde en az 480 kişiyi barındırıyor olmalıydı. Fakat Bintliff'in oluşturduğu kuram sadece Bronz ve Demir Çağları kapsadığında dolayı, bu veriye dayanarak çıkarım yapmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çağdaşı yerleşimlere göre, boyutları hayli büyük olan yerleşim, nüfus olarak da boyutu ile paralel bir yoğunluk göstermiş olmalıydı.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimde şuana kadar bir yöneticinin varlığını gösteren herhangi bir yapı ya da statü buluntusu ele geçmemiştir.

- **Uzmanlaşma:** Tam gün çalışan uzmanlaşmış bir zanaattan söz etmek güçtür. Ele geçen buluntulardan anlaşıldığına göre, üretim basit işliklerde olmalıydı ve tam güne dayalı mesleki bir uzmanlaşma henüz yerleşimde varlık gösterememişti.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşimde, mimari olarak bir planlamayı gösteren herhangi bir yapı topluluğu ele geçmemiştir. Konutlar daha çok ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmişti.

Yerleşim Neolitik dönem için hiçte azımsanmayacak büyüklüğü ile son derece dikkat çekicidir. Yönetici ve kamuya ait bir göstergenin olmaması ve çevresinde bağlantılı yerleşimlerin henüz tespit edilmemiş olması, yerleşimin kendi kendine yetebilen büyük bir köy olduğu izlenimi vermektedir. Bu büyük köy uzak bölgelerle çeşitli kültürel ve metai bağlantılar kuruyor ve kendi yerel ürünleri üretiyordu.

1.2. Kalkolitik Dönem

Günümüzde yapılan araştırma ve kazılara bakıldığında Troas Bölgesi'nde, Kalkolitik dönemdeki kültürel ve siyasi gelişmeleri açıklayıcı nitelikte veriler elde edilememiştir. Bu belirsizlikteki en büyük etken, Troas Bölgesi'nde Neolitik dönemden itibaren tam olarak bir stratigrafi veren bir yerleşimin tespit edilememesi, dolayısıyla çalışma yürütülememesidir.

Troas Bölgesi'nde Kalkolitik dönemden Erken Bronz Çağı'na geçiş, Kuzey Ege arkeolojisinde birçok tartışmaya neden olmuştur. Troas Erken Tunç Çağı kültürlerinin kökenleri ile ilgili problemler, özellikle Bölge'nin Bronz öncesi kültürel gelenekleri ve

Troia en erken evresiyle kültürel bağlantılarda yoğunlaşır. Troas bu dönemlerde birbirinden ayrılmış, en az bin yıllık geleneksel iki farklı kültür ile tanımlanır. 5. bin yılın ilk yarısında Kumtepe A, Beşik- Sivritepe, Gülpınar olarak adlandırılan ve bu kültürleri temsil eden anlayış, 4. bin yılda Kumtepe BI kültürü ile geçici olarak gerileme yaşar. Troas Bölgesi'nde Kalkolitik dönemi kapsayan arkeolojik çalışmalar, 1930'lu yılarda Beşik-Sivritepe ve Kumtepe ile başlar. Daha sonra bu çalışmaları,1980'lerde Beşik-Sivritepe yerleşimlerinde yeniden başlanılan kazılar ve Gülpınar (Smintheion) kazıları takip eder. Radyokarbon ölçümleri, Kumtepe A yerleşimini MÖ. 4805'den 4370'e, Beşik- Sivritepe yerleşimini ise, MÖ.4870'le 4500 yılları arasına tarihlenen bir sürece tarihlendirmektedir. Bu haliyle Kumtepe A, Beşik- Sivritepe, Gülpınar, Orta Kalkolitik ve Geç Kalkolitik dönemin erken aşamalarına denk gelir. Son araştırmalar, Troas kıyısındaki Abydos, Çoşkuntepe, Larisa- Limantepe ve Alacalıgöl'de, bu kültürün izlerini gösterir. Batı Anadolu ve Ege adaları ilk yerleşimlerine ait ilk veriler belirgin değildir. 2004 yılından bu yana Gülpınar(Smintheion)'da yürütülen arkolojik kazı çalışmaları, 5. bin yıl Troas kıyı yerleşimlerinin görünümleriyle ilgili zengin veriler sunmuştur.[301]

Yerleşim şekillerindeki belirgin değişime rağmen, İlk Tunç Çağı erken aşamasında Kıyı Troas'ın birçok yerinde hâkim Troia I kültürünün kökleri, uzun bir zaman tartışma konusu olmuştur. Arkeolojik veriler açık bir şekilde göstermektedir ki, Troia I, Troas Kültürü içinde oluşmuştur. Tunç Çağı öncesi kültürel tabakalanması, mezarların kıyıya yapılması ve deniz seviyesindeki değişimlerden dolayı belirgin değildir.[302]

1.2.1. Kalkolitik Smintheion

Çanakkale İli, Ayvacık İlçesi, Gülpınar Beldesi sınırları içerisinde yer alan ve bugün Biga Yarımadası olarak tabir edilen, antik dönemde Troas Bölgesi'nin güney batı köşesinde yer alan Smintheion yerleşimi, 1980 yılından beri, Coşkun ÖZGÜNEL tarafından Ankara Üniversitesi bünyesinde arkeolojik olarak kazılmaktadır. 1981 yılında yürütülen kazı çalışmalarında, kutsal alanın yaklaşık 200 metre kuzeyinde, tesadüfî olarak Kalkolitik yerleşim bulunmuştur (Levha XXII. 1). Yapılan sondaj çalışmalarıyla ele geçen

[301] Turan Takaoğlu, Göksel Sazcı, Devrim Çalış-Sazcı, "Patterns of Troy I Period Settlements on the Coastal Troad." *Archaeological Conference, The Aegean Early Bronze Age: New Evidence, April 11th-14th,. Athens: Archaeological Institute of Aegean Studies*, Christos Doumas, A. Giannikouri, Ourania Kouka (eds.), 2008, s. 1- 3.
[302] Turan Takaoğlu, Patterns of Troy...,s. 1.

buluntuları inceleyen Jürgen SEEHER, bulunan yerleşim için, Kumtepe A ve Beşik-Sivritepe olarak nitelenen bir kültür kompleksinin varlığına işaret etmiştir.[303]

Seeher'in ortaya koyduğu bulgular, 1983-1987 yılları arasında Manfred Korfmann tarafından yürütülen Beşiktepe kazısı buluntularıyla desteklenmektedir. Yerleşim, kronolojik açıdan problemli olan Orta Kalkolitik dönem hakkında bilgi vermesi açısından son derece önemlidir. Makedonya ve Balkan kültürüne ait bazı unsurların, Kuzeybatı Anadolu'da görülmesi, bu dönemin en ilgi çekici özellikleri arasında sayılabilir. Bu dönemler sırasında, Balkanlar'dan Kuzeybatı Anadolu'ya doğru bir hareket olduğunu savunan bir görüşle birlikte, bu dönemde iki kültür arasında gelişkin bir kültür etkileşimi ve ticaretin varlığını savunan tezlerde bulunmaktadır.[304]

Prehistorik dönem Smintheion yerleşiminin, en az 0.5 hektarlık bir alanı kapladığı, yürütülen kazı ve sondaj çalışmalarıyla belirlenmiştir. Bölgede yer alan zengin bir su potansiyeli ve bereketli topraklar, burada yerleşimi çekici hale getirmiş olmalıydı. Yerleşilen alan düze yakın bir arazidir ve yalnızda doğu kısmında bir eğim bulunmaktadır. Prehistorik dönemde bu eğimli alanda küçük bir ırmak akıyor olmalıydı. Yerleşimde mimari öğeler genellikle Hellenistik ve Roma dönemine ait yapı temellerinin altında ele geçmiştir ve bu yüzden kısmen de olsa tahribata uğramıştır. Antik dönem kalıntılarının olmadığı alanlar alanlarda yürütülen kazı çalışmalarında, Prehistorik döneme ait konutlar ve depo olarak kullanıldığı düşünülen yapı öğeleri ortaya çıkartılmıştır (Levha XXII.2). Günümüze kadar yürütülen kazı çalışmalarında taş mimarinin ağırlık kazandığı, toprak zeminin yüzeyinden 50 cm ile 2 metre arasında dolguya sahip olan sadece bir kültür katmanı tespit edilebilmiştir. Genellikle kare veya dikdörtgen planlı odalardan oluşan konutların bir bölümü birbirine bitişik olarak inşa edilmiştir. Ele geçen mimari öğelerde genellikle yapı temellerine ait sadece bir taş sırası korunabilmiş olmakla birlikte, bazı yapılarda bu duvarlar 60 cm'ye kadar korunabilmiştir. Genellikle kare planlı konutların giriş kısmının karşısında ocak olduğu düşünülen mimari öğeler tespit edilmiştir. Bazı konutların iç kesimlerinde taş döşeli zeminden yükseltilen, günlük yaşamla ya da mutfakla alakalı olduğu düşünülen sekiler mevcuttur. Konutlara bitişik ya da yakın alanlarda, dar ve uzun olarak inşa edilen depolama alanları içersinde, yükseklikleri 60 ile 80 cm arasında

[303] J. Seeher, "Prähistorische Funde aus Gülpınar/Chryse", *Archaeogischer Anzeiger,* 1987, s. 533- 556.; A. Özdemir,"Tarih Öncesi Dönemlerde Ayvacık", *Ayvacık Değerleri Sempozyumu,* "29-30 Ağustos ", Çanakkale 2008, s. 59. ; Turan Takaoğlu , A.Özdemir "Smintheion Öncesi: Prehistorik Yerleşim" , *Smintheion Apollon Smintheus'un İzinde*, Ege Yayınları, İstanbul 2013, s. 15.
[304] Turan Takaoğlu, Smintheion Öncesi: Prehistorik..., s. 16.

değişen depolama ya da erzak kapları tespit edilmiştir. Bu depolama yapılarının birisinde üst üste dizilmiş 8 adet öğütme taşının bir arada ele geçmesi, yerleşimde tarımsal faaliyetlerin önemini göstermesi açısından dikkate değerdir. Konutların önündeki alanlarda ve çevreleyen dış mekânlarda çok sayıda çöp çukuru bulunmuştur. Genellikle üzeri bir taş sırasıyla kapatılan bu çukurlar, başlangıçta erzak depolamak için kullanılıyor olmalıydı (Levha XXII.2). [305]

Ele geçen buluntular arasında, günlük yaşamda kullanılan eşyaların yanı sıra, üretime dair bazı eşyalar da vardır. Deniz kabuklarından süs eşyası yapıma ilişkin aletler ve bu üretime yönelik artıkların ele geçmesi ve çok sayıda kemik alet bulunması yerleşimde çeşitli süs eşyası yapımı ve dokumacılığa dair bir ekonomik modelin varlığını desteklemektedir (Levha XXIII. 1).[306]

Çanak çömlek yapımında ileri bir seviyede olan Kalkolitik Smintheion halkı, genel olarak perdahlı grimsi-siyah veya grimsi-kahverengi, perdahlı, kazıma ve boya bezemeli kaplar üretmiştir. Ele geçen örneklerin büyük bir çoğunluğu, *"boynuz kulp"* şeklindedir. İyi perdahlanmış bu kaplarda, perdahlama için deniz kabuğu, çakmaktaşı ve çakıl taşlarından yapılmış aletler kullanılmıştır. Bölgede daha önce bilinmeyen, fakat yaygın olarak Ege adaları ve Kıta Yunanistan'da karşımıza çıkan boyama tekniğinin (çömleklerin omuz kısımları ve çanakların dış yüzeyi beyaz veya kırmızı boya kullanılarak üçgen ve zigzag motifler) ilk defa görülmesi önemlidir (Levha XXIII. 2).[307] Pişmiş topraktan yapılmış insan biçimli kapların parçaları, Kalkolitik Smintheion'da plastik sanatın ne boyutta olduğunu aktarması açısından son derece önemlidir. Bu heykelcikler arasında en ilginci, gözyaşları kazıma çizgiyle ifade edilen ve ağız kısmı işlenmemiş olarak ifade edilmiş olanıdır. Bu parça, bir ritüel olayla ilgili bir tasvir olabilir. Etnografik verilere bakarak, ağlayan insan konulu bu tür heykellerin, cenaze törenlerinde yas tutan insanları betimlediği düşünülmektedir (Levha XXIV.1).[308]

Kazılarda ele geçen seramik kap kaidelerin neredeyse tamamında, hasır örgü negatif izlerine rastlanılmıştır. Bu da yerleşim için, hasırcılık ve dokumanın ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca hasır dışında, bazı kaideler üzerinde yün dokuma izlerine de rastlanılmıştır. Bütün bu negatif izlerin kaideler üzerinde ele geçmesi, bu dönem

[305] Turan Takaoğlu, Smintheion Öncesi: Prehistorik..., s 17-19. Turan Takaoğlu, Smintheion Öncesi: Prehistorik..., s 16.
[306] Turan Takaoğlu, Smintheion Öncesi: Prehistorik..., s 25.
[307] Turan Takaoğlu, Smintheion Öncesi: Prehistorik..., s. 19-20.
[308] Turan Takaoğlu, Smintheion Öncesi: Prehistorik..., s. 20.

çömleklerinin, ilkel çark olarak hasıraltlıklar üzerinde şekillendirildiklerini düşündürmektedir (Levha XXIV. 2). Bunun yanı sıra dokumacılıkta kullanılan ağırşak, tezgâh ağırlıkları, makara gibi aletlerde ele geçen küçük buluntular arasındadır.[309] Bu küçük buluntu toplukları da, yerleşimde dokumacılığın yoğun olarak yapıldığı fikrini güçlendirmektedir.

Yürütülen kazılarda ele geçen buluntulardan anlaşıldığı üzere, Prehistorik Smintheion insanı, geçimini tarım, hayvancılık, avcılık, balıkçılık ile midye ve istiridye toplayıcılığı gibi faaliyetlerle sağlamaktaydı. Ele geçen buluntularda, öğütme taşı ve tahıl kalıntıların bulunması, tarım yaptıklarını büyük ölçüde destekler.[310] Bu buluntuların çokluğu (yaklaşık 600 adet) bu görüşe katkı sunar. Ayrıca yine buluntular arasında havan taşı ve havanelin olması, bitki ve baharat öğütmede çeşitli aletler kullanıldığını göstermekle birlikte, kullanılan bitki ve baharatlar, tarımsal faaliyetleri yapıldığını destekler niteliktedir. Yerleşimde bol miktarda evcil koyun, keçi ve inek kemiğinin ele geçmesi, hayvan besiciliği yaptıklarının da göstergesidir. Yerleşimde delikli süzgeç türü kapların bulunması, hayvanların sütünün, peynir yapımı gibi çeşitli ürünlerde kullanıldığını gösterir. Ele geçen hayvan kemiklerinin, çeşitli aletlerin yapımında kullanıldığını gösteren 150 adet buluntu da, yine dokumacılıkta yoğun olarak kullanılmıştır. Kazılarda çok sayıda yaban domuzu ve yaban keçisinin kemiklerinin bulunması, avcılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığının göstergesidir. Ayrıca midye ve istiridye toplayıcılığı ve balıkçılık yapıldığı da, bulunan ton balığı kemikleri ve deniz kabuklarıyla desteklenmektedir. Yerleşimde ele geçen köpek balığı dişi ve ton balığı kemikleri ve bunların yakalanmasında kullanıldığı düşünülen balık ağı ağırlıkları, dönemin balıkçılığının, ne aşamada olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Midye ve istiridye kabuklarının da çok yoğun bir şekilde ele geçmesi, gelişkin balıkçılık faaliyetleriyle birlikte, deniz ürünlerinin sığ sulardan toplanılması gibi bir alışkanlığın da devam ettiğini gösterir. Ayrıca tüketilen bu kabukluların, geriye kalan kabuklarının süs eşyası yapımında ve çanak çömlek yapımında raspa benzeri alet olarak kullanıldığı görülmektedir.[311]

---

[309] A. Özdemir, *Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) Yerleşiminde Hasırcılık Ve Dokumacılık,* Troia Vakfı Yayınları, Çanakkale 2013, s. 45.
[310] Turan Takaoğlu, Smintheion Öncesi: Prehistorik..., s. 24
[311] Çilem Yavşan, *Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) Kazıları Buluntusu Deniz Kabukları,* Troia Vakfı Yayınları, Çanakkale 2013, s. 21.

Yerleşimde, bölgeye ait olmayan, egzotik olarak nitelendirilebilecek yarı değerli taşlardan yapılmış nesneler bulunmuştur. Melos Adası ve Orta Anadolu, Göllüdağ Bölgesi'ne ait obsidyenler, arkeometrik çalışmalar sonucunda kesin olarak belirlenmiştir. Uzak menşeli bu tür aletlerin yerleşimde bunaması, gelişkin bir kara ve deniz ticaretinin varlığını destekler niteliktedir.[312] Ayrıca, bölgede bulunmayan altı adet mermer kap da, Batı Anadolu ve Ege adalarında, MÖ. 5. ve 4. binde yoğun olarak kullanılmıştır. Bu kapların, Akhisar civarındaki bir atölyede üretildiği düşünülmektedir. [313]

Yerleşmeyi, Childe'nin kent kriterleri doğrultusunda ele almak ve şehir kavramının oluşumunu bölge için değerlendirmek, bu dönem için erken olacaktır. Yerleşim küçük bir köy görünümü niteliğinde olduğu, Childe'nin kriterleriyle belirgindir.

Liverani'nin kent kriterlerine göre değerlendirildiğinde, yoğun bir nüfus ve aktif olarak bu nüfusun varlığı, mesleki uzmanlaşma gibi kriterler yerleşimde kısmen de olsa karşılık bulurken, merkezi yerleşim, savunma duvarı ve kamu binaları gibi yapılar, bulunan mevcut yapılar ve ele geçen buluntular incelendiğinde henüz karşımıza çıkmamıştır.

Kolb'a göre; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi, binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az bin kişi), nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, urban yaşam şekli, belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması kriterinden hiç birini şimdilik karşılamamaktadır.

Yine Ufuk Esine Göre Yerleşimin 0,5 hektar olması, şehir orak nitelendirilebilmesi için yeterli değildir. Köy olarak değerlendirilebilir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Şu ana kadar yürütülen çalışmalarda yerleşimle birebir bağlantılı herhangi yerleşim tespit edilememiştir.

- **Ticaret:** Yerleşimde Melos Adası ve Orta Anadolu'ya ait obsidyenler ele geçmiştir. Uzak menşeli bu tür aletlerin varlığı, yerleşimde ve bölgede gelişkin bir kara ve deniz ticaretinin yürütüldüğünü destekler niteliktedir

[312] Turan Takaoğlu, Smintheion Öncesi: Prehistorik..., s. 26.
[313] Turan Takaoğlu, Smintheion Öncesi: Prehistorik..., s. 27.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşim 0,5 hektarlık büyüklüğüyle Kalkolitik dönem için bir köy yerleşimine göre büyük olarak değerlendirilebilir. Nüfus konusunda net veriler olmasa da, Bintliff'in oluşturduğu yerleşimin boyutuna göre nüfus yoğunluğu tablosuna (bkz. Bintliff 2002: 160) göre bir değerlendirmeye gidilirse, hektar başına düşen nüfus yoğunluğu ortama 210 kişi olarak hesaplanırsa, bu yerleşimde ortama 100 kişilik bir popülasyondan söz edilebilir. Fakat bu tablonun Bronz ve Demir Çağı dönemlerini kapsadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimde yürütülen kazı çalışmalarında ele geçen buluntulardan ve mimari öğelerden anlaşıldığı üzere, herhangi bir yöneticiye ya da kamusal bir kullanıma ait yapılara ya da buluntulara şimdilik tespit edilememiştir.

- **Uzmanlaşma:** Deniz kabuklarından süs eşyası yapımı ve bu üretime yönelik artıklar ele geçmesi, çok sayıda kemik alet bulunması, yerleşimde çeşitli süs eşyası yapımı ve dokumacılığa dair bir ekonomik modelin varlığı görüşünü desteklemektedir. Fakat bu üretimin, tam güne dayalı bir meslek şeklinde olduğunu gösteren herhangi bir veri henüz bulunmamıştır.

- **Planlı bir kent görüntüsü:**

Yerleşimde yürütülen kazılarda ele geçen mimari öğeler incelendiğinde, planlı bir kent görüntüsüne ulaşmak mümkün değildir.

Kalkolitik Smintheion şehir kriterlerini karşılamasa da dönemine göre hiç de küçümsenmeyecek bir alana ve üretime sahipti. Merkezi yerleşim, yoğun bir nüfus, aktif olarak bu nüfusun varlığı ve mesleki uzmanlaşma kriterleri, yerleşimde kısmen de olsa karşılık bulurken, kamu yapılarının olmayışı ve yönetici bir sınıfın varlığına dair buluntuların henüz tespit edilmemiş olması, yerleşimi şehir olarak nitelendiremeyeceğimiz sonucunu doğurmaktadır. Kalkolitik Gülpınar yerleşimini, oluşturduğumuz kent kriterleri açısında ele almak ve kent kavramının oluşumunu bölge için değerlendirmek, bu dönem için erken olacaktır. Yerleşim, tarım ve hayvancılık gibi etkinliklerin yanına, olasılıkla bölgeye kendi yerel mallarını pazarlayan, küçük bir köy görünümü niteliğindedir.

1.2.2. Kumtepe A

Troia'nın 5 km kuzey batısında yer alan Kumtepe Höyüğü, Çanakkale Boğazı'nın güneyinde 2 km içeride, Karamenderes Nehri'nin kollarının 50 m batısında, kuzey-güney

istikametinde, 7- 8 m yüksekliğinde ve en az 80x100 metrelik boyutuyla yayvan, küçük bir tepedir. 1934 yılında Troia kazıları sırasında Carl Blegen tarafından keşfedilen höyük, Troas Bölgesi'nde sistemik olarak kazısı yapılan, en eski yerleşimlerden birisidir.[314] Yapılan kazı ve araştırmalar, buradaki yerleşimin Kumtepe A ve B evresini, MÖ. 3000 yılından öncesine tarihlenmektedir (Levha XXV.1).[315]

1934 yılında Carl Blegen tarafından, Troia kazıları sırasında keşfedilen yerleşim, İkinci Dönem Troia Kazıları (1932- 1938) sırasında Jerome Sperling ve Hamit Zübeyr Koşay tarafından, 1934 yılının Mayıs ayında kazılmıştır. On gün süren ve daha çok sondaj niteliğinde olan kazılar sonucunda höyüğün, biri kuzeybatıdaki eğim üzerinde olmak üzere kuzeyinde, beş adet açma açılmıştır. Ele geçen buluntuları inceleyen Sperling, Kumtepe dönemsel olarak Kumtepe I ve II olarak numaralandırmıştır.[316] Yüzeye yakın olan Kumtepe II döneminin de, Troia V dönemiyle benzer buluntular ele geçmiştir. 1964 yılında Louise Taft Semple tarafından hazırlanan ve 1976 yılında yayımlanan stratigrafiye göre ise üç ana ve dört alt evre olmak üzere toplam yedi evre oluşturulmuştur. R açmasından elde edilen bu verile göre, Kumtepe Periyotları IA, IB, IC ve alt periyotlar, IAI- IA2, IB1- IB4, IC1-IC2 şeklinde oluşturulmuştur.[317] Bu evrelerden Kumtepe IC, Troia I dönemi ile çağdaş malzeme vermiştir. Kumtepe IA ve IB ise, Troia öncesi kültürlere olarak tanımlanmakta ve Kumtepe IA'nın başlangıç tarihi olarak, MÖ. 4. bin yılın sonu verilmektedir.[318] Uzun bir zamanda oluşturulan ve höyüğün çevresi ile olan etkileşimini de veren bu çalışma, sadece beş açma açıldığı için mimari dokuyu anlamamız açısından son derece yetersizdir.

1992 yılında höyüğün üzerinde bulunduğu arazi üzerindeki alanın, sahibi tarafından tarla açılmak üzere greyderle düzeltildiği ihbarı üzerine, Çanakkale Müzesi ile birlikte Troia kazı ekibi tarafından, höyüğün gördüğü zararı belgelemek üzere, 1993 yılında ikinci dönem kazıları başlamıştır. Yürütülen çalışmalarda, Höyük'ten 60 römork taş çıkartılmış olduğu ve alan düzleştirilerek 1 ile 2,30 metre arasında bir tahribata neden olunduğu tespit edilmiştir.[319] Bu aşamadan sonra Höyük, 1994 yılında birinci derece sit alanı ilan edilerek, koruma altına alınmıştır. Troia kazı başkanı Manfred Korfmann başkanlığında, 1995 yılına

---

[314] J. Sperling, "Kumtepe in the Troad: Trial Excavation 1934 in Hesperia", *The Journal of the American School of Classical Studies at Athens,* Vol. 45, No. 4 (Oct.- Dec.), 1976, s. 305.
[315] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 284.
[316] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 284.
[317] J. Sperling, Kumtepe in the..., s. 308.
[318] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 285.
[319] M. Korfmann, Çiğdem Girgin, Çiğdem Morçöl, Sinan Kılıç. "Kumtepe 1993, Bericht Über Die Rettungsgrabung Report On The Rescue Excavation" *Studia Troica Band:5*, Verlag Philipp Von Zabern. Mainz Am Rhein, 1995, s. 246- 247.

kadar devam eden kazılarda, Kumtepe B ve C tabakalarının neredeyse tamamen tahrip olduğu gözlemlenmiş, bu tahribattan dolayı, doğrudan B tabakası kazılmaya başlanmış ve bu tabakanın altında Kumtepe A tabakasına ulaşılmıştır.[320]

1990'larda Kumtepe'nin yeniden kazılması A ve B katmanlarının arasındaki bağlantıların yeniden daha iyi tanımlanması için yardımcı olmuştur.[321] Yeni dönem kazılarından tarihleme ile ilgili sorun çözümlenmiştir. Ele geçen buluntular incelendiğinde daha önce tespit edilen, Kumtepe A ve B arasında birkaç yüz yıl süren bir boşluk olduğu tezi netlik kazanmıştır.[322] Bu çok önemlidir, çünkü uzun bir dönem arkeoloji literatüründe A ve B, üst üste iki evre olarak düşünülmüştü. En eski evre olan Kumtepe A'nın tarihi, MÖ. 3300'lerden, MÖ. 6. bin yılsonu 5. bin yılın başlarına çekilmiştir. Kumtepe A'daki açkı bezemeli seramik kapların radyokarbon ölçümleri, MÖ. 4800- 4500 tarihlerini vermektedir.[323] Böylece tespit edilen en erken yerleşim, yaklaşık 1500 yıl geriye gitmiştir. Kumtepe B ise, MÖ. 4. Bin yıl ortalarına tarihlendirilmektedir. Kumtepe C evresi ise, Troia I dönemine çağdaş eserler verdiği tespit edilerek, zamansal bir değişime gidilmemiştir.[324]

Yeni dönem kazılarından ele geçen buluntular incelendiğinde, Kumtepe A yerleşiminin başlangıcı, MÖ. 6. bin yılsonu, 5. bin yıl başına tarihlendirilerek daha önce yapılan kronolojik hata giderilmiştir.[325]

Kumtepe yerleşiminin erken dönem insanlarının yerleşimi tercih etmelerindeki en büyük etken, arazinin doğal avantajları olmalıydı. Tarım yapmak için oldukça elverişli alüvyonlu toprağı, su ihtiyacını karşılayacak Skanmender Nehri ve arazinin düz oluşu, denizden temin edebilecekleri yiyecekler ve hayvancılık yapabilecekleri bol otlak alanları, bu araziyi yerleşim için eşsiz kılmış olmalıydı.[326]

Ege Kronolojisine göre, Kumtepe A yerleşimi Geç Kalkolitik boyunca devam etmiş, Troas Bölgesi'ndeki en eski Kalkolitik dönem yerleşimidir. Üç alt evreye ayrılan Kumtepe A yerleşimi, buluntu açsından Troas Bölgesi'ndeki Kalkolitik Gülpınar, Beşik- Sivritepe, Alacalıgöl ve Bozköy- Hanaytepe Kalkolitik dönem yerleşimleriyle büyük ölçüde

---

[320] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 285.
[321] Turan Takaoğlu, Patterns of Troy..., s 3.
[322] U. Gabriel, "Die ersten Menschlichen Spuren in der Umgebung Troias", *in Troia Traum und Wirklichkeit, Catalogue of the Exhibition*, Stuttgart 2001, s. 343.
[323] Korrmann 1993. 329.
[324] U. Gabriel, Die ersten Menschlichen…, s. 343.; G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 285.
[325] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 284- 285.
[326] J. Sperling, Kumtepe in the..., s. 350.

benzerlik gösterir (Levha XXV.2). Bu üç yerleşimden önce kurulduğu düşünülen bu Kalkolitik köy, deniz kenarında yer almaktadır ve ekonomisi büyük ölçüde denizle alakalıdır. Kumtepe A yerleşmesinde denizin etkisini, çok sayıda ele geçen deniz kabuklarından anlamak mümkündür. Çok sayıda midye kabuğu ve istiridyenin yanı sıra av hayvanlarının tüketildiği yerleşimde, sığır ve koyun kemikleri çok sayıda bulunsa da, keçi ve domuzda evcilleştirilmiş olduğu düşünülmektedir. Yine yapılan araştırmalar sonucunda, yerleşimde yabani incir, kabuklu yemiş ve mercimeğin tüketildiği anlaşılmıştır.[327]

Kumtepe A yerleşiminde, Balkanlar ve Ege dünyasının bilinen özelliklerini bir arada görmek mümkündür. Yerleşim, özellikle Troas Bölgesi'nde yer alan Beşik- Sivritepe, Kalkolitik Gülpınar, Alacalıgöl yerleşimleriyle büyük paralellikler gösterir. Bu benzerlik, seramik buluntu topluklarında daha bir belirgindir. Oluk bezeme mahmuzlu kulplar, pencere ayaklar ve kapların altındaki hasır izleri, yerleşimlerde neredeyse aynıdır. Bu benzerlik, Güney Balkanlarda ve Makedonya Paradimi I/II, Dikilitaş I, Sitagroi I/II, Karanovo III/IV, Veselinovo, Vinca A/B kültürlerine kadar, geniş bir yayılım alanında saptanmıştır. Yerleşimde bulunan ağız kenarı delikli kevgir biçimli kaplar ve bu kaplar üzerindeki açkı bezeme Ege Bölgesi'nde ki Tigani ve Emporio yerleşimleriyle benzerdir.[328]

Kumtepe A yerleşimi, Gordon Childenin şehir kriterleriyle incelendiğinde kriterlerin nedeyse tamamı tespit edilememiştir.

Liverani'nin kriterlerine göre, savunma duvarı ve kamu binaları gibi yapılar, merkezi yerleşim, yoğun bir nüfus ve aktif olarak bu nüfusun varlığı, mesleki uzmanlaşma gibi kriterler, bulunan mevcut yapılar ve buluntu toplulukları incelendiğinde karşılığını net olarak bulamamıştır. Liverani'ye göre de yerleşim şehir olmaktan uzaktır.

Kolb'a göre; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi, binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az 1000 kişi), nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, urban yaşam şekli, belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması kriterinden hiçbir birisi, yerleşimde karşılığını bulamamıştır.

[327] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 285.
[328] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 288.

Yine Ufuk Esin'e göre, yerleşimin boyutları açısından ele alındığında Kumtepe A yerleşimi, 80x 100 metrelik boyutuyla, şehir olarak nitelendirilemez. Büyük bir köy olarak değerlendirilebilir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Kumtepe A yerleşiminde şu ana kadar yürütülen çalışmalarda, yerleşimle bağlantılı herhangi başka bir yerleşim net olarak tespit edilememiştir. Fakat bölgedeki çağdaş Kalkolitik Gülpınar, Beşik- Sivritepe, Alacalıgöl ve Bozköy-Hanaytepe yerleşimleriyle olan buluntu topluluklarındaki benzerlikler, kültürel anlamda bir etkileşim olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Fakat bu yerleşimlerin, merkez-uydu sisteminden çok komşu yerleşimler oldukları daha akla yatkındır.

- **Ticaret:** Yerleşim, yakın çevresiyle ve Balkanlarla yoğun bir etkileşim içerisindeydi ve bu etkileşim ticarete de yansımış olmalıydı.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşim boyutları açısından ele alındığında aktif ve yoğun bir nüfusu barındırdığı söylenemez. 80x100 metre boyutlarında olan yerleşimde nüfusun boyutunu, net olarak tespit etmek zordur. Bintliff'in oluşturduğu, Tunç ve Demir Çağlar'a ait olan yerleşimin boyutuna göre, nüfusun yoğunluğunu tespit ettiği tablosundan (bkz. Bintliff 2002: 160) elde edilebilecek verilere göre, yerleşim yaklaşık olarak 1 hektarlık boyutu ile ortama 210 kişilik bir nüfusa sahipti. Bu verilerin, Kalkolitik dönem için dikkate alınamayacağı, fakat bu dönem için yinede yakın rakamları verebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimde, herhangi bir yöneticiye ya da kamusal bir kullanıma ait yapılar ya da buluntular yürütülen arkeolojik kazı ve araştırmalar sonucunda tespit edilememiştir.

- **Uzmanlaşma:** Yerleşimde seramik ve tarım dışında bir uzmanlaşmaya gidildiğine dair net kanıtlar yoktur. Üretim olasılıkla ev içerisindeki basit işliklerde yapılmıştır.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşim planlı bir kent görümü sunmamaktadır.

Kumtepe A yerleşimi oluşturulan kriterlere göre, çeşitli uzak bağlantıları saptansa da henüz şehir görünümünden uzaktır ve büyük bir köy görümümdedir.

1.2.3. Beşik- Sivritepe

Troia'nın yaklaşık 8 km güneybatısında, Beşik- Yassıtepe yerleşiminin 500 kuzey doğusunda, Yeniköy'ün yaklaşık 2 km güney-güneybatısında, Beşik Burnu'nun kuzeydoğusunda, sivri biçimli bir tepe olan Beşik Sivritepe, Helenistik döneme ait bir tümülüsün altında yer alır (Levha XXVI.1**)**. İlk kez H. Schleimann tarafından, 1879 yılında incelenmiş, daha sonra 1980 yıllarda Korfmann'ın, Beşik Yassıtepe araştırmaları sırasında tekrar bir incelmeye tabi olmuş, 1998 ve 1999 yıllarında Çanakkale Arkeoloji Müzesi ile birlikte, Troia kazılarına paralel olarak Troia kazı ekibiyle arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda Höyüğün, Hellenistik dönemde inşa edilen bir kenotaf ya da tümülüs tarafından tahrip edildiği, Prehistorik yerleşimin toprağının bu yapının yapımında kullanıldığı anlaşılmıştır.[329] 1986 da yürütülen araştırmalarda, bu anıtın, yakınında yer alan Arkaik dönem yerleşimi Achilleion'dan dolayı Achilleus adına yapılmış olabileceği düşünülmüştür.[330]

Höyük üzerinde, önceki dönem çalışmalarının incelenmesinden dolayı ortaya çıkan genel kanı, Beşik Sivritepe ve Kumtepe A yerleşiminin aynı dönemde kurulduğu yönündeydi.[331] Fakat daha sonra yapılan radyokarbon ölçümleri sonucunda, yerleşimin önce Kumtepe'de kurulduğu, Kumtepe A'daki yerleşimin son bulmasının hemen ardından Beşik-Sivritepe'de bir yerleşim kurulduğu anlaşılmıştır. Büyük bir ihtimalle Kumtepe A insanları, bilinmeyen bir nedenle yerleşimlerini terk etmiş ve Beşik-Sivritepe yerleşimini kurmuş olmalıydı.[332] Radyokarbon tarihleri, Beşik Sivritepe yerleşiminin için MÖ.4870'den 4500 yılları arasına tarihlenen bir dönemde yerleşilmiş olabileceğini göstermektedir. Son araştırmalar Troas kıyısındaki Abydos, Larisa- Limantepe ve Alacalıgöl'de, bu kültürün izlerini gösterir. Kumtepe A/ Beşik- Sivritepe/ Gülpınar yerleşimlerinin Orta Kalkolitik ve Geç Kalkolitik dönemin erken aşamaları ve bu dönemin Batı Anadolu ve Ege adaları ilk yerleşimlerine ait veriler belirgin değildir.[333]

Yerleşimde mimari buluntu olarak nitelenebilecek her hangi bir yapı çok az ele geçmiştir (Levha XXVI.2). Buluntular aynen Kumtepe A yerleşimi gibi, Kuzey Anadolu

---

[329] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 286.
[330] M. Korfmann, "1987 Yılı Beşik- Sivritepe, Beşik- Koyu ve Troia Çalışmaları", *X. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt I, Ankara 1989, s. 323-324.
[331] M. Korfmann, 1987 Yılı Beşik.., s. 323.
[332] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 287.
[333] Turan Takaoğlu, Patterns of Troy..., s . 3.

Ege bölgesinin Prehistorik kronolojisinin çıkartılmasında önemli bir referans kaynağıdır.[334] Mimari elemanların neredeyse yok denecek kadar az olmasına karşın, seramik buluntusu oldukça yoğundur. Açkılama tekniğiyle yapılan bezemeli kaplar oldukça fazladır. Bunun yanı sıra oluk bezeme, bantlar halinde parmak baskı bezemeli ya da çizi bezemeli kaplarda yoğun olarak görülür. Kutu biçimli kaplara ait olduğu düşünülen bezeli ayaklar ve mahmuzlu kulp denilen çıkıntılı kulplar ve pencereler açılmış içi boş kapın ayak parçaları da ele geçen seramik parçaları arasındadır. Kevgir olduğu düşünülen bazı seramik kapların ya tüm gövdesi deliklidir ya da delikler ağız boyunca uygulanmıştır.[335] Bu örnekler, Trakya- Marmara Bölgesi, Makedonya yöresine özgü seramikleri andırmaktadır. Yugoslavya ve Bulgaristan'da etkin Karanova III / IV, Veselinovo ve Vinça A/ B kültürleriyle benzerlikleri vardır.[336] Bazı kapların altında hasır izlerine rastlanır. Benzer hasır izlerine, Alacalıgöl ve Neolitik Gülpınar yerleşimlerinde rastlamak mümkündür. Kumtepe A yerleşiminde ele geçen Mermer kaplar burada da ele geçmiştir.[337]

Küçük buluntu olarak, mermerden yapılma bir Kiliya Figürini parçası, taş ve kemik aletlerle birlikte, yeşil taştan yapılma, boynuz şeklinde bir kabzası olan, bir el baltası ele geçmiştir.[338]Yığınlar halinde bulunan midye kabukları, deniz ürünlerinin yoğun bir şekilde tüketildiğini göstermektedir. Yapılan kemik analizleri sonucunda, domuz, sığır, keçi ve koyunun evcil hayvan olarak beslenildiği düşünülmektedir.[339]

Beşik Sivritepe yerleşimi Gordon Childe'nin kent kriterleriyle değerlendirildiğinde kent kavramı karşılanmamaktadır. Küçük bir köy görünümündeki bu yerleşme yoğun bir tahribata uğramıştır.

Liverani'ye göre ise merkezi yerleşim, yoğun bir nüfus ve aktif olarak bu nüfusun varlığı, mesleki uzmanlaşma, savunma duvarı ve kamu binaları gibi kriterler, yerleşimin yoğun tahribata uğradığı için tam olarak bilinememektedir. Ama ele geçen buluntulardan anlaşıldığı üzere, yerleşim Liverani'nin şehir kriterlerini karşılamamaktadır.

Kolb'a göre; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi, binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az bin kişi), nüfus yoğunluğuna bağlı

---

[334] U. Gabriel, "Troia Çevresinde İlk İnsan İzleri, Kumtepe ve Beşiktepe-Sivritepe Kazı Sonuçları", *Troia; Düş ve Gerçek*, Troia Vakfı yayınları, 2002, s. 201.
[335] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 287.
[336] U. Gabriel, Die ersten Menschlichen…, s. 343.
[337] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 287.
[338] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 287.
[339] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 287.

olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, urban yaşam şekli, belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması kriterlerinden hiç biri yerleşim üzerinde yoğun tahribat olduğu için tam olarak tespit edilememektedir. Fakat Ufuk Esin'in kent kriterlerine göre, yoğun tahribattan dolayı yerleşimin boyutları tam olarak tespit edilemediğinden bir değerlendirme yapılamaz.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim ve çevresinde yürütülen araştırmalarda, yerleşimin birebir bağlantılı olduğu herhangi bir yerleşim yeri ya da yapılaşma kesin olarak tespit edilememiş olsa da Abydos, Larisa- Limantepe ve Alacalıgöl gibi çağdaş yerleşimlerle kültürel ve ticari ilişkiler kuruduğu, ele geçen buluntularla tespit edilmiştir. Fakat bu kültürel birlikteliğin, merkez-uydu gibi bir sistem şeklide olup olmadığı belirgin değildir. Dönemin yerleşimleri ve sistemleri düşünüldüğünde böyle bir yapılanmanın henüz oluşamayacağı düşünülebilir.

- **Ticaret:** Yerleşim, çevresindeki aynı dönem yerleşimlerle ve Balkanlara kadar uzanan bir mesafede, kültürel ve ticari iletişim içerisinde olduğunu, Karanova III / IV, Veselinovo ve Vinça A/ B benzeri buluntuların varlığından anlamak mümkündür.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşimde meydana gelen yoğun tahribattan dolayı nüfus yoğunluğunu belirlemek ve net bir çıkarım yapmak şuan için mümkün görünmemektedir.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Helenistik dönemdeki yoğun tahribat, mimari öğelerin neredeyse tamamı yok etmiştir. Kamusal kullanımı ya da yönetici sınıfın varlığını gösteren bir bulutu topluluğu da yürütülen çalışmalar sırasında ele geçmemiştir.

- **Uzmanlaşma:** Seramik dışında uzmanlaşmayı gösteren her hangi bir buluntu topluluğu ele geçmemiştir. Bu seramiklerinde tam güne dayalı bir mesleki uzmanlaşma ile yapılıp yapılmadığı belirgin değildir.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yoğun tahribat yerleşimin planı hakkında bilgi edinmemizi ve kentin bir planının çıkartılmasını imkânsız kılmaktadır.

Beşik Sivritepe Höyüğü, uğradığı yoğun tahribat yüzünden şehir kavramını değerlendirebileceğimiz mimari öğeler, ne yazık ki günümüze kadar ulaşamamıştır. Bölgedeki diğer Kalkolitik yerleşimlerle karşılaştırıldığında, bu yerleşimde gerek höyüğün

boyutları, gerekse ele geçen buluntu toplulukları dikkate alındığında yerleşimin küçük bir köy nitelinde düşünülmesi daha olasıdır.

1.2.4. Alacalıgöl

Troia'nın yaklaşık 4 km batısında, Kumtepe yerleşiminin kuş uçumu 3 km kuzeyinde yer alan yerleşim, İlhan Kayan tarafından, tesadüf eseri bulunmuştur.[340] Troia Tunç Çağı limanını bulmak amacıyla 2003 yılında araştırmalar yapan Kayan, Kesik Ovası alanında birçok sondaj yapmıştır. Kayan, Ege Denizi ve Kesik Mevkii'nin birleştiği alanın yaklaşık 1 km doğusunda 5. bin yıla ait Anadolu terminolojisinde Orta Kalkolitik, Ege terminolojisinde Geç Kalkolitik döneme tarihlenen bir yerleşim olan Alacalıgöl'ü keşfetmiştir. Yerleşim, Menderes Çayı (Skamander) yanında, o dönemde haliç olan alanın kıyısında konumlanmıştı (Levha XXVII.1).[341] Alacalıgöl, mevsimsel bataklıkların hâkim olduğu ve yağışlı mevsimlerde yükselen suların özellikle ovanın güneybatı köşesinde geçici bir göl oluşturduğu alanda konumlanmıştır. Yaz aylarında bu alanda toprak, farklı renkli bitkilerle benekli bir görünüme sahip olur. Bu benekli görüntüden dolayı yöre halkı bölgeye alacalı göl ya da benekli göl gibi isimler vermiştir. Bu esinlenmeden dolayı yerleşimin ismi de Alacalıgöl olarak belirlenmiştir.[342]

19. yy'dan beri yürütülen arkeolojik çalışmalarla paralel olarak yürütülen Jeolojik ve jeomorfolojik çalışmalar, Troas Bölge'sinin anlaşılması için son derece önemlidir. Sistematik ve modern jeomorfolojik çalışmalar, 1980'lerde Beşik Yassıtepe ve Beşik-Sivritepe'de yürütülen kazılarla birlikte başladı. İlhan Kayan'ın, 1988 yılından beri Troia kazıların bir parçası olarak başlattığı jeomorfolojik araştırmalar her yıl devam etmiştir. 2003 yılında Alacalıgöl yerleşimin keşfinden sonra yerleşim ve çevresinde yoğun çalışmalar yürütülmüş, yamaç yüzeyinde çeşitli buluntular ele geçmiştir. Genel olarak yaklaşık bir hektarlık alanı kapladığı düşünülen yerleşim, alüvyon dolgu tabakasıyla kaplıdır. Parlak boyalı kil kaplar ve yapılar yüzeyde belirgindir. Yüzey buluntuları ve sondajlardan anlaşıldığı üzere, kültürel katmanlar, yamacın denize doğru olan kısmanda şiddetli tahribata uğramıştır. Tarımsal faaliyetler sırasında da pulluklarla bu yoğun tahribat devam etmiştir. Buluntulara ve bir çiftçinin açıklamasına dayanarak, yaklaşık 70 cm'lik taş

[340] İ. Kayan, "Kesik Plain and Alacalıgöl Mound: An asessment of the paleogeography around Troia (Die Kesik-Ebene und der Hügel von Alacalıgöl: eine Beurteilung der Paleogeographie um Troia)", *Studia Troica. Band 18,* p.. Philipp von Zabern. Mainz am Rhein, Germany 2009, s. 106.
[341] U. Gabriel, R. Aslan, S. W. Blum "Alacalıgöl: Eine neu entdeckte Siedlung des 5. Jahrtausends V. Chr. in der Troas", *Studia Troica 14,* 2004 s. 121.
[342] İ. Kayan, Kesik Plain and…, s. 106.

ve seramik buluntu içeren bir toprak kalıntısı, çiftçilik faaliyetleri sırasında tıraşlanarak tahribata uğradığı anlaşılmıştır. Bunca tahribata rağmen ele geçen yüzey buluntuları ve yapılan sondajlardan anlaşıldığı üzere, yerleşimin altta kalan tabakaları, tespit edilen dönemde hala sağlam durumdaydı.[343]

Höyük ilk tespit edildiğinde, Troia'nın Limanı olabileceği düşünüldüğü için oldukça merak uyandırmıştı. Bunda, mevcut ovanın, daha önce bir Haliç konumunda olması ve bu yerleşimin ovanın hemen yanında konumlanması etkili olmuştur. Fakat ele geçen buluntu toplulukları incelendiğinde, yerleşimin Troia'dan çok daha eski tabakaları içermiş olduğu anlaşılmıştır.[344] Alacalıgöl ile birlikte, Troia öncesine ya da erken dönemlerine tarihlenen yerleşim sayısı en az dörde çıkmış ve Troia öncesi yerleşimlerin sayısında önemli bir zenginleşme sağlanmıştır.

Henüz kazısı yapılmayan yerleşimin buluntu topluğu yapılan sondajlar ve yüzey buluntularıyla sınırlıdır. Ürün yelpazesi, karakterize ve basittir, bazı kaplarda kenar biçimleri ve bükülmeler çok ince bir işçilikle ve oldukça farklı bir teknikle yapılmıştır. Kapların hamurları, ince mineral katkılı ve düzgündür. Özellikle kulp kenarlarındaki bükme, Troia I ve Kumtepe C literatüründen, *'antisplashirim'* isimli Erken Tunç Çağı kâselerini hatırlatır. Bu yüzden ilk tespit edildiğinde, Erken Tunç Çağı'na tarihlendirebileceği düşünülen Höyük, daha sonra Beşik-Sivritepe'de gelen buluntu topluluğuyla karşılaştırınca daha kesin bir tarihlendirmeye gidilmiştir. Beşik- Sivritepe stili (ince mineral ve organik katkılı gri yüzeyli) bükme kenarlı kuplardan oluşan benzer kapları Alacalıgöl'de de görmek mümkündür. Yine Beşik- Sivritepe'den tanıdığımız oluk bezeme, bantlar halinde parmak baskı bezeme ve çizi bezeme, kaplar üzerinde yoğun olarak görülmektedir. Tunnel kulplu ve göbekli kâseler gibi değişik kap biçimleriyle birlikte, basit ve yuvarlak, iç kenarları koyulaştırılmış, kuplu iki adet kâse ve daha büyük, sivri uçlu, çekme kenarlı birçok kap ele geçmiştir. Bunun yanında, ağız kenarı altından delikli olan kaplar kısmen görülür. Bu tutamaklar ve parçalar, çukur benzeri, genellikle Ege Bölgesi'nden tanıdığımız daha küçük ve organik malzemeden yapılmış, ağız kenarı altından delikli olan kaplarla benzerdir. Yine Beşik- Sivritepe ve Kumtepe A dönemlerinden aşina olduğumuz boyunlu kaplar, gövdesinde şeritler ve plastik dekorasyon olan kaplar Alacalıgöl'de karşımıza çıkar. Bazı kapların altında hasır izlerine rastlanır

[343] U. Gabriel, Alacalıgöl: Eine neu…, s. 121- 124.
[344] İ. Kayan, Kesik Plain and…, s. 106.-108.

(Levha XXVII.2).[345] Bu hazır izli kapların benzerlini, Beşik-Sivritepe ve Prehistorik Gülpınar yerleşimlerinde görmek mümkündür. Bu tipik formlara ek olarak, Alacalıgöl'ün bazı buluntuları, yerleşme için üniktir ve yüzey araştırmaları sonucunda bulunmuştur. Bu kap türü, Kumtepe A yerleşiminde oldukça yaygın olarak görülen üçgen tutamaklı kapların benzeridir. Ayrıca iyi korunmuş bir durumda olan, ince, ustaca yapılmış obsidyen parçaları ele geçmiştir. Alacalıgöl kap literatürü, büyük ölçüde Beşik- Sivritepe ile özdeştir.[346]

Ele geçen buluntulardan anlaşıldığı üzere, genel olarak yerleşimde, Beşik-Sivritepe kap literatürü hâkim gibi görülmektedir. Benzer ya da çeşitli değişikliklere uğramış kap biçimleri yaygındır. Yerleşimin niteliğinin tam olarak kavranabilmesi için çevresindeki yerleşimlerde yürütülen arkeolojik araştırma ve kazıların bir artış göstermesi gerekmektedir. Yerleşim ve etrafında yürütülecek çalışmalarla bu dönemi ve yerleşimi tam olarak anlamak mümkün olacaktır. Alacalıgöl ile çağdaş olan ve Ege'nin doğusunda yer alan Tigani ve Emporio yerleşimleri, yerleşimle benzer buluntular vermektedir. Ayrıca Doğu Makedonya'daki Sitagroi, Dikli Tash ve Pardimi yerleşimlerinin yanı sıra daha yıkında yer alan Trakya'daki Karanova, Aşağıpınar ve Hoca Çeşme buluntu literatürüyle benzerlikler görülmektedir. Belirlenen bu benzerliklere rağmen yine de Erken Anadolu-Balkan ve Anadolu- Ege etkileşiminin anlamak için yıllardır yürütülen çalışmalar henüz oldukça yenidir. Bu çerçevede, Troas konum itibariyle hem Balkanlar hem de Ege'den gelen etkilere oldukça açık bir konumdadır. Bu etkileşim, artan arkeolojik kazı ve araştırmalarla birlikte daha iyi anlaşılacaktır.[347]

Benzerlerinin yanı sıra Alacalıgöl Kalkolitik dönem buluntuları, Kalkolitik dönem içerisinde tam bilinmeyen bir dönemi kapsamaktadır. Bölgede, Alacalıgöl ile beraber Çardak Altı, Bozköy Hanaytepe ve Işıldaktepe Altı yerleşimlerinde yürütülecek olan kazı ve araştırmalarla Kalkolitik dönemle ilgili verilerin bir nebze olsa da tamamlanabileceği düşünülmektedir. Höyüğün sadece yakın çevresi ile kültürel ve metai bir ilişki içerisinde bulunmadığı, geniş bir hinterlanda sahip olduğu, yukarıda anlatıldığı gibi aşikârdır. Özellikle, Ege Gübre ve Yeşilova yerleşimlerinde ele geçen seramik örneklerinin Alacagöl ile benzerliği, bölgeler arası etkileşimin birer kanıtı olması açısından son derece önemlidir.[348]

---

[345] U. Gabriel, Alacalıgöl: Eine neu…, s. 124- 129.
[346] U. Gabriel, Alacalıgöl: Eine neu…, s. 130.
[347] U. Gabriel, Alacalıgöl: Eine neu…, s. 130- 132.
[348] Rüstem Aslan, *Troia Kültürünün Kökeni*…, s.,504.

Höyük üzerinde herhangi bir kazı çalışması yürütülmediğinde ötürü yerleşimin plan ve şemasını çıkartmak şuan için imkânsızdır. Yerleşim, Rüstem Aslan tarafından 2011 yılında gerçekleştirdiği yüzeye araştırması sırasında ziyaret edilmiş ve höyüğün, açılan bir su kuyusu ve yürütülen yoğun tarım faaliyetleriyle bilinçli bir şekilde neredeyse tamamıyla yok edildiği gözlemlenmiştir.[349]

Henüz kazısı yapılmayan yerleşimi, Gordon Childe'nin kent kriterleriyle bir değerlendirmeye tabi tutmak, şu aşamada zordur.

Livearni'nin oluşturduğu şehirleşme kriterlerine göre ise merkezi yerleşim, yoğun bir nüfus ve aktif olarak bu nüfusun varlığı, mesleki uzmanlaşma, savunma duvarı ve kamu binaları gibi kriterler, yerleşimin kazısı yapılmadığı için tespit edilmemiştir.

Kolb'a göre; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az bin kişi), nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, urban yaşam şekli, belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması, kriteri yerleşimin kazısı yapıladığı için tam olarak cevaplanamamaktadır.

Ufuk Esin'in kent kriterlerine göre yerleşim 1 hektarlık boyutuyla, kent olarak sayılamaz. Köy olarak değerlendirebilir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşimin henüz kazısı yapılmış olmasa da, ele geçen buluntulardan anlaşıldığı kadarıyla geniş bir alanda ilişki içerisinde olduğu belirgindir. Fakat yerleşimin boyutları incelendiğinde merkezi bir konumda olabilmesi ya da yerleşime bağlı başka kültürlerin olabilmesi ihtimali uzaktır.

- **Ticaret:** Ele geçen buluntu topluluklarından anlaşıldığı üzere, geniş bir hinterlanda sahip olduğu anlaşılan yerleşim, çevresi ve uzak kültürlerle kültürel ve ticari açıdan bağlantılar kurmuş olmalıydı.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşim üzerinde her hangi bir kazı faaliyeti yürütülmediği için nüfus yoğunluğu hakkında bir veri sunmak zordur. Fakat yürütülen jeomorfolojik ve

[349] Rüstem Aslan, Fecri Polat "2*011 Yılı Bozköy- Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması",* Troas Bölgesi'nde Yirmibeş Yıl, Hazırlayan: Fecri Polat, Çanakkale, 2012, 687.

topografik çalışmalar sonucunda, yerleşimin yaklaşık bir hektarlık bir alanı kapladığı tespit edilebilmiştir. Yerleşimin nüfusu ile ilgili veriler tam olarak belirlenemese de, Binfitt'in oluşturmuş olduğu, yerleşimin boyut ile nüfusun belirlenebileceğini gösteren tablo üzerinde oluşturulan veriler değerlendirildiğinde, yerleşim bir hektarlık boyutu ile ortalama 210 kişilik bir nüfusa sahip olmalıydı. Fakat bu verilerin, Tunç ve Bakır Çağları'nı kapsadığı unutulmamalıdır.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimde, henüz bir kazı faaliyeti yürütülmediğinden dolayı, yönetici sınıf ya da kamusal yapıların varlığını gösteren yapılar ve ayrıca yüzey buluntuları arasında da yönetici bir sınıfın varlığını gösteren bir buluntu henüz tespit edilmemiştir.

- **Uzmanlaşma:** Yüzey ve sondaj buluntularında, yerleşimde seramik dışında uzmanlaşmayı gösteren bir buluntu topluluğu ele geçmemiştir. Fakat seramik üretiminde gelişen bu uzmanlaşmanın, tam güne dayalı mesleki bir uzmanlaşma olup olmadığını belirlemek şu aşamada zordur.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Kazısı henüz yapılmayan yerleşimin planını tespit etmek şu an için imkânsızdır.

Yerleşim üzerindeki çalışmalar henüz yüzey araştırması ve basit sondajlar niteliğinde kaldığından dolayı yerleşimin bir şehir olup olmadığına dair bir çıkarımda bulunmak şu aşamada güçtür. Fakat aynı dönem yerleşimleri göz önüne alındığında ve yerleşimin boyutları ve ele geçen buluntular değerlendirildiğinde, yerleşimin büyük bir köy görüntüsünden öteye geçemeyeceği anlaşılabilir.

1.2.5. Bozköy- Hanaytepe

Troia'nın 13 km güneyinde yer alan Bozköy –Hanaytepe Höyük, yaklaşık olarak 110 m çapında ve 11-12 m yüksekliktedir. Höyük, kronolojik açıdan Troya I öncesi ile Tunç Çağı kültürlerini içeren buluntularıyla, Troas Bölgesi'nde önemli bir konumdadır (Levha XXVIII.1). Boyutları bakımından, Troas Bölgesi'nde Troia'dan sonra en önemli yerleşimlerden biri olan Bozköy- Hanaytepe Höyük'te, Geç Neolitik dönemden Tunç Çağı sonuna kadar uzanan bir yerleşim evresi gözlemlenir.[350]

[350] D. Yılmaz "Doğu Ege'de Yeni Bir Erken Tunç Çağı Kenti: Troas Bölgesi'nde Bozköy-Hanaytepe Yüzey Araştırmaları/ A New Early Bronze Age Sıte In The Eastern Aegean: Surveys At Bozköy-Hanaytepe In The

Erken Bronz Çağı'nda, Ege Denizi kıyıları ve adalarındaki kültürler, birbirinden çok faklı, fakat kendi içlerinde homojen bir yapılanma evresi geçirmiştir. Ege Dünyası'nın bir parçası olarak Troas yerleşimleri, bu faklı malzeme kültürünün etkilerine oldukça açık bir konumda yer almaktaydı. Almanya'nın Tübingen Üniversitesi işbirliğiyle, Rüstem Aslan başkanlığında bir araştırma ekibiyle 2009 yılında, Troas Bölgesi'nde henüz tespit edilmemiş ya da isimsiz Tunç Çağ yerleşimlerini belirmek amacıyla bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir.[351] Bu yüzey araştırması kapsamında gezilen bölge içerisinde, Mecidiye köyünde tespit edilen Bozköy- Hanaytepe Höyük, 2010 yılında yine aynı ekip tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasında daha kapsamlı incelenmiştir (Levha XXVIII.2).[352] Bu yüzey araştırmaları sırasında höyük üzerinden, çoğunluğu Erken Tunç Çağı'na ait olmak üzere çok sayıda Batı Anadolu ve Kıta Yunanistan Geç Kalkolitik dönem malzemesi ele geçmiştir. Erken Tunç Çağı buluntuları, Balkanlar ve Doğu Ege adaları Erken Tunç Çağı yerleşimleri buluntuları ile benzerlikler gösterir. Yüzey araştırması buluntularına göre, Geç Kalkolitikle dönem ile Tunç Çağı sonu arasında bir dizi kültürel devamlılık olabileceği gözlemlenmektedir.[353]

Geç Neolitik dönemden Erken Tunç Çağı'na geçiş, Troas Bölgesi için kronolojik olarak problemlidir. Rüstem Aslan tarafından yürütülen, Bozköy- Hanaytepe ve çevresi yüzey araştırmasının birincil amacı bu problemi çözümlemek ve Troas Bölgesi Kronoloji oluşturabilmek için stratigrafik veriler ve kanıtlar sağlamak ve Troia ile bağlantılı ya da bağımsız olabilecek yerleşimleri tespit etmekti. Proje için ikincil amaç ise Troas'ın Prehistorik dönem yerleşim sisteminin yapısını anlamak ve Troas kıyısında yerleşim modellerini etkileyen, bu dönemde gerçekleşmiş deniz seviyesi değişimini incelemekti. Yüzey araştırması sonuçlarına göre, Troia I öncesi dönemde kıyısal yerleşimler, deniz seviyesinin yükselmesiyle terk edilmişti. Günümüzde çok az ele geçen Troas Bölgesi Neolitik ve Kalkolitik dönem yerleşimleri olasılıkla denize çok yakın olarak konumlandıkları için deniz seviyesindeki yükselme sonucunda sular altında kalmıştır.[354]

Troad", *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science (JASSS*), Volume 6, Issue 5, Fransa 2013, s. 858.

[351] Rüstem Aslan, S. W. E. Blum, T. L. Kienlın, F. E. Uysal, S. Kirschner. "2009 Yılı Bozköy-Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması". *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt:2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 291.; R. Aslan, "2011 Yılı Bozköy- Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması", *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt:3, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 149.

[352] Rüstem Aslan, 2011 Yılı Bozköy…, s. 149.

[353] D. Yılmaz, "Doğu Ege'de Yeni…, s. 858- 859.

[354] R. Aslan"2009 Yılı Bozköy…, s. 291.; D. Yılmaz, "Doğu Ege'de Yeni…, s. 859.

Bozköy- Hanaytepe'de yürütülen yüzey araştırmasından elde edilen ön verilere göre yerleşim, Geç Kalkolitik Çağ'dan Geç Tunç Çağı'na kadar iskân görmüştür. Yerleşim, Troia II dönemiyle birlikte, çevresindeki birçok yerleşim gibi terk edilmiştir. Yine yüzey araştırması kapsamında ziyaret edilen, Kumtepe, Larisa- Limantepe, Aktaşovası/ Clonae ve Hanaytepe gibi Kıyısal Troas yerleşimlerinden elde edilen Erken Bronz Çağı II ve III dönemine tarihli buluntular son derece yetersizdir.[355] Hüyük yüzeyinde bugüne kadar yürütülen çalışmalara göre, Höyüğün merkezinde Troia I'den daha erken olan bir yapı katı tespit edilmiştir. Bu tabakanın üzerinde, Troia I ile çağdaş düzeyde bir tabaka yer almakta, bu Troia I tabakasının üzerinde ise Orta Tunç Çağı sonu ve Geç Bronz Çağı tabakaları sıralanmaktadır. Ele geçen buluntular gösteriyor ki, Bozköy- Hanaytepe, Korfmann'ın *"Denizsel Troia I"* olarak tanımladığı, bünyesinde hem Troia gibi büyük yerleşimleri hem de orta ya da küçük ölçekli yerleşimleri barındıran bir kültür sistemi içerisinde konumlanmış bir kıyı yerleşimidir. Yine yüzey araştırmasından anlaşıldığı üzere, bu yerleşim sistemi, sadece Batı Ege adaları ve kıyı bölgesini değil; Troas Bölgesinin iç kesimlerinde yer alan, Yeşiltepe Höyük gibi Troia I dönemi yerleşimlerini kapsamaktadır. Tipik Troia çanak çömleğinin bu yerleşimlerde görülmesi, Yortan Kültürü alanının iç bölgelerde de olabildiğince geniş bir alana yayıldığının açık bir kanıtıdır.[356]

Bu yüzey araştırması sırasında Bozköy Hanaytepe'de erken dönem el yapımı çanak çömleği olarak, ağız kenarı perdah desenli dekorasyonlu olan bir kâse, bir cheesepot kabın parçaları ve kırmızı açkılı bir kabın ağız kenarı parçaları ele geçmiştir. Perdah desenli dekorlu çanak çömlek, 5. Bin yılın ilk yarısına tarihlenmektedir ve benzerleri Batı Anadolu, Balkanlar ve Yunan Anakarası'nı içeren geniş bir alana yayılım göstermiştir. Bozköy-Hanaytepe açkılı desenli çanak çömleğine en yakın paralellikler, Tepecik- Çine, Gökçeda Uğurlu Höyük, Gülpınar, Beşik- Sivritepe, Kumtepe A-B, Tigani II, Emporio IX-VI, Franchthi Mağarası ve Atina'daki Kephala'da gözlemlenir. Ele geçen diğer bir buluntu ise zemin yüzeyi kırmızı perdahlı "*Cheese Pot"* kâsedir. Bu kabın benzer parçaları Gülpınar, Kumtepe, Protésilas/ Karaağaçtepe, Troia I, Bakla Tepe, Somos'da Heraon'un İlk Tunç Çağı tabakalarında, Oniki Ada içinde Kos Adası Emporio VIII-X'un bazı tabakalarında, Mykonos'ta Mavrispilia ve Ftelia'da, Ayio Gala, Tigani, Kephala, Cyclops mağaralarında ve Thera-Akrotiri'de ele geçmiştir. Cheese-pot kaplar, Troas ve Yunanistan Anakarası'nda, Neolitik dönem sonunda kaybolur. Bu dönemde, sadece iki adet kırmızı

[355] D. Yılmaz, "Doğu Ege'de Yeni…, s. 874.
[356] D. Yılmaz, "Doğu Ege'de Yeni…, s. 861.

perdahlı el yapımı çanak çömleğin ağız parçaları Boğazköy- Hanaytepe'de bulunmuştur. Buluntu toplulukları arasında kum, çakıl, mika ve bazen de ince saman katılı bir grup olan, yatay tek tutamaklı, delikli perdahlı kırmızı kapların benzerleri, Kuzey Ege'de Cyclops Mağarası Geç Neolitik dönem tabakasında ele geçmiştir. Birçok farklı örnekte ele geçen üçayak kap parçaları, bir kâse ve bir sürahi olarak tanımlanabilir. Kırmızı, kahverengi bazen de gri renkteki üçayak kapların benzerleri ise Troia, Külahlı, Aktaşovası/ Colonae, Çandarlı Körfezi Çevresi, Balıkesir/ Altınova, Poliochni Mavi, Yeşil ve Kırmızı Dönem, Lespos'ta Eresos (Profitis Ilias), Thermi I ve II. Dönem, Emporio V-VII, Altınova-Kaymaktepe/ Hüyücektepe, Çukuriçi Höyük, Gökçeada'da Yenibademli ve Uğurlu Höyük, Kumtepe C ve Liman Tepe'de bulunmuştur. Boru şeklinde yatay kuplu çanaklar da, höyük üzerinde ele geçen başka bir buluntu topluluğudur. Bozköy-Hanaytepe'de ele geçen bu küçük buluntu topluklarının Troas kronolojisi içinde, Erken Troia I ve Neolitik kültürleri arasındaki boşluğu doldurmak için yardımcı olabileceği düşünülmektedir.[357]

Ayrıca benzerleri Troia, Protesilas/ Karaağaçtepe, Kumtepe ve Poliochni Yeşil Periyotta karşımıza çıkan, gövdesi sağlam kaideli bir kap, Troia I stili bezeri Thermi'de ele geçen tutamaçlar, yine benzer örnekleri Erken Tunç Çağı'nda Troia II, Lemnos-Poliochni'de ve Orchomenos bulunan parmak baskılı iki adet kap parçası, dış tarafı kalın kesici bir aletle kazınmış yiv bezemeli çeşitli kaplar, Batı Anadolu Yortan kültürüyle alakalı Pyxis ve Ryton parçaları gibi ithal mallar, yüzey buluntusu olarak ele geçmiştir. Buluntu topluluklarının çoğu, Troia I malzemesine oldukça benzerdir ve çok belirgin olmasa da Bozköy- Hanaytepe insanının günlük yaşam aktivitelerini açıklar niteliktedir.[358]

Küçük bulutu topluluğu olarak, benzerleri Balkanlar'da Sitagroi III döneminde ele geçen ve Batı Anadolu'da Neolitik dönem ve Tunç Çağı'nda da kullanılan bir adet sapan taşı, Troya I, Thermi'de Emporio II, ve Yortan kültüründen geldiği düşünülen, taştan yapılmış beş adet ağırşak, Troas'ın Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı boyunca ve Limni üzerinde Poliochni'de kullanılan bir kemik bız, Erken Tunç Çağı'nda Troas'ta yaygın olarak bulunan ve Troia IIB için karakterize volkanik taşlardan yapılma iki adet heykelcik, yine benzerleri, Troai'nın Erken Bronz Çağ tabakalarında ve Troas'ta ele geçen cilalı taşlar, benzer bir türü Kuzey Yunanistan Sitagroi, ele geçen bir oval öğütme taşı, bazalttan yapılığı düşünülen havaneli, benzer örnekleri Lemnos'ta Poliochni ve Lesbos'ta Thermi'de ele geçen yassı baltalar, Troas ve Balkanlarda Neolitik ve Tunç Çağları arasında kullanılan

[357] D. Yılmaz, "Doğu Ege'de Yeni…, s. 861- 866.
[358] D. Yılmaz, "Doğu Ege'de Yeni…, s. 868- 870.

koyu gri taştan yapılmış iki kırık balta, benzerleri Poliochni ve Troia II seviyelerinden bilinen obsidyen bıçaklar karşımıza çıkar.[359]

Buluntuların analizlerinden anlaşıldığına göre, Bozköy- Hanaytepe aslında kendi kendine yetebilen bir yerleşimdir. Yüzey buluntusu olarak ele geçen pişmiş toprak kaplar, kemik ve yontma taş objeler, günlük yaşam hakkında bazı bilgi sunmaktadır. Höyük yüzeyinde taş aletlerin bulunması, gıdaların işlendiğinin bir göstergesidir. İdoller, Troas'ta diğer yerleşimlerde yaşayan insanlar gibi, bu yerleşim sakinlerinin de benzer inançlara sahip olduğunu göstermektedir. Bozköy- Hanaytepe erken dönem çanak çömleği, Ege Bölgesi Geç Kalkolitik dönemde, bölgedeki yerleşimlerin ortak bir kültürel alana sahip olduğunu göstermektedir. Ege ve Balkanlarla temas olduğunu gösteren bazı buluntular da höyük üzerinde ele geçmiştir. Kap türlerinin çoğu, Tunç Çağı'nda Troas ve Doğu Ege adaları için ortaktır. Bozköy- Hanaytepe, Tunç Çağı'nda Troas Bölgesi yerleşim sistemi içinde Troia'nın rolü hakkında ek bilgiler sağlayabilir. Yerleşim konum itibariyle, büyük önem taşıyan bir durumdadır. Olasılıkla, Troia'nın bir uydu yerleşimi olarak, Troas'ın kıyısal platosunda önemli yollardan (rotlardan) birisini kontrol eder. Yerleşim, özellikle kronolojik olarak çok bilinmeyen 5. bin yıl sonu ve Troia I arasındaki dönem için yeni kanıtlar sunmaktadır.[360] Gelecekteki araştırmalar, hem Bozköy-Hanaytepe yerleşimin ilk aşamaları hem de Doğu Ege ve Troas'ın Erken Bronz Çağı rolü üzerine ışık tutacaktır.[361]

Henüz kazısı yapılmayan Bozköy Hanaytepe, Gordon Childe'nin kent kriterleriyle değerlendirildiğinde, kent kavramı karşılanmamaktadır. Olasılıkla küçük bir köy konumundaki yerleşme, tam olarak incelendiğinde bile Childe'in kriterlerini karşılaması imkânsızdır.

Liverani'ye göre ise merkezi yerleşim, yoğun bir nüfus ve aktif olarak bu nüfusun varlığı, mesleki uzmanlaşma, savunma duvarı ve kamu binaları gibi kriterler, yerleşimin kazısı yapılmadığı için net olarak anlaşılmamaktadır.

Kolb'a göre; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az bin kişi), nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, urban yaşam şekli, belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması kriteri, yerleşimin

---

[359] D. Yılmaz, "Doğu Ege'de Yeni…, s. 871- 874.
[360] D. Yılmaz, "Doğu Ege'de Yeni…, s 874.
[361] R. Aslan"2009 Yılı Bozköy…, s. 295.; D. Yılmaz, "Doğu Ege'de Yeni…, s. 874-875.;

kazısı yapıladığı için tam olarak cevaplanamasa da yerleşimin boyutu göz önüne alındığında şehir görüntüsünden uzak olduğu belirgindir.

Ufuk Esin'in kent kriterlerine göre 110 metre çapındaki boyutuyla şehir olarak sayılamaz. Büyük bir köy olarak değerlendirebilir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşimin üzerinde henüz bir arkeolojik kazı çalışması yapılmış olmaması ve Troas Bölgesi Kalkolitik dönem araştırma ve kazıları yeterli olmadığı için yerleşimin merkez konumunda olmasını söylemek şu aşamada zordur. Fakat yerleşimin boyutları ele alındığında merkezi bir konumda ya da yerleşime bağlı başka kültürlerin olabilmesi olasılığı uzaktır.

- **Ticaret:** Ele geçen buluntu toplulukları bize gösteriyor ki, bu yerleşim çevre kültürle ve uzaktaki birçok yerleşimle, yoğun bir etkileşim halindedir. Fakat bu etkileşimin boyutları yerleşim üzerinde yürütülen kazı çalışmalarından sonra daha net anlaşılacaktır.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşim üzerinde her hangi bir kazı faaliyeti yürütülmediği için nüfus yoğunluğu hakkında bir veri sunmak zordur. Fakat 110 metrelik çapıyla höyük, Bintliff'in oluşturduğu ve yerleşimin boyutuyla ilişkili olarak nüfusunun tespit edilebileceğine dair kuram ve bunu tablolaştırdığı verilere (bkz. Bitliff 2002: 160) göre, yerleşim bir hektardan daha küçük bir alanı kaplamakta ve bünyesinde en fazla 200 insan barındırmaktaydı. Fakat bu verilerin Tunç ve Demir Çağları'na göre oluşturulmuş olduğu hesaba katılmalıdır.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimde henüz bir kazı faaliyeti yürütülmediğinden, yönetici sınıf ya da kamusal yapıların varlığını gösteren yapılar ele geçmemiştir. Yine benzer şekilde yüzey buluntuları arasında da yönetici bir sınıfın varlığını gösteren bir buluntu henüz tespit edilmemiştir.

- **Uzmanlaşma:** Yürütülen yüzey araştırmalarında ele geçen buluntularından anlaşıldığı üzere, yerleşimde seramik dışında uzmanlaşmayı gösteren bir buluntu topluluğu ele geçmemiştir. Fakat bu seramikte uzmanlaşmanın, tam güne dayalı mesleki bir uzmanlaşma olduğunu gösteren herhangi bir buluntu topluluğu ele geçmemiştir.

• **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşim üzerinde henüz arkeolojik bir kazı faaliyeti yürütülmediğinden dolayı, yerleşimin planını anlamak şu an için imkânsızdır.

Yerleşim üzerindeki çalışmalar henüz yüzey araştırması niteliğinde kaldığından dolayı, yerleşimin bir şehir olup olmadığına dair bir çıkarımda bulunmak şu aşamada güçtür. Yine benzer şekilde aynı dönem yerleşimleri ve boyutları göz önüne alındığında yerleşimin bir köy görüntüsünden öteye geçemeyeceği söylenebilir.

1.2.6. Kumtepe B- C

Kronolojik açıdan bakıldığında Kumtepe, tabakalar arası büyük zamanlı kesintiler ve arada yerleşimi terk edip başka alanlara yerleşim gerçekleşse de, genel olarak tıpkı Bozköy- Hanaytepe gibi bir birini takip eden tabakalara sahip, ender yerleşimlerden birdir. Yerleşim Bozköy- Hanaytepe kadar şanslı olamamış ve yoğun bir tahribata uğramıştır. Bu tahribat sonucunda C tabakası neredeyse tamamen yok olmuş, B tabakası ise, bu tahribattan kısmen kurtulabilmiştir.[362]

Kumtepe A yerleşmesinin ardından gelen 1500 yıllık iskânsız dönemden sonra, MÖ. 4. bin yılın ortalarından itibaren Kumtepe B1 tabakasıyla yerleşimde iskân tekrardan başlar. Kumtepe B yerleşim tabakasın başlangıcı, M.Ö. 3500–3250 yılları arasında kabul edilirse, Kumtepe A ile Kumtepe B arasında 1500 yıllık bir boşluk dönemi olduğu varsayılabilir. Kumtepe B evresi bu dönemde Troas bölgesinde tespit edilmiş, yerleşim gören tek evredir. Benzer seramik buluntuları Bozköy- Hanaytepe yerleşiminde ele geçse de, yerleşimin araştırmalarının henüz çok yeni ve yüzey araştırması niteliğinde olması yüzünden, benzerliklerden dolayı yerleşimlerde bir çağdaşlık olduğunu iddia etme şimdilik çok güçtür. Yine aynı şekilde Troia'da tespit edilen, fakat henüz kazılarla desteklemeyen Troia 0 tabakasında, sondajlarla ele geçen buluntularda da benzerlikler görülmüştür.[363]

Ele geçen buluntulardan anlaşıldığına göre bakır, Troia'dan önce, Kumtepe B1 tabakasında biliniyor ve kullanılıyordu. Kumtepe yerleşiminde yürütülen, arkeobotanik çalışmalardan alınan örneklerden anlaşıldığı üzere, yerleşimin B evresi, MÖ. 3400'lü yıllara tarihlenmektedir. Yerleşimin B evresinde 4 alt yapı katı tespit edilmiştir (Lehva XXIX.1). Kronolojik olarak bakıldığında, yerleşimin A evresinden, B3 evresine kadar olan dönemde hem tarımsal hem de ekolojik olarak bir ilerleme görülür. Kumtepe B2

[362] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 284.
[363] M. Korfmann, "Troia. Reinigungsarbeiten 1987, Ausgrabungen 1988 und 1989", *Studia Troica 1*, 1991, s. 10-12.; Rüstem Aslan, Troia Kültürünün Kökeni…, s. 491.

evresinden, B3 evresine geçişte tohum çeşitlerinde bir azalma izlenir. B3 evresinde Emmer ve Einkorn türü buğdaylar yoğun olarak yetiştirilir. B2 ve B3 döneminde, yakında bulunan araziler tarım alanına dönüştürülmüştür. Tarım faaliyetlerinin bu kadar yoğun yürütülmesi, yerleşimin Troia ya da daha büyük bir yerleşime hububat sağlamak için kurulmuş olabileceğini akla getirmektedir.[364] Genellikle Kumtepe A tabakasında farklı olarak deniz ürünlerinin yerini tahıl ürünlerinin aldığı B takasında, yeme içme geleneği değişim göstermiştir. Tahıl üretimi, oldukça uzmanlaşmış bir ekonomik faaliyet olarak karşımıza çıkar. Kumtepe B yerleşiminden itibaren metal aletler ve ağırşaklar görülmeye başlanır.[365]

Kumtepe B yerleşiminin B1 ve B2 seviyesi, çok kısıtlı bir alanda kazımıştır. Yerleşimin en erken evresi olan B1 tabakasında, mimari olarak sadece taştan yapılma çok ince bir temel yapısına ulaşılmıştır. Ele geçen buluntulara göre, Troia'dan önce bakır Kumtepe B1 tabakasında biliniyor ve kullanılıyordu. B2 tabasında, taş temelli bir duvar ve bir kapı yeri tespit edilmiştir. Kumtepe B yerleşiminde B3 tabakası daha kapsamlı buluntu topluğu vermiştir. Yürütülen kazı çalışmalarında, beş iç mekândan meydana gelen bir ev kompleksi saptanmıştır. Dikdörtgen planlı, bir birine bitişik olarak inşa edilen bu yapıların tabanları taş döşelidir. B4 evresinde, Beşiktepe ve Troia I döneminden aşina olduğumuz balıksırtı şeklinde örülen duvarlar görülür (Levha XXIX.2).[366]

Sperling tarafından 1994 yılında yürütülen kazılarda, Kumtepe B evresine ait olabileceği düşünülen, kerpiçten yapılma, konut olarak kullanılmış olabilecek yapılar ele geçmiştir.[367] Yine 1999 yılında Korfmann tarafından yürütülen kazı çalışmalarında, çoğu Kumtepe B3 evresine ait olduğu düşünülen mimari kalıntılar ele geçmiştir. Taş temelli dikdörtgen planlı bu binalar, faklı planlarda inşa edilmişlerdir.[368]

Kumtepe B evresinde seramik buluntusu olarak, içe doğru keskin ağızlı kâseler ve ağzı kalınlaştırılmış kaplar karakteristiktir. Kâselerin ağız kenarlarında, yatay ip tutamaklı delikler vardır. Ağız kenarına çizilmiş geometrik desenli çizi bezemeler de, çok sık olmasa da görülür.[369]

Yürütülen tarım faaliyetleri sonrasında, neredeyse tamamen yok olan, Kumtepe yerleşimin en yeni ve en üst tabakası olan Kumtepe C ise Erken Tunç başlarına

[364] S. Riehl, *Bronze Age Environment…,* s. 45.
[365] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 285.
[366] M. Korfmann, "Troia 1995 Kazıları", *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt I, Ankara 1997, s. 218.
[367] J. Sperling, Kumtepe in the…, s. 343-350.
[368] S. Riehl, *Bronze Age Environment…,* s. 28.
[369] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 286.

tarihlenmektedir (Levha XXX.1).Yapılan radyokarbon analizlerine göre, MÖ. 2900- 2600 arası dönemde yerleşme gören Kumtepe C takası, üç alt yapı katı barındırmaktadır. Sperling'e göre, Troia I dönemi öncesinde başlayan yerleşim, Troia I dönemi ile paralel bir gelişim göstermiştir.[370] Fakat bu dönemde yapılan radyo karbon analizlerinin yanlışlığından kaynaklı kronoloji hataları ve daha sonra yürütülen kazılarda orta çıkan buluntularla yapılan yeni kronoloji, Sperling'ten faklı sonuçlar ortaya koyarak yerleşimin başlangıcını 3200'lerden 2900'lere çekmiştir.[371] Kumtepe C1 seviyesi ile Troia en erken yerleşim evreleri arasında paralel özellikler bulunur (Levha XXX.2). Kumtepe C1çanak çömleği hem erken Troia I (a-c) ve Beşik- Yassıtepe hem de diğer Troas kıyı yerleşimleriyle çok benzerdir.[372]

Kumtepe ve C ve B yerleşimleri Gordon Childe'nin kent kriterlerne göre değerlendirildiğinde, büyük bir köy görünümündedir. Çevresiyle yoğun etkileşim içerinde olan yerleşim, şehirleşmeye doğru bir gelişim göstermiştir.

Liverani'ye göre ise Merkezi yerleşim, yoğun bir nüfus ve aktif olarak bu nüfusun varlığı, mesleki uzmanlaşma, savunma duvarı ve kamu binaları gibi kriterler, yerleşimlerde tam olarak karşılığını bulamamaktadır.

Kolb'a göre; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az 1000 kişi), nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, urban yaşam şekli, belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması kriteri, yerleşimin için tam olarak cevaplanamasa da yerleşimin boyutu göz önüne alındığında, şehir görüntüsünden uzak olduğu belirgindir.

Ufuk Esin'in kent kriterlerine göre, yaklaşık 100 metrelik çapa sahip olan bu boyutlardaki bir yerleşim, şehir olarak değil büyük bir köy olarak değerlendirebilir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve Ona bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Kumtepe B ve C yerleşimleri çevredeki kültürlerle yoğun olarak etkileşim içindeydiler.

[370] K. Pustovoytov, S. Reihl, "Suitability of Biogenic Carbonate of Lithospermum Fruits for C14 Dating", *Quaternary Research*, Tübingen 2004, s. 510.
[371] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 285.
[372] Turan Takaoğlu, Patterns of Troy...,s . 3.

Bunu ele geçen buluntulardan anlamak mümkündür. Ama yerleşimin merkeziliği iki yerleşim için de söz konusu değildir. Özellikle Kumtepe B1, B2 ve C yerleşimi Troia ya da çevresineki başka büyük bir yerleşim ile bir ticari ve ekonomik birliktelik içerisinde olmalıydı. Bu dönemde artan tarımsal üretim, bu görüşü destekler niteliktedir. Fakat yerleşim bu durumuyla, bir merkez konumdan çok, uydu yerleşim olarak değerlendirilebilir.

- **Ticaret:** Kumtepe B ve C yerleşimleri, çevresiyle yoğun bir etkileşim içindeydi. Bu etkilerim ticarete de yansımış olmalıydı.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşimin boyutları ele alındığında, iki dönemi kapsayan büyük bir gelişim görülse de, hala aktif yoğun bir nüfusa sahip düşünülemez. 80x100 metrelik Höyük, Bintliff'in oluşturmuş olduğu, yerleşimin boyutuna göre nüfusu hesapladığı tabloya (bkz. Bintliff 2002: 160) göre yaklaşık 1 hektarlık boyutuyla, bünyesinde en fazla 210 kişi barındırabilir. Bintliff'in oluşturduğu bu tablonun Tunç ve Demir Çağları'nı kapsadığı hesaba katılmalı, fakat yerleşimin, Geç Kalkolitik ve Erken Tunç dönemlerini kapsamasından dolayı teoriye yakın sonuçlar verebileceği düşünülebilir.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimlerde kamusal binalar ve yönetimi gösteren yapılar ele geçmemiştir.

- **Uzmanlaşma:** Yerleşimde tarım dışında uzmanlaşmayı gösteren en büyük buluntu bakırdır. Yerleşim Troia'dan önce bölgede bakırı biliyor ve kullanıyor olması insanların Troas Bölgesi'nde Kalkolitik Dönem sonunda, tarım dışında farklı uzmanlaşmaya doğru yöneldiklerini gösterir. Fakat ele geçen buluntuların yetersizliği, uzmanlaşma konusunda net fikirler oluşmasını güçleştirmektedir. Bu bağlamda ele alındığında yerleşimdekilerin tam güne dayalı bir meslek sahibi olduklarını söylemek zordur.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Kumtepe B ve C yerleşimlerin yoğun tahribattan dolayı nasıl bir planlamaya gidildiğini anlamak zordur. Fakat ele geçen buluntulardan anlaşıldığı üzere, yerleşim planlı bir şehir görüntüsü çizmemektedir.

Kumtepe B ve C yerleşimleri yürütülen yoğun tarımsal faaliyetler, bu yerleşimin olasılıkla, Troia ya da daha büyük bir yerleşime, hububat sağlamak için kurulmuş olabileceğini akla getirmektedir. Yerleşim hem boyutları hem de buluntu topluluğu açsından şehir görünümünden uzaktır. Büyük bir köy görüntüsünde olan yerleşim büyük bir ihtimalle, başka bir yerleşimin tarımsal üretimini sağlanması amacıyla kurulmuştu.

1.3. Tunç Çağı

1.3.1. İlk Tunç Çağı

İlk Tunç Çağı'nı, sadece Troas Bölgesi için kazılar açısından değerlendirmek gerekirse, şehirleşme sürecini, Troia ile bağdaştırmak gerekir. Bu dönemde Mezopotamya'da, artık tam anlamıyla şekillenmeye başlayan şehirler, bölgenin konumundan kaynaklı olarak geç bir gelişim evresi gösterir (Levha XXXI.1). Güneyden kuzeye doğru rüzgârlardan kaynaklanan akıntılar, Anadolu kıyı şeridi boyunca, geç 4. bin, erken 3. binde, denizciliğin gelişim sağlamasını kolaylaştırmıştır. Bu geçiş döneminde, uzun gemilerin yapılması ve metalürjinin gelişmesi, Ege dünyasının ekonomik ve siyasal büyümesi için önemli bir aşama olarak kabul edilir.[373]

İlk Tunç Çağı başlarında, varlığı çok daha öncelerden beri bilinen metal, yoğun olarak kullanılmaya ve ticareti yapılan bir nesne haline dönüşmeye başlamıştır. Fakat bakır ve kalay gibi madenler, dünyanın her yerinde bulunmuyordu. Bunları, diğer yerleşimlere götürerek kar etmek isteyen tüccarlar, çok uzun ve zahmetli olan kara ticaretine alternatif olarak, Neolitik dönemden beri bilinen deniz tanışmacılığını, bu dönemde yoğun olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu dönemin deniz taşımacılığında, akıntıların ve rüzgârların önemi çok büyüktür. Rüzgâra karşı seyreden gemileri yapmak, ancak Roma döneminde mümkün olduğundan dolayı, özellikle rotalarında ters akıntı ve rüzgâr olan gemiler, bu rüzgâr ve akıntıların kendi lehlerine dönmeleri beklemek zorundaydılar. Bu bekleyiş, deniz kıyısında olan birçok yerleşime zenginlik getirmiştir.[374]

1.3.1.1. İlk Tunç Çağı I

MÖ. 3. bin yılın başlarında, Troas kıyı şeridi boyunca, doğal tepeciklerde ve akarsuların denize döküldüğü yerlerde çıkıntı şeklinde oluşan vadilerde, yeni yerleşim yerleri görülmeye başlanır (Levha XXXI.2). Yerleşim şekillerindeki değişiklikler ve ele geçen buluntular, Troas'ta, Troia I döneminde bir nüfus artışını kanıtlamaktadır. Troas kıyı şeridi boyunca, akarsuların denize döküldüğü vadileri ve doğal tepecikleri işgal eden bu yeni yerleşimler, bir birine hemen hemen eşit mesafelerde konumlanmıştır. Troia I yerleşimlerinin kıyıya yönelmeleri, tarım ve ticaretle ilgili olabilir. Bu sahil köyleri,

---

[373] Turan Takaoğlu, Patterns of Troy..., s . 7.
[374] Devrim Ç. Sazcı, "Denizsel Troia Kültürü", *Troya; Efsane İle Gerçek Arasındaki Bir Kente Yolculuk,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 54.

muhtemelen güney kuzey doğrultulu yelkenli gemiler için birer mola yeri olarak hizmet vermekteydi. Bu koylarda yerleşilmesinin başka bir nedeni de, toprakların tarımsal faaliyetler için son derece uygun olmasıydı. Fakat mevcut buluntular, bu kıyı yönelimli bu Troia I yerleşimlerinin, sonraki Troia II döneminde terk edildiğini göstermektedir. Bu dikkate değer yer değişimi, bu dönemde büyük bir ticaret merkezi olarak Troia'nın yükselişi ile açıklanabilir.[375]

Çanakkale Boğazı'na bakan Troas Kuzey kıyılarındaki Troia I yerleşimleri, Çobantepe dâhil olmak üzere, Tektaş, Işıldak ve Abydos ile karakterize edilir. Bu yerleşimlerin hepsi, kıyı üzerindeki tepeciklerde yer almışlardır. Bu dört yerleşim içinde Abydos'ta, Kumtepe A, Beşik- Sivritepe, Gülpınar ve Orta Kalkolitik Trakya çanak çömleği benzeri örnekler bulunmuştur. Beşik Koyu'nun güneyinde Troia I dönemine tarihlenen Külahlı, Tuzla, Larisa- Limantepe, Aktaşovası Beşiktepe, Kurudere ve Hantepe, Troas'ın batı kıyısı boyunca eşit aralıklarla sıralanmıştır. Mevcut buluntular, Külahlı, Tuzla, Aktaşovası, Beşiktepe, Kurudere ve Hantepe'nin Troia I döneminde ilk kez iskân gördüğünü, Larisa- Limantepe'ye ise 5. Bin yıldan sonra bin yıllık bir aradan sonra, Troia I döneminde yerleşildiğini göstermiştir. Troia I dönemine ait bu altı kıyı yerleşimi, kıyı şeridi boyunca ya doğal tepecikler üzerinde ya da denize doğru çıkıntı yapan dolgu alanlarında yer almışlardır. Hantepe dışındaki diğer beş yerleşim, batıda Ege Denizi'ne dökülen akarsuların oluşturduğu doğal koylarda konumlanmıştır. Bu akarsuların içine boşaldığı doğal koylar, Tunç Çağı gemileri için hizmet veren küçük birer liman konumundaydı. Güneyden kuzeye doğru rüzgârlardan kaynaklanan akıntılar, Anadolu kıyı şeridi boyunca geç 4. bin erken 3. binde denizciliğin gelişim sağlamasını kolaylaştırmıştır. Bu geçiş döneminde, uzun gemilerin yapılması ve metalürjinin gelişmesi, Ege dünyasının ekonomik ve siyasal büyümesi, önemli bir aşama olarak kabul edilir. Anadolu kıyı şeridi boyunca, güney kuzey yönlü rüzgârlarla hareket eden yelkenli gemiler için önemli birer barınma ve mola yeri olarak hizmet veren bu küçük doğal limanların, Troia I döneminde bilinçli olarak tercih edildikleri düşünülmektedir.[376]

Son dönemlerde ele geçen arkeolojik buluntular, Troia I döneminin Troas'ın iç bölgelerinde de görüldüğünü ispatlamıştır. Edremit Körfezi'nin güneyinde Karamenderes Nehri boyunca sıralanan, Kıyı Troas yerleşim popülasyonu benzeri, Kumbet, Çiftlik ve Karaincir Mevkii Höyük yerleşimleri yer almaktadır. Bu içsel, Troia I benzeri

[375] Turan Takaoğlu, Patterns of Troy..., s. 1.
[376] Turan Takaoğlu, Patterns of Troy..., s . 4- 9.

yerleşimlerin buluntuları, Kıyı Troas Troia I yerleşimleriyle kuvvetli bir benzerlik gösterir. Bu benzerlik Karaincir Mevkii yerleşiminin, kıyı yerleşimlerine çok uzak olmasına rağmen, Troia I dönemi toplumlarıyla aynı maddi kültürü paylaşmış olmasıyla hayli önem kazanmıştır.[377]

Troia I döneminde Bozcaada- Tenedos içinde durum kıyı yönelimliydi. Troia'nın kıyı şeridinin hemen karşısında yer alan adada, 1990'ların başında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında, adanın doğu noktasında küçük gemiler için doğal liman olarak hizmet veren iki küçük koy yakınındaki Troia I yerleşimi, tesadüfen bulunmuştur. Troia I tarihli dörtgen bir yapı parçası ile birlikte, bir grup sanduka mezar da yerleşimde ele geçmiştir. Yerleşimde ele geçen ve dikine plakalarla oluşturulan dikdörtgen sanduka mezarın yerleşimin içine gömülmesi, Kikladik geleneğin bu döneme özgün halidir. Tenedos- Bozcaada benzeri bir yerleşim modeli, Gökçeada- Yenibademli Höyük yerleşiminde karşımıza çıkar. Yenibademli Höyük son dönem kazıları, adanın Troia I döneminde Ege kültürel etkileşim alanı içerisinde olduğunu gösterir.[378]

Troia ve Beşik- Yassıtepe'den alınan radyokarbon tarihleri, Troas Erken Tunç Çağ başlangıcını açıklamak için yorumlanması, yapay bir sorun teşkil eder. Yeni kültür seviyesi, Troia I'in en erken aşamasında, ana kayadan 50cm yukarıda tespit edilmiştir. Bu seviyede ele geçen sınırlı sayıdaki seramik buluntu, Erken Troia I ile benzerdir. Bu düzeyden alınan yedi adet radyokarbon numunesi MÖ. 3700- 3500 tarihlerini vermektedir. Bu yeni radyokarbon tarihlerine dayalı arkeolojik kanıtlarla, Troas Erken Tunç Çağı başlangıcı 4. bin yıl ortalarına tarihlenmektedir.[379]

1.3.1.1.1. Yenibademli Höyük

Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda yer alan ve Çanakkale İli'ne bağlı iki adadan bir olan Gökçeada 289,5 km²'lik yüzölçümüyle Türkiye'nin en büyük adasıdır. Diğer bir adı İmroz olan ve derin vadileri, andezit tepeleri ve koylarıyla oldukça ayrıcalıklı ve ilginç bir görünüme sahip olan Gökçeada, yine Çanakkale İli'ne bağlı olan Bozcaada'ya 33 mil uzaklıktadır ve iki ada da, boğazın giriş noktasına konumlanmıştır. Çevresinde

[377] Turan Takaoğlu, Patterns of Troy..., s . 9.
[378] Turan Takaoğlu, Patterns of Troy..., s . 9.
[379] Turan Takaoğlu, Patterns of Troy..., s . 4.

Yunanistan'a bağlı Limni (Lemnos) ve Semadirek (Samothraki) Adaları bulunmaktadır (Levha XXXII.1-2).[380]

Yenibademli höyük ise Gökçeada'nın güneyinde Kaleköy yerleşmesinin yaklaşık 2 km güneybatısında yer alır (Levha XXXII.2). Denizden yaklaşık 1,5 km uzakta bulunan yerleşim, Büyükdere Vadisi'nin alüvyonlu topraklarında konumlanmıştır. Yüz ölçümü 15600 m² olan höyük 120 metreye 130 metre ölçülerindedir. Deniz seviyesinden ortalama 18 metre yükseklikte olan höyük, Erken Bronz Çağ'da iskân edilmiştir.[381] Gökçeada'da Yenibademli Höyük ile birlikte, Üçburun, Tepe I, Tepe II, İncirlik Kıyısı, Şirma, Pygros, Uğurlu yerleşimleri de İlk Tunç Çağına tarihlenmektedirler (Levha XXIX. 1). Fakat bu yerleşimlerin henüz kazısı yapılmamıştır. Tespit edilen bu yerleşimler, daha çok doğu yönünde sıralanmışlar ve Üçburun ve Tepe II yerleşmesi hariç, kıyıya oldukça yakın konumlanmışlardır.[382] Bu doğu yönlü konumlanmada, doğal çevrenin ve kullanılabilir kaynakların rolü oldukça büyük olmuştur. Çok büyük höyükleşmenin oluşmadığı bu yerleşimlerde, sadece yüzey araştırmalarına dayanılarak bir zaman dizimi oluşturulmaya çalışılmıştır. Tarımsal faaliyetlerde bulabilecekleri, akarsular tarafından verimi artan küçük ovalara sahip bu yerleşimlerde yaşayanlar, Kuzey Ege'den Çanakkale Boğazı'na giriş çıkış yapan tekneleri (gemileri) kontrol edebilecekleri bir konumda yer almışlardır.[383]

Yılın büyük bir bölümünde (yaklaşık 10 ay), kuzey ve kuzey doğu yönlü rüzgârların ve bu rüzgârların oluşturduğu fırtınaların etkisinden uzak bu yerleşimler, o dönemin deniz seviyesi hakkında da bilgi sunmaktadır. Ertuğ Öner tarafından Temmuz 1998 tarihinde gerçekleştirilen, höyük ve yakın çevresinde yürütülen ve birkaç metreden 16 metreye kadar sondaj çalışmalarıyla, yerleşim ve çevresindeki paleocoğrafya, jeoarkeoloji çalışmaları yürütülmüştür. Bu araştırmalarda, mevcut alüvyal birikinti incelenmiş ve Büyükdere Vadisi'nin ne kadar içeriye sokulduğu ve höyüğün bulunduğu zeminin özellikleri ve yayılış alanı hakkında, bilgiler elde edilmiştir. Günümüzden 6000 yıl önce deniz seviyesindeki yükselme duraksamış, akarsuyun taşıdığı alüvyonlar koyu doldurmaya başlamıştı. 5000 yıl önce Yenibademli Höyüğü'nün bulunduğu alan, çoğunluğu kum

---

[380] Halime Hüryılmaz, *Kuzeydoğu Ege Denizi'nin Rüzgarlı Bahçesi Gökçeada*, Gökçeada Belediyesi Yayını, Edit: Bora Uysal, As- De Ofset, Çanakkale 2006, s. 97.
[381] Halime Hüryılmaz, "Gökçeada-Yenibademli Höyük:5000 Yıllık Bir Yerleşmede sosyal Yaşam", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:17, Ankara 2007, s. 86.
[382] Savaş Harmankaya, B. Erdoğu. "Prehistoric Survey at Gökçeada, Turkey, in 1999". *University of Durham and Newcastle Upon Tyne Archaeological Reports for 1999-2000,* 2001, s. 30-33.
[383] Halime Hüryılmaz , "Gökçeada Yenibademli Höyük'te Kent Organizasyonu ve Yönetim", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara 2006, s. 31.

taşlarından oluşan bir görünümdeydi. Bu tarihten sonra, deniz seviyesinde birkaç metre alçalma yaşanmış, fakat daha sonra deniz tekrar yükselerek, günümüzden 2000 yıl önce bugünkü seviyesine ulaşmıştır. [384] Bu durum, doğu sahilinde barınanların neden kıyıdan uzaklaşmadıklarını açıklamaktadır.[385]

Bir taşkın ovası üzerinde, yüksekliği 10 civarında olan küçük bir tepe üzerinde konumlanan Yenibademli yerleşimi, bir taraftan Ege Denizi'ni kontrol ederken, diğer taraftan ada içindeki yolları rahatça kontrol altında tutabiliyordu. Bu haliyle çok avantajlı bir konumda olan Yenibademli yerleşimi, şuana kadar yapılmış araştırmalar ışığında, Büyükdere Vadisi'ndeki en eski yerleşim olarak gözükmektedir (Levha XXXII.1).[386] Yerleşimde ekonomik faaliyetler tarım, hayvancılık, ticaret ve kısmen zanaattır. Yerleşimde ele geçmiş olan öğütme taşları, havan ve havaneller, orak, dilgiler, depolamada kullanılan pithoslar, depolama çukurları, taş tekneler ve ele geçen çok sayıda tohum, tarım faaliyetlerinin yürütüldüğünü göstermektedir.[387] Ayrıca kıyı balıkçığı, dokumacılık gibi uğraşılar da yerleşim ekonomisine katkı sunmuştur. Yerleşimde ele geçen kemik aletler, pişmiş topraktan ağırşaklar, Yenibademli'de yaşayan insanların yün eğirdiklerini ve deriyi işlediklerini göstermesi açısından önemlidir.[388] Deri isçiliğinde, örgücülükte ve dikiş islerinde kullanılan kemik aletler, taş aletler gibi neredeyse tüm yapı katlarında ele geçmiştir. Her konutta ele geçen bu kemik aletlerin yapımında, daha çok küçükbaş hayvanların; *Ulna, Tibia, Radius* ve *Metacarpus* kemiklerinden faydalanılmıştır. Yerleşmenin tepe düzlüğünde, taş ve kemik eserlerin belli bir atölyede üretildiklerine dair bir buluntu henüz tespit edilememiştir. Her iki endüstriye ait aletlerin farklı konutlarda bulunması, bunların imalatında tekelleşmeye gidilmediğini göstermektedir.[389]

1996 Yılından beri Halime Hüryılmaz tarafından kazı faaliyetleri yürütülen Höyük, ismini yakınında bulunan, günümüze ait bir köy yerleşiminden almaktadır. Tespit edilen birçok yerleşim gibi Yenibademli Höyük'te de tahribat oldukça yüksektir. 1968- 1996

---

[384] Ertuğ Öner, "Yeni Bademli Höyük Çevresinde (Gökçeada/Imroz) Jeoarkeolojik Araştırmalar", *15. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2000, s. 19.-22. (Prof. Dr. Ertuğ ÖNER, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fiziki Coğrafya Anabilim Dalı.)
[385] Halime Hüryılmaz , "Gökçeada Yenibademli Höyük'te…, s. 31.
[386] Halime Hüryılmaz, Gökçeada-Yenibademli Höyük 2007 Yılı Kazıları", *30. Kazı Sonuçları*, Cilt:1, Ankara 20, s. 87.
[387] Halime Hüryılmaz, "Erken Bronz Çağı'nda Kuzey ve Doğu Ege Adalarında Ekonomik Faaliyetler ve Kültürel İlişkiler", *Profesör Doktor İlhan Kayan'a Armağan*, Editör; Ertuğ ÖNER, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2013, s. 246.
[388] Halime Hüryılmaz, "Gökçeada-Yenibademli Höyük 2007 Yılı Kazıları", *30. Kazı Sonuçları*, Cilt:1, Ankara 2009, s. 245.
[389] Halime Hüryılmaz , "Gökçeada Yenibademli Höyük'te…, s. 37.

yılları arasında höyük tepesinde, iki ayrı alanda kaçak kazılar yapılmış ve ayrıca bu kazılardan başka, höyüğün kuzey ve batı teraslarında zirai faaliyet sırasında, taşların söküldüğü ve bu taşların, güney savunma duvarına bitişik iki evin yapımında kullanıldığı anlaşılmıştır. Benzer faaliyetlerin, höyüğün doğu tarafında da gerçekleştiği, buradan alınan taşlarla ahır ve kümes yapıldığı, güneybatı tarafının ise iş makineleriyle tarım arazini genişletmek için tahrip edildiği ve bu tahribatta taş döşemeli bir rampanın doğusunda yer alan bir kulenin tesviye edildiği belirlenmiştir.[390]

Yapılan araştırma ve kazılar sonucunda yerleşimin yedi yapı evresi olduğu tespit edilmiştir. I, II, ve II yapı evreleri yerleşimin dokusu konusunda çok az bilgi verirken, IV. arası VII. yapı evreleri, dar bir alanda çalışılması ve kalıntıları mimari bir bütünlük sağlayacak nitelikten uzak olması yüzünden yerleşime dair kesin bilgiler vermekten uzaktır. Yenibademli Höyük, Erken Tunç yerleşmesi, kentleşme sürecini tüm verileriyle ortaya koyan Troia I ile birçok bakımdan benzeşmektedir. Yenibademli Höyük'te diğer Batı Anadolu Kıyı Yerleşimleri gibi deniz kenarına kurulmuş, bir savunma duvarı olan küçük bir yerleşim görünümdedir.[391] Savunma duvarına ait, güney ve doğu yönündeki kalıntıların bir bölümü, bugün erozyon yüzünden açıktadır. Bugün yalnızca temel örgüsü belirli olan sur yapısı inşa edilirken, olasılıkla civardaki tepe sırtlardan taş temin edilmişti. Dalgalarla aşındığı belirlenen bazı taşlarda, olasılıkla yerleşimin 2 km kuzeyinde yer alan Yıldız koyundan temin edilmişti.[392] Batı terasta yerleşimin güvenliğini sağlayan savunma duvarı, yüzey toprağının yaklaşık 1 metre altında açığa çıkmıştır. Bu surun dolgu toprağında, yoğun olarak Troia I dönemi seramikleri ele geçmiştir. Yerleşmeye güneybatı yönünden giriş imkânı sağlayan rampanın kuzeyinde yer alan savunma duvarına ait kalıntılar, kısmen daha iyi korunmuştur. Her iki yüzü kesme taşlarla inşa edilen bu savunma duvarının, iç dolgusunda toplama taşlar kullanılmıştır (Levha XXXIII.1).[393]

Yerleşimin batı terasında ortaya çıkartılan yapılar, taş temelli ve kerpiç duvarlıdır. Temel taşları, kabaca çamurla sıvanmış ve birbirine tutturulmuştur. Zemin döşemeleri sıkıştırılmış kil ya da plaka taşlarla kaplanmıştır. Tek veya iki sıra taşla çevrilmiş ocak yapısı ya mekânın ortasında ya da duvara yakın bir yere konumlamıştır. Taban üzerinde

[390] Hüryılmaz 2005. 28. (Prof. Dr. Halime *HÜRYILMAZ Hacettepe* Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü)
[391] Halime Hüryılmaz "Yenibademli Höyük: Kuzeydoğu Ege Denizinde Bir Erken Tunç Çağı Yerleşmesi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, Ankara 2005, s. 29- 34.
[392] Halime Hüryılmaz , Gökçeada-Yenibademli Höyük'te…, s. 50.
[393] Halime Hüryılmaz Yenibademli Höyük..., s. 29- 30.

bulunan ve tezgâh olarak kullanıldığı düşünülen iri plaka taşlar ve beraber bulunan iş aletleri, bu yerlerin birer işlik (atölye) olarak kullanıldığını akla getirmektedir.[394]

Üstten Birinci yapı evresine ait konutlar, yön gözetmeksizin birbirinden bağımsız olarak inşa edilmişlerdir. Düz çatı yapısıyla kapatıldıkları düşünülen yapıların tavanların ahşap hatıllarla desteklendiği, tabanda görülen hatıl delikleri ve bu hatılları desteklediği düşünülen dikey yerleştirilmiş plaka taşlardan anlaşılmaktadır.[395] Günümüze ulaşabilen kalıntılar incelendiğinde Ege dünyasında sıklıkla görülen dikdörtgen ve apsidal planlı yapılar burada da inşa edilmiş ve her hangi bir yangın tehdidiyle karşılaşmaksızın terk edilmişlerdir. Yerleşimin erken evresinde ve farklı yönlerde yapılan yapıların arasında tespit edilen üç adet sokak, kentin küçükte olsa bir yol ağı ile birbirine bağlandığını akla getirmektedir. İrili ufaklı taşlarla kaplanan bu sokaklar, ortalama 1.60 metre genişliğindedir. Geç evrede de bir bölümü tespit edilen bu sokakların erken evresinde daha düzgün yüzeyli taşlar kullanılmıştır (Levha XXXIII. 2).[396]

İlk yapı katında ele geçen mimari kalıntıların geleneği, hemen altında yer alan II. yapı katında da değişime uğramamıştır. Yine aynı şekilde yön birliği gözetmeksizin inşa edilen yapılarla birlikte, iç kısımlarında ara duvarlara sahip mimari öğelerde ele geçmiştir. Yapılar arasında, geniş ve boş alanlar bırakılmamıştır. Bunun nedeni olarak, muhtemelen nüfus yoğunluğu ön plana çıksa da, iskân alanının yetersizliği ve Büyükdere vadisinde günümüzde de eksik olmayan şiddetli rüzgârlarda etkili olmuş olmalıydı.[397] Küçük bir bastionla takviye edilen iki mimari yapının benzerleri, Thermi IIIA yerleşiminde görülmektedir. Yine oldukça iyi korunmuş bir yapının kenarında tespit edilen 80 cm'lik boşluk tek taraflı bir kapının varlığına işaret etmektedir. Yine diğer yapılarda bulunduğu gibi bu yapıda ele geçen çok sayıda Troia I kapları, Denizsel Troia Kültürü'nün yayılım alanını göstermesi açısından son derece önemlidir (Levha XXXIV.2).[398]

Yerleşimin kent dokusunda bir değişikliğe, III evresinde gidildiği anlaşılmaktadır. Tabanı kille sıkıştırılan bu evlerin uzunluğu, 5 metreyi bulmaktadır. Bu yapılarda, arka duvara yakın yerleştirilen iri depolama kapları, ya tabana açılan çukurlara oturtulmuş ya da üst üste üç sıra taşla kavisli inşa edilmiş yapılarla desteklenmiştir. Bireysel konut içi

[394] Halime Hüryılmaz Yenibademli Höyük..., s. 30.
[395] Halime Hüryılmaz, "Gökçeada-Yenibademli Höyük…, s. 242.
[396] Halime Hüryılmaz , "Gökçeada Yenibademli Höyük'te…, s. 34.
[397] Halime Hüryılmaz, "Gökçeada-Yenibademli Höyük 2011 Yılı Kazıları", *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt:1; Çorum, Anakara 2013, s. 171.
[398] Halime Hüryılmaz , "Gökçeada Yenibademli Höyük'te…, s. 35.

depolama olarak işlev gören bu kapların bir bölümünde ele geçen tahıl ürünleri üzerinde yapılan radyokarbon analizlerine göre bu bitki kalıntıları, MÖ. 2900- 2600 arası bir döneme tarihlenmektedir. Yerleşimde tahıllar sadece bu büyük saklama kaplarında değil, çeşitli çömlek ve testi içlerinde, ayrıca yangın tabakası bulunan mekânlarda, zeminde ele geçmiştir. Bu ele geçen tahıl ve bitki kalıntıları, MÖ. 3. binin ilk yarısı ekosistemi ve beslenmesin değerlendirilmesi açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Yine birkaç üzüm çekirdeğinin tespit edildiği yerleşimde, yonca tohumlarının da ele geçmesi yerleşimde hayvan besiciliği yapıldığının büyük bir göstergesidir. Ayrıca hayvan kemiklerinin kalıntıları inceleyen uzmanlar, yerleşimde sığır, koyun, keçi ve domuzun evcilleştirildiğini düşünmektedirler.[399]

Yerleşimde konut içi öğeler olarak fırın ve ocak yapıları ön plana çıkmaktadır (Levha XXXIV.1). Teknik açıdan farklılık gösteren fırınlar, at nalı ya da armut biçimlidir. Höyükte yoğun olarak ele geçen yerel kapların yerleşimin dışında, yüksek ısılar elde edilebilen fırınlarda pişirildiği düşünülmektedir. Taş ve kemikten yapılmış küçük buluntular erken tabakalarda yoğun olarak görülmektedir. Bu küçük aletler, yakın çevreden andezit, silt taşı, kil taşı, çört ve kum taşı gibi kolay elde edilebilen kaynaklardan temin edilmiş taşlardan yapılmıştır. Deri işlemede, örücülükte ve dikiş işlerinde kullanılan kemik aletler, neredeyse tüm yapı katlarında bulunmuştur. Bu aletleri yapmak için daha çok küçükbaş hayvanların Ulna, Tibia, Radius ve Metacarpus kemiklerinden faydalanılmıştır. Yerleşimde, bu aletlerin herhangi özel bir atölyede üretildiklerine dair bir kanıt henüz ele geçmemiştir. Yerleşimde, değerli taşlarında ya da sınıfsal bir farklılaşmayı gösteren metaların bu zamana kadar ele geçmemesi, yerleşimin ekonomik gücünün çok iyi olmadığının göstergesidir. Yerleşimde yaşayanlar, ticaret konusunda da ada dışına çıkmayı pek tercih etmemişlerdir. Bunu, aynı dönemde ekonomik gücü belirleyen altın ve obsidyen gibi metaların, adada pek ele geçmemiş olmasında da anlamak mümkündür. Yine höyükte günümüzde değin siyasi otoriteye dair her hangi bir mimari yapının ele geçmemiş olması da yerel bir yöneticinin olmadığından çok, onun gücünün mimariye yansıtılamadığını açıklanabilir. Zira ele geçen sur yapısı, kolektif bir yaşamın yönlendirilmesi için duyulan ihtiyacı açığa çıkarmakta ve çevredeki sınıfsal karaktere sahip yerleşmeler

[399] Halime Hüryılmaz , "Gökçeada Yenibademli Höyük'te…, s. 35- 36.

düşünüldüğünde, yerleşimde en azından bey(şef) gibi bir yöneticiyi gerekli kılmaktadır. Ayrıca, yerleşmede kuyu ya da sarnıç yapısına da henüz rastlanmamıştır.[400]

Höyük'te ele geçen, taş ve kilden yapılmış idol ve figürinler, genel inanç sistemini tasvir etmesi yönünden önemli olduğu gibi, kişisel sanatı vurgulaması bakımından da ayrıca önem taşımaktadır. Birkaç santim boyunda olan ve genellikle kadın ve bazen de havyan tasvirlerinin görüldüğü bu heykelciklerin çoğunda, kadın figürleri genellikle yassı ve cinsel organları abartısız biçimde betimlenmiştir. İthal ürünlerle birlikte, yerli yoruma da sahip bu heykelcikler, daima farklı tipleri temsil etmeleri bakımından hayli ilginçtir. Benzer örneklerinin Romanya, Troia ve Demircihöyük'te de bulunması, sadece yakın çevreyle değil, uzak bir ticaretin varlığını da destekler. Ayrıca kilden yapılmış kancalarında yine çağdaş benzer yerlerde ele geçmesi, uzak mesafeli ticaret savını destekler niteliktedir (Levha XXXIV.3).[401]

Bugünkü veriler ışığında Yenibademli'nin çevresindeki kültürlerle bağını koparmadığını mimari kalıntılar, konut envanteri ve ele geçen küçük buluntulardan ve seramikten anlamak mümkündür. Ancak yine bu verilerden anlaşılacağı üzere yerleşim Troia ve Poliochni gibi çevre kültürlerin gerisinde kalmış bu dönemdeki yüksek rekabet döngüsünden uzak durmuştur.[402]

Yenibademli Höyük Erken Tunç Çağı yerleşimini Gordon Childe'nin kent kriterleriyle değerlendirirsek, maddeler incelendiğinde Childe için kent kavramı karşılanmamaktadır. Olasılıkla küçük bir kasaba konumundaki yerleşme, deri atölyelerine sahiptir ve tarımda uzmanlaşmıştır. Yerleşim, Troas Bölgesi ve diğer adalarla yoğun etkileşim içerisindedir.

Liverani'ye göre ise yoğun bir nüfus ve aktif olarak bu nüfusun varlığı, mesleki uzmanlaşma gibi kriterler yerleşimde kısmen olsa karşılık bulmaktadır. Savunma duvarı tespit edilen yerleşimde, merkezi yerleşim olması ve kamu binaları gibi kriterler, yerleşimde karşılığını bulamamıştır.

Kolb'un oluşturduğu kriterlere göre ise yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi, binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az 1000 kişi), nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal

[400] Halime Hüryılmaz , "Gökçeada Yenibademli Höyük'te…, s. 36-38.
[401] Halime Hüryılmaz Yenibademli Höyük..., s. 32-33.
[402] Halime Hüryılmaz Yenibademli Höyük..., s. 35.

mimari yapılar, urban yaşam şekli, belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması kriterinden bazıları yerleşimde karşılık bulsa da, yerleşim bu kriterlere göre, net olarak şehir diye isimlendirilemez.

Ufuk Esin'in kent kriterlerine göre 120x130 metrelik boyutuyla bu yerleşim kent olarak sayılamaz. Kasaba olarak değerlendirebilir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşimin merkez konumunda olabileceğini ve ona bağlantılı yerleşimlerin olabileceğini gösteren herhangi bir bulgu, çevresindeki diğer yerleşimlerde henüz kazı faaliyetleri gerçekleştirilemediği için, elde edilemediğinden dolayı, yerleşimin merkez- uydu sistemi içerisinde bir yapılanma içerdiği net olarak belirlenemez.

- **Ticaret:** Yerleşimde Troas Bölgesi ve diğer adalarla ticari ve kültürel etkileşimin varlığını gösteren birçok buluntu ele geçmiştir. Bu dönemde yoğun olarak yürütülen deniz ticareti yerleşimin kurulmasında ve gelişmesinde etkili olmuş olmalıydı.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yenibademli Höyük Troia I yerleşimi, hiç de azımsanmayacak bir boyuta sahipti, fakat ada yerleşimi olması daha izole olmasına neden olmuş ve yerleşim çok büyük boyutlara ulaşamamıştır. Yüz ölçümü 15600 m² olan höyük 120 x 130 metrelik boyutuyla çokta fazla genişleyememiştir. Bintliff'in oluşturmuş olduğu yerleşimin boyutu ile nüfusun tespit edilebileceğine dair tablosu (bkz. Bintliff 2002: 160) incelendiğinde, yerleşimin, yaklaşık 1,5 hektarlık boyutuyla, ortalama 300 kişiyi barındırmış olabileceği düşünülebilir.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimi çevreleyen savunma duvarı ve bunun inşası daha organize bir yapıya işaret etmektedir. Fakat yerleşimde bu siyasi otoritenin varlığını gösterecek herhangi bir yapıya rastlanılmamıştır. Yine benzer şekilde değerli madenlerden yapılma küçük buluntuların çok az olması, bu görüşü destekler niteliktedir. Fakat Hüryılmaz, buluntu eksikliğinin, yönetici sınıfın yokluğuna tam olarak kanıt olamayacağını, sur yapısı ve diğer buluntuların, bir yönetici sınıfın varlığını gösterdiğini fakat mimariye yansımadığını belirmektedir. Fakat yerleşimin boyutları göz önüne alındığında bir yönetici varsa da, bu kişinin bir kraldan ya da prensten çok köyün içerisindeki daha iyi bir konuma sahip, bir bey ya da şef olabileceği daha akla yatkındır.

Topluluk üzerinde etkin olan bey ya da şef tarzı yönetici, surun yapılmasında ve topluluğun korunmasında, etkin olmalıydı.

- **Uzmanlaşma:** Yerleşimde tarım dışında uzmanlaşmayı gösteren birçok buluntu ve bu buluntuların yapıldığı düşünülen atölyelerin ele geçmiş olması, bu işliklerin tam gün hizmet vermiş uzman kişiler tarafından işletildiğini düşündürmektedir. Fakat bunların sadece bir iki konutta sınırlı kalması, bu ilişklerin ticari bir faaliyetten çok yerleşimin ve kısmen de olsa adadaki çağdaş yerleşimlerin ihtiyacını karşılamak için kullanıldığı görüşünü daha akılcı kılmaktadır.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşim Erken Tunç Çağı evresi çok büyük bir alana yayılmamıştır, fakat binalar arasında tespit edilen sokak yapıları basitte olsa bir planlamaya gidildiğini göstermektedir.

Yenibademli Höyük Erken Tunç Çağı yerleşimi, ele geçen buluntu toplulukları incelendiğinde bir şehir görünümünden çok, küçük bir kasaba görünümü sergilemektedir. Yerleşim çağdaşları, Poliochni Mavi Dönemi ve Troia I yerleşimlerinden çok daha ufak ve gösterişsizdir, fakat verilerden anlaşıldığı üzere şehirleşme yolunda önemli aşamalar kaydetmiştir.

1.3.1.1.2. Beşik-Yassıtepe

Troia'nın 7 km batısında yer alan yerleşim, Kalkolitik Beşik- Sivritepe yerleşiminin hemen yanındadır. Yeniköy'ün 2 km güneyinde yer alan yerleşim, Kocaliman olarak bilinen Beşik koyunun kuzeyinde, Ege Denizi'ne uzanan küçük bir burnun üzerinde yer almaktadır. Troia'nın limanı bulmak amacıyla M. Korfmann ve ekibi tarafından 1981 yılında başlatılan Beşik koyu araştırmaları kapsamında kazılan yerleşimin en erken tabakası, İlk Tunç çağına tarihlenmektedir. Fakat kazılarda daha çok Troia II dönemiyle ilgilenildiği için bu tabaka ile ilgili bilgilerimiz sınırlıdır (Levha XXXV.1).[403]

Yerleşim, MÖ. 3. bin yılı ikinci yarında tarihlenen, iki evreli bir sur yapısına sahiptir. Yerleşimde yer alan küçük ve birbirine bitişik yapılar, burasının Troia II döneminde, bir yerleşimden daha çok bir depolama alanı olarak kullanılan bir alan olduğunu

[403] M. Korfmann, "Beşik-Tepe", *Arkeoloji ve Sanat 36-37,* 1987, s. 2-3.; M. Korfmann, 1987 Yılı Beşik…, s. 323.

düşündürmektedir. Beşik- Yassıtepe Troia'nın kronolojisinin oluşturulmasında önemli bir rol oynamış ve Troia yerleşiminin MÖ. 3. bin başına tarihlendirilmesini sağlamıştır.[404]

Beşik- Yassıtepe mimarisi hakkında elimizde çok az veri vardır. Troia I dönemi çağdaş yapıları, taş temel üzerine kerpiç örme duvar tekniğiyle yapılmıştır. Bu yapı tekniği, çağdaşı Troia ve diğer Troas yerleşimleri için standarttır.[405] Troia I dönemi yerleşiminde, yedi adet alt yapı katı tespit edilmiştir. Beşik- Yassıtepe yerleşiminde tespit edilen yerleşim düzeni ve kültürel bütünlük içerisindeki plan, ne Troia I ne de yayılım alanındaki kültürlerde gözlemlenebilmiştir. Bu haliyle yerleşimin Troia yerleşimini etkilemiş olabileceği düşünülmektedir (Levha XXXV.2).[406]

Yapılar, sert rüzgârlardan korunmak amacıyla, doğal bir koruma yöntemi olarak konutlar, hem doğal bir kayanın yanına hem de toprağa biraz gömülü olarak inşa edilmişlerdir. Yapıların arka duvarları, ana toprak içerisine kesilerek oturtulmuştur. Yıkılan binaların yerine, aynı zemin üzerinde, tekrar yapı yapmış ve bu işlem zemini yükseltmiş olmalıydı. Yükselen zemin yüzünden rüzgârlara karşı daha bir savunmasız hale gelen yerleşim, işlevsizleşerek terk edilmiş olmalıydı. Birbirine bitişik nizamda yapılan yapılarda, 150 ila 300 yıl arasında yerleşilmiş olduğu düşünülmektedir. Höyükte ele geçen bir yapıda bulunan bir tunç iğne, buranın diğer yapılardan farklı bir işleve ait olduğunu düşündürmedir.[407]

Yerleşim ilk dönemlerinde yer alan bir yapı dizisi, daha sonra kesintiye uğramış, daha geç evrelerde buraya, ön duvarı arkaya kaydırılan bir yapı inşa edilmiş ve bu yapıya daha sonra ek olarak depo olarak kullanıldığı düşünülen odalar eklenmiştir. Daha sonraki evrelerde gittikçe daha kompleks bir hal alan yerleşimin başlangıcında, üç metre olan konut arası boşluklar, daha sonra bir metreye kadar düşmüştür.[408] 1984 yılında yürütülen kazı çalışmalarında, yan yana sıralanmış bir dizi yapı tespit edilmiştir. Ortalama 14x6 metre boyutlarında olan yapılarda düz damı taşımak için kullanıldığı düşünülen hatıl delikleri bulunmuştur. Yapıların duvarları çit örgü tekniğindedir ve oturmak ya da yatmak

[404] M. Korfmann, Beşik-Tepe…, s. 3- 5.
[405] M. Korfmann, "Beşik-Yassıtepe ve Besik-Mezarlığı 1985 ön raporu", *VIII. Kazi Sonuçlari Toplantisi I,* Ankara 1986, s. 264.
[406] M. Kormann, "Besik-Yassitepe, 1986 kazi raporu", *IX. Kazi Sonuçlari Toplantisi I Ankara 1987,*Ankara 1988, s. 131.
[407] M. Kormann, Besik-Yassitepe, 1986, s. 131-133.
[408] M. Kormann, Besik-Yassitepe, 1986, s. 131.

için yapıldığı düşünülen taş döşeli alanlar tespit edilmiştir.[409] Daha sonraki yerleşimlerde ise bu konutların işlevi değişmiş ve büyük bir olasılıkla depo olarak kullanılmıştır.[410]

Beşik- Yassıtepe Troia I çağdaş yerleşiminin, küçük buluntu topluğu olarak çakmaktaşı aletler, çok fazla örneği bulunamasa da bakır aletler, Melos Adası kökenli obsidyen aletler, pişmiş topraktan çok sayıda minyatür savaş baltası ele geçmiştir. Bu savaş baltaların bu kadar çok olması, günlük kullanımdan çok özel bir amaca hizmet ettiğini düşündürmektedir. Demircihöyük ve Erezi kültürü ile ilişkilendirilen baltalar, olasılıkla Demircihöyük yerleşiminden ithal edilmişlerdi. Yerleşimde besin ekonomisine, deniz önemli katkılar sunmuştur. Çok iri boyutu ton balığı kalıntıları, yerleşimde balıkçılık faaliyetlerini hayli önemli bir faaliyet olduğunu göstermektedir. Yine av hayvanlarından geyik kemiklerinin bulunması, burada avcılık faaliyetlerinin devam ettiğini göstermektedir.[411]

Yerleşime, Tipik Troia I dönemi çanak çömlek endüstrisi görülür. Buluntu topluluğu olarak üç ayaklı kaplar ve içten kalınlaştırılmış ağızlı kâseler yoğun olarak görülür. İçten kalınlaştırılmış ağızlı kâselerin iç dudakları veya çıkıntı biçiminde yapılmış tutamakların üzerine kazınarak yapılmış insan yüzleri, geometrik ve çizgi motifler belirgindir. Yerleşimin üst yapı katlarında çokça görülen kazı ve dolgu bezekler, alt yapı katlarında azalmıştır.[412]

Beşik Yassıtepe Troia I dönemi yerleşimi, kazı ve araştırmaları Troia II dönemi yerleşimine yoğunlaşıldığı için Gordon Childe'nin, Liverani, Kolb ve Esin'in kent kriterlerine göre bir değerlendirme yapmak zordur. Yerleşimde ele geçen savunma duvarı, birbirine bitişik planlı yapılar, uzak kültürlerle iletişimi gösteren buluntular, Troia I ya da Poliochni kadar önemli olmasa da bu dönemde yerleşimin, bölge şehirleşmesinde önemli aşamalar kaydettiğini göstermektedir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

---

[409] M. Korfmann, Beşik-Yassıtepe ve…, s. 263.
[410] M. Kormann, Besik-Yassitepe, 1986, s. 132.
[411] M. Korfmann "Beşik Yassıtepe ve Beşik-Sivritepe 1984 Ön Raporu", *7.Kazı Sonuçları Toplantısı,* Ankara 1985, s. 230- 231.; M. Korfmann "Besik-Tepe 1983, Grabungen am Besik-Yassitepe und Besik- Sivritepe", *Archaologischer Anzeiger*, 1985, s. 158-180.
[412] M. Korfmann "Beşik-Yassıtepe ve Beşik-Sivritepe 1983 Ön Raporu", *VI. Kazı Sonuçları Toplantısı, İzmir 1984*, Ankara 1985, s. 109.

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim çevre kültürlerle, özelikle Troia I tabakasıyla yoğun etkileşim içerisindedir. Fakat merkez- uydu sistemi içerisinde yer aldığını gösteren bir bulgu ele geçmiştir. Çevresindeki kültür ve yerleşimlerle yakın bir etkileşim içerisinde olan yerleşim, olasılıkla çevresindeki çağdaş yerleşimlerle eşit bir konudaydı.

- **Ticaret:** Melos Adası kökenli obsidyenler ve Demircihöyük baltaları, geniş çaplı ve uzak menşeli bir ticari faaliyetin göstergesidir.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşimdeki nüfus yoğunluğu konusunda net bir veri yoktur.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimde bir yöneticinin varlığını gösteren herhangi bir yapıya rastlanılmamıştır. Yine benzer şekilde kamusal kullanımı gösteren yapılarda henüz tespit edilmemiştir.

- **Uzmanlaşma:** Çok fazla örneği bulunmasa da bakır aletler, seramik buluntular net olmasa da bir uzmanlaşma doğru bir gidişatı gösterir

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşimin bu dönemine ait arkeolojik kazı faaliyetleri tam olarak yapılamadığından dolayı, kent dokusu hakkında bilgilerimizi çok azdır. Ama ele geçen yapılardan anlaşıldığı üzere, birbirine bitişik nizamda yapılan evlerin daha çok işlevselliğine bakılmıştır. Yerleşimde çarpıkta olsa, planlı bir yapılanmanın olduğunu söylemek şu aşamada zordur.

Beşik Yassıtepe Erken Tunç Çağı Troia I dönemi yerleşimi, Troia I dönemi öncesi bir kültürü temsil ettiğinden dolayı son derece önemlidir. Bu yerleşimin sakinleri, veriler çok net olmasa da, olasılıkla bölgenin şehirleşmesinde önemli adımlar atmışlardır. Fakat bu görünümüyle yerleşim, bir şehir dokusundan çok büyük bir köy karakteri taşımaktadır.

1.3.1.1.3. Troia I

Troia Höyüğü, İlion(s) ya da Hisarlık Tepe, Çanakkale il sınırları içerisinde, Teyfikiye Köyü, Hisarlık Tepesi Mevkii'nde, Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi'ne açıldığı noktanın Asya kıyısında, Karamenderes Nehri'nin Ege Denizi'ne döküldüğü alanda, Ege Denizi kıyısından 6 km içeride, Çanakkale Boğazı'ndan ise, 4,5 km uzaktadır.

Höyük, Karamenderes Nehri'nin taşıdığı alüvyonlarla dolan bir deltanın hemen yanında yer almaktadır (Levha XXXVI.1).[413]

Konumu itibariyle delta ovasının yanında yer alan yerleşimin arkeolojik kalıntılarını çevreleyen coğrafyayı, günümüz yüzey şekilleriyle ait olduğu dönemin koşullarıyla incelemek daha iyi olacaktır. Özellikle deniz seviyesindeki ve kıyı şeridinki değişmeler, yerleşimin incelenmesi açısından önemlidir. Troia I döneminden önceki zamanlarda, Troia tepesinin batı tarafı denizle çevriliydi. Troia I ve II dönemlerinde kıyı şeridi, yerleşime oldukça yakındı. Troia III, IV ve V dönemlerinde deniz seviyesi, neredeyse 2 metre kadar alçalmış ve alüvyal ova, kuzeye doğru yerleşimi hemen yamacından genişlemeye başlamıştır. Yapılan sondajlarla, bu veriler doğrulanmıştır. Troia VI dönemine gelindiğinde deniz seviyesinde en büyük alçalma gerçekleşmiş ve Troia çevresinde bir sel baskını ovası oluşmuştur. Strabon'un o dönemki tasvirlerine göre kıyı, bugünkü Kumkale ile batıdaki tarih öncesi yerleşim Kumtepe arasında uzanıyordu. Bu veriye göre Strabon'un yaşadığı dönemle, Troia VI dönemi arasında 1000 yıllık zaman farkında, kıyı şeridindeki değişim yavaşlamış olmalıydı. Bu yavaşlanın en önemli nedenlerinden birisi, deniz seviyesinin tekrar 2 metre kadar yükselmesidir. Ayrıca Karamenderes'in alüvyonları, Çanakkale Boğazı'nın akıntılarıyla açığa sürüklenmiş olmalıydı. Bu yavaş değişimin ve günümüze kadar sabit kalan deniz seviyesindeki değişmenin sonucu, bugün Kumkale'nin batısında kalan küçük koy, Karamenderes'in getirdiği alüvyonlarla dolmuş görünmektedir.[414]

İlk kez, İngiliz bir diplomat ve tüccar olan Frank Calvert tarafından 1863 yılında keşfedilen höyük, öncesinde de George Sandys gibi birçok gezgin tarafından ziyaret edilmiştir.[415] İlk sondajlara 1863 yılında başlayan Calvert, bölgeyi ziyaret eden ve Karamenderes Ovası'daki Pınarbaşı Mevkii[416] gibi birçok alanda sondajlar yapan Heinrich Schliemann'a, Troia'yı, bir bölümü kendi arazisi olan, Hisarlık (Asarlık) tepesinde araması gerektiğini söyler ve tek başına büyük çaplı bir kazıya başlayamayacağı için Schliemann'a kazı teklifinde bulunur.[417]

---

[413] M. Korfmann, Denizsel Trioa Kültürü…, s. 132.; M. Korfmann, "Troia 1992 Kazı Çalışmaları", *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1994, s. 325

[414] İ. Kayan "Troia Yöresinin Yüzey Şekilleri", *Düş ve Gerçek Troia*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 309- 313.

[415] U. Esin, *Heinrich Schliemann Kazı Raporları ve Mektuplarından Seçme Parçalarla Troia,* Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul 1991, s. 10.

[416] Troia Ören yerinin 10 km kadar güneydoğusunda yer alır. (Sazcı 2007: 31)

[417] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*, İstanbul 2007, s. 31-38.

Hisarlıktepe'de ilk kazılar, kazı izni olmadan 1870 yılında höyüğün kuzeybatı köşesinde, B4 karesinde başlar. Ancak höyüğün o bölümünün sahipleriyle düşülen anlaşmazlıktan dolayı kazı bir süre durur. 1871 yılında Osmanlı Devleti'nin, Hisarlık Höyük arazisinde kalan toprakları istimlâk etmesiyle birlikte büyük çaplı bir kazı başlar (Levha XXXVI.2). Kış döneminde verilen aradan sonra daha fazla işçiyle 1872 yılında kazılara tekrar başlar ve Troia II döneminin farklı iki evresine ait savunma duvarları ortaya çıkartılır. 1873 yılına gelindiğinde şubat ayında başlayan kazı dönemi, haziran ayında Priamos'un hazinesi olarak tabir edilen hazinenin bulunmasıyla sonuçlanır. Aynı yıl bulduğu eserleri izinsiz bir şekilde yurt dışına çıkarıldığı için kazı izni iptal edilir. 1874 yılında yurt dışına çıkardığı bu eserleri ve kazı raporlarını yayınlayan Schliemann, 1876 yılında Osmanlı devletinin kendine kesmiş olduğu 10bin altın Franklık cezanın beş katını ödeyerek kazılara devam etmek için gerekli olan fermanı alır, fakat o dönemki Çanakkale Valisi'nin kendine çıkarmış olduğu güçlüklerden dolayı kazıya devam edemez.[418] Yine hatırı sayılı dostlarının sayesinde, Vali'nin başka bir yere tayin edilmesinden sonra, 1878 yılında Troia'daki kazı çalışmalarına tekrar başlanır. 1789 yılında höyüğün etrafındaki bazı höyük ve tümülüslerde sondaj yapan Schliemann, bunları 1881 yılında *"İlios*" isimli kitabında yayımlar. Bu kazılar sonucunda beşi prehistorik olmak üzere, yedi ayrı dönem keşfeden Schliemann üçüncü dönem kazılarına, Alman Mimar W. Dörpfeld ve Avusturyalı Mimar J. Höffler ile birlikte başlar. İlk sistematik kazı olarak nitelenebilecek bu dönem kazılarında, höyüğün mimari buluntuları, belirli bir ölçek sistemine göre kâğıda aktarılmıştır.[419] 1890 yılında Schleimann'ın vefat etmesiyle, 1893 ve 1894 yıllarında Dörfeld tarafından Troia, iki dönem daha kazılmıştır. Bu kazılar sonucunda, Troia'nın yedi değil dokuz dönemi kapsadığı ve Troia VI dönemi yerleşiminin, bir kale yerleşmesi ve Homeros'un anlattığı Troia olduğu belirtilmiştir. Schliemann ile başlayan birinci dönem kazıları 1894 yılında Dörpfeld ile sonlanmıştır.[420]

Troia ikinci dönem Troia kazıları, 1932 yılında Cincinnati Üniversitesi'nden Carl Blegen ve ekibi tarafından, 1938 yılına kadar yedi kazı sezonu boyunca sürdürülmüştür. Troia'nın ilk sistemli bilimsel kazılarını gerçekleştiren ekip, yeni elde edilen Ege arkeolojik terminoloji verilerine dayanarak höyükte yeni bir stratigrafi çıkartmayı

---

[418] G. Sazcı, "Heınrıch Schliemann'ın Gözüyle Troia Tabakaları", *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan VITA Festschrift in Honor of Belkıs Dinçol and Ali Dinçol,* Editors; Metin Alparslan Meltem Doğan-Alparslan Hasan Peker, Ege Yayınları İstanbul. 687.
[419] G. Sazcı, "Heınrıch Schliemann'ın Gözüyle..,, s. 689.
[420] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s. 31-40.

amaçlamıştır.[421] Yayımlanan ayrıntılı kazı raporları sonucunda, Dörpfeld'in oluşturduğu stratigrafiye sadık kalınmış, fakat yerleşime yeni evreler eklenmiştir.[422] Troia I ve II kesin olarak İlk Tunç Çağı'na tarihlenmiş, Troia VII ise savaşın geçtiği dönemle özdeşleştirilmiştir. Carl Blegen ve ekibi ayrıca Hamit Zübeyr Koşay'la birlikte Kumtepe, Karatepe, Ballıdağ ve Hisarlık'ta çeşitli sondajlar açmıştır.[423]

Troia son dönem kazıları ise, 1988 yılında 50 yıl gibi uzun bir aradan sonra Alman, Türk ve Amerikalılardan oluşan uluslar arası bir ekip tarafından, Manfred Osman Korfmann başkanlığında, Tubingen Üniversitesi bünyesinde tekrar başlamıştır. Korfmann başkanlığındaki kazılar, Troia'nın başta kronoloji olmak üzere, çeşitli problemlerine açıklık getiren bilimsel kazılardır. Korfmann'nın 2005 yılında ani vefatı ile kazı, Tubingen Üniversitesi Prehistorya ve Protohistorya Bölümü'nden, Prof. Dr. Ernst Pernicka ve Dr. Peter Jablonka başkanlığındaki aynı ekiple kazılar sürdürülmüştür. 2012 yılından itibaren Troia Kazıları, Rüstem Aslan'ın kazı başkanlığıyla Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi bünyesinde halen devam etmektedir.[424]

Son dönem kazılarıyla birlikte krolonoloji sorunu çözümlenmiş ve bu kronoloji, Troas çevresinde yürütülen kazı ve sondajlarla desteklenmiştir (Levha XXXVII.1- 2). Yerleşimde İlk Tunç Çağı'ndan (Troia I) Erken Demir Çağı'na (Troia VII) kadar yedi yerleşim ve bunların ara yerleşimleri belirlenmiştir. Bu katmanları üzerinde Yunan dönemine tarihlenen Troia VIII yerleşimi, bunun üstünde Roma dönemine tarihlenen Troia IX ve en üste Bizans dönemine tarihlenen Troia X yerleşimi bulunmaktadır. Yerleşim Stratigrafisi 10 ana ve 50 ara yapı evresinden oluşmaktadır.[425] Ayrıca Troia 0 olarak adlandırılan Troia öncesi bir dönemin varlığı da bilinmektedir.[426] Korfmann tarafından Erken Troia I ya da Troia 0 olarak adlandırılan yerleşimin buluntularına küçük bir alanda rastlanılmıştır. Bu yapı katı, muhtemelen Troia I yerleşmesi yapılırken teraslanmıştı.[427] Bu görüşü İlhan Kayan'ın ova üzerinde yaptığı sondajlarda desteklemiştir. Yapılan sondajlar sonucunda Troia 0 yerleşiminin teraslanan atık toprağı olduğu düşünülen, karışık bir

[421] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s. 75.
[422] C. Blegen, J. L. Caskey, M. Rawson, J. Sperling. *Troy I*, Volume: I Part 1, Princeton University Press, Princeton 1950, s. 22.; Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*, İstanbul 2007, s. 75.
[423] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s. 75.
[424] Rüstem Aslan. Troia Kültürünün Kökeni…, s.490. (Rüstem ASLAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniveritesi, Arkeoloji Bölümü)
[425] M. Korfmann, "Der prähistorische Siedlungshügel Hisarlik, Die "zehn Städte Troias" - von unten nach oben, in", *Troia: Traum und Wirklichkeit*, Stuttgart 2001, s. 347.
[426] Rüstem Aslan. Troia Kültürünün Kökeni…, s.491.
[427] M. Korfmann, Troia. Reinigungsarbeiten 1987…, s. 10-12.

alüvyon dolgu tabakasına rastlanılmıştır.[428] Olasılıkla Kalkolitik malzeme veren bu kültür dolgusu, Erken Troia I/ Troia 0 yerleşimine aitti.[429]

Korfmann, stratigrafi oluşturulurken, kronolojik çakışmaları dikkate almıştır. Blegen'nin 1930'lu yıllarda, E4/5 açmasındaki stratigrafiyi esas alarak oluşturduğu Troia III, IV ve V kronolojisinde ve Troia I ve II. döneminde bir takım değişikliklere gitmiştir. Blegen'in oluşturduğu kronolojiye, yeni yapı evreleri eklemiş ve Troia I dönemini, 14 alt evre olmak üzere, erken, orta ve geç olarak tarihlendirmiştir.[430] Yine diğer dönemleri kendi içerisinde alt birimlere ayrıdan Korfmann, kültürel tanımlarla bu dönemleri birbirinden ayırmıştır. Korfmann'ın oluşturduğu yeni kronolojiye göre 10'u ana olmak üzere toplam 50 yerleşim katında oluşan Troia'nın**,** ilk üç ana evre, *"Denizsel Troia Kültürü"* olarak isimlendirilmekte ve yerleşim üzerinde açık olarak görülen deniz etkisini temsil etmektedir. Troia IV ve V denizin geri çekilip etkisini kaybetmesiyle iç bölgelerle olan bağlantılarını temsil eden *"Anadolu Troia Kültürü",* Troia V, VI ve VII ise, *"Yüksek Troia kültürü",* Troia VIIb ise Balkan etkilerini yoğun olarak görüldüğü bir dönemi temsil etmektedir ve bu yapı katları baskın kültürlere göre isimlendirilmiştir. Bu yerleşim katmaların üzerinde Helen yerleşimi Troia VIII, onun üzerinde Roma yerleşimi Troia IX ve en üst seviyede de Bizans yerleşimi Troia X yer alır.[431]

Troia kronolojisinde bazı dönemleri tarihlendirmek, farklı görüşlerin doğmasına neden olmuştur. Blegen'de dâhil olmak üzere, geleneksel çalışmalar, Troia I- V arası dönemi, İlk Tunç Çağı'na tarihlendirir.[432]

Yaklaşık 14 alt tabakadan oluşan Troia I yerleşmesi, MÖ. 2900- 2450 yılları arası dönemi kapsamaktadır ve yaklaşık 4 metrelik bir kültür dolgusuna sahiptir.[433] Deniz seviyesin yaklaşık olarak 16 metre yüksekliğe kurulan yerleşim, 90 metre çapındadır ve anakaya üzerine kurulmuştur (Levha XXXVIII.1- 2).[434] İlk yerleşimden itibaren kültürel bir süreklilik ve ilerlemenin gözlemlendiği bu dönem yerleşimi, küçük taşlardan yapılmış yerleşimi çevreleyen bir sur yapısıyla oldukça küçük bir boyuttadır (Levha XL.1-2). [435]

---

[428] İ. Kayan, Troia Yöresinin Yüzey…, s. 310.
[429] Rüstem Aslan. Troia Kültürünün Kökeni…, s. 490.
[430] M. Korfmann, "1998 Yılı Troia Kazı Sonuçları", *XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt: I, Ankara 2000, s. 287.
[431] M. Korfmann, Der prähistorische Siedlungshügel…, s. 347.
[432] C. Blegen *Troy and The Trojans*, New York 1995, s. 31.
[433] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 292.
[434] N. M. Bogdonovic, Cowper, *Troy C. 1700 – 1250 BC.,* Osprey Puplishing, UK 2004, s. 17
[435] C. Blegen *Troy and The…,* s. 39- 40.

Yerleşim küçük boyutlarda ve çok fazla insanı barındırmayan bitişik bir plana sahip olmayan konulardan inşa edilmesine rağmen sur yapısı oldukça iyi planlanmıştır (Levha XXXVIII.1). Yerleşimde girişi sağlayan dört kapı ve bununla bağlantılı dikdörtgen bir plana sahip Anadolu'da tespit edilmiş en erken bastiyon yapıları mevcuttur. Yerleşimin doğu kısmına konumlanan ve oldukça büyük taşlarla inşa edilen bastiyon, yukarıya doğru daralmakta ve yapıyı oluşturan taşlar giderek küçülmektedir. Bu savunma duvarının üst yapısına ait bölüm ise olasılıkla kerpiçten yapılmıştı. Bu kapının girişinin hemen önünde bir tanesi asker betimli olan iki adet stel yer almaktadır.[436] Bu savunma duvarı, Troia I yerleşiminin daha sonraki dönemlerinde, yerleşimin büyümesine paralel olarak, 6 metre daha genişletilmiş ve sağlamlaştırılmıştır. Doğu tarafında yaklaşık 115 metre uzunluğa erişen savunma duvarı, araya moloz taşların konulmasıyla üst tarafta bile 3 metre kalınlıkla, oldukça sağlam inşa edilmiştir (Levha Xl.2).[437] Kolektif bir çalışmayı gerektiren bu kadar büyük bir yapının yapılmasını organize edecek bir yöneticinin varlığı olasıdır. Tarımla artan üretim ve zenginleşme korunmayı da beraberinde getirmiş olmalıydı.

Yerleşimin kuzey tarafında Schleimann Yarması denen alanda yan yana inşa edilen konut yapıları dikdörtgen planlıdır ve çoğu taş temel üzerine kerpiç kullanılarak inşa edilmiştir (Levha XXXIX.1). Bulunan bir konut yapısı, taş temel üzerine, benzerleri Kumtepe C ve Beşik- Yassıtepe yerleşiminde ele geçen balıksırtı örme tekniğiyle inşa edilmiştir. Troia I dönemi yerleşmesinde, megaron tipli yapıların en erkeni bulunmaktadır. Birbirinden bağımsız odalardan oluşan uç kısmında bir kapı, merkezinde ise bir ocak yapısı bulunan bu dikdörtgen evlerin tabanları ve duvarları sıvalıydı ve neredeyse her evde depolama alanı bulunmaktaydı (Levha XXXIII.1).[438]

Troia I döneminde metalürji çok fazla gelişmemiş olduğundan dolayı çanak çömlek ticareti çok önem kazanmamıştır. Troia I seramiği elde yapılmış, az pişirilmiş ve kum katkılıdır. Kahverengiden griye kadar çeşitli renklerde üretilen kapların bazılarının yüzeyi düzleştirilmiş ve açkılanmıştır (Levha XXXIX.2). Çizi bezeme Troia I döneminde belirgindir. Geometrik motiflerle birlikte insan yüzlü motiflerde dikkat çekmektedir. Form olarak genelde ağız kısmı içe dönük kaplar, keskin omuzlu, ip tutamaklı kâseler ön plana çıkar. Diğer belirgin bir kap grubu olarak değişik biçimlerde, kaideli ya da ayaklı, dikey ya da yatay kulp delikli tutamaklı, *'pyxoid'* kaplardır. Nerdeyse tüm Troia dönemlerinde

[436] C. Blegen *Troy and The…, s.* 56.; N. M. Bogdonovic, Cowper, *Troy C.., s*. 17.
[437] C. Blegen *Troy and The…, s.* 39.
[438] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 292.

görülen çeşitli formlarda kapaklar da bu dönemde Troia I döneminden itibaren görülürler. Troia I döneminde '*baking pan'* denilen tepsi benzeri kaplar, ne için kullanıldığı henüz tespit edilememiş benzerleri Thermi, Phylakopi, Beycesultan ve Afrodisias'ta ele geçen fıçı benzeri, ünik kaplar da buluntu topluluğu arasındadır.[439] Ayrıca küçük buluntu olarak, çok sayıda ağırşak, dokuma tezgâh ağırlıkları ve kemikten yapılmış çok sayıda iğne ve şiş ele geçmiştir. Bu küçük buluntu topluluğu, yerleşimde dokumacılık faaliyetlerinin yürütüldüğünü göstermektedir. Yerleşimde ele geçe minik formlarda yapılmış sap delikli baltalar, Karadeniz'in kuzey stepleri ve Doğu Avrupa'da yoğun olarak görülen el baltaların taklidi gibidir.[440]

Korfmann tarafından, Denizsel Troia Kültürü olarak adlandırılan, Troia I kültürünün yayılım alanı, Tüm Troas Bölgesi, Limni ve Midilli, Gökçeada başta olmak üzere birçok Ege adası, güneyde Bergama, kuzeyde ise Kırklareli'ne kadar ulaşmaktadır.[441] Kuş biçimli iğne ve kemikten yapılma yumru biçimli kaplar kültürün yayılım alanında karşımıza çıkar. Ayrıca Tunç aletlerin yapımı için gerekli olan alaşım tekniği ve kalıpların varlığı, kültürün yayılım alanını göstermesi açısından son derece önemlidir.[442]

Tarımla uğraşan Troialı'lar, sığır, koyun, keçi ve domuzu evcileştirmişlerdir. Yine bulunan iri boyutlu ton balığı ve yunus kalıntılarında anlaşıldığı üzere, deniz ürünleri diyetlerinde önemli bir yer tutar ve avlamakta ustalaşmışlardı.[443] Yerleşimde herhangi bir mezar yapısına rastlanılmamış, fakat çeşitli alanlarda urne içine gömüler bulunmuştur.[444]

Troia I yerleşimi Gordon Childe'nin kent kriterleriyle değerlendirirsek, maddeler incelendiğinde Childe için birçok kriterini karşılamaktadır. Kentsel planlama, sokaklar ve konutlar arası bağlantı sağlayan alanlar şehirleşmede önemli adımlardır. Fakat yerleşimde tespit edilemeyen ve bu dönem için Troas Bölgesi'nde erken sayılabilecek yazı, Troas bölgesinde bu dönemde dâhil olmak üzere uzunca bir dönem tespit edilmemiştir.

Liverani'ye göre ise savunma duvarı, kamu binaları, mesleki uzmanlaşma gibi kriterler yerleşimde basit düzeyde karşılık bulurken merkezi yerleşim yoğun ve aktif olarak bu nüfusun varlığı gibi kriterler, tam olarak karşılanamamaktadır.

---

[439] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 292- 293.
[440] M. Korfmann, Denizsel Troia Kültürü…, s. 133
[441] Turan Efe, "İlk Tunç Çağı I Önemi Çanak Çömleği", *Arkeoatlas Özel Sayı*, 2011, s. 206.
[442] Korfamnn 2001c. 133.
[443] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 293.
[444] C. Blegen *Troy and The…, s.*. 57.

Kolb'a göre; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi, nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, urban yaşam şekli, kriterinden birçoğu yerleşimde basitte olsa karşılık bulmaktadır. Binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az 100 kişi), belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması gibi kriterler yerleşimde karşımıza çıkmamaktadır.

Ufuk Esin'in kent kriterlerine göre bir değerlendirmeye gidildiğinde, 90 metre çapın olan ve 200 metre çaptan küçük alanı kaplayan bu yerleşim kent olarak sayılamaz.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Erken Bronz Çağı'nda önemli bir konuma sahip olan Troia I yerleşimi, etkilediği çevresel alan düşünüldüğüne bölgesel bakımdan önemli bir konumda olmalıydı. Ama yerleşime bağlı başka bir yerleşimlerin varlığını gösteren kanıtlar özellikle Kumtepe C ve Beşik-Yassıtepe yerleşimlerinde ele geçse de, bu yerleşimler arasında merkez- uydu şeklin bir yapılanmanın olduğunu söylemek eldeki veriler dikkate alındığında şu aşama da zordur. Büyük bir ihtimalle, çağdaş bu yerleşimler bölge içerisinde kültüre ve ticari anlamda birbiriyle etkileşim halindedir. Fakat etkileşimin boyutu, statü açısından eşit düzeyde kalmıştır.

- **Ticaret:** Yerleşim, çevresindeki diğer çağdaş yerleşimlerle kültürel ve ticari olarak etkileşimde bulunurken, kedisine zenginliği getiren deniz ticaretinden bu dönemde kısmen de olsa faydalanamaya başlamıştır.

- **Nüfus yoğunluğu:** Troia I döneminde bir nüfus yoluğu söz konusu değildir. 90 metre çapındaki yerleşim Bintliff'in oluşturmuş olduğu, yerleşimin boyutu ile doğru oranlı olarak nüfusun hesaplanabileceği tablo (bkz. Bintliff 2002: 160) incelendiğinde bir hektardan daha küçük olan bu yerleşim bünyesinde en fazla 200 kişiyi barındırabilirdi. Yerleşimin çevresinde bu dönem için henüz tespit edilemeyen, fakat Troai I döneminin sonlarında beliren aşağı şehrin olma olasılığı, yerleşimin boyutlarının daha geniş olarak düşünülmesini gerektirebilir. Fakat şu aşamada eldeki veriler değerlendirildiğinde yerleşim bir şehirden çok büyük bir köy görünümündedir.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimi çevreleyen savunma duvarı, organizasyonu gerektiren bir yapı olup, bu organizasyon bir yönetici tarafından idare

ediliyor olmalıydı. Tarımla ve ticaretle artan zenginleşme, olasılıkla bu zenginliği yöneten bireyleri de kendi bünyesinde yaratmıştı. Yerleşimde kamusal yapılar olarak nitelenebilecek büyük yapılar tespit edilmemiştir.

- **Uzmanlaşma:** Tarım dışında uzmanlaşmayı gösteren buluntular dokumacılık ve seramik üretimiyle sınırlıdır. Fakat bunların tam gün çalışılarak yapıldığı kuşkuludur.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşim, sur içerisine yerleştirilen yapılarıyla, küçükte olsa bir şehir görüntüsü sunmaktadır. Fakat kamusal yapıların olmayışı, yerleşimin daha çok ihtiyaçlara göre şekillenerek büyüdüğünü göstermektedir.

Troia I yerleşimi Troas Bölgesinde Şehirleşmenin izlenmesi açısından son derece önemlidir. Yerleşim, Troia I öncesinden başlayarak bölgede önemli kazanmış ve diğer yerleşimleri etkileyen bir konuma yükselmiştir. Troia I, şehirleşme açısından önemli adımlar atmış olsa da, hem boyutları, hem de nüfus yoğunluğu açısından henüz büyük bir köy görünümündedir. Fakat Troia I boyuca sürekli büyüyen ve genişleyen yerleşim, dönemin ortalarından itibaren şehir olmaya dair adımları hızla atmaya başlamıştır.

2. Şehirleşme Sürecinde Troas

Şehirleşme sürecinde Troas'ın ön plana çıkan ve bölgedeki şehirleşme sürecini belirleyen yerleşimin Troia'dır. Kurulduğu anadan itibaren hep önemli bir konumda olan yerleşim, Troia I döneminin sonlarına doğru diğer yerleşimlerden aldığı göçlerle gittikçe büyümüş, yukarı ve aşağı şehir olarak iki bölüme ayrılmış ve bölgede denetlediği kara ve deniz ticareti sayesinde büyük bir zenginliğe kavuşmuştur. Bu dönemde itibaren Troas Bölgesi'nde, tüm bölgeyi denetimi altına alan bir yerel yöneticiden söz edilebilir. Troas Bölgesi'nde bu dönemde birçok yerleşimin terk edilerek Troia merkezli bir toparlanmaya gidildiğini görmekle birlikte, Karaağaçtepe'nin Çanakkale Boğazı'nın denetlenebilmesi için Troia'ya uydu yerleşimi olarak kurulduğu görülebilir. Bu süreç Yakındoğu ve Anadolu'nun doğusuna göre bu bölgenin kendi öznel şartlarından dolayı daha yavaş bir gelişim süreci izlemiş, fakat yerleşimlerin bir merkezde toparlanması ve artan metal ticareti Troas Bölgesi şehirleşme sürecine bir anda ivme kazandırmıştır.

2.1. İlk Tunç Çağı

2.1.1. İlk Tunç Çağı II

Görünüşe göre, yeni ticaret merkezlerinin ortaya çıkması sonucunda barınma ve liman işlevi gören Troia I yerleşimlerinin rolü, Troia II döneminde azalmıştır. Troia II dönemi yerleşimleri, hızlı büyüme ve nüfus artışı sonucunda bir merkezde toparlanmış ve azalmış olabilir. Arkeolojik araştırmalar, Troas Bölgesi'nde çoğu terk edilen Troia I kıyı yerleşimlerinin Troia II döneminde yeniden sosyal bir örgütlenmeye giriştiğini göstermektedir.[445] Bu girişimle birlikte Troia, merkezli bir sistem oluşmuş ve terk edilen yerleşimlerin insanları, tekrar Troia bünyesinde bütünleşmiştir ve denizle gelen zenginlik Troia ve Troas Bölgesine yayılmıştır.

2.1.1.1. Troia I-II

Troia I döneminde yapılan, bastiyonlu giriş kapısı Troia II döneminde de kullanılmaya devam etmiştir. Troia I'in geç dönemlerinde, kalenin savunma duvarı yaklaşık beş metre daha genişletilmiş ve yapım tekniğinde belirgin bir değişikliğe gidilmiş, kulelerle desteklenmiştir. Ayrıca giriş bölümünde iki evreli bir rampa tespit edilmiştir. Troia I geç dönemde CD2 ve CD3 plan karelerinde duvar kalıntıları ele geçmiştir. Troia Ig evresinde görülmeye başlanan bu duvarlar Ij evresinde de kullanılmaya devam etmiştir. [446]

Yerleşimde yürütülen arkeolojik kazılarda, Troia I dönemi ile ilgili çalışmalar daha çok Schliemann Yarması'nın kuzeyindeki uzun duvarların işlevinin anlaşılması ve tarihlendirilmesine yöneliktir. Troia Ie dönemine ait tabaka ana kayanın hemen üzerinde, Troia IIc duvarının hemen altında tespit edilmiştir. Bu tabakaya ait bir duvar parçası ve araları kireçle sıvanmış bir taş döşeme belirlenmiştir. Troia Ie evresine ait olan 117 no'lu konut, dikdörtgen bir planda inşa edilmiştir. Yapının doğu duvarı Antik dönende, kuzey duvarı ise Schleimann kazılarında tahrip edilmiştir. Troia Ie evresine ait olan başka bir ise 117 numaralı evle benzer şekilde dikdörtgen olarak inşa edilmiştir ve oldukça büyük bir yapıdır. Konutun girişi ve doğu kısmının zemini taşlarla döşenmiştir ve iki odadan oluşur.[447]

---

[445] Turan Takaoğlu, Patterns of Troy...,s . 5.
[446] C. Blegen *Troy and The...,* s. 39. ; M. Korfmann, Troia 1995 Kazıları…, s. 215.
[447] C. Blegen, Troy I…, s. 138.

Troia kazılarında daha önce tespit edilen Ic dönemine ait bir duvar, Id, Ie ve If döneminde eklenen duvarlarla birlikte bir savunma sistemi oluşturulmuştur. Bir avlu oluşturan bu duvarlar daha sonra, dallardan ve çamur sıvadan yapılan ince bir duvarla iki kısma ayrılır. Bu ayrımdan sonra Id ve Ie duvarlarının oluşturduğu, giriş kısmı d duvarının üzerinde olan mekân, muhtemelen ahır olarak kullanılmaktaydı. Bu mekânın ahır olduğu kanısına ise mekân taban dolgusunda tespit edilen ve hayvan artıklarına ait olduğu düşünülen yeşilimsi ve sarımsı topraktır. Girişi batı olan başka bir ev ise yine bu sistem içerisinde yer almaktadır.[448]

Troia I dönemin geç evresine tarihlenen başka mimari topluluklara ise D2 ve D3 plan karelerinde rastlanır. Bu evler daha önceki yapılardan farklı olarak 90º döndürülerek inşa edilmiş ve Blegen kazılarında tespit edilmiş olan kireç taşlarıyla döşenmiş olan yamaç üzerinde ortaya çıkartılmıştır. Evlerin planlarlarındaki bu değişiklik evlerin dayanıklılığı ile akalı olmalıydı. Zira Troialılar, yamaca paralel olan duvarların çabuk kaydığını öğrenmiş olmalıydılar. Yamaca dik yapılan evler daha sağlam oluyordu. Evler, arka tarafa doğru, burçtan ovaya doğru uzanan bir çember şeklinde genişliyor, bu sayede evler daha korunaklı oluyordu. Bu yeni tasarım, daha sonraki dönemlerde kullanılmaya devam etmiş olup, yerleşimin karakterinin toptan değişmesiyle ilişkilidir. Korfmann'a göre yerleşimin bu bölümünde savunma, evlerin damlarından yapılmaktaydı. Bu alanda yer alan yapılaşma Ig evresine kadar devam etmektedir. Troia Ig ve Ik evrelerinden itibaren bu alanda yapılan yoğun teraslama, Troia I in geç evleri ile Troia II'nin erken evrelerinin aynı dönem olduğunun düşünülmesine neden olmuştur.[449]

Troia I'in son dönemlerinde, diğer kap formlarıyla birlikte hafif içe doğru dönük, yuvarlatılmış omuzlu kaplar görülmeye başlanır. Üçayaklı versiyonlarının da görüldüğü bu kaplar, İç Anadolu'ya kadar bir yayılım alanı göstermiştir. Bu dönemde çeşitli formlarda tek kulplu fincanlar ortaya çıkar. Testilerde ise çeşitli formları görmek mümkündür. Yuvarlak gövdeli düz ağızlı, yuvarlak gövdeli yüksek ağızlı, gaga ağızlı ve kesik gaga ağızlı testi formlarını yerleşimde görmek mümkündür. Bu dönemde, neredeyse her dönemde gördüğümüz kapaklar da sıklıkla karşımıza çıkar.[450]

---

[448] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*, İstanbul 2007, s. 115- 116.; M. Korfmann, Troia. Reinigungsarbeiten 1987…, s. 9- 14.
[449] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri…,* s. 116.
[450] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 292-293.

Yangın ile sonuçlanan Troia I tabakalarından sonra, herhangi bir kesinti olmaksızın Troia II yerleşimi inşa edilmiştir. MÖ. 2450- 2200 yılları arası dönemi kapsamaktadır. Yerleşimler birbirinin devamı niteliğinde ve iç içe olduğu için tarihlemede bazı sapmalar olabilse de Korfmann'ın yaptığı son tarihlendirme genel olarak kabul görmektedir.[451] Troia II dönemi Troia Tunç Çağı tabakaları içinde en zengin olanıdır. Bu anıtsal yapılar ve hazine buluntularından anlamak mümkündür. Troia'ya bu zenginliği getiren deniz kıyısında olan konumu yani deniz ticareti getirmiştir. Bu dönemde yerleşimlerde artan metal kullanımı ve bunların ticaretinin deniz yoluyla yapılması, bu ticaret gemilerinin, Çanakkale Boğazı akıntı ve rüzgârlarına karşı bekleme ihtiyacı zenginleşmede büyük bir paya sahipti. Bu dönemde Troia'da bulunan Kuzey Suriye kökenli kap formlarından tunçtan yapılmış alet ve silahlardan ve lapislazuli ve kehribar gibi değerli taşlardan bu ticaretin boyutunu ve önemini anlamak mümkündür. Sekiz alt evrenin olduğu belirlenen yerleşimde, üç yangın tabakası tespit edilmiştir (Levha XLI.1).[452]

Troia II evresinin kökenlerinin bölgeye yabancı bir kültür olduğu düşünülmektedir. Bu evreye ait kültür, diğerlerinden bağımsız olarak gelişmiştir.[453] Bu dönemde askeri bir güç olmanın ön koşulu olarak yerleşimde Tunç silahlar üretilmeye başlanmıştır. Çömlekçi çarkının kullanılmaya başlanılması da artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması için üretimde artık uzmanlaşmaya gidildiğini göstermektedir. Çömlekçi çarkıyla birlikte elde şekillendirilen yerel üretim kaplarda üretilmeye devam etmiştir. Son dönemde yapılan Troia araştırmalarından anlaşıldığı kadarıyla bu değişiklikleri önce saray ve çevresi daha sonra yerel halk kullanmaya başlamıştır. Bu dönemde depolama kaplarında yoğun bir artış gözlemlenir. Artan refah düzeyi artı ürünü de beraberinde getirmiş, elde edilen ürün hem ticari hem de ekonomik olarak değer kazanmıştır.[454]

Troia II döneminde, yerleşimin tamamen tahrip edilmesinden dolayı eski kalenin yerine daha geniş yeni bir kale inşa edilmiştir. Yerleşim bu dönemde coğrafi açıdan merkezi bir konuma gelmiş, bir beylik ya da krallık görünümü almıştır. Yerleşim yaklaşık olarak 330 metre uzunluğunda, yaklaşık 4 metre yüksekliğinde taş kaide üzerine kerpiç bir üst yapıdan oluşan bir savunma duvarıyla çevrelenmiştir. Daha yuvarlak bir planda yapılan savunma duvarı, önceki dönemlere göre daha masiftir ve yaklaşık olarak 11.000 m² alanı

[451] M. Korfmann, "Tarih Öncesi Yerleşim Yeri, Hisarlık Tepesi", *Düş ve Gerçek Troia*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 347.
[452] Devrim Ç. Sazcı, Denizsel Troia Kültürü…, s. 57.
[453] M. Korfmann, Tarih Öncesi Yerleşim…, s. 347.
[454] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 294- 295.

çevrelemektedir. Güney bölümü, iki büyük kapıya sahiptir ve bu iki büyük kapı arasında üç adet bastiyon vardır. Kaleye taş döşeli bir rampadan ulaşılmaktadır (Levha XL.2).[455]

Yürütülen yeni dönem kazılarında yaklaşık 90.000 m² bir alanı kapladığı düşünülen bir aşağı şehir yapısının varlığına işaret etmektedir. Kalenin güneyinde yer alan bu aşağı şehir, her hangi bir saldırı sırasında halkın geçici olarak sığınabileceği tahtadan yapılma bir tahkimat duvarı ile çevrelenmişti. Günümüze ulaşmayan bu tahta savunma duvarının varlığı, zemine oyulmuş destek direklerinin deliklerinden ve küçük hendeklerden anlaşılmaktadır. Bu savunma duvarının iç tarafında, her 2,5 metrede bir istinat direklerinin gireceği açıklıklar bulunmaktadır.[456] Bu savunma duvarının olduğu alana Troia IV'ten itibaren yeni bir yerleşim konumlandığından dolayı tarihlendirme yapmak oldukça güçtür, fakat dolguda bulunan çanak çömlek sadece Troia I ve II dönemine aittir. Bu dönem yerleşimde ele geçen bir karbon parçasıyla, MÖ. 2700- 2500 yılları arası bir döneme tarihlendirilmiştir. Aşağı şehirdeki yapılaşma yeni binaların inşası ve erozyon yüzünden saptanamamıştır. Çok az buluntu kaleye doğru olan kısımda taş evlerin yer aldığını göstermektedir.[457]

Troia yerleşimini sakinleri, Troia II'nin erken dönemlerinden itibaren yavaş yayaş yukarıya doğru bir yerleşme eğilimi göstermiştir. Yukarıya doğru yerleşme eğilimi şu şekilde oluşuyordu: Evler, killi harçla birleştirilmiş kırma taşlardan yapılan ve yaklaşık 30 cm boyutlarında temeller üzerinde inşa ediliyorlardı. Evlerin üst bölümünün tamamı ahşap bir kafesten oluşmaktaydı. Bu, diyagonal desteğin bulunmadığı, ayak ve çapraz taşıyıcılarla desteklenen bir tür yarı *"kağir"* yapılardı. Çatılar hava ile kurutulmuş kerpiç tuğlalarla dolduruluyor, basık dam içerisinde ince kesilmiş ağaç dalları kullanılıyor ve üzerine dallardan veya samandan bir örgü atılıyor ve bunun arkasından tüm yapı kerpiç ve balçıkla rüzgara ve yağmura karşı yalıtılıyordu. Çok dayanaklı olmayan çatı sistemi, güçlü bir fırtına ile birlikte uçuyor, yağmurda kerpiç tuğlalar hızla çözülebiliyor ve evlerin tabanları çamur tabakası ile kaplanıyordu. Evlerin tabanları da zaten sıkıştırılmış kerpiçle yapıldığında dolayı bu evlerin onarımı daha maliyetli oluyor, ev yıkılarak düzlenen zemin üzerinde aynı teknikle ev yeniden inşa ediliyordu. Benzer durum evlerin çabuk yanmasından dolayı yangının neden olduğu tahribatta da yapılmıştı. Böylece evler aynı zemin üzerinde yukarıya doğru yükseliyordu. Ayrıca bu yöntem çöp sorununu da bir nebze

[455] C. Blegen *Troy and The…, s.* 59- 60.; G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 294.
[456] P. Jablonka, "Şehrin Ahşap Surları (**Troia** II nin Aşağı Sehrinin Savunması)", *Troia*; Düş ve Gerçek, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 391-392.; G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s.. 292.
[457] P. Jablonka, Şehrin Ahşap Surları .., s. 392- 394

olsun çözümlemiş oluyordu. Evlerin tabanlarına atılan çöpler, üzerine ince bir kerpiç tabakası örtülerek, taban içerisinde bırakılıyordu. Bu yöntem zamanla ev tabanlarının daha yükselmesine neden olmuştur.[458]

Blegen döneminde yürütülen kazılar sırasında Troia II dönemi ait, sekiz evre (IIa-IIg) tespit edilmiştir. İlk üç evre Dörpfeld'in Troia II1, II2, II3 ya da IIa, IIb ve IIc evreleriyle çağdaştır. Tespit ettiği son dört evre ise yenidir.[459]

Blegen'in tespit etmiş olduğu Troia IIa evresine ait buluntuların çoğu eski kazılardan beri bilinmekteydi. Bu evre Blegen Tarafından höyüğün birçok yerinde tespit edilmiştir. F5/6 karelerinde IIa savunma duvarını ve FN girişi arkasında, taşlarla döşeli büyük bir avlu tespit edilmiştir. Yangın felaketi geçişmiş taş döşeli benzer alanlar, E6 ve C4/5 karelerinde de bulunmuştur. F3 karesinde, kuzeydoğu- güneybatı yönlü iki megaron kalıntısı tespit edilmiştir. Bu yapılarda yangın izleri tespit edilmiştir. Troia IIa tabakası sonunda, farklı bir mimari veren bir tabaka tespit edilmiş ve buna da IIa2 tabakası denilmiştir. Troia IIb tabakasından daha eski olan bu duvarlar, Troia IIa tabakasının üzerine inşa edilmiştir. Bu dönem seramiğinde önceki seramik özellikleri devam etmiştir.[460]

Troia IIb evresinde, B6 karesinde, savunma duvarının arka bir takım duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Duvar uzantılarının oluşturduğu düzensiz bir plana sahip olan küçük odalar, daha sonraki evrelerde açılan çukurlarla oldukça tahrip edilmiştir. Troia IIa dönemine savunma duvarının üzerinde yer alan, çok fazla odada oluşan bu yapının güneybatıdaki odasının bir köşesinde taş sanduka mezarlar ortaya çıkartılmış, bu mezarların içerinde 30 yaşlarında iki kadın gömüsü tespit edilmiştir. Bu buluntunun dışında, yerleşimde başka bir *"in situ"* buluntu ele geçmemiştir. Bu dönem de tespit edilen en önemli buluntu, çarkta üretilmiş bir tabak parçasıdır. Bu buluntudan dolayı Blegen, çömlekçi çarkının kullanımının Troia IIb tabakasından başladığını iddia etmektedir. Seramikte, kaba, açkılı mallar kullanılmaya devam eder. Yeni kap formu olarak çarkta üretilmiş tabak ve elde şekillendirilmiş, açkılı kalın astarlı büyük tabaklar görülmeye başlanır.[461]

Troia IIc tabakası ise, C4/5, E6, F3, 4, 5, 6, 7 ve 8 karelerinde ve Höyüğün kuzeybatısında, savunma duvarının dışında, *"ledge"* denilen bir alanda tespit edilmiştir.

---

[458] B. Brandau,. *Troya- Bir Kent ve Mitleri, Yeni Keşifler,* Arkadaş Yayınevi, Ankara 2007, s. 147- 148.
[459] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri…,* s. 77.
[460] C. Blegen, Troy I…, s. 204- 205.; Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri…,* s. 77-78.
[461] C. Blegen, Troy I…, s. 205.; Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri…,* s. 78.

Daha önce IIa tabakasına tarihlenen IIR megaronu bu evreye tarihlendirilmiş ve bu megaronun bir yangın felaketi geçirdiği tespit edilmiştir. Yapının kalıntıları arasında bir altın iğne tespit edilmiştir. F7-8 karesinde ise sondajlar sırasında ele geçen bir gümüş iğne yine bu döneme tarihlenmektedir. Bu dönemin seramik buluntularını ise basit bej renkli kilden üretilmiş çark yapımı tabaklarla elde yapılmış kalın astarlı büyük tabaklar oluşturur. Ayrıca *"Depas Amphikypellon"* kap formu da ilk defa bu dönemde görülmeye başlanır (Levha XLII.2). [462]

Troia IId yerleşiminde görülen en büyük değişim, IIA Megaronu'nun önündeki avlunun çevre duvarının enine payandalarla 3 metre kadar genişletilmesidir. Günümüze ulaşan kalıntılardan anlaşıldığı üzere, bu avlu bir çatı yapına yapısına sahipti.[463] IId evresinde çok sayıda küçük ve çok derin olmayan çukur ele geçmiştir. Depolama işlevi olarak kullanıldığı düşünülen bu çukurlar, temenos duvarı boyunca ve konutların içlerinde de tespit edilmiştir. Bu çukurların içerisinden, çok sayıda midye ve hayvan kemikleri bulunmuştur. Daha önce Dörpfeld tarafından E6 karesinde tespit edilen temenos duvarının ikinci evresi Blegen tarafından Troia IId dönemine tarihlendirilmiştir. Fakat bazı görüşlere göre bu yeni bir evre değil, alanın genişletilmesi işlemidir ve Troia IIc döneminin devamıdır. Bu tabakada çarkta üretilmiş çok sayıda tabakla birlikte, plastik bezemeli büyük kaplarda ele geçmiştir.[464]

Troia IIe dönemine ait evre çok kısıtlı alanda geçmiştir. Verilerin son derece kısıtlı olduğu bu yapı katında seramik buluntuların bir değişiklik gözlemlenmez. IIf tabakası ise anıtsal yapılarla değil birbirine bitişik nizamdaki küçük yapılarla karşımıza çıkar. Birbirine bitişik olarak inşa edilmiş ve küçük sokaklarla birbirinden ayrılan bu basit konutlar içerisinde, ocak yerleri, in situ buluntular ve bir adet taban altına yerleştirilmiş çocuk mezarı tespit edilmiştir. Blegen bu tabakada merkezi yapıların kullanımın devam ettiğini, merkezdeki evlere ait olduğu düşünülen bir avlu ve savunma duvarı arasındaki alanda yapıların ve depoların inşa edilmiş olduğunu belirtir. Seramikte bu dönemde IIe gibi, önceki özellikler devam eder.[465] II e ve IIf evrelerinde, büyük megaron ve etrafında yapılar varlığını devam ettirmiş, bu yapının etrafında belirli bir plana sahip olmayan, konuttan

[462] C. Blegen, Troy I…, s. 206.; Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri…,* s. 78-79.
[463] C. Blegen, *Troy and The..., s. 70.*
[464] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri…,* s.79.
[465] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri…,* s.80.

ziyade yöneticilere ait depolama yapıları olduğu düşünülen çeşitli yapısal öğeler tespit edilmiştir.[466]

Troia II yerleşiminin merkezinde yan yana inşa edilen bir dizi megaron bulunmaktır (Levha XLI.1). Bu yapılar, Troia I döneminde olduğu gibi taş temel üzerine kerpiç duvar ve ahşap üst yapıdan oluşmaktadır. Diğerlerine öre daha büyük megaronların bulunduğu alan temenos duvarı olarak kullanıldığı düşünülen bir duvar yapısı ile çevrelenmiştir. Bu durum bu alanın dinsel ya da yönetimsel alanlar için kullanılan yapıları barındırdığını göstermektedir. Yerleşimi sonraki dönemlerinde bu planın idari ve dinsel mekânlar için kullanılması bu görüşü destekler.[467]

Troia IIa ve IIb evrelerinde, rastlanılan dikdörtgen planlı evler, megaron olarak adlandırılmamışlardır. Üstü kapalı, ocaklı, açık ön avlulu bu yapılar, bu plandan dolayı megaron olarak isimlendirilmezler. Konutlar, iki sıralı yüksek taş bir temelden ve beyazımsı balçıkla sıvanmış bir üst yapıdan oluşmaktadır.[468]

IIc evresinde inşa edilen IIA Megaron'u uzun bir süre kullanılmıştır. Bu mekânın avlusu bir stoa ve propylon ile sınırlandırılmaktadır. Troia'da, IIA Megaronu'nda yapılan son dönem çalışmalarında, yassı bir çatının varlığı kesinlik kazanmıştır. Bu megaron yapısının etrafında kendisiyle özdeş fakat daha küçük yapılar yer almaktadır. Bu yapıların her ikisinde de kapılar bir avluya açılır. İki farklı mekâna sahip olan IIA Megaronu'nun büyük salonu, 10,20 metre genişliğindedir ve hemen hemen kare planlıdır. Bu yapılar Schleimann'ın açmış olduğu yarma sonucunda büyük tahribata uğramıştır. Bu yapıların benzerleri, höyüğün kuzeydoğu yamacında el geçmiş, derin ana hol ve arka odalar bu alanda daha iyi korunmuştur.[469] IIA Megaronu'nun duvar örgüsünde, kerpiç tuğlalar bir sıra enine bir sıra uzunlamasına olarak birbirini bağlayıcı bir şekilde yerleştirilmişlerdir. Hatıl sırası kendi yükünü taşıyacak şekilde oldukça sağlam olarak dizilmiştir. Yatay hatıllar, en alt duvar sırasının dış yüzeyinde bulunmaktadır. Duvar örgüsünde boş kalan kısımlar ise kerpiç tuğlalarla doldurulmuştur.[470]

Troia IIB megaronun avlusu ise diğerlerine göre daha geniştir. Yapı üç odalıdır ve hemen arkasında hemen hemen aynı genişlikte, bir oda daha yer almaktadır. Yapının yan

[466] C. Blegen, T*roy and The…,* s. 66.
[467] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 292- 293.
[468] C. Blegen, *Troy and The…,* s. 68.
[469] M. Korfmann, Troia 1995 Kazıları…, s. 213.
[470] Naumann, Rudolf, *Eski Anadolu Mimarlığı*, TTK. Ankara 1985, s. 51- 59.

tarafında yer alan kapılardan, yapıda yer alan diğer odalara geçmek mümkündür. Duvar çıkıntılarının başlangıç yerlerinin tespit edilebilmiş olmasından dolayı bir avlunun varlığı kesinleşmiştir. IIB Megaronu'nun hatıl sırası, IIA Megaronu ile benzeşmektedir. Yapı pek çok payanda ve ahşap hatıl ile desteklenmiştir ve duvarları güneyde bir ante ile sonlanır.[471] IIB Megaronu'nun duvarları, içeriden ve dışarından balçık sıvanmış olmalıydı. Ana hole geçişi sağlayan kapı, 4 metre genişliğinde ve iki tarafında da ahşap pervazlarla desteklenmiştir. Eşik bulunmayan kapılarda, menteşe ve yuva izleri görülür. Megaron bu haliyle geniş portikonun şeklini almıştır ve bir avlu ile onun arkasındaki ortak bir hole açılır.[472] 1995 kazı sezonu sonucunda, E3 ve F3 plan karelerinde yürütülen çalışmalarda, IIA ve IIB megaronlarının hemen altında, bu yapılara benzer, megaron girişine sahip yapılar tespit edilmiştir.[473]

Troia üzerinde gerçekleştirilen 1989 ve 1990 yılı kazı sezonunda, E4 ve E5 karelerinde yürütülen kazı çalışmalarında, IIa ve IIb dönemine tarihlenen megaronların tabanının da, yaklaşık olarak 1,5 metre kalınlığında bir yangın tahribatı tespit edilmiştir. Bu tabakanın, Stratigrafi açısından, F/G6 tabakalarıyla aynı dönemde gerçekleştiği düşünülmektedir.[474]

Troia IIc dönemine tarihli büyük megaron, kuzeybatı- güneydoğu istikametine doğru konumlanmıştır. F/G6 karesinde yer alan megaronlar ise kuzeydoğu- güneybatı istikametli bir yönelim gösterirler. Bu açıdan bakıldığında, daha önce Troia IIg tabakasına tarihlenen IIF megaronun da bu döneme ait olduğu düşünülebilir. Batısında yer alan temenos duvarının yönü ve konumu bu görüşü desteklemektedir.[475] Troia IIc dönemine ait, küçük taşlarla döşeli bir yol tespit edilmiş, taş döşeli bu yol, sonraki dönemlerde yürütülen inşaat faaliyetleri yüzünden tahrip olmuştur. Yol olarak nitelendirilebilecek bu mimari öğe, boyutlarından dolayı açık bir meydan olarak da nitelendirebilir. Bu alanın hemen üzerinde, yaklaşık 8 metrelik eniyle daha düzenli taşlarla oluşturulmuş, taşların boşluklarının kerpiçle doldurulduğu başka bir cadde daha tespit edilmiştir.[476]

Troia IId yerleşiminde görülen en büyük değişim, IIA Megaronu'nun önündeki avlunun çevre duvarının enine payandalarla, 3 metre kadar genişletilmesidir. Günümüze

[471] Naumann, Rudolf, *Eski Anadolu Mimarlığı...,* s. 102-103.
[472] C. Blegen, *Troy and The..., s. 68.*
[473] M. Korfmann, Troia 1995 Kazıları…, s. 213.
[474] Göksel Sazcı, "Muhtemelen Tapınma Amaçlı Bir Yapı", *Düş ve Gerçek Troia*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 386- 387.
[475] Göksel Sazcı, "Muhtemelen Tapınma Amaçlı…, s. 387-390.
[476] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri…,* s. 121- 122.

ulaşan kalıntılardan anlaşıldığı üzere bu avlu bir çatı yapına yapısına sahipti.[477] IId evresinde çok sayıda küçük ve çok derin olmayan çukur ele geçmiştir. Depolama işlevi olarak kullanıldığı düşünülen bu çukurlar, temenos duvarı boyunca ve konutların içlerinde de tespit edilmiştir. Bu çukurların içerisinden, çok sayıda midye ve hayvan kemikleri bulunmuştur. Daha önce Dörpfeld tarafından E6 karesinde tespit edilen temenos duvarının ikinci evresi Blegen tarafından Troia IId dönemine tarihlendirilmiştir. Fakat bazı görüşlere göre bu yeni bir evre değil, alanın genişletilmesi işlemidir ve Troia IIc döneminin devamıdır. Bu tabakada çarkta üretilmiş çok sayıda tabakla birlikte, plastik bezemeli büyük kaplarda ele geçmiştir.[478]

Troia IIe dönemine ait evre çok kısıtlı alanda geçmiştir. Verilerin son derece kısıtlı olduğu bu yapı katında, seramik buluntuların bir değişiklik gözlemlenmez. IIf tabakası ise anıtsal yapılarla değil birbirine bitişik nizamdaki küçük yapılarla karşımıza çıkar. Birbirine bitişik olarak inşa edilmiş ve küçük sokaklarla birbirinden ayrılan bu basit konutlar içerisinde, ocak yerleri, in situ buluntular ve bir adet taban altına yerleştirilmiş çocuk mezarı tespit edilmiştir. Blegen bu tabakada merkezi yapıların kullanımın devam ettiğini, merkezdeki evlere ait olduğu düşünülen bir avlu ve savunma duvarı arasındaki alanda yapıların ve depoların inşa edilmiş olduğunu belirtir. Seramikte bu dönemde IIe gibi, önceki özellikler devam eder.[479] II e ve IIf evrelerinde, büyük megaron ve etrafında yapılar varlığını devam ettirmiş, bu yapının etrafında belirli bir plana sahip olmayan, konuttan ziyade yöneticilere ait depolama yapıları olduğu düşünülen çeşitli yapısal öğeler tespit edilmiştir.[480]

Troia II döneminde kaplar farklı teknikle pişirilmeye başlanılmış, bej, kavuniçi ve kırmızı renklerdedir (Levha XLII.1). Bu farklılaşmayı metalürji ile birlikte açıklamak mümkündür. Troia II döneminde itibaren metal, sadece alet yapımında değil çanak çömlek yapımında da kullanılmıştır. Bu altından, gümüşten ve tunçtan yapılmış özel kaplar, olasılıkla zengin bir elit tarafından kullanılıyordu. Burada yaşana halk ise bunların imitasyonları ya da Troia I kaplarının benzeri ve devamı niteliğindeki çanak çömlekle yetinmek zorundaydı. Yine bu dönemde kullanılmaya başlanılan çömlekçi çarkı da yoğun ihtiyaçtan dolayı üretimde bir standartlaşmaya gidildiğini gösterir. Troia II kaplarında ön plana çıkanı Tankart adı verilen maşrapa biçimli tek ya da çift kulplu kaplardır. Bu

[477] C. Blegen, *Troy and The..., s. 70.*
[478] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri…,* s.79.
[479] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri…,* s.80.
[480] C. Blegen, T*roy and The…,* s. 66.

kaplarda çömlekçi çarkında yapılan kaplar gibi geniş bir alana yayılmışlardır. Yerleşimlerin kronolojisini oluşturmada hayli önemli olan bu kap formunun metal örnekleri de mevcuttur. Benzer bir örnek içme kültüyle alakalı olduğu düşünülen 'Depas Ampikypellon' içinde geçerlidir (Levha XXXV.2). Adını, Troia Destanı'nda geçen, yoğun olarak şarap kültü için kullanılan bir kaptan almış, ilk defa Schleimann'ın yaptığı kazılarda ortaya çıkartılmıştır. O dönemde şarabın çok değerli ve pahalı olması gerektiği düşünüldüğünde, bu tarz değerli kapların yerleşimde çok sayıda ele geçmesi yerleşimde zenginliği göstermesi açısından son derece önemlidir.[481]

Troia I son everesi ve Troia II yerleşimleri, Gordon Childe'nin kent kriterleriyle değerlendirirsek, maddeler incelendiğinde, Childe'nin kriterinin bir bölümünü karşılamaktadır. Kentsel planlama, sokaklar ve konutlar arası bağlantı sağlayan sokaklar, savunma duvarı, uzmanlaşma, dış ticaret ilişkileri, statüleşmiş toplum gibi kriterler yerleşimde belirginleşmeye başlar. Yazı ne yazık ki bu dönemde Troas Bölgesi'nde henüz tespit edilememiştir.

Liverani'ye göre ise savunma duvarı, kamu binaları, mesleki uzmanlaşma, merkezi yerleşimi yoğunluğu ve aktif olarak bu nüfusun varlığı bir nüfus gibi kriterler, yerleşimde kısmen karşılanmaktadır. Liverani'ye göre Geç Troia I ve Troia II yerleşimleri, bu aşamada şehir olarak nitelendirilemez.

Kolb'a göre; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması gibi kriterler yerleşimde az da olsa karşılık bulmaktadır. Binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az bin kişi) yerleşimde kısmen karşılık bulsa da, urban yaşam şekli kriterleri, yerleşimde karşılık bulamadığından dolayı şehir olarak nitelendirilemez.

Ufuk Esin'in kent kriterine göre yerleşim, aşağı şehirle birlikte yaklaşık 90.000 m²'lik bir alana yayılan yaklaşık dokuz hektarlık boyutuyla, küçük bir şehir olarak nitelendirilebilir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

---

[481] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 294- 295.

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim, çevresine göre merkezi bir konumda olup, olasılıkla yakın çevresinde yer alan daha küçük yerleşimleri bünyesinde toparlayarak büyümüştü.

- **Ticaret:** Yerleşim sadece kısa mesafeli değil, aynı zamanda deniz ticareti sayesinde uzun mesafeli bir ticaret ağına da sahipti.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşim aktif bir nüfus yoğunluğuna sahipti. Olasılıkla çevredeki birçok yerleşimin farklı ailelerden oluşan insanları yerleşim içerisinde oturuyor olmalıydı. Yaklaşık dokuz hektarlık boyutuyla yerleşim, Bintliff'in oluşturmuş olduğu yerleşimin boyutuna dayalı olarak şehrin nüfusunun hesaplanacağına dair tablosuna (bkz. Bintliff 2002: 160.) göre ortalama 1900 kişiyi barındırıyordu.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimin üst tarafında kamusal alana ait yapılar ve ilkel de olsa bir yöneticinin varlığını gösteren alan yer almaktadır.

- **Uzmanlaşma:** Yerleşim askeri niteliğinden dolayı tunç silahların üretiminde uzmanlaşmış olmalıydı. Yine benzer şekilde çömlekçi çarkının bu dönemde itibaren, görülmeye başlanılması, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için artık uzmanlaşmaya gidildiğini göstermektedir.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşim aşağı ve yukarı şehriyle, sokaklarıyla, kamusal alanlarıyla kısmen de olsa bir şehir görüntüsü sergilemektedir.

Geç Troia I ve Troia II yerleşimleri, Troas Bölgesi'nde son derece önemli bir konumdadır. Yerleşimi çevreleyen savunma duvarında görülen bastiyonlar bunlarda asker olarak nitelendirilebilecek görevli kişilerin varlığına işarettir. Bu açından toplumsal statüleşme belirginleşmeye başlamıştır. Yine yerleşimde aşağı bir şehrin oluşması, yönetici bir sınıfın farklı bir alanda yaşamaya başladığını göstermektedir. Geniş ölçekli ticaret, uzmanlaşan ve farklı etnik gruplara ait aktif bir nüfus, geçimini tarım, hayvancılık, ticaret ve zanaattan sağlıyor olmalıydı. Yazı bu dönemde Yakındoğu'da uzun dönemdir biliniyor olsa da, Troia II'de yazının kullanıldığına dair bir veri tespit edilmemiştir. Bununla birlikte bu dönemde gelişkin deniz ticaretinden dolayı, yazı biliyor olmaları olası bir faktördür. Zira uzak menşeli ticaret sonucunda Yakındoğu'da uzun zamandan beridir kullanılan yazıyı tanıyor olmalı, fakat bir şekilde kullanma ihtiyacı duymamışlardı ya da olasılıkla kil tabletler yerine başka materyaller kullandıkları için günümüze kadar ulaşmamıştı. Bu kadar yoğun ticaretin yaşandığı bir dönemde, yazıyı tanımıyor olmaları biraz kuşkuludur.

Yerleşime genel olarak bakıldığında, çağdaşı Yakındoğu ve Anadolu yerleşimlerinden olukça küçük olsa da yerleşim, şehirleşme yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu haliyle başında bir bey ya da şefin yönetici olarak yer aldığı yerleşim, bir kale görüntüsündedir ve kasaba olarak nitelendirilebilir.

2.1.1.2. Karaağaçtepe

Gelibolu Yarımadası'nın, uç kısmında, boğaza hâkim bir noktada, Kirte deresinin kuzey'inde yer alır.[482] Höyük, Seddülbahir köyünün 2 km kuzeyinde, denizden 1 km içeride, güneydoğusunda Morto Koyu'na doğru konumlanmıştır (Levha XLIII.1). Diğer yerleşimlerden uzak ve izole olan şehir Hisarlık tepesine 2,5 km uzaklıktadır. Güneydoğusunda şehre giriş yolu bulunan yerleşim, doğu batı yönünde uzanmaktaydı. Höyüğün denizden yüksekliği 18 metre, arkeolojik dolu kalınlığı ise 11,50 metredir. Höyüğün tabanı 80x100 metre genişliğe sahiptir.[483]

İlk Tunç Çağı başında artan metal kullanımı ve bunun deniz yoluyla yoğun ticareti, kenti konumu itibariyle önemli bir hale getirmiştir. Troia'nın en güçlü olduğu ve zengin Troia II hazinesinin bulunduğu bu dönemde, Çanakkale Boğazı'nın kontrolünü sağlamak için Avrupa yakasında ihtiyaç duyduğu yerleşim, Karaağaçtepe/Protesilas olmalıydı.[484]

Höyüğü ilk tespit eden ve üzerinde kısada olsa çalışmış Schleimann'dır. 1882 yılında höyük üzerinde ilk kazı faaliyetlerini yürüten ilk kişi olan Schleimann, 1880'lerin başında bölgeyi dolaşmış ve höyüğün çevresini çok güzel ve bereketli bir ova olarak tanımlamıştır (Levha XLIV.1). Tepe üzerinde yürütülen tarım faaliyetlerinden dolayı, höyük üzerinde bir alçalma olabileceğinden de bahsetmiştir.[485] 1982 yılında höyük üzerinde çalışan Schleimann, burasının bir Tümülüs olduğunu zannediyordu. Schleimann höyük üzerinde, yaklaşık 2,5 metre derinliğine inen bir yarma açmış, burasının bir tümülüs olmadığını anladıktan sonra çalışmaları sonlandırmıştır (Levha XLIII.2). Fakat bu kazı faaliyetinin hemen sonrasında, yerleşim üzerinde hazine aramak için kaçak kazılar yapılmış, bu da

---

[482] M. Özdoğan, "Trakya'da Tarihöncesi Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Bazı Sorunlar", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi,* Sayı:10/11, 1983, s.26.
[483] R. Demangel, *Le Tumulus dit de Protesilas,* Publie sous les Auspices du Ministere de L'instruction Publique et Des Beaux-Arts, Paris 1926, s. 10-12.
[484] M. Korfmann, Tarih Öncesi Yerleşim…, s 347.; G. Sazcı, "Maydos Kilisetepe Höyüğü", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi,* Sayı 140, 2012, s. 14.
[485] Schleimann, 1984.286- 288.: O. Özbek , "Trakya Güneyinde Prehistorik Dönem Araştırmalar", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 129, 2008, s. 6.

höyük üzerinde yoğun tahribata neden olmuştur.[486] Bu tahribattan sonra, Fransız İşgal kuvvetleriyle birlikte bölgeye gelen Demangel tarafından geniş kapsamlı bir kazı yürütülmüştür.[487]

Aslında Demangel de, Schleimann'a benzer bir umutla, Troia kıyılarına ilk çıkarmayı yapan ve bu çıkarma sırasında ölen, askerleri tarafından O'nun adına bir mezar anıtı dikilen, Teselya'lı komutan Protesileos'ın mezarını bulacağını zannederek, höyük üzerinde kazı faaliyetlerine başlamıştı. 1921'de kazı çalışmalarına başlayan Demangel de, tıpkı Schleimann gibi, kısa bir sürede bir tümülüs üzerinde değil de, bir yerleşim üzerinde çalışma yaptığını anladı. Bu tümülüsün yerini anlatan eski tarihçilerinin anlattıkları bölgenin, kazı faaliyetleri yürüttüğü yere benzemediğine bir süre sonra kanaat getirdi. Fakat yinede kazı çalışmalarına devam eden Demangel, başlangıçta höyük üzerinde çeşitli sondajlar açmıştır.[488] Dönemine göre gayet sistematik bir kazı yapmaya çalışan Demangel, höyükte bir stratigrafi de çıkarmıştır. Daha sonrasında 1923 yılında işgal kuvvetlerinin bölgeyi terk etmesiyle kazılarına son veren Demangel, 1926'da bu kazı raporlarını ve kazıya ait çizimleri yayınlanmıştır (Levha XLIV.2).

Demangel'in sonrasında uzun bir dönem, Mehmet Özdoğan'ın 1980'li yılları başında gerçekleştirdiği, Trakya ve Doğu Marmara bölgesi yüzey araştırmalarına kadar, herhangi bir araştırma ve kazı çalışması yürütülmemiştir. 1982 yılında gerçekleştirdiği araştırmada Karaağaçtepe Höyük buluntularını Geç Neolitik, Erken Kalkolitik döneme tarihlendirmiştir.[489]

Daha sonrasında bölgede Prehistorik dönem yüzey araştırması yapan Onur Özbek de 2008 yılında yerleşime uğramış ve bir dizi incelemelerde bulunmuştur.[490]

Yerleşim üzerinde ilk sistematik kazıları yürüten Demangel, çalıştığı alanın Prehistorik bir höyük olduğunu anladıktan sonra, höyük üzerinde sondajlar açarak çeşitli seramik parçaları ve prehistorik yapılara ulaşmıştır. Daha sonra bu kazı sisteminden vazgeçen Demangel, tıpkı Schleimann gibi höyüğü, alt kısımdan kazmaya başlayarak höyüğün merkezine doğru 3 metre genişliğinde bir yarma açmıştır. Daha sonra, bu yarmayı

---

[486] R. Demangel, *Le Tumulus dit…, s.* 3.
[487] M. Özdoğan, Trakya'da Tarihöncesi Araştırmaların…, 26.
[488] R. Demangel, *Le Tumulus dit…, s.* 4-5.
[489] M. Özdoğan, "Prehistoric Sites in The Gelibolu Peninsula", *Anadolu Araştırmaları X:* 1986, s. 54-59.; O. Özbek , Trakya Güneyinde Prehistorik…, s. 7.
[490] O. Özbek, "Gelibolu Yarımadası Güneyindeki Bazı Höyüklerin Son Araştırmalar Işığında Yeniden Değerlendirilmesi" *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı: 127, 2008, 1-.14.

dik olarak kesen ikinci bir yarma daha açar. Fakat kötü hava koşulları ve politik sorunlardan dolayı kazıya ara vermek zorunda kalır. 1923 yılı ilkbaharında, yeniden kazı çalışmalarına başlayan Demangel, çukur sitemine geri döner. Bu çalışmalardan Trak, Makedon ve Teselya benzeri birçok buluntu ele geçirir ve bu buluntulardan dolayı, burada Prehistorik bir yerleşim dokusu oluşturduğunu anlar. Statigrafi çalışmalarına göre, bunların Troia dönemini kapsadığı sonucuna varır (Levha XLIV.2).[491]

Höyük üzerinde yaptığı çalışmalarda birbirinin üzerine konumlanmış, Troia 1-5 arası dönemle çağdaş, 4 yerleşim tabakası tespit eden Demangel, bu yerleşimleri ayrıntılı bir biçimde buluntulara göre sınıflandırır. Buna göre ilk tabaka ana kaya üzerine ve höyüğün yüzeyinden 11.50 metre aşağıya konumlanmıştır. Dolgu toprağında hemen yakınındaki denizden elde edilen çok sayıda deniz kabukluları, hayvan kemikleri ve insan yapısı malzemelere ulaşmıştır. Bu tabakada, 5.20 x 1.80 metre ölçülerinde, 25- 30 santimetrelik basit bir taşların dizilimiyle oluşturulmuş duvarları olan, bir yapı kalıntısına rastlar. Doğu batı yönlü bu yapının içersinde, taban üzerinde oluşturulmuş, mutfak işlerinde kullanıldığı düşünülen ve yaklaşık 1 metre çapında basit taşlarla çevrelenmiş ilkel bir ocak yapısı tespit etmiştir. Bu tarz ocak yapılarına sadece Troas değil; Makedonya, Teselya ve Beotie bölgelerinde de rastlamak mümkündür. Bu tabaka üzerinde çok sayıda delinmiş deniz kabukluları, hayvan kemikleri, obsidyen aletler, sert taştan çeşitli öldürücü, delici, kırıcı, ezici aletler ve zengin bir Prehistorik çanak çömlek ve bu çömleklerin içerinde çeşitli tahıl ürünleri ele geçmiştir. Ele geçen seramik buluntuları çok kaba görünümüydü. Küçük çanakları yapmak için büyük tabaklarda kullanılan kahverengi kil kullanılmıştı. Çok kötü perdahlanan bu mallar arasında, iyi cilalanmış kaplar da ele geçmiştir. Birçok çanak çömleğin bütün olarak ele geçtiği bu tabaka buluntu topluluğunu, gaga ağızlı testiler, kulpsuz küçük kaplar, dört dikey kulplu testiler ve kadehler oluşturur. Ayrıca yoğun olarak kil ağırşaklar, andezitten tapılmış öğütme taşları ve küçük idollerde ele geçmiştir (Levha XLV.1).[492]

Yerleşimin ikinci tabakası, höyüğün üst seviyesinden 6 ile 7,30 metre arasında, kil ve yanarak karbonlaşmış bir tabakadan oluşur. Kırmızı bir tabakasının içerisindeki yanık hat, birkaç santimetre kalınlığındadır ve son derece belirgindir. Bu dönemin mimari yapıları oldukça büyük taşlardan yapılmıştır ve diğer tabakalardaki yapılara göre daha büyük boyuttadır. Seramik buluntular ise daha iyi pişirilmiş ve perdahlanmış ve rölyeflerle

[491] R. Demangel, *Le Tumulus dit…, s.* 3-4.
[492] R. Demangel, *Le Tumulus dit…, s.* 7- 33.

süslenmiştir. Buluntu topluluğunu genellikle sarımtırak kilden yapılmış, az pişirilmiş çömlek ve çömlek parçaları, üçgen biçimli kaplar, meme başı gibi dekore edilmiş kaplar, parmak baskılı dekorlu kaplar, kuş gagalı bütün bir testi, gri sarımtırak vazolar, çok kaba siyahımsı, dekorsuz küçük kaplar, gri kahverengi topraktan yapılmış kaba kalın cidarlı testiler, dış kısmı elde cilalanmış küçük kâseler, geniş ağızlı kâseler, delikli kaplar ve çeşitli kap formlarıyla birlikte ağırşaklar, kemikten objeler, taştan yapılmış baltalar, kırıcılar, çekiçler, ağırşaklar ve çeşitli aletler, her iki kenarı keskinleştirilmiş aletler, öğütme taşları oluşturur.[493]

Yerleşimin üç ve dördüncü tabakası ise yüzey üzerinde 6 metre derinliğe kadar inmektedir. Bu katman içerinde bazı yerleşim kalıntılarına rastlanılmıştır. Bu katmanın üstünden, höyüğün tepesine kadar olan kısım, savaş döneminde büyük ölçüde tahrip olmuştur. Çok az sayıdaki buluntu topluluğunun öne çıkan parçaları, Troia benzeri iki dikey kulplu bardak, madenimsi kaplar, yerleşimdeki tek metal obje olan bronz bir iğnedir. Buluntu topluluğunu geniş kulplu testiler, gaga ağızlı testiler, 4 ayaklı vazolar, kulpsuz taslar, vazolar, amphoralar, büyük testiler ve çeşitli çanak çömlek parçaları ile birlikte ağırşaklar, delinmiş diskler, çeşitli taş aletler ve bronz bir iğne oluşturur.[494]

Höyüğün genel karakterine bakmak gerekirse, Demangel'e göre Protesilas Höyüğü'nün en eski tabakası, MÖ. 3000'li yılarla kadar gider. Bu dönem çok uzun bir zamanı kapsar ve bu çok kalın tabakadan oluşan höyükleşmeden anlaşılabilir. En az iki defa tahrip olan bu yerleşim, olasılıkla Troia I ve II dönemiyle çağdaştır. İkinci tabaka MÖ.2500'lü yıllara tekabül etmektedir ve bunlar, kendilerinden önce gelen topluluktan daha ileri bir medeniyete sahiptirler. Üçüncü yerleşim MÖ.2500- 2100 arası dönemi kapsamaktadır. Son evre ise, 2100 sonrası döneme aittir. Yoğun bir karbon tabakasından anlaşıldığı üzere, yerleşim MÖ.2000'li yıllarda, büyük bir yangınla sonuçlanacak bir olay yaşamıştır. Protesilas yerleşimi, yüzyıllar boyunca iskân görmüştür. Höyük alttan üste izlenirse eğer, bir çağdan diğerine teknik gelişmenin aynı karakteri izlediği görülmektedir. Yerleşim, daha sonra Bizans döneminde de kullanılmıştır.[495]

Demangel tarafından kazı raporları yayınlanan ilk sistematik kazı olan Karaağaçtepe Höyük'ün yeniden incelenmesi büyük bir gerekliliktir.[496] Onur Özbek Karaağaçtepe

[493] R. Demangel, *Le Tumulus dit…, s.* 35- 51.
[494] R. Demangel, *Le Tumulus dit…, s.* 52- 62.
[495] R. Demangel, *Le Tumulus dit…, s.* 63- 72.
[496] M. Özdoğan, Trakya'da Tarihöncesi Araştırmaların…,. 27.

Höyük için Demangel tarafından oluşturulan stratigrafinin höyükteki yapı katlarını değil, yerleşim dönemlerini vurgulamak kullanıldığını söylemektedir. Kazı sonucunda Demangel ve ekibi, arkeolojik malzemeyi olabildiğince detaylı bir şekilde sınıflandırmıştı. Özellikle taş eserler, kayaç yapısına göre sınıflandırılmıştı. Yine benzer sınıflandırmaları diğer buluntular üzerinde de kullanan Demangel ve ekibinin böylesine bir çalışmayı yapması, dünya genelindeki ilklerde biridir.[497]

Özellikle taş buluntular incelendiğinde, benzerlerini Hocaçeşme, Aşağıpınar ve Aktopraklık Prehistorik yerleşimlerinde görmek mümkündür. Günümüzde Höyük, çevresinde bulunan tarım arazileri yüzünden yoğun tahribata açık konumdadır (Levha XLV.2).[498] 1920'lerde Demangel tarafından yapılan çalışmalar bu höyüğün, Prehistorik dönemdeki önemini açığa çıkarmıştır. Karaağaçtepe Höyük, ele geçen buluntu toplulukları ve mimari kalıntılarıyla önemli bir konumdadır ve kazı çalışmaları höyük daha fazla tahribata uğramadan devam ettirilmelidir.

Karaağaçtepe yerleşimi üzerinde yürütülen arkeolojik araştırma ve kazıların yetersizliğinden dolayı yerleşimi, Gordon Childe'nin, Liverani'nin, Kolb'un ve Esin'in kent kriterleriyle değerlendirmek oldukça güçtür.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim üzerinde ve çevresinde yürütülen çalışmaların azlığından dolayı yerleşimin niteliğini kestirmek güçtür. Olasılıkla Troia II yerleşiminin, boğazın kontrolünü sağlamak için Çanakkale Boğazı'nın karşı kıyında kurmuş olduğu kalesi olmalıydı. Bu haliyle yerleşimin, merkez konumunda çok uydu bir yerleşim olabileceği daha akla yatkındır.

- **Ticaret:** Denizin hemen kıyısına kurulan yerleşim bu dönemde yapılan uzun menzilli deniz ticaretini kontrol ediyor ve dolayısıyla bu ticaretten faydalanmış olmalıydı. Yerleşimin Marmara Bölgesi'nin iç kısımlarıyla etkileşiminin olduğunu gösteren birçok buluntu, yine bir ticari faaliyetin göstergesidir.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşimin 80x100 metrelik boyutlarından anlaşıldığı üzere, büyük bir nüfus yoğunluğunu barındığını düşünmek yanlış olur. Yerleşim, Bintliff'in

[497] O. Özbek , Trakya Güneyinde Prehistorik…, s. 5.
[498] O. Özbek, "Gelibolu Yarımadası Güneyindeki…, s. 6- 12.

oluşturmuş olduğu yerleşimin boyutu ile doğru oranlı olarak nüfusun hesaplanabileceği tablo (bkz. Bintliff 2002: 160) incelendiğinde bir hektardan daha küçük olan bu yerleşim bünyesinde en fazla 200 kişiyi barındırabilirdi.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimde arkeolojik kazı ve araştırmalar yeterli derecede yapılmadığı için, kamusal yapılara ait veriler henüz tespit edilmemiştir. Fakat olasılıkla Troia II kalesi görünümündeki bu yerleşimin bir yöneticisi bulunmalıydı.

- **Uzmanlaşma:** Yerleşimde, tam güne dayalı mesleki uzmanlaşmayı gösteren herhangi bir buluntu henüz ele geçmemiştir.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşimin planı tam olarak çıkartılamadığından dolayı bu döneme ait bir planlama henüz yapılamamıştır.

Karaağaçtepe Troia II yerleşimi arkeolojik hem araştırma ve kazı yetersizliğinden dolayı tam olarak incelenememiştir. Ele geçen mimari ve küçük buluntu toplulukları incelendiğinde bu yerleşimin, Troia II yerleşimi gibi boğazın kontrolünü sağlayan, olasılıkla Troia bünyesinde, kale biçimli bir yerleşim olduğu düşünülebilir. Yerleşimin şehir görünümü verdiğini söylemek eldeki verilerle şu aşamada güçtür.

2.1.2. İlk Tunç Çağı III

Dönemin medeniyet olan Mezopotamya'da gelişen birçok yenilik, yürütülen deniz ticareti faaliyetleri sonucunda direkt olarak Kuzey Batı Anadolu sahillerine ulaşmıştır. Bu yoğun ticari faaliyetler, bölgeye zenginlik ve refah getirmiş, köy tip yerleşimlerden daha komplike yerleşimlere geçişi sağlamıştır.[499] Fakat bu ticaretle gelen zenginlik, olasılıkla dönemin Mezopotamya'daki güçlerinin, bilgisi ve kontrolü dâhilinde olmalıydı.

Çanakkale Boğazı'na sadece bir yakadan hükmetmek hiçbir dönemde mümkün olmamıştır. Bu dönemde de Troia yerleşimine ileri karakol görevi görecek yerleşimler, Boğaz'ın karşı kıyınsında yer almış olmalıydı. Yapılan araştırmalara göre bu dönemde bu tarz bir yerleşime, Gelibolu Yarımadası ucundaki Morto Koyu'nda konumlanan Protesilas/Karaağaçtepe höyüğünde rastlamaktayız. Benzer şekilde bu dönemde başka bir yerleşim daha boğaz kontrolünde yer almış olmalıydı. Limni Adası'nın Anadolu kıyılarına bakan doğu kısmında yer alan Poliochni yerleşimi de Çanakkale Boğazı'na giren gemilerin

[499] G. Sazcı, D. Sazcı. "Tunç Çağı'nda Çanakkale Boğazı", *Profesör Doktor İlhan Kayan'a Armağan,* Editör; Ertuğ ÖNER, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2013, s. 513.

kontrolünde önemi bir konumda olmalıydı.[500] Bu üç yerleşim, gelişkin savunma duvarları ve mimarisi, buluntularının zenginliği, birbirleriyle ve daha uzak kültürle olan bağlantıları açısından şehirleşe yolunda önemli adımlar atmışlardır. Bu dönemde Mezopotamya'da, çok geniş alanlara yayılmış, yazıyı kullanmaya bilen, çok uzun menzilli ticareti yönlendiren büyük organizasyonlar söz konusudur. Mezopotamya bu dönemde artık şehirleşme sürecinin sonuna yaklaşmış ve daha organize yapılarla yönetilmeye başlamıştır. Troas'ta bu dönemde, bu kadar komplike yerleşimler karşımıza çıkmamıştır. Bu durumda hem doğal şartlar hem de şehirleşme sürecinin Troas Bölgesi için farklı ilerlemesi etkili olmuştur. Bu dönemde Troia ve Troas yer alan diğer yerleşimleri, Mezopotamya ve Anadolulu güçlerden bağımsız düşünmek zordur. Ticari açıdan bu kadar öneme sahip olan Çanakkale Boğazı, bu güçlü yapıların ilgisini çekmiş ve kontrol etme ihtiyacı doğurmuş olmalıydı.

2.1.2.1. Troia II-III

Troia IIg (Korfmann II3) tabakası ile Troia III erken tabakaları birbirine karışmış durumdadır. (Levha XLVI.1) Bunun nedeni Troia II'den III tabakasına geçiş yaparken hangi maddi kültür tabakasının belirleneceğinin net olarak ortaya konmuş olmamasından kaynaklanmaktadır. Ele geçen yeni verilerde, görülen yangın tabakasına dayanarak söyleyebiliriz ki, Troia IIg geçirdiği bir yangın tabakasından sonra, bir fakirleşmenin aksine, şehir merkezindeki yapıların konumları değiştirilerek, daha az yapı yoğunluğunun olduğu bir merkez oluşturulmuştur.[501] (Levha XLVI.2)

Troia IIg evresi, daha önceki dönemler olduğu gibi, IIA Megaronu'nu kullanmaya devam etmiştir. Avlu ile savunma duvarı arasında kalan alanda, yoğun bir yapılaşma gözlemlenir. E6 ve F4-5 plan karelerinde tespit edilen konutlarda, ocak yerleri ve çok sayıda in situ buluntu ele geçmiştir. Evlerde ve depo odalarında çok sayıda altın obje buluntu vardır. E6 karesinde yer alan 206 ve 207 numaralı odalar içerisinde, 189 adet farklı tipolojiye sahip altın obje tespit edilmiştir. E6 karesinde yer alan taş döşeli yol üzerinde dağ kristalinden yapılmış aslan başı şeklinde bir tutamak ele geçirilmiştir. 201 numaralı evin tabanında bir çocuk mezarı tespit edilmiştir. Yine F4- 5 karesinde yer alan 254 numaralı odada ve F5- 6 karesinde yer alan alanda çok sayıda altın obje tespit edilmiştir. F7- 8 karelerinde, daha önce Dörpfeld tarafından, Troia III dönemine tarihlenen bir kule

[500] G. Sazcı, Tunç Çağı'nda Çanakkale…, s. 514.
[501] Göksel Sazcı, "Muhtemelen Tapınma Amaçlı…, s. 390.

yapısı, içerisinde barındırdığı seramik ve altın buluntulardan dolayı Blegen tarafından Troia IIg tabakasına tarihlendirilmiştir. C4-5 karesinde daha önce Yine Dörpfeld tarafından tespit edilen ve *"Priamos'un Evi"* olarak isimlendirip, Troia III dönemine tarihlendirilen yapı, Blegen tarafından, evin stratigrafik konumu, mimari özellikleri bakımından yeniden değerlendirilerek, Troia IIg evresine tarihlendirilmiştir. Bu yapı, Schliemann'ın içerisinde ve çevresinde bulduğu hazine buluntularıyla ön plana çıkmıştır.[502]

Troia II döneminin son evrelerinde daha önce sadece kap kenarlarına çizi olarak betimlenen insan tasvirleri, kabın tamamını hatta kapağa bir yayılmış durumdadır. Ayrıca bu dönemde Troas bölgesinde yaygın olarak görülen süzgeçli kaplarda yerleşimde görülmeye başlanır.[503]

Troia IIg (Korfamann II3) evresine ait bir konutta dokuma tezgâhına ait olduğu düşünülen kalıntılara rastlanılmıştır. Bir odanın bir ucundan diğer ucuna kadar bir alanı kaplayan alet, yapının sabitlenmesi için açılan desteklerin boşluklarından anlaşıldığına göre yaklaşık 1,10 metre uzunluğundaydı.[504]

Troia II yerleşmesi, IIg (Korfamann II3) evresinde çıkan büyük bir yangınla son bulmuştur.[505] Yerleşimin bu evresinde Priamos'un Hazinesi" olarak adlandırılan hazine dâhil olmak üzere toplam 9 tane hazine, "Priamos'un Evi" olarak nitelendirilen yapıdan çıkmıştır. Yerleşimin güneybatı bölümünde yer alan bu yapı en az beş odadan oluşmaktadır ve Troia geleneksel mimarisi olan Taş temel üzerine kerpiç duvarlar şeklinde inşa edilmiştir.[506]

Yürütülen yeni araştırmalarda Troia II ile III arasında yeni bir yerleşimin varlığı tespit edilmiştir. Bu dönemde yerleşimdeki evler, artık çok büyük olarak değil, daha çok arı peteği biçiminde bir planlamayla birbirine bitişik küçük yapılar halinde konumlanmıştır. Bu durum Troia'nın eski kazıcıları tarafından dönemsel bir fakirleşme olarak açıklansa da, Korfmann böyle bir fakirleşmenin yaşanmadığını zira eskiden beri bilinen taş temel üzeri kerpiç duvar kullanımının devam ettiğini ileri sürmüştür.[507] Bu dönemde mimari fonksiyonları bilinmeyen birçok çukur ele geçmiştir. Belki de Troia II'de

[502] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri…,* s. 81- 82.
[503] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 295.
[504] C. Blegen *Troy and The…, s.* 71.
[505] C. Blegen, J. L. Caskey, M. Rawson, *Troy III, The Sixth Settlement,* Princeton 1953. 60.
[506] C. Blegen, *Troy I*, Volume..., s.. 206-207. ; C. Blegen *Troy and The…, s.* 63.
[507] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 295.

yoğun olarak kullanılan metal eşyalar ve hazineler bu dönem sakinlerini cezp etmişti ve onlarda olasılıkla definecilik faaliyetleri için bu çukurları açmışlardı.[508]

Blegen Troia III dönemini, dört alt devrede incelemiştir. Blengen'e göre, Troia II dönemi konutları, kısmen Troia IIg döneminin yapı duvarlarını kullanarak inşa edilmiştir. Bu yüzden dar caddeler, birbirinden ayrılan Troia IIg döneminin yapı planına çok benzer. Fakat evlerin yapım teknikleri farklılaşmıştır. Evler eskisi gibi taş temel üstüne kerpiç olarak değil tamamıyla taştan inşa edilmiştir. Troia III yerleşiminde dar sokak ve geçitlere birbirine bağlanan bitişik nizamdaki yapılar yer almaktadır. Yerleşimde plan olarak, Troia II döneminden sonra herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.[509] Artan nüfus, arı kovanı şeklinde planlanan yerleşimde yaşamaya devam etmiştir. Troia I döneminde beri kullanılan Taş temel üzerine kerpiç duvar kullanımı, bu dönemde de devam etmiştir. Troia III dönemi konutlarının temel seviyeleri Troia II döneminin aksine, 50 cm üzerindedir ve kille sıvanmıştır. Yerleşimdeki nüfus yoğunluğundan dolayı Troia III sakinleri, evlerini hep aynı yere inşa etmek zorunda kalmışlardır. Bu yüzden yeni bir yapı inşa edilirken, eski yapının kerpiç duvarları taş temele kadar kaldırılmış, eski yapının üzerine yeni yapının taş temelleri inşa edilmiştir.[510] Blegen bu dönemin taş temel üzerine kerpiç mimarini bittiğini evlerin duvarlarının da artık taştan yapıldığını belirtir. Yine bu dönemde yaşayan insanlar, Blegen'e göre oldukça pasaklıydılar, ev tabanında birken çöpleri temizlemek yerine, bu alanı mevcut kalıntılarla birlikte üzerine kil döküp düzleştirerek kullanmaya devam etmişler, bunun sonucu olarak da tabanda bir yükselme gerçekleşmişti.[511] Fakat düşünüldüğünde bu o kadarda kolay bir iş değildir. Bunu yaparken yükselen tabanı dengelemek için tavanı da yükseltmeleri de gerekiyordu. Ve bu hayli zahmetli bir iş olacaktı. Bunun yerine tabanda biriken pislikleri temizlemeleri daha kolay ve akla yatkındır.[512]

Troia II dönemi büyük bir yıkım ve yangın tabakası ile sonlanmış, Troia III dönemi bu yangın tabakasının üzerine kurulmuştur. (Levha XLVII.1) Korfmann'ın beş alt dönemde incelediği yerleşim, MÖ. 2200-2100 arasındaki bir dönemi kapsamaktadır. Birbirini takip eden kısa süreli yerleşimlerinden biri yangınla, son dönemi ise büyük bir deprem felaketi ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde yerleşim içerisindeki nüfus artışından

[508] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*...,s. 123.
[509] C. Blegen, *Troia II*, The…, s. 6.
[510] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s..89- 95.
[511] C. Blegen, *Troia II*, The…, s. 5.
[512] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s.. 95.

dolayı kale içerisindeki yapılar giderek küçülmüştür. Troia III yerleşiminde, Troia IIc evresinde yapılan ve yerleşimi çevreleyen savunma duvarı, yerleşim son evresi de dâhil olmak üzere kullanılmaya devam etmiştir. Yerleşimin IIIa evresinde gerçekleşen bir deprem felaketiyle tahrip olan savunma duvarı, tamir edilmiş ve kerpiçle sıvanmıştır. Troia III yerleşimini, kazısı yapılan tüm noktalarında görmek mümkündür. Tahribatın yoğun olduğu alanlar yassı taşlarla desteklenmiştir.[513]

G6 plan karesinde, Troia III dönemine ait birbirini takip eden yapı katları tespit edilmiştir (Levha XLVII.1). Yeni dönem kazılarında ortaya çıkartılan bu tabakada ele geçen yapılar, yön açısında bir bütünlük sergilerler ve eski dönem yapılarıyla mimari olarak farklıdırlar. Bu yapıların temelleri, önceki yangın tabakasının içine gömülmüş ve bir kısmı taban seviyesinin üzerine çıkan taş temellerin üstü kille sıvanmış ve beyaz kireçle badanalanmıştır. Troia III dönemi yapılarının tabanları, yanmış megaron kalıntılarının hemen üzerinde konumlanmıştır (Lehva XLVII.2). Bu dönemde önceki dönemden bilinen anıtsal yapılar artık yoktur. Bu dönemde kale içerisi de artık yoğun olarak iskân edilmeye başlanmıştır. Bunu kazılan alanlarda elde edilen konutlardan anlamak mümkündür. Yapılar Blegen'in belirttiğinin aksine, taş temel üzerine kerpiç duvar olarak inşa edilmişlerdir.[514]

Korfmann'ın oluşturduğu yeni kronolojiye göre, Troia III/1 yapı katında birbirinden dar bir sokakla ayrılan iki farklı yapı tespit edilmiştir (Levha XLVIII.1). Bu iki yapıyı birbirinde ayıran dar bir sokak, taş ve küçük çakıl taşlarından oluşur ve savunma duvarına kadar uzanır. Dar sokağın güneyine kadar uzanan yapıda, eski olan taban bir önceki evreye ait Megaron I'in yanmış kalıntıların hemen üzerinde başlar. Evin eski ve yeni tabanı arasında yanık döküntü kalıntıları tespit edilmiştir. Odanın duvarlarının yanmamış olması ve hiçbir in situ buluntuya rastlanılmamış olması bu odanın yanmadığını gösterir. Bu durum eski tabakalara ait yangın dökütülerinin izolasyon malzemesi olarak kullanıldıkları tezini destekler. Dar sokağın kuzeyinde yer alan yapı ise dört odadan oluşmakta, en doğudaki odanın kuzeydoğu köşesinde, içerisinde yalnızca balık kılçıklarının olduğu bir çukur tespit edilmiştir. Odanın içerisinde kilden bir idol başı ve üzeri işlenmiş bir dağ kristalinden başka buluntu ele geçmemiştir. Bu oda biçiminden anlaşıldığı üzere iki katlı idi. Megaron I'in batı duvarının kerpiçlerine gömüşmüş taş temellerin oluşturduğu bir geçitten *"Oda 3"*e ulaşılır. Bu oda içerisinde in situ durumda çok sayıda çanak çömlek ile

[513] C. Blegen, J. L. Caskey, , M. Rawson. *Troia II*, The Third, Fourth and Fifth Settlements, Princeton 1951, s. 5- 6.; Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s. 82.
[514] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s. 95.

birlikte serpantinden yapılmış, küçük bir yassı balta ele geçirilmiştir. Bu buluntular, yıkılmış duvarlar ve yangın felaketi, yerleşimin bu dönemde büyük bir deprem geçirdiğini gösterir.[515]

Troia III/2 yapı katı, deprem ile tahrip olmuş önceki tabakanın, hemen üzerine kısmen de olsa eski yapı katına ait duvarlar kullanılarak inşa edilmiştir. M47a duvarının güneyindeki geniş alan ve M48 duvarına kadar olan alan avlu olarak kullanılmıştır. Bu avlu içerisinde tespit edilen dolguda çok sayıda midye, hayvan kemiği ve üzerine lağım kalıntıları bulunan çok sayıda seramik buluntu ele geçmiştir. Bu yapı katında tabanlar ve evlerin duvarları beyaz kireç ile sıvanmıştır. [516]

Troia III/3 yapı katında, güneydeki alanda hiçbir değişiklik meydana gelmemiştir. Taban seviyesi yükselmiş, güneydeki ve doğudaki duvarlar kullanılmaya devam edilmiştir. Oda 3'e giden kuzeyde ki geçit kapatılmış, bu odanın yeni oluşturulan tabanında herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. Kuzeydoğuda ise daha önce var olan dar sokak ve Oda 7 ve 8 kullanımdan kalkmıştır. Bunların yerine daha büyük bir yapı olan, tabanı beyaz kireç ile sıvanmış Oda 11 inşa edilmiştir. Doğuda ise savunma duvarı üzerine, savunma yapısı ya da kule olarak işlev gören Oda 12 inşa edilmiştir. Buluntu olarak Oda 11'de bir seramik fincan ve avluda yeşim taşından yapılmış ördek figürini ele geçmiştir.[517]

Troia III/4 yapı evresi, büyük bir yangın tabakası ile tanımlanır. Bu döneme ait her odada yangın izine rastlanılmıştır. Yerleşim planı önceki dönemden çok farklı değildir. Tüm odalarda taban seviyeleri yükseltilmiş, tabanlar ve duvarlar beyaz kireç ile sıvanmıştır. Oda 11'de kilden pişirme alanı, kil ve kerpiç karışımından yapılmış kalın kenarlı üç tane ocak yeri tespit edilmiştir. Ocakların etrafında üzerine kapların konulduğu dört adet kilden ayak bulunmuştur. Oda 12'ye ait küçük bir alanda, taş idol, kaba seramik bir kap, yonca ağızlı bir testiye ait parçalar, ortası delik bir midyeye ait iki taş alet ve üzeri işlemeli bir taş önünde bir depas amphikypellon bulunmuştur.[518]

Troia III/5 yapı katı, III/4 döneminde gerçekleşen yangından sonra, önceki dönemin mimari planına sadık kalmış, fakat yeni yapılar inşa etmiştir. Tabanı yükseltilen Oda 3, daha doğuya inşa edilen bir duvar ile büyütülmüştür. Oda 11'in tabanı yükseltilmiş ve bu taban üzerinde tüm bir kap ele geçmiştir. Savuma duvarı boyunca uzanan duvarlar, yeni bir

[515] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s. 97- 98.
[516] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s. 98- 99.
[517] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s. 100.
[518] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s. 103- 106.

duvar inşa edilmesi ile daha da güçlendirilmiştir. Savunma duvarının güneyinde kalan kısmın iç yüzeyleri, bu evrede tamamıyla taş ile kaplanmıştır. Avlunun ortasında iki adet kubbeli fırın ortaya çıkartılmıştır.[519]

Bu dönemde Troia II döneminde tanıdığımız çanak çömlek literatürü kullanılmaya devam etmiştir (Levha XLVIII.2). Çark yapımı mallarda büyük bir artış gözlemlenir. Troia I döneminden beri gelen kültürel devamlılık, bu dönemde de varlığını korumuştur. Troia I dönemine ait bir kabın, Troia III dönemine ait mekânda Troia III seramiği ile beraber bulunması, bu üç dönemin bir kültürel bütünlüğü temsil ettiğinin en büyük kanıtıdır.[520]

Troia III döneminde ticari ilişkiler, Troia II dönemine göre bir gerileme gösterir. Bu dönemde yerleşimde ele geçen Sibirya'da çıkartılan yeşim taşından yapılma ördek figürü, bu dönemde uzak mesafeli ticaretin halen devem ettiğini göstermektedir. Benzer şekilde Suriye Şişeri olarak bilinen kap formlarının yerleşimde ele geçmesi, Suriye ile olan bir ticaretin kanıtı sayılabilir. Troia III döneminin sonlarına doğru yerleşimde, Anadolu etkili bir takım değişikler gözlemlenir. Bu dönemde Anadolu'nun erken dönemlerinde yaygın olarak görülen kubbeli fırınlar yerleşimde görülmeye başlanır.[521]

Troia IIg ve Troia III yerleşimleri Gordon Childe'nin kent kriterleriyle değerlendirirsek, maddeler incelendiğinde Childe'ın kriterinin bir kısmını karşılamaktadır. Kentsel planlama, konutlar arası bağlantı sağlayan sokaklar, savunma duvarı, uzmanlaşma, dış ticaret ilişkileri, statüleşmiş toplum gibi kriterler yerleşimlerde belirgindir.

Liverani'ye göre ise savunma duvarı, mesleki uzmanlaşma, merkezi yerleşimin yoğunluğu ve aktif olarak bu nüfusun varlığı bir nüfus gibi kriterler yerleşimde kısmen de olsa karşılanmaktadır. Fakat kamu binaları Troia II döneminden itibaren yerleşimde görülmez. Bu halleriyle Geç Troia IIg şehir olarak nitelendirilebilirken, Troia III yerleşimleri Liverani'ye göre şehir olarak nitelendirilemez.

Kolb'a göre; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi, nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, urban yaşam şekli, binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az bin kişi), belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması gibi kriterler Troia IIg yerleşimde kısmen de olsa karşılık bulmaktadır. Fakat Troia III döneminde şehirleşme

[519] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s. 106- 107.
[520] M. Korfmann "1997 Troia Kazıları", *XX. Kazi Sonuçları Toplantısı I, Tarsus 1998,* Ankara 1999, s. 357.
[521] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s.. 295- 296.

açısından bir gerileme yaşanmıştır ve bu haliyle şehir olarak nitelendirilemez. Ancak büyük bir kasaba olarak değerlendirilebilir.

Ufuk Esin'in kent kriterine göre yerleşim dokuz hektara yayılan boyutuyla, küçük bir şehir olarak nitelendirilebilir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim bu dönemde tam olarak tespit edilemese de özellikle Troia IIg döneminde, çevresindeki birçok yerleşimle bağlantılı ve onlar için merkez konumunda olmalıydı.

- **Ticaret:** Troia IIg yerleşim sadece kısa mesafeli değil deniz ticareti sayesinde uzun mesafeli bir ticaret ağına da sahipti. Fakat bu gelişmiş ticaret ağı Troia III döneminde zayıflamıştır.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşimler aktif bir nüfus yoğunluğuna sahipti. 9 hektara yayılan yerleşim Bintliff'in oluşturmuş olduğu, yerleşimin boyutlarından, nüfusunun tespit edileceği tabloya (bkz. Bintliff 2002: 160) göre bünyesinde ortama 1900 insanı barındırıyor olmalıydı.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Troia IIg yerleşiminin yukarı şehrinde, kamusal alana ait yapılar ve yöneticinin yaşadığı alan yer almaktadır. Yine bu bölümde ele geçen zengin hazine buluntuları yönetici sınıfın varlığını kanıtlar niteliktedir. Fakat aynı durumu Troia III dönemi için söylemek mümkün değildir. Bu dönemde Troia II'nin görkemli megaronları yıkılmış yerlerine daha basit konutlar inşa edilmiştir.

- **Uzmanlaşma:** Özellikle Troia IIg yerleşimde çömlekçi çarkının yoğun olarak kullanılması, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için artık uzmanlaşmaya gidildiğini göstermektedir. Ayrıca yerleşimde ele geçen çok sayıda altın buluntu bu alanda bir uzmanlaşmaya gidildiğini göstermektedir. Troia III döneminde ise uzmanlaşma sadece seramik üretiminde görülmektedir.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Özellikle Troia IIg tabakası, aşağı ve yukarı şehriyle, sokaklarıyla, kamusal alanlarıyla tam bir şehir görüntüsü sergilemektedir. Fakat bu durum Troia III döneminde devam etmemiş. Özellikle yukarı şehirde planlı yapılar yerlerini daha basit konutlara bırakmıştır.

Troia IIg dönemi, planlı sokakları, kamusal yapıları, uzmanlaşmış aktif nüfusu, uzak menşieli ticareti ve merkez konumda olmasında dolayı tam olarak şehir olarak nitelendirilemese de, başında bir yönetici ya da şefin yer aldığı büyük bir kasaba olarak görülebilir. Özellikle Troia IIg döneminde ele geçen hazine ve yoğun altın buluntu toplulukları, Troia IIg tabakasının zenginliğini göstermesi açısından son derece önemlidir. Deniz ticareti ile gelen zenginlik Troia'yı bu dönemde oldukça zenginleştirmiş ve çevresindeki yerleşimleri bu merkez bünyesinde toparlanmasını sağlamıştır. Troia II döneminde yaşanan büyük yıkım ve yangın felaketinden sonra, yerleşiminin yöneticisi büyük bir ihtimalle değişmişti. Bunu dönemin sonlarına doğru daha yoğunlaşan Anadolu etkisinden görmek mümkündür. Troia III döneminde fakirleşen şehir, şehir görüntüsünden uzaklaşmıştır.

2.1.2.2. Troia IV

Korfmann tarafından, Anadolu Troia Kültürü'nün başlangıç evresi olarak kabul edilen Troia IV yerleşimi, önceki ilk üç evreden, mimari, seramik ve yaşam sitili olarak farklıdır.[522] Bu dönemde Troia'da baskın kültür, Anadolu'da ortaya çıkmaya başlayan devlet tipi yerleşim modeliyle, Anadolu'dan gelmiş olmalıydı.

Troia VI dönemi insanlarının gerçekleştirdiği, yeni idari binaları yapmak için yürütülen yoğun inşaat faaliyetleri sırasında, Troia IV ve V yoğun tahribata uğramıştır. Yerleşimin merkezinde taban teraslanıp düzlendiği için, Troia IV ve V dönemine ait yerleşim kalıntılarına ancak höyüğün yamaçlarında ulaşılabilmiştir (Levha XLIX.1).[523]

Troia III döneminin büyük bir yıkımla sonlanmasının ardından, büyük bir olasılıkla burada yaşayanlar, yerleşimi terk etmişlerdir. Bu durumu, Troia III ile IV dönemi arasında yaşanan bir boşluktan çıkarmak mümkündür. Sonrasında yeni yerleşimciler höyüğe yerleşmiş, önceki yerleşime ait alanları düzleştirerek, kendi mimarilerini oluşturmuş ve kendilerini savunmak için bir savunma duvarı inşa etmemişlerdir. MÖ.2100- 1900 arası bir döneme tarihlenen, ilk aşamasında 17000 m² alana yayılan yerleşim, dönemin sonrasında 18000 m² alana yayılarak, bir büyüme ve gelişim göstermiştir. Bu aşamada yukarı şehir de büyük bir gelişim göstermiş ve 4 hektarlık alanı kaplamıştır. Troia IV yerleşimi kalıntıları, Schleimann kazıları sırasında büyük tahribata uğramıştır. Troia IV yerleşimi bazı kültürel

[522] S. Riehl, *Bronze Age Environment…, s.* 11.
[523] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s. 107.; G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s.. 296.

yeniklere rağmen, çok azda olsa Troia I- III arası döneminin özelliklerini devam ettirmektedir.[524]

Troia IV yerleşim planı, içe dönük dar sokaklarla, sistematik bir şekilde bölünmüş birbirine bağlı yapılardan oluşur (Levha XLIX.2). Binaların yönlerinde bir birlikteliğin olmaması, bu binaların, önceki dönem binalarının hemen üstlerine yapıldıkları gösterir. Bu dönemde en önemli yenilik kubbeli fırınların teknik bir yenilik olarak ortaya çıkmasıdır (Levha L.1). Yerleşim içindeki ocak yerinden kubbeli fırınlara geçiş, yemek kültüründe çeşitli değişikliklere neden olmuştur. Ayaklı kapların yerini bu dönemden sonra, düz kapların alması yine bu diyet değişikliğine işaret etmektedir. Yine benzer şekilde hayvan kemiği oranı bir anda artış gösterir. Buna paralel olarak yerleşimde evcil olarak yetiştirilen koyun, keçi, sığırda bir artış gözlemlenirken, deniz ürünlerinde tüketilmesi devam eder.[525]

Troia IV dönemi, en çok mimaride kendini hissettirmiştir (Levha L.2). Troia III savunma duvarına inşa edilen yapılar bir ön ve bir ana odadan oluşur. Yan yana inşa edilen yapılar, ortak uzun duvarlara sahiptir. Yerleşimin en eski evresi höyüğün güney alanında tespit edilmiştir. Troia IV döneminin yapıları, 6 alt evre boyunca neredeyse hiç değişmemiştir. İkinci evrede avlu bölümü, ikiye ayrılmış ve küçük bir depolama alanı inşa edilmiştir. Üçüncü yapı evresinden itibaren nüfusun artmasına paralel olarak, yerleşimde bir büyüme gözlemlenir. Anadolu mimarisine özgü ortak duvar kullanımı bu dönemde devam etmiştir. Bu dönemde gerçekleşen bir yangın felaketi bazı buluntuların in situ olarak bulunmasını sağlamıştır. Bu buluntular arasında 18 adet tüm kap, 13 ağırşak, 10 dokuma tezgahı ağırlığı, 14 taş alet, 48 çakmaktaşı alet, 2 kemik alet, 2 aşık kemiği ve bir adet bocuk buluntu. Bu döneme ait neredeyse tam bir buluntu envanteri çıkartması açısında son derece önemlidir.[526] (Levha LI.2)

Troia IV, dördüncü evresinde yerleşim planın değişmemiş, sadece kuzey ve güneydeki ev sırlarını ayıran sokak ortadan kalkmıştır. Bunun yerine dar bir sokakla ulaşılan bir avlu oluşturulmuştur. Yangınla sonuçlanan bu evreden sonra gelen beşinci yapı evresinde, kuzey tarafta ufak tefek değişiklikler yapılırken, güney tarafta yapı sırası tamamen ortadan kalkmıştır. Burada ne için yapıldıkları tam olarak anlaşılmayan, iki duvar yapısı karşımıza çıkar. Avlu iki bölüme ayrılmış ve bu avluya giden sokak varlığını

[524] C. Blegen *Troy and The…, s.* 99-.
[525] M. Korfmann, Denizsel Trioa Kültürü…, s. 137.
[526] M. Korfmann, "Troia: Ausgrabungen 1994", *Studia Troica 5,*1995, s. 13. ; Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s. 126-127.

sürdürmüştür. Bu evrede, önceki evreler gibi yangın felaketiyle sonuçlanmıştır. Altıncı evrede, fonksiyonları anlaşılamayan, güneydeki iki duvar ortadan kalkmış, tüm alan tabanı, ince kireç tabakasıyla sıvalı bir avluya dönüştürülmüştür. Yerleşimin son evresi diğerlerinden oldukça farklıdır. Bu evre evlerinde mimari plan oldukça değişmiştir. Fakat Schliemann'ın yaptığı Troia eski dönem kazılarındaki yoğun tahribat yüzünden bir buluntu bütünlüğü tespit edilememiş, bu evrenin tarihlendirilmesi yapılamamış, Troia IV mü yoksa V dönemine ait olduğu kesin olarak belirlenememiştir.[527]

Troia IV yerleşimde, çanak çömlek grubu olarak birbiriyle ilişkili iki grup ortaya çıkar. İlk grubu açık kahverengi, kahverengi- kırmızımsı renkteki hamurlu, quarz taşçık katkılı çanak çömlek oluşturur. Bu seramiklerin yüzeyleri, bazen açık ya da koyu kahverenginde, bazen de koyu renkli bir astarla kaplıdır. Belirgin olan karakteristik özellik, büyük bir ihtimalle fırınlamadan kaynaklanan çatlaklardır. İkinci mal grubunda ise katkı malzemesi olarak taşcık yerine, mineral ya da organik katkı kullanmıştır. Form olarak kâseler, yonca ağızlı testiler, büyük depolama kapları ve derin çömleklerde büyük bir artış gözlemlenir. Bununla birlikte 'S' profili kâseler, çarkta yapılmış tabaklar, gaga ve düz ağızlı testiler, çaydanlıklar ve daha önceki evrelerde görülen kapaklar devam eder. Kapların büyük bir çoğunluğu düz diplidir ve ayaklı kaplar hemen hemen yok gibidir. Yeni form olarak, gobletler ve dönemin sonuna doğru ise Askoslar ortaya çıkar (Levha LI.1).[528]

Troia IV döneminde değerli ya da yarı değerli madenlerde yapılmış buluntulara rastlanılmaz. Yerleşimde önceki dönemlerin aksine, gözle görünür bir fakirleşme hâkimdir. Deniz ticaretinin varlığını gösteren hiçbir ithal mal ele geçmemiştir. Kültürel olarak Anadolu içlerine bir yönelim söz konusudur. Bu durum, bu dönemde Troia'da yaşan insanların, Çanakkale Boğazı'nın hâkimiyetini başka bir yerleşime kaptırdıklarını göstermektedir. Bunun nedeni olasılıkla, Troia'nın önünde yer alan ve ona zenginliğini sağlayan koyun, Karamenders ve Dümrek ırmaklarının getirdiği alüvyonlarla bir bataklık haline dönüşmüş olmasıdır. Bu yüzden Çanakkale Boğazı'nı geçmek isteyen gemiciler, büyük bir olasılıkla bölgedeki başka bir yerleşime yönelmiş olmalıydı.[529]

Troia IV yerleşimi Gordon Childe'nin kent kriterleriyle değerlendirildiğinde, kriterinin birçoğunu karşılamaktadır. Kentsel planlama, konutlar arası bağlantı sağlayan

[527] Göksel Sazcı, *Troia Hazineleri*…, s. 127--132.
[528] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 297.
[529] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 297.

sokaklar, savunma duvarı, uzmanlaşma, dış ticaret ilişkileri, statüleşmiş toplum gibi kriterler yerleşimlerde kısmen de olsa gözlemlenir.

Liverani'ye göre ise, savunma duvarı, mesleki uzmanlaşma, merkezi yerleşimi yoğunluğu ve aktif olarak bu nüfusun varlığı bir nüfus gibi kriterler yerleşimde kısmen de olsa karşılanmaktadır. Fakat kamu binaları olduğu düşünülen yapılar ele geçmemiştir. Bu halleriyle Troia IV yerleşimi, Liverani'nin kriterlerine göre şehir olarak nitelendirilemez.

Kolb'a göre; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi, nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar ve urban yaşam şekli yerleşimde kısmen de olsa karşılık bulurken, çeşitli anıtsal mimari yapılar, binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az bin kişi), belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması gibi kriterler yerleşimde tam olarak karşılık bulamamıştır. Bu haliyle şehir olarak nitelendirilemez.

Ufuk Esin'in kent kriterine göre yerleşim 18 hektarlık boyutu ile küçük bir şehir olarak nitelendirilebilir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim bu dönemde tam olarak tespit edilemese de bu dönemde çevresindeki birçok yerleşimi için merkez konumunda olmalıydı.

- **Ticaret:** Yerleşim sadece kısa mesafeli değil uzun mesafeli bir ticaret ağına da sahipti. Bu ticaret, denizsel etkinin kaybedilmesiyle Anadolu içlerine yönelmiştir.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşim aktif bir nüfus yoğunluğuna sahipti. Şehirleşme açısında bir gerileme görülse de yerleşim nüfus açısında oldukça büyümüş ve 18 hektarlık bir alana yayılmıştır. Bintliff'in oluşturmuş olduğu, yerleşimin boyutlarından, barındırabileceği nüfusun belirlenebileceğine dair tablo (bkz. Bintliff 2002: 160)'ya göre, yerleşim bu dönemde ortama 3600 kişilik hiçte azımsanmayacak bir nüfusa sahipti.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşiminin üst kısmında diğerlerinden çok farklı olmada kamusal alana ait yapılar ve yöneticinin yaşadığı alan yer almış olmalıydı.

- **Uzmanlaşma:** Yerleşimde mesleki uzmanlaşmayı gösteren bulgular kendini sadece seramik üretiminde gösterir.

• **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşim aşağı ve yukarı şehriyle, sokaklarıyla, sonraki dönemler gerçekleşen yoğun tahribattan dolayı tam olarak tespit edilemeyen kamusal alanlarıyla, planlı bir görünüm sergilemektedir.

Troia IV yerleşimi büyük ölçüde Troia VI dönemi yerleşiminin inşası ve Schleimann kazıları sıranda yoğun bir tahribata uğramıştır. Ele geçen buluntulardan anlaşıldığı üzere önceki dönemlere göre yerleşimde bir fakirleşme görülse de, şehir dokusu korunmuştur. Yerleşim merkeziliğini devam ettirmiş ve dönem içerisinde gelişerek büyümüştür. Fakat bu dönem için yerleşim, ele geçen buluntu topluluklarından anlaşıldığı üzere şehir olarak değil, büyük bir kasaba olarak nitelendirilebilir.

2.1.2.3. Troia V

Troia V dönemi Troia kültür tabakaları içinde an az bilgiye sahip olduğumuz dönemdir. MÖ. 1900-1700 arası döneme tarihlenen Troia V yerleşiminde, bu döneme ait yapıların hepsi Troia VI dönemi yapıların inşa edilirken yok edilmişlerdir. Troia VI yerleşiminin en eski savunma duvarı inşa edilirken büyük bir temel çukur kazılmış ve bu hafriyat sırasında Troia V'in tüm tabakaları ve Troia IV bir kısmı kaldırılmıştır. Yerleşimde sadece doğu profiline bakan küçük bir alanda Troia V dönemine ait mimari kalıntılar tespit edilmiştir (Levha LII.1). Burada güneybatı-kuzey doğu yönlü bir duvarla yıkıntıları tespit edilmiş, bu duvarın kuzeyinde ise, orta büyüklükteki taşlara döşenmiş bir alan bulunmuştur (Levha LII.2).[530]

Troia V dönem, yapı evresinde geniş çaplı bir yenilenme gözlemlense de, genel olarak Troia IV dönemindeki mimari alışkanlıklar devam eder. Önceki evreden büyük olan evleri duvarları daha incedir. Evlerin büyümesi bu dönemde refah seviyesinin arttığını göstermektedir.[531]

Son dönem Troia kazılarında Troia V dönemine ait olduğu tespit edilmiş iki adet mezar bulunmuştur. İlki bir kireç kayasının içerisinde, dolgu malzemesi sarı kil olan bir çocuk mezarıdır (Levha LIII.1). Mezarda buluntu olarak gri malzemeden yapılmış bir *"ördek askosu"* bulunmuştur Ele geçen bu çanak parçasının benzerlerine Troia VId ve Troia V'in orta takaları ile Beycesultan ve İzmir yöresinde rastlanılmıştır. İkinci mezar ise kısmen yanmış bir kadına aittir. Mezar hediyesi olarak çok sayıda boncuk ile birlikte

[530] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 297.
[531] M. Korfmann, Denizsel Trioa Kültürü…, s 137.

kadının parmaklarıyla tuttuğu düşünülen, benzerlerinin Minos'ta karşımıza çıktığı, bir ibrik ele gerilmiştir (Levha LIII.2). Ele geçen kadın gömüsünün yanmış olması son derece önemlidir. MÖ. 3 binlerde başlayan geleneğin Anadolu'nun batısında devam ettiği görülmektedir. Bu bir geleneğin başlangıcını ifade edebilir. Bundan sonra Troia VI'nın geç dönemlerinde birçok insan yakılmış olabilir.[532]

Bu dönemde Troia IV çanak çömleği ile birlikte organik katkılı yeni bir mal grubu ortaya çıkar. Bu mal grubunun içinde bilinen en tipik form, içleri kırmızı boyayla boyanan 'Red Coated Ware' diye bilinen kaplardır. Profilleri son derece ince olan bu kaplar, demir oranı son derece yüksek bir astarla kaplamıştır. Büyük kaplar, pithoslar ve yemek pişirme kaplarının bir kısmı hariç diğer mal gruplarının tümü çömlekçi çarkında yapılmıştır. Volütlü kulp ve ayaklar, askoslar ve yonca ağızlı testiler diğer buluntu toplulukarını oluşturur.[533]

Dönemin sonlarına doğru ege dünyası ile olan ilişkiler tekrar yavaş yavaş yoğunlaşmaya başlar. Bunu gösteren en büyük kanıt, Troia V'e tarihlenen bir sanduka mezardaki Minos testisidir. Bu testinin bir benzeri Girit'teki Knossos ve Yunanistan Anakarası'daki bazı yerleşmelerinde ele geçmiştir.[534]

Troia IV ve V dönemleri sonraki Troia VI dönemi ile karşılaştırıldığında son derece sönük kalsa da, yerleşim sürdüğü yaklaşık 500 yıllık dönem boyunca, daha sonraki Troia dönemi uygarlıklarının temellerini atmıştır.[535]

Troia VI şehrinin inşası sırasında Troia V neredeyse tamamen yok olmuştur. Bu bağlamda elimizdeki verilerle yerleşimi Childe, Kolb, Liverani ve Esin'in kriterleriyle karşılaştırmak son derece güçtür. Fakat ele geçen buluntulardan anlaşıldığı üzere yerleşimin kültürel olarak Troia IV ün devamı niteliğindedir. Bu bağlamda Kolb, Liverani ve Esin'e göre yerleşim şehir görünümündedir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

---

[532] S. E. Blum, 'Troia'da Biten Erken ve Başlayan Orta Tunç Çağı: Troia VI ve Troia V 'Anadolu Kültürü'", *Troya; Efsane İle Gerçek Arasındaki Bir Kente Yolculuk,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 74- 83.
[533] M. Korfmann, Denizsel Trioa Kültürü…, s 137. ; G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s.297.
[534] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 297.
[535] M. Korfmann, Denizsel Trioa Kültürü…, s. 137.

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim, bu dönemde tam olarak tespit edilemese de, bu dönemde çevresindeki birçok yerleşimi için merkez konumunda olmalıydı.

- **Ticaret:** Yoğun tahribat yüzünden yürütüle ticari faaliyetlerin niteliğini anlamak güçtür. Fakat bu dönemde daha da belirginleşen Anadolu etkisi, yerleşimde daha da artarak kendini göstermiş olmalıydı. Bu dönem de Anadolu'da artık iyice yoğunlaşan devlet tipi örgütlenmeler, Troia'da ticarette kendini hissettirmiş olmalıydı.

- **Nüfus yoğunluğu:** Net olarak belirlenemese de yerleşim aktif bir nüfus yoğunluğuna sahipti.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Troia VI yerleşiminin inşası sırasında tamamı yok olsa da yukarı şehirde, kamusal alana ait yapılar ve yöneticinin yaşadığı mekânlar yer almalıydı.

- **Uzmanlaşma:** Tam olarak tespit edilemese de bu dönem yerleşimde mesleki bir uzmanlaşmadan söz etmek mümkündür.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yoğun tahribata uğrayan yerleşimde aşağı ve yukarı şehriyle, sokaklarıyla, kamusal alanlarıyla tam bir şehir görüntüsü sergiliyor olmalıydı.

Troia V yerleşimi, Troia VI döneminde neredeyse tamamen yok edilse de ele geçen buluntulardan anlaşıldığı üzere Troia IV yerleşiminin devamı niteliğindedir. Bu dönemde yerleşimde refah seviyesi yükselmiş ve yerleşim büyümüştür. Yerleşim her ne kadar tespit edilemese de sokaklarıyla, kamusal alanlarıyla, aşağı ve yukarı şehriyle şehirleşme açısından önemli adımlar atmış olmalıydı. Bu durum, Anadolu'da artık iyice belirginleşen devlet tipi örgütlenme biçiminin, Troia'da hissedilmiş olduğunu düşündürmektedir. Troia'nın gelişerek büyüyen yapısı, organize yapıların dikkatini çekmiş olmalıydı.

2.1.2.4. Maydos Kilisetepe

Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasında, Kilye Koyu'nun hemen güneyinde yer alan Höyük, Eceabat ilçesinin merkezinde konumlanmıştır. (Levha LIV.1) İsmini daha önce üzerinde bulunduğu bir kiliseden alan yerleşimin üzerine konumlandığı höyük, 200 x 180

metre ölçülerinde, 14 metrelik kültürel dolguya sahiptir ve denizden 33 metre yüksekliğiyle Gelibolu Yarımadası'nın en büyük höyüklerinden birisidir (Levha LIV.2).[536]

Şehir merkezinin tam göbeğinde konumlanan yerleşim büyük tahribata uğramıştır. Bizans döneminde üzerine yapılan kilise ve ona bağlı yapılar, sonrasın da şehrin su ihtiyacını karşılamak için yapılan su deposu ve kanallar, höyüğün eteklerine kadar ulaşan modern yapılaşma, höyüğün üzerinde bir süre yürütülen höyüğün tıraşlanmasıyla sonuçlanan tarım faaliyetleri ve modern limanı yapmak için, denizi doldurmak maksadıyla höyüğün batı kısmından iş makineleriyle toprak alınması, höyük üzerinde geri dönülmesi mümkün olmayan büyük bir tahribata yol açmıştır. Bu tahribatla birlikte höyüğün batı kısmında oluşan kesitte, günümüzden Kalkolitik dönem sonuna kadar uzanan tabakaları gözlemlemek mümkündür. Bu tabakalar arasında en belirgin olanı, büyük bir kalınlığa sahip olan Tunç Çağı'na ait tabakadır. Tunç Çağı'nda höyüğün bu kadar kalın bir dolguya sahip olmasının nedeni, konumu ile doğru orantılıdır. İlk Tunç Çağı başında, artan metal kullanımı ve bunun deniz yoluyla yoğun ticareti, yerleşimi konum itibariyle önemli bir hale getirmiştir. Troia'nın en güçlü olduğu ve zengin Troia II hazinesinin bulunduğu bu dönemde, Avrupa yakasındaki karşılığı, Karaağaçtepe/Protesilas olmalıydı. Burada yürütülen arkeolojik çalışmalarda, hem mimari, hem de küçük buluntuların yoğun bir şekilde Troia II dönemi benzerliği anlaşılmıştır. Troia önündeki koyun, MÖ. 2. binde dolması, Troia yerleşimini bu dönemden sonra fakirleşmeye götürür. Troia refah dönemi VI. Tabakası ile yeninden yaşama başladığında, yerleşiminin limanı olarak Beşik-Yassıtepe Höyüğü kullanılmış olmalıydı. Troia VI, yaklaşık MÖ. 2. bin yılın ortalarında, Çanakkale Boğazı'nı kontrol eden bir güç konumundaydı. Çanakkale Boğazı'nın Asya kısmında yer alan bölümünün Troia VI yerleşimi ile birlikte bu dönemde, Avrupa yakasında boğazın denetimini sağlayacak yerleşim, Maydos Kilisetepe Höyüğü olmalıydı.[537]

Maydos Kilisetepe Höyüğü ile ilgili ulaşılabilen en eski kaynaklar, Maydos'un ilk kurulduğunda bir Trak yerleşimi olduğu yönündedir. Bu kaynaklara göre yerleşim daha

---

[536] G. Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 13.: G. Sazcı "Maydos Kilisetepe Höyüğü 2010 Yılı Kazıları", *33. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Konferansı Malatya 2011,* Cilt I, Ankara 2012. 390.; Göksel Sazcı, "Maydos Kilisetepe Höyüğü: Eine Bronzezeitliche Hafensiedlung an Den Dardanellen", *Archäologisches Korrespondenzblatt 43-1 (ISI),* 2013, s. 29- 30.

[537] G. Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 13-15.

sonra, Midilli Adası'nda ki Mytelene yerleşiminden gelen yerleşimciler tarafından iskân edilmiştir.[538]

Höyük üzerindeki arkeolojik araştırmalar, Göksel Sazcı ve ekibi tarafından, batı kısımda toprak alınmasıyla oluşan kesitin üzerinde, 2010 yılında başlatılmıştır. 20x20 metrelik plan karelere ayrılan yerleşim, üzerinde 10x10 metrelik açmalarda çalışılmıştır (Levha LV.1). Höyük üzerinde bu açmalarda tespit edilen ve yine höyük üzerinde Bizans döneminde inşa edilmiş olan bir kilisede görevli kişilere ait olduğu düşünülen mezarlar tespit edilmiştir. Yaklaşık 100 yıllık olduğu düşünülen bu iskelet kalıntıları, höyük üzerindeki tahribatı göstermesi açısından son derece önemlidir. Höyük yüzenin yaklaşık 5 cm altında bulunan bu iskeletler, gömüldüğünde en az iki metrelik çukur açılması gerekiyordu. Bu veriden yola çıkarak höyük üzerinde 100 yıl gibi kısa bir süre en az 2 metrelik bir toprağın tıraşlandığı anlaşılmaktadır.[539]

Yerleşimin yüzey toprağında yoğun olarak, Bizans ve Osmanlı dönemine ait seramik parçaları ele geçmiştir. Yerleşimde höyükleşmenin kronolojik tarihinin, Kalkolitik çağlara dayandığı yoğun tahribat sonucunda oluşan kesitinde görülse de, şu ana kadar kazılarla tespit edilebilen ve düzgün bir mimari kalıntısı vermeye başlayan tabaka, Troia VI dönemi ile çağdaş olduğu düşünülen yerleşim tabakasıdır.[540] Yerleşimin daha önceki dönemleri kapsayan tabakalar, höyük üzerinde gelecekte yürütülecek olan arkeolojik kazı ve araştırmalarla daha iyi anlaşılacaktır. Ele geçen seramik ve benzeri küçük buluntular, şimdilik bu yerleşimin önceki dönemlerine ışık tutmakta yetersizdir.

Yerleşimde yürütülen çalışmaların yeni başlamış olmasından dolayı höyük üzerinde tespit edilen buluntulardan yola çıkarak, şehirleşmeye dair kriteri tam olarak uygulamak imkânsızdır. Şimdiye kadar yürütülen çalışmalardan anlaşıldığı üzere yerleşim, Childe, Kolb, Liverani ve Esin'in kriterlerini kısmi olarak da olsa karşılamaktadır. Troia V yerleşiminin yoğun etkilerinin görüldüğü yerleşim üzerinde önümüzdeki yıllarda yürütülecek olan kazı faaliyetlerinde Troia V dönemi ile ilgili verilerin artış sağlayacağı aşikârdır.

---

[538] G. Sazcı Maydos Kilisetepe Höyüğü..., s. 394.
[539] G. Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 15-17.; G. Sazcı Maydos Kilisetepe Höyüğü..., s. 390.; Göksel Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 32-33. (Yar. Doç. Dr. Göksel Sazcı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü)
[540] G. Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 17- 18.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda olması ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim bu dönemde tam olarak tespit edilemese de bu dönemde Troia V yerleşimi ile yoğun bir etkileşimde ve çevresindeki birçok yerleşimi kontrol ediyor olmalıydı.

- **Ticaret:** Yerleşim sadece kısa mesafeli değil deniz ticareti sayesinde uzun mesafeli bir ticaret ağına da sahip olduğu Troia V yerleşimden anlaşılabilir. Troia yerleşimine olan yakınlığı, bu dönem yerleşiminin aktif olarak bu ticari faaliyetleri yürüttüğünü belirler.

- **Nüfus yoğunluğu:** Net olarak belirlenemese de yerleşim aktif bir nüfus yoğunluğuna sahip olmalıydı.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimde henüz tespit edilemese de bu dönemde yönetici bir sınıfın ve kamusal yapıların varlığı, bölgedeki Troia V dikkate alındığında kaçınılmazdır.

- **Uzmanlaşma:** Tam olarak tespit edilemese de bu dönem için uzmanlaşma yerleşimde de var olmalıydı.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşim üzerinde yürütülen arkeolojik kazı faaliyetleri henüz çok yeni olduğundan bu evre henüz tam olarak kazılamamıştır. Ama olasılıkla Troia kadar olmasa da planlı bir yapıya sahipti.

Maydos Kilisetepe yerleşiminde önümüzdeki kazı sezonlarında yürütülecek çalışmaları yerleşimin sadece bu evresini değil daha erken evrelerini de aydınlatacaktır. Bu aşamada elimizde nerede hiç veri olmaması ve höyük üzerindeki yoğun tahribata rağmen Maydos Kilisetepe Troia V dönemi yerleşimi, Troia V kadar olmasa da şehircilik açısından önemli adımlar atmış olmalıydı. Bu dönemde Anadolu'da varlık gösteren devlet tipi organizasyonlar, Maydos Kilisetepe yerleşimini de etkisi altına almış olmalıydı. Bu dönemde höyük üzerinde ve Troas Bölgesi'nde tespit edilemeyen yazı, Anadolu uygarlıkları tarafından yoğun olarak kullanılan bir araç haline gelmişti. Artan savaşlar, Troas Bölgesi'nde özellikle, Troia ve Maydos Kilisetepe'nin önemini arttırmış olmalıydı.

2.1.3. Orta Tunç Çağı

Troas Bölgesi'nde Orta Tunç Çağı'nda tekrardan yükselişe geçen Troia, bu zenginliği Çanakkale Boğazı'na borçluydu. Bu dönemde bölgede Anadolu etkisi yoğundur.

Günümüzde olduğu gibi gemi taşımacılığının artı yönleri keşfedilmiş ve Hitit gibi Anadolu merkezli birçok devlet, bu dönemde deniz ticaretini yönelmiştir. Troia, Orta Tunç Çağı'ndaki gelişmesini, dönemin güçlü devletlerinin Karadeniz ile yapmış oldukları ticarete borçlu olmalıydı. Bu dönemin başlangıcında tarih sahnesine yeni çıkan Hititler, Karadeniz Ticaretinde pay sahibi değillerdi. Bunda en büyük etken Asurların bölgede hala çok güçlü olması ya da Hititlere düşman Kaşkalar'ın, bu bölgelerde konumlanması olabilir.[541]

Troia, gelişen deniz ticaretinde birinci derecede ticari ilişkilerde bulunduğu ve mal aldığı yerlerde bir ittifak içersindeyse, bu ittifak birçok anlaşmalarla düzenlenmiş olmalıydı. Karadeniz ve Marmara Bölgesi'ne bir aktarma istasyonu gibi bir işlev gören Troia'nın güvenliği ve devamlılığı son derece önemli olmalıydı. Hitit gibi büyük devletler, Troia gibi bir şehirle anlaşmalar yaparak bu şehre bağlı sistemlerden gelir sağlayabilirlerdi. Troia üzerinden Kafkasya, Kuzey Anadolu ve Avrupa'ya yönelik, birçok ürünü piyasaya sunmak mümkündü. Madenlerin savaşlarda yoğun olarak kullanılması, özellikle maden ticaretini bu dönemde önemli kılmış, Güney ve Doğu Karadeniz'den sağlanan madenler tüm bölgelere Troia üzerinden taşınmıştır.[542]

Troia'nın önündeki koy bu dönemde, Karamenderes ve Dümrek çaylarının getirdiği alüvyonlarla dolduğu için Troia, limanını yaklaşık yedi km uzağındaki Beşiktepe koyuna taşır. Daha öncesinde coğrafi koşullarla sağlanan zenginlik ve avantaj, bu sefer askeri bir güçle sağlanmaya başlamıştır. Bu dönemde boğazın kontrolünün tek taraflı olarak sağlanamayacağı Avrupa yakasında da çağdaş bir yerleşimin olması gerektiği beklenmektedir. Troia, Çanakkale Boğazının denetim alınmasına yönelik bu ihtiyacını, bu dönemde Kilye koyundaki Maydos Kilisetepe ile karşılamış olmalıydı. Höyük üzerinde 2010 yılından beri yürütülen arkeolojik kazılarda, bu döneme ait yapılarda ele geçen süslemeler ve yerleşimin etrafını çevreleyen sur yapısı, bu yerleşiminde soylu bir sınıfın yaşadığına işaret etmektedir. Bu yüzden Maydos Kilisetepe'nin, boğazın denetiminde Troia ile birlikte hareket ettiği düşünülmektedir.[543]

---

[541] M. Korfmann, "M.Ö. 2. ve 3. Binyılda Ticaretin Kesişme Noktası: Yüksek Troia Kültürü ve Kıyısal Troia Kültürü ile İlgili Bilgiler", *Troia: Düş ve Gerçek*, İstanbul 2002, s. 355- 356.
[542] M. Korfmann, M.Ö. 2. ve 3.. ., s. 356- 357.
[543] G. Sazcı, Tunç Çağı'nda Çanakkale…, s. 516.

2.1.3.1. Troia VI

Tunç Çağının orta ve son dönemlerine denk gelen yaklaşık 500 yıllık bir dönemi kapsayan 'Yüksek Troia Kültürü' adlandırılan Troia'nın en görkemli dönemlerinden birisidir. Erken VI, Orta VI ve Geç VI (Levha LV.2) olmak üzere 3 alt evreye ayrılan yerleşimde en önemli yapı 2 hektarlık alanı kapsayan 550 metre uzunluğa sahip savunma duvarıdır. Troia VI savunma duvarının özelliği, testere dişlerinin benzeri bir çıkıntıya sahip olmasıdır (Levha LVI.1). Bu özellik yerleşim için yenidir. Eğimli olarak inşa edilen savunma duvarı, daha sağlam bir yapıya kavuşmuştu.[544] Troia VI döneminin son evresinde sur, 5 metrelik kalınlığa ve 8 metrelik yüksekliğe ulaşarak son derece devasa bir görünüm kazanmıştır. Yine bu evrede görkemli kuleler görmek mümkündür (Levha LVI.2). Yukarı şehre dört kapıdan girilirdi. Ana giriş kapısı güneydedir ve bu kapıyı yerleşime bağlayan son derece geniş arabaların geçebileceği bir yol tespit edilmiştir. Giriş sağlayan diğer kapılar daha dardır ve sadece yürüme ile çıkılabilecek bir rampaya ya da merdivene sahiptir. (Levha LVII.1) Yerleşimde genişleme ve büyüme yukarı şehirdeki yapıları da etkilemiş bu büyümene paralel olarak bu yapılarda büyümüştür. Erken evre dair veri elimizde çok azdır. Geç evrede çeşitli tiplerde ön hölü olan merkez odalı, dört tarafı açık büyük megaron yapılar hâkimdir. Çok katlı destek direkli bu yapıların dış duvarı mükemmel bir taş işçiğiyle yapılmıştır. Yapılar, bir halka oluşturarak teraslanmış bir zemin üzerinde yukarı doğru yükselmiştir. Yerleşimin merkezinde ve en tepesinde, büyük bir ihtimalle saray yapısı bulunuyor olmalıydı. Bu teraslama faaliyetleri sırasında Troia'nın önceki tabakaları neredeyse yok edilmiş ve benzer felaket, Troia VI'te saray ve yukarı şehir yapılarının başına gelmiş ve bu yapılarda Helenistik dönemde yapılan Athena Tapınağı sırasında tamamen yok olmuştur.[545] Fakat Helenistik dönemde gerçekleşen bu tahribatın öncesinde bu yapılar, MÖ. 1300 yılında gerçekleşen büyük bir deprem felaketiyle tahribata uğramıştır.[546]

MÖ. 1740 yılından itibaren Hisarlık Tepesi, eskilerden bağımsız olan bir tür kralli merkeze dönüşmüştür. Söz konusu merkez, kale şeklinde olup yaklaşık olarak 20.000 m²'lik bir alanı kapsamaktadır. Troia, bu dönemde büyüklük ve önem açısından, kendisine yakın ve kısmen uzak çevrede kurulan birçok yerleşimi gerisinde bırakmıştı. Yetkin olduğu

---

[544] R. Becks, "Yüksek Troia Kültürü: Troia VI/VIIa/ High Troian Culture: Troia VI/VIIa", *Troya; Efsane İle Gerçek Arasındaki Bir kente Yolculuk,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 84- 86.
[545] C. Blegen, *Troy III, The ...,s.* 89-95. .
[546] M: Korfmann, Troia – Anadolu: Geleceği olan Geçmiş/ Troy- Anatolia: A Past With a Future,", *Troya; Efsane İle Gerçek Arasındaki Bir Kente Yolculuk,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 14.

anlaşılan şahıslar tarafından planlandığı düşünülen yerleşimin görkemli yapıları, Dörpfeld tarafından kazılmıştır. Dörpfeld'e göre Troia VI, Homeros'un anlattığı büyük savaşa tanık olmuş ve bu savaş sonucundan yıkılma uğramıştı. Bu yıkımı ele geçen çok sayıda tahribat tabakasında görmek mümkündü.[547]

Yaklaşık yedi derecelik bir eğimle inşa edilen savunma duvarı, kireç taşı bloklardan yapılmış olup, burç ve kulelerle güçlendirilmişti. Altı metre yüksekliğe sahip olan bu savunma duvarı 3- 4 genişliğe sahipti ve kerpiç duvarlar yükseltilmişti. Böylece 10 metrelik bir yüksekliğe erişen savunma duvarı, teknik açıdan testere dişli duvar çıkıntılarıyla depreme karşı dayanıklılık kazanmıştı. Yine depreme karşı dayanıklılığı arttırmak için yer yer hafif dalgalar çizen bu savunma duvarı, 200x300 metrelik bir alanı kapsar. Kale içerisine, bu savunma duvarından açılmış birkaç ara kapı ve büyük bir kapıdan girmek mümkündür. Savunma duvarı bünyesindeki en büyük kapı güneyde olup, batı tarafında bir kule ile korunmaktadır. Surların kapı bölümüne yerleştirilmiş olan özel bir kapama sisteminin olmaması, aşağı kentle bağlantının koparılmamış olmasından dolayı dikkat çekicidir. Aşağı kentten yerleşime, hiçbir engel olmadan giriş yapılabilmiş ve aşağı kente bir tampon bölge oluşturulmuştur. Bu büyük giriş kapısının iki yanından hem Troia VI hem Troia VII döneminde büyük taş steller yer almaktaydı. Bu kapıdan parke taşlı bir yol ile içeriyle bağlantıyı sağlamak mümkündü. Troia VI savunma duvarı, yapıp tekniği açısından son derece etkileyici bastionlara (burç) sahipti. Söz konusu burç, en az 10 metre derinliğe sahip olan içerisine açılmış bir artezyen kuyusu barındırmaktadır. Bu kuyu, Geç Troia VI Dönemi'nde yapılmış ve Troia VIIa döneminde yenilenmiştir. Yukarı şehrin savunma duvarı, doğrudan ana kaya üzerine yerleştirilmiştir ve en az 9 metrelik (günümüze sadece 7 metresi ulaşabilmiş) bir yüksekliğe sahiptir. Kalenin fırınlamış kerpiç tuğlalardan yapılmış olan bir üst duvarı da mevcuttur. Duvarın ne şekilde sonuçlandığı ise yoğun tahribat yüzünden bilinmemektedir.[548]

Kale içerisi dairesel olup, tahkimat duvarlarına paralel teraslar üzerinde inşa edilmiştir. Kısmen iki katlı ve büyük olarak, belli bir plana göre inşa edilmemiş yapılar, günümüze sadece, kalenin kenar kısmında ulaşabilmiştir. Yapılar çoğunlukla tek

---

[547] W. Dörpfeld, *Troia und Ilion, Ergebinisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion 1870- 1894*, Athen, Nachdruck Osnabrück, 1902, s. 22.; M. Korfmann, "Geç Tunç Çağı'nda Troia", *Uluburun Gemisi- 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti,* 15 Ekim 2005- 16 Temmuz 2006 Tarihleri Arasında Bochum Alman Madencilik Müzesi'nde (Deutsches Bergbau- Museum Bochum), edit: Ünsal Yalçın, Cemal Pulak, Rainer Slotta, Zero Prod&Ltd. Ege Yayınları, İstanbul 2006, s. 255.
[548] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 255.

mekândan oluşmakta ve dış duvarları yaklaşık olarak bir metre genişliği bulmaktadır. Bu yapılar, kalenin merkezine doğru, radyal planda sıralanırlar. Kalenin merkezinde ise, saray yapıları yer almış olmalıydı. Saraya ait bu yapılar, MÖ. 3. yüzyılda, Athena Tapınağı inşaatı sırasında, ortadan kaldırıldığı düşünülmektedir. Evlerin yerleşimin merkezine doğru yönelmiş olan konumu, hepsinin bir örnek planlandığını ve ortaya doğru genişleyerek erişen sokaklarla bölündüğünü, yani Troia'da kapsamlı bir yapılaşmanın gerçekleştiği sonucunu ortaya koymaktadır.[549]

Troia VIf tabakasında ele geçen 98 m²'lik bir saray yapısının batı duvarı, içerine hatıllar yerleştirilmiş olan nişlere sahiptir. Tabanda büyük ahşap sütunların dikildiği taş kürsüler tespit edilmiştir. Troia VI evresinin sonlarına tarihlenen bu yapının destek duvarı, testere diş tekniğiyle inşa edilmiştir. Yine yukarı kale içersinde ele geçen ve VIe tabakasına tarihlenen bir ev yapısının dış duvarı, çok diktir ve iyi işlenmiş, düz taşlardan geçme tekme tekniği ile harç kullanılmadan inşa edilmiştir. VIm tabakasına tarihlenen bir evin duvarı ise şevli, dalgalı ve testere diş tekniğinde inşa edilmiştir. Yerleşimin en erken evresine tarihlenen VIa tabakasının en batısında, bir megaron yapı belirgindir. Bu megaronun güney girişinin yanı sıra, kuzeyden de büyük bir girişinin olması nedeniyle geçit işlevi olarak kullanılan bir yapı olduğu düşünülmektedir. Bu megaronun güney girişinin önünde yer alan payeli ev, 27x 12,5 metrelik ölçüleriyle, Troia VI tabakasının tespit edilen en büyük evlerinden birisidir. Evin girişinde, yukarı doğru incelen iki adet dikdörtgen paye bulunmaktadır. Bu payeler üst üste yerleştirilerek kenetlenmiş taş blokların üzerinde yer almaktaydı. Bu taş bloklar ise ikinci bir katın varlığına işaret etmektedir. Kale içerisinde belirli bir düzende olmayan saray ve kült yapılarının oluşturduğu bir planın varlığı son derece açıktır. Kalenin son evresinin büyük bir felaketle sonlandığı, bu felaketin ise MÖ.1300'ler de yaşanan bir deprem olduğu düşünülmektedir.[550]

Troia VI dönemi yerleşiminin aşağı şehri, büyük bir hendekle çevrilmiş durumdaydı (Levha LVII.2). Kalenin 400 metre güneyinde yer alan kayalara oyulmuş 'U' biçimli, yaklaşık dört metre genişlinde ve iki metre derinliğindeki bu hendek, o dönemde atın evcilleştirip büyük bir savaş aracına dönüşmesine, buna paralel olarak ortaya çıkan savaş arabalarına karşı bir önlem alma olmalıydı. Ayrıca bu hendek yerleşimi sınırları belirmede

[549] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 255-256..
[550] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 256.

yardımcı olmuştur. Çevrelenen alan yaklaşık olarak 270 bin $m^{2'}$dir.[551] MÖ. 13. yüzyılda yerleşim büyümesiyle birlikte bu hendek, yaklaşık 100- 150 metre daha güneye çekilmiştir.[552]

Yukarı şehir içerinde olduğu gibi aşağı şehir yapılarında da büyük bir gelişim gözlemlenir. Yerleşimin merkezine doğru yapılar büyümekte, daha uzak alanda da basit kazıklarla yapılmış evler bulunmaktaydı.[553] Aşağı kentin kuzey mahallesi arkeolojik çalışmalar geniş bir alanda yürütülmüştür. Geç Troia VI ve VIIa dönemine tarihlenen bu evler, yan yana inşa edilmiş ve taş temellidir. Evler kaleye uzanan parke taşlı bir caddenin üzerinde, sağlı sollu olarak inşa edilmiştir. Yerleşimin güney alanında yürütülen kazı faaliyetlerinde ise benzer konutlara yoğun olarak rastlanılmıştır.[554] Fakat bu konutlar, Roma döneminde bu bölümde yapılan iskân yüzünden, çok büyük tahribat görmüş ve çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Bu ele geçen kalıntılardan anlaşıldığına göre ön odalı, anteli, merkezi salonlu evler taş temel ve kerpiçten oluşmaktadır. Daha uzaktaki evler ise ahşaptan yapılmıştır. Bu ahşap yapılar Hitit metinlerine, ahşap şehir anlamına gelen 'Taurisa' olarak yansımıştır. Troia metinlerindeki diğer isimse 'Wilusa'dır.[555] Troia VI tabakasında, kale ve aşağı kent yaklaşık olarak 300.000 m²'lik bir alana yayılmıştı. Yerleşimde bu dönemde olağan dönemlerde yaklaşık 5000- 6000 kent sakini yaşamaktaydı. Bu insan yoğunluğu, yerleşimi sınırlayan bölgenin yerleşim yoğunluğu ve çevredeki toprakların verebileceği ürün miktarı açısında yapılan tahminlerle elde etmek mümkündür. Yerleşimde ayrıca varlığı MÖ. 3. Binden beri bilinen ve su temininde yararlanılan yapay bir kaynak mağarasının kullanımı bu dönemde de devam etmiştir.[556]

MÖ. 2. bin yıldan itibaren Doğu Akdeniz Bölgesi'nde savaş arabalarını çeken, önemli bir silah olarak kullanılan ve soylulara özgü olan atlar, savaşlarda yoğun olarak kullanılmaktaydı. Geç Tunç Çağı Troia'sında, attan yaygın bir biçimde yararlanıldığı, çok sayıda ele geçen at kemiği ile kanıtlanmaktadır. Bu dönemde Mezopotamya'da savaş arabalarında kullanılan atların lüks kapsamına girdiği ve özellikle askeri amaçlarla kullanıldığı, hemen hemen kimsenin özel mülkü arasında sayılmadığı bilinmektedir. Bir

[551] R. Becks, Yüksek Troia Kültürü…, s. 87.; G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 299.
[552] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 259.
[553] M. Korfmann, "Troia-Ausgrabungen 1997 Mit Einem Topographischen Plan zu 'Troia und Unterstadt'", *Studia Troica 8*, 1998, s. 52.
[554] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 256.
[555] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 299.
[556] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 256- 259.

atın bir ila üç köle değerinde olduğu, Hititlerde ise atın, sığırla aynı edere sahip olduğu yazılı kaynaklarda bilinmektedir.[557]

Troia VI yerleşimine bu derece zenginlik sağlayan şey ticaret olmalıydı. Bu dönemde tıplı Troia II dönemi gibi deniz ticaret önem kazanmıştır. Troia II döneminde Troia'ya zenginlik getiren koy bu dönemde Karamenderes ve Dümrek çayının getirdiği alüvyonlara dolmuştu. Bu dönemde yerleşim, 7 km güney batısındaki Beşik Koyu'nu liman olarak kullanmaktaydı. Bu limanda yürütülen kazılarda, Troia VI dönemine tarihlenen, çok zengin buluntular veren, pithos, normal toprak gömü ve mezar odaları şeklinde, çeşitli mezar kalıntılarına rastlanılmıştır. Aşağı şehrin güneyinde bulunan ve Troia VI dönemine tarihlenen mezarlık alanında ise kremasyonu gösteren urnelerle birlikte, normal gömü şekilde mezarlarda bulunmuştur.[558] Urne kremasyonların ve doğrudan inhumasyon gömülerin yer aldığı mezarlık alanına, hendeğin dışında, yaklaşık 550 metre güneyinde rastlanılmıştır. Beşik Koyu'nda ele geçen gömülerde aynı döneme, yani Troia VI sonu VIIa başına, tarihlenmektedir.[559]

Troia VI dönemini karakterize eden en önemli kap grupları, Anadolu kökenli Gri mal ve ten rengi çanak çömlektir (Levha LVIII.1). Aynı renkli hamurlu, organik katkılı bu seramikler, farklı fırınlama tekniklerinden dolayı farklı renklerdedir. *"Anadolu Gir Malı"* olarak bilinen ve lüks seramik kapsamana giren bu kaplar, Geç Tunç Çağı'nda Kıbrıs'a ve Doğu Akdeniz'e yayılım göstermiştir. Gri mal Troia VI dönemin başlarında Kıta Yunanistan'da da bilinmekteydi. Troia VI döneminin ortalarına doğru bu seramikler, Kuzey Batı Anadolu'nun tipik üretimi halini alır ve bu durum dönemin sonuna kadar devam eder. Bu tarz kapların olasılıkla gümüş kaplara öykünerek yapılığı düşünülmektedir.[560] Parlaklıklarından dolayı altın ve gümüş taklidi olduğu düşünülen bu kaplarla birlikte, Troia VI Orta döneminden itibaren Myken seramikleri de görülmeye başlanır. Fakat Anadolu kökenli kaplar kadar yaygın değildir ve tüm yerleşimde ancak %4 seviyesindedir.[561] Troia VI yerleşiminde, Kıbrıs seramikleri ve Suriye- Filistin bölgesinden bilinen Kanaan amforaları da ele geçmiştir. Bu ithal mallarla birlikte, tencere ve erzak depolama kapları gibi birçok yerel üretim mallarda bulunmaktadır.[562] Yoğun ticari ve

[557] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 259- 261.
[558] R. Becks, Yüksek Troia Kültürü…, s. 90.; G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 229.
[559] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 259.
[560] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 259.
[561] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 300.
[562] R. Becks, Yüksek Troia Kültürü…, s. 88.

kültürel ilişkiler, Levant, Kıbrıs, Girit ve Mykenai'den geldiği düşünülen ithal kaplarda belirginleşir. Ayrıca Afrika kökenli, devekuşu yumurtası gibi egzotik hediyeler, Kırım'dan geldiği düşünülen akik ve Levant menşieli fayans boncuklar, ticaretin boyutlarını göstermesi açısından son derece önemlidir.[563]

Troia VI yerleşiminde metal işçiliği, son derece önem kazanmıştır. Metali, çok değerli olması ve az bulunmasından dolayı tekrar tekrar eritip kullanmışlardır. Bu yüzden bu dönemde yerleşimde ele geçen metal buluntu çok azdır. Fakat bu dönemde Troia'da metalin işlendiğinin yoğun olarak yapıldığını gösteren dökme kalıpları bulunması metal kullanımın önemi göstermektedir (Levha LVIII.2). Ele geçen buluntulardan anlaşıldığı üzere, metal takılarda da yoğun olarak kullanılmıştır. Troia VI döneminde öne çıkan zanaatlardan birisi Kumaş dokumacılığıdır. Kale içinde ve şehirde çok sayıda ağırşak bulunmuş yine boya elde etme için bazı böcek türlerinin kullanıldığı anlaşılmıştır.[564] Yine Troia VIh evresine tarihlendirilen bir yapı içerisinde ele geçen, 219 parçalık ağırşak buluntusu, Troia'da tekstil üretiminin önemli bir uğraşı olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Boyahane ile ilgili bazı bulgular, kaliteli bir tekstil üretimin yapıldığını gösterir niteliktedir. Yine Troia VIi ve VIIa döneminde bulunan fildişinden bir öreke, yün işlemenin toplum içerisindeki önemini gösterir. Üst kısımlarında tipik biçimde oyumlu, özel dokuma ağılıklarından oluşan bir grup ise uzun süreden beri Troia'da yabancıların yaşadığını kanıtlar niteliktedir. Bu ağırşaklar, Minos Kültürü'ne özgüdür ve yoğun olarak Kıta Yunanistan'da ele geçmiştir. Bazı kaynaklara göre bu dönemde kadınlar çocuklarıyla birlikte kaçırılarak köleleştiriliyorlardı. Bu durum dokuma üretimi ile ilişkilendirilmiş ve Troia'nın köle ticareti yapmış olabileceği savını doğurmuştur.[565]

Bitki kalıntılarından anlaşıldığı üzere buğday, arpa gibi tahıllar, mercimek, bezelye ve nohut gibi baklagiller yerleşimde bir hayli tüketilirken, lüfer ve ton balığı gibi profesyonel avlanma gerektirecek balık çeşitleri önemli bir besin kaynağıydı.[566] Besin ekonomisinde hayvancılık önemli bir yer tutar. Tüketilen et miktarının yarısının sağlandığı sığır eti ile birlikte, alageyikte yerleşimde yoğun olarak tüketilmekteydi. Koyun et tüketiminde %15'lik bir paya sahipken, keçi, at ve eşek bu oranın yarısı kadar tüketilmiştir. Troia'da tüketilen sığır miktarının çokluğu, sığırın önemli bir besin kaynağı olması ve adak olarak bolca kesilip şölenlerde bolca tüketilmesiyle birlikte açıklanabilir. Yazılı

[563] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 259.
[564] M. Korfmann "Troia - Ausgrabungen 1996", *Studia Troica 7,* 1997, s. 52.
[565] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 259.
[566] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 299- 300.

kaynaklardan anlaşıldığı üzere, at eti çok revaçta değildir. Yerleşimde Alageyiğin ikinci sırada tüketilmesi, yakın çevresindeki ormanlarda ve Kaz Dağı'nın eteklerinde soyluların yoğun olarak avlandığını göstermektedir.[567]

Troia VI yerleşimi, tıpkı Troia II yerleşimi gibi arkeoloji dünyasında şehirleşme açısından son derece sert tartışmalara neden olmuştur. Özellikle Korfmann'ın, yerleşimin nüfusunu 5000 ila 10.000 kişi arasında vermesi, Kolb gibi Troas Bölgesi'nde araştırmalar yürütmüş bazı bilim adamlarının tepkisini çekmiştir. Özellikle Kolb, Hattuşa ve Zincirli saraylarını örnek göstererek, güçlü ve süslü kapılarının, Troia'da olmaması, burada bir kraliyet merkezi olarak konumlanmış bir yapının bulunamayacağını dile getiriyordu. 2002 yılında Almanya'nın Tübingen Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bir sempozyumda, Troia VI yoğun bir şekilde tartışıldı. Korfmann'a yoğun eleştirilerin yapıldığı bu sempozyumda, Kolb ve Korfmann karşılıklı olarak kendi tezlerini sunmuşlar ve Troia VI yerleşiminin şehir olup olmayacağını tartışmışlardır. Dünya çapında ilgi uyandıran bu sempozyum, konuyu medyatik alandan bilimsel ölçeğe taşımıştır. Korfmann'ın Troia VI yerleşimini 5000 ila 10000 arası bir nüfusa sahip bir şehir gibi tanımlaması ve büyük bir ticaret merkezi olduğu söylemleri, sempozyumun ana konusunu oluşturmuştur. Korfmann'a göre yerleşim, Alişar ve Sarissa şehirleriyle benzeştirilebilirdi. Sarissa'nın o dönemki nüfusu 5000 civarındaydı ve Troia Mezopotamya ve Akha şehirlerinden farklı yorumlanmalıydı. Dış surun kerpiçten oluşu, yerleşimin önemini azaltıyorsa da benzer bir olgu Babylon içinde geçerli olmalıydı. Ayrıca yerleşim, Wiluşa Krallığı olarak Hititlere bir anlaşma yaptıysa, yerleşimin önemi tartışılamazdı. Yine benzer şekilde, politika karıştırılıyor gibi bilimdışı suçlamalarda kazı sonuçlarının ön rapor niteliği taşıdığının unutulmaması gerektiği vurgulanarak cevaplanılmaya çalışılmıştır. Tartışmalar sonucunda tüm dinleyicilerin vardığı ortak kanı, Troia VI yerleşimini bir dünya ticaret merkezi saymak mümkün olmasa da, önemli olduğunun yadsınamayacağı yönündeydi. Zaten Korfmann'da birçok yayınında, yerleşimin nüfusunun tartışılabileceğini belirtmiştir. Troia VI yerleşiminin büyüklüğü tartışılabilir, fakat varlığı yadsınamazdı.[568]

Kolb'a göre Troia VI, Mısır, Önasya, Anadolu ve Ege'de, değiş- tokuşa dayalı ve saray ağırlıklı bir ticaretin yürütüldüğü yapısal dokunun görkemi ve zengin buluntularıyla karşılaştırıldığında sıradan bir yerleşimdi. Bu bağlamda Ugarit örneğini ele almak

[567] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 260- 261.
[568] Fahri Işık, Çoşkun Özgünel, "Tübingen Troia Sempozyumuna İlişkin Gözlemler", *İDOL Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi,* sayı:13, Ankara 2002, s. 4- 5.

gerekirse, sarayı, tapınağı, kütüphanesi, arşivi, yapısal dokunun görkemi ve zengin buluntularıyla karşılaştırıldığında, sadece Troia VI değil, Hattuşa, Knossos ve Myken'de büyük ticaret merkezleri olarak addedilemezdi. Onlar politik merkezler olarak tanımlanmalıydılar. Bronz mühürler Troia'ya her yerden gelmiş olabilirdi. Bu rastlantısal tekil örneğe bakarak, bu yerleşiminde yazının ve arşivin varlığına hükmedilemezdi. Ayrıca Anadolu'nun Asur kanunlarından bilebildiğimiz türden bir kara ticaretinin izleri de yerleşimde görülmemişti ve üretimi gösteren herhangi net bir buluntu da ele geçmemişti. Zira bu üretim çevredeki her hangi bir yerleşimde de yapılıyor olabilirdi. Karadeniz, Mykenler için korkulan bir yerdi ve ticarete dönük bir savaş beklenemezdi. Yine benzer şekilde düşünmek gerekirse, boğazların o zamanın gemi tekniği ile geçilmesi imkânsızdı. Karadeniz'in ötesinde, Anadolu ve Ege'de bile Troia üretimi ihraç mallar ele geçmemişti. Yerleşimde ithal buluntularda oldukça azdı ve Myken çömlekleri çoğunlukla yerel üretimdi. Geç Tunç Çağı deniz ticaret yolları Güney Ege'den Doğu Akdeniz'e uzanmaktaydı ve Ege'nin kuzeyine düzenlenen bir sefer henüz belgelenmemişti. Sonuç olarak tüm bu veriler incelendiğinde, Kolb'a göre yerleşim, bünyesinde en fazla 1000 kişiyi barındıran sıradan bir yerdi ve aşağı kentin sıradan dokusu bu durumu belgelemekteydi.[569]

Troia ele geçen buluntulardan anlaşıldığı üzere, bir dünya ticaret merkezi olmasa da önemli bir konuma sahipti. Yine benzer şekilde bünyesinde 10000 kişiyi barındırıyor söylemi biraz abartılı görünebilir. Sempozyumdan ortaya çıkan sonuç ve dinleyicilerin ortaklaştığı payda, Troia'nın ne Hattuşa görkeminde bir ticaret kenti ne de Ugarit boyutlarında bir ticaret merkezi olduğuydu. Böyle olmasına da gerekte yoktu. Troia konum itibariyle ve dokusuyla Anadolu'yu Traklar'a karşı savunmuş güçlü, çok önemli ve çok özel bir kenttir ve ancak kendisi ile mukayese edilebilir. Korfmann'ın yürütmüş olduğu bilimsel kazılar, Anadolu arkeoloji için bir dönüm noktası olmuştur. Yöneltilen suçlamaların çoğu bu bağlamda temelsizdir ve Troia'yı önceleri bir Helen yerleşimi olarak görenlerin ortaya koymuş olduğu sorunlardır.[570]

Troia VI dönemi ve bu dönemin sonları arkeolojik açıdan Troia'nın yükselmesi anlamına gelmektedir ve dönemin Anadolu'sunda gelişmiş üst düzey kültürler arasında sokmakta herhangi bir sakınca yoktur. Kuşkusuz Troia bir uç kültür konumundadır ve Çanakkale'nin ötesinde kalan dünya bambaşka bir görünüm sunar. Yazının kullanılması ve

[569] Fahri Işık, Tübingen Troia Sempozyumuna…, s. 6.
[570] Fahri Işık, Tübingen Troia Sempozyumuna…, s. 7.

biliniyor olması son derece önemlidir. Özellikle MÖ. 13. yüzyılda, Wilusa Vasallığı yöneticilerinin, Hattuşa yöneticileriyle yapmış oldukları yazışmalar bilinmekte, Akdeniz'in büyük liman kentlerinde yazının araç olarak kullanıldığı, "*Uluburun Batığı*"nda ele geçen *"dipykha"* (yazı tahtası) ile kanıtlanmaktadır. Bu nedenle artık, Ege'de yazının kullanılmış olduğuna kesin gözüyle bakmak yerinde olacaktır. Yine benzer şekilde 1995 yılında ele geçen, MÖ. 1200'lü yıllara ait Anadolu hiyeroglifleriyle *(Luwice)* yazılmış olan dışı yuvarlak tunç bir mührün, bir yazıcıya ait olduğu düşünülmektedir. Söz konusu mühür tek başına bir anlam taşımasa da, Troia buluntularının Myken Kültürü'nden ziyade Anadolu kültür bölgesine girdiklerini göstermesi açısından önemlidir.[571]

Troia ya da Wilusa'nın MÖ. 2. bin yıl kültürlerinin ayrılmaz bir parçası olduğu, Hititolojik bakış açısıyla çok da yeni olmayan ve arkeolojik açıdan kanıtlanabilecek olan bir görüştür. Çoğu Hititoloji ve Eski Anadolu Kültürleri uzmanlarının artık Wilios ile Wilusa'nın aynı yer olduğuna kesin olarak inanmalarından dolayı Uluburun tarzı gemilerin, hangi politik gücün korumasında olursa olsun, Troia'nın yakınından geçtiği kanısı artık kabul edilebilir. MÖ. 2. bin dönemi yerleşimlerinde ticari faaliyetlerin yürütüldüğü şehirlerin bir birleriyle anlaşmalar yapması ticari bir gelenekti. Anlaşmalara sadakat, kentlerin saygın kalabilmeleri ve bu sayede pek çok avantaj sağlamaları açısından son derece önemliydi. Yazılı kaynaklardan anlaşıldığı üzere, Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki deniz ve liman trafiğinin bu kapsamda olduğu, sözünün eri kentlerin yaptığı anlaşmalarla, karşılıklı saygı ve güvene dayalı bir şekilde yürüdüğü belirgindir. Bu durumun Troia içinde geçerli olmuş olabileceği, yerleşimin konum itibariyle, stratejik açıdan önemli noktada bulunmasından dolayı düşünülebilir. Ön plana çıkan coğrafi konumu, görkemli yapıları ve alışılmışın dışında buluntuları, 150 km çapında bir alanda Troia benzeri bir yerleşimin, bu dönem için olmayışı ve arkeolojik buluntular, Troia'nın kendi bölgesinde önemli bir merkez ve ticaret şehri olduğunu kanıtlar.[572] Yine benzer şekilde Hititler gibi dönemin büyük güçleri Troia/ Wiluşa'ya çok önem göstermişlerdir. Bu önemi biz, MÖ.1280 yılında Hitit kralı II. Muwattalli ile Wiluşa Kıralı Alaksandu arasında imzalanan devlet anlaşmasından anlamaktayız. Zira Hitit kralı köy niteliğinde bir yerleşimle anlaşma

[571] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 253- 254.
[572] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 254- 255.

imzalamazdı. Bu yönüyle bakıldığında Troia ve Troas çevresinin kontrolü, Hititler gibi büyük bir devlete avantaj sağlamış olmalıydı.[573]

Troia VI yerleşimi Gordon Childe'nin kent kriterleriyle değerlendirildiğinde, kriterinin neredeyse tamamını karşılamaktadır. Kentsel planlama, konutlar arası bağlantı sağlayan sokaklar, savunma duvarı, uzmanlaşma, dış ticaret ilişkileri, statüleşmiş toplum gibi kriterler yerleşimlerde belirgindir.

Liverani'ye göre ise savunma duvarı, kamu binaları, mesleki uzmanlaşma, merkezi yerleşimi yoğunluğu ve aktif olarak bu nüfusun varlığı bir nüfus gibi kriterler tam olarak karşılanmaktadır. Bu halleriyle Troia VI yerleşimi Liverani'ye göre şehir olarak nitelendirilebilir.

Kolb'a göre; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi, nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, urban yaşam şekli, binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az bin kişi), belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması gibi kriterler yerleşimde karşılık bulmaktadır. Fakat Kolb, bu verilerin tam olarak karşılanmadığını belirtmekte ve yerleşimin 1000 kişilik bir nüfusu geçmeyeceğini söylemektedir. Yukarıda yoğun olarak incelediğimiz şekliyle yerleşim Kolb'un tamda kendi belirlemiş olduğu kriterlere göre haliyle şehir görünümdedir

Ufuk Esin'in kent kriterine göre yerleşim, 300.000 m²'lik aşağı kent boyutuyla, büyük bir şehir olarak nitelendirilebilir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda olması ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim bu dönemde, çevresindeki yerleşimler için merkez konumunda olmalıydı. Liman olarak kullandığı Beşik Koyu ve Çanakkale Boğazı'nın denetiminde faydalandığı Maydos Kilisetepe, bu dönemde yerleşimin uyduları konumunda olmalıydı. Yine yerleşim yaklaşık olarak 150 km'lik bir yarıçap alanında, bu tarz büyük bir yerleşim bulunmaması da bu tezi doğrular niteliktedir.

[573] M. Korfmann, "Troia Rüzgarı, Ulaşım ve Geçiş", *Troia Rüzgarı- M.Osman Korfmann'dan Seçme Makaleler,* edit: Rüstem Aslan, Fecri Polat, Troia Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 9.

- **Ticaret:** Yerleşim sadece kısa mesafeli bir ticaret ağına değil, aynı zamanda bu dönemde yeni bir liman ile birlikte, yeniden artış gösteren deniz ticareti ile uzun mesafeli bir ticaret ağına da sahipti. Bu bağlantılar, yoğun ticari ve kültürel ilişkiler şeklinde, Levant, Kıbrıs, Girit ve Mykenai'den geldiği düşünülen ithal kaplarda, Afrika kökenli, devekuşu yumurtası gibi egzotik hediyelerde, Kırım'dan geldiği düşünülen akik ve Levant menşieli fayans boncuklar ve yine Levant kökenli amphoralarda kendini göstermekte ve ticaretin boyutlarını ortaya koymaktadır.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşimde aktif bir nüfus yoğunluğu vardır. Korfmann'ın belirttiği üzere yerleşim en az 5000 kişilik bir nüfusa sahipti. Bazı bilim insanlarının yoğun eleştirisine tabi olan bu rakam, Binfitt'in ortaya koymuş olduğu yerleşimin boyutu ile ne kadar nüfusa sahip olabileceğini gösteren tablo (bkz. Bintliff 2002: 160) incelendiğinde, rakamlar incelendiğinde ve aşağı şehirde hesaba katıldığında örtüşmektedir.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşiminin yukarı şehri olan kale bölümünde, Helenistik dönemde yoğun tahribata uğramış olan kamusal alana ait yapılar ve yöneticinin yaşadığı saray yapıları yer almış olmalıydı.

- **Uzmanlaşma:** Troia VI yerleşimi, metalin yoğun olarak kullanıldığı atölyeler, tarım dışında tam gün esasına dayalı çalışan ustalar barındırıyor olmalıydı. Bu atölyelerin varlığı metali eritmede kullanılan potaların bulunmasıyla doğrulanabilir. Yine benzer şekilde tekstilde yerleşimde yoğun olarak üretimi yapılan metai eşyalar arasında yer almaktaydı. Yerleşimde sadece bir yapıda ele geçen 219 adet ağırşak ve boyahane ile ilgili buluntular, üretimin son derece profesyonel düzeyde ve tam gün esasına dayalı olarak yapıldığını kanıtlamaktadır.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşim aşağı ve yukarı şehriyle, sokaklarıyla, kamusal alanlarıyla planlı bir şehir görüntüsü sergilemektedir. Troia V döneminden sonra bölgeye gelen yerleşimciler, özellikle yukarı şehirde, radyal planda bir yapılaşma oluşturmuşlar, yerleşimi bir plana göre şekillendirmişlerdir.

Bu verilerden yola çıkarak Troia VI yerleşimi için, Anadolulu bir yönetici tarafından planlı bir şekilde inşa edilen, şehir dokusunun her anlamda hissedildiği, uzak menşieli ticari ve kültürel bağlantıları olan, tam güne dayalı mesleki bir uzmanlaşmanın varlığı kabul edilen, önemli bir nüfus yoğunluğuna sahip, çevresinde kendisine bağlantılı uydu yerleşimleri olan ve dönemine göre son derece gelişkin bir şehirdi demek yerinde olacaktır.

2.1.3.2. Maydos Kilisetepe

2010- 2011 kazı çalışmaları sırasında, Troia VI dönemi yerleşimi tabakalarına ulaşılabilmiştir. Bu tabakada, çok sayıda yıkılmış duvar tabakası tespit edilmiştir. Yerleşimin bu tabakasında herhangi bir yangın tabakasına rastlanılmadığından dolayı yerleşimin olasılıkla bir deprem sonucu yıkılmış olabileceği düşünülmektedir. Bu alanda yürütülen çalışmalarda bir savunma duvarı ele geçmiştir (Levha LIX.1). Bu savunma duvarı burasının kale karakterli bir yerleşim olduğunu dolayısıyla, Troia'nın Avrupa yakasında ki kalelerinden birisi olduğu tezini güçlendirmektedir. Bu yerleşimde ele geçen dönemim saray süslemelerinin burada kullanılması bu görüşü destekler.[574]

Maydos Kilisetepe yerleşimi üzerinde yürütülen kazı faaliyetleri henüz Troia VI dönemi yerleşimini tam olarak anlayabileceğimiz veriler sunmamıştır. Bu noktada Childe, Kolb, Liverani ve Esin'in kriterlerini yerleşime uygulamak elde veriler olmadığı için net karşılıklar veremeyecektir. Ama hem yerleşimde ele geçen savunma duvarı hem de dönemin bölgedeki en önemli şehri olan Troia VI ile yakınlığı bu yerleşimin Troia ile bağlantılı olduğunu düşündürtmektedir. Yerleşimin bu verilerden hareketle Troia'nın büyük bir uydu yerleşimi olarak ele almak, yerleşimi değerlendirme açısında daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşimin Troia VI evresi henüz tam olarak tespit edilememiştir. Fakat Maydos Kilisetepe Orta Tunç yerleşimi, hem Troia VI yerleşiminin Çanakkale Boğazı'nın karşı kıyısında yer alan ve onunla direk bağlantılı bir uydusu, hem de bu dönemde çevresindeki birçok yerleşimi kontrol eden bir merkez konumunda olmalıydı.

- **Ticaret:** Yerleşim bu dönemde net olarak belirlenemese de Troia VI döneminde tekrar artan deniz ticaretinden yoğun olarak faydalanmış olmalıydı.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşimde aktif bir nüfus yoğunluğunun var olduğu düşünülmektedir.

[574] G. Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 20.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşiminde henüz tam olarak tespit edilemese de bir yönetici sınıf ve kamusal alanlar var olmalıydı.

- **Uzmanlaşma:** Troia VI yerleşimi gibi Maydos Kilisetepe Orta Tunç Çağı yerleşimi de metalin yoğun olarak kullanıldığı atölyeler, tarım dışında tam gün esasına dayalı çalışan ustalar barındırıyor olmalıydı.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşim kazılmasında henüz çok yeni başlandığı için yerleşim planı gösterecek verilere henüz ulaşılamamıştır.

Maydos Kilisetepe Höyüğü Orta Tunç Troia VI dönemi yerleşimi ile ilgili verilerimiz neredeyse sadece savunma duvarı ile sınırlıdır. Ama çağdaşı Troia VI yerleşimi ile karşılaştırıldığında yerleşim olasılıkla Troia VI kadar olmasa da önemli bir konumda ve tam olarak bir şehri görüntüsü veriyor olmalıydı.

2.1.4. Son Tunç Çağı

Son Tunç Çağı Troas Bölgesi, Orta Tunç Çağı görkemini devam ettirir. Yerleşimlerde Anadolu etkisi hala çok yoğundur. MÖ. 1300'lerde meydana gelen bir depremin yarattığı tahribat bölge için yeni bir dönüm noktası olmuştur. Bu deprem önceki dönemi birbirinden ayırsa da kültürel açıdan hiç bir farklılık yoktur. Troia VII dönemi MÖ. 1190/80 civarında bir yangın tabakasıyla sonlanır. Bu yangın tabakası Blegen tarafından Homeros'un bahsettiği Troia savaşı olarak nitelense de, bu olayı, Büyük Myken saraylarını ve Büyük Hitit İmparatorluğunun da çöküşüne neden olan deniz kavimlerinin göçüyle açıklamak daha yerinde olacaktır.[575]

Bu dönemde bölgede Troia hala büyük bir güç olarak varlığını devam ettirirken, Maydos Kilisetepe boğazın diğer tarafında deniz ticaretinin kontrolünü sağlıyor olmalıydı. Adalarda ise Yenibademli Höyük yerleşiminde bu dönemde yeniden iskân görmüştür.

2.1.4.1. Troia VIIa

Troai VI yerleşiminin MÖ. 1300'lerde büyük bir depremle son bulmasından hemen sonra devamı niteliğinde olan Troia VIIa yerleşimi kurulur. Bu dönemde önceki dönemden gelen bir kültürel devamlılık söz konusudur. Yeniden güçlendirilen kale duvarlarıyla

[575] R. Becks, Troia: Son Tunç Cağı…, s. 70.

birlikte depremle yıkılan birçok bina onarılır. Onarılamayacak durumda olanlar ise basit mimari tarzda yeninde yapılır (Levha LIX.2).[576]

Yüzyıldan fazla bir süre kullanıldıkları dikkate alındığında Geç Troia VI ve Troia VIa evrelerini, maddi kültür bütünlüğü açısında birlikte ele almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Büyük bir ihtimalle depremin neden olduğu bir yıkımdan dolayı buradan ayrılan insanların, yerleşime geri döndüğü ve Troia Kenti'nin öneminin bu dönemden sonra, Ahhiyawa ve Hattuşa arasında yaşanan güç çekişmesinden dolayı daha da arttığı düşünülmektedir. Bu dönemde Troia'da bina ve tahkimat duvarı inşaatı yapıp faaliyetleri sürdürülmüş, gereksinim duyulan maddeler depolanmış ve devletlerarası anlaşmalar imzalanmıştır. MÖ. 13. yüzyıl bu coğrafi alanda, etkinlik ve gerilim dolu bir zaman dilimine tekabül eder. 1930'lu yıllarda Amerikalı arkeologlar, bir yangınla son bulan ve Dörpfeld tarafından VIh olarak adlandırılan Troia VIIa yerleşimi, İlyada Destanı'nda geçen olayların yaşandığı *"İlios"* ya da bu dönem Troia'sı ile eşleştirmişlerdir. Fakat günümüzdeki ortaya konan verilerin aksine bu dönemdeki kanı, Troia'nın bir Helen kenti olduğu ve buradaki yerleşimcilerin, Helen toplumun düzenine göre yaşadıkları yönündeydi. Yoğun bir şekilde tahrip olan yerleşimin yeniden iskân edilmesinden sonra, eski kale alanında depo olarak kullanılan mekânlar inşa edilmiştir. Bu alandan 150'den daha fazla büyük küp ortaya çıkartılmıştır. Eski yapı kalıntıları ve özellikle tahkimat sisteminin kullanılması bu dönemde de devam etmiş, daha önceden kullanılan bu mimari parçalara eklemeler yapılmıştır.[577]

Troia VIIa evresi bir yükselme dönemini ifade etmektedir. Kültürlerde ve kültürün maddi kalıntılarında bir devamlılık söz konusudur. Genelde zengin ve varlıklı olarak ifade edilebilecek bu yerleşimde, yine de dönemin koşulları göz önüne alındığında bir gerginlik söz konusudur. Bu dönemde tahrip olan savunma sistemi, özenle elden geçirilmiş, kaldırım taşı kaplı caddesi ve önünde drenaj atık su sistemi bulunan 10x9,5 metre boyutlarında bir kule, önüne steller dikilerek yerleşimin güney tarafında inşa edilmiştir. Yine doğuda ele geçen benzer bir kule yapısı da bu dönemde inşa edilmiş olmalıydı. Bu dönemde kale kapıları duvarla örülmüş yani kullanıma kapatılmış ya da engelleme önemleri alınmış fakat ana giriş kapısı olan güney kapısı ve batı kapısı olasılıkla açık bırakılmıştır. Kale duvarlarının üzerinde yer alan seyir alanları ve daraltılmış savunma hattı uyum

[576] M. Korfmann, Troia – Anadolu: Geleceği…, s. 14.; C. Blegen, C. G. Boulter, et al., *Troy IV.Settlements VIIa, VIIb and VIII*, PrincetonUniversity Press, Princeto 1958, s.122.; G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 297- 298.
[577] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 260- 261.

içerisindedir. Hendek ve palisat (ahşap duvar örgü) sistemleri güneye doğru 150 metre genişletilmiş, kalenin içerisi ve dışarısında yapılaşma artmıştır. Fakat mimari düzen bozulmamıştır. Bu dönemde yakın çevredeki yerleşimlerin ve Beşik Mezarlık Alanı'nın terk edilmesi, artan güvenlik önlemlerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Arkeolojik verilerden anlaşıldığı üzere Troia Bu dönemde hem büyük gelişim göstermiş, hem de yerleşimde zor bir dönem yaşamıştır.[578]

Kale içerisinde çok sayıda fakat daha küçük evler inşa edilmiştir. Surun iç tarafında eskiden geniş sokakların bulunduğu yollar yer almaktadır. Bu küçük evlerin birçoğunda zemine gömülmüş durumda pithoslar ele geçmiştir. Bununla birlikte fırınlar, ocak yerleri, tahıl öğütme alanları ve dokuma tezgâhları ele geçen mimari öğeler arasındadır.[579] Troia VI döneminde inşa edilen güney kapısında geniş yol bu dönemde taşla döşenmiş ve kanalizasyonla donatılmıştır.[580]

Troia VI döneminde inşa edilen ve dönemin savaş arabalarına karşı koruma sağlayan aşağı şehri çevreleyen büyük hendek yapısı bu dönemde 100 metre daha güneye kaydırılarak yerleşim daha da genişletilmiştir. Yerleşimde bu dönemde nüfusun 5000-10.000 arası olduğu düşünülmektedir.[581] MÖ. 13. yüzyılda Troia VII döneminde yerleşimin boyutlarının artık son haddine ulaştığı, yerleşme içi ve yerleşim dışı kullanım alanları açısından oturma ve ekim dikim alanlarından yola çıkarak, Troia bu dönemde en fazla 10.000 kişinin iskân görmüş olacağı sonucuna ulaşılmıştır.[582] Aşağı şehirde birçok ev çok iyi korunmuştur. Onarılan Troia VI geç dönemi evleriyle birlikte ele geçen bir ev 18x14 metre boyutlarındadır. Ortasında bir ocak yeri yer alan merkez bir odanın etrafında odalar bulunmaktadır. Önünde olasılıkla üst kata çıkışta kullanılan bir merdiven olan giriş kısmı taşla döşenmiştir. Merkezdeki odanın köşelerinde büyük iki erzak küpü zemine gömülmüştür. Evin güneydoğusundaki oda büyük bir ihtimalle erzak deposu olarak kullanılmaktaydı. Yapının arka kısmında ikinci kat yer almaktaydı. Alt kısımda mutfak, ahır gibi yapılar yer alırken üst kısımda olasılıkla yatak ve oturma odaları yer almıştır. Büyük bir yangın tabakasıyla yok olan bu evde bir ok bronz ok ucu ve sapan taşları ele geçmiştir.[583]

---

[578] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 262- 263.
[579] C. Blegen, *Troy IV.Settlements…,s.* 62.
[580] C. Blegen, *Troy IV.Settlements…,s.* 48.
[581] R. Becks, Yüksek Troia Kültürü…, s. 87.
[582] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 263.
[583] M. Korfamann, Troia – Anadolu: Geleceği..., s. 15.

MÖ. 1190'lı yıllarda Troia VIIa dışarıdan gelen büyük bir saldırı sonucunda yıkılır. Birçok araştırmacı bu saldırıyı Homeros'un bahsettiği Troia Savaşı olarak kabul ederler. Bu olasılıkla birlikte, Hitit imparatorluğunun sonunu hazırlayan, Miken saraylarını yıkan, Kıbrıs ve Levant'taki yerleşmeleri birer birer yok eden, sadece Mısır İmparatorluğu'nun kurtulabildiği 'Deniz Kavimleri Saldırıları' tezi daha akla yatkındır.[584]

Troia VIIa yerleşimi Troia VI yerleşiminin devamı niteliğindedir. Gordon Childe'nin kent kriterleriyle değerlendirildiğinde, kriterinin neredeyse tamamını karşılamaktadır. Kentsel planlama, konutlar arası bağlantı sağlayan sokaklar, savunma duvarı, uzmanlaşma, dış ticaret ilişkileri, statüleşmiş toplum gibi kriterler yerleşimlerde belirgindir.

Liverani'ye göre ise savunma duvarı, kamu binaları, mesleki uzmanlaşma, merkezi yerleşimi yoğunluğu ve aktif olarak bu nüfusun varlığı bir nüfus gibi kriterler tam olarak karşılanmaktadır. Bu halleriyle Troia VIIa yerleşimi Liverani'ye göre şehir olarak nitelendirilebilir.

Kolb'a göre; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, urban yaşam şekli, binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az bin kişi), belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması gibi kriterler yerleşimde karşılık bulmaktadır. Bu haliyle şehir görünümdedir.

Ufuk Esin'in kent kriterine göre yerleşim bu boyutuyla büyük bir şehir olarak nitelendirilebilir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim bu dönemde tam olarak tespit edilemese de bu dönemde çevresindeki birçok yerleşimi kontrol ediyor olmalıydı.

- **Ticaret:** Yerleşim sadece kısa mesafeli bu dönemde Troia VI döneminde kullanılmaya başlanan yeni liman bu dönemde de kullanılmaya devam edilmiş olmalıydı. Bu sayede yeniden artış gösteren deniz ticareti önemini devam ettirmiş, uzun mesafeli bir ticaret ağıyla diğer yerleşimlere bağlanmıştır.

[584] C. Blegen, *Troy IV.Settlements…,s.* 6- 10.; G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 298.;

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşimde neredeyse 10.000 kişiye ulaşan aktif bir nüfus yoğunluğu vardır.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşiminin üst tarafında kamusal alana ait yapılar ve yöneticinin yaşadığı alan yer almaktadır.

- **Uzmanlaşma:** Troia VIIa yerleşimi metalin yoğun olarak kullanıldığı atölyeler, tarım dışında tam gün esasına dayalı çalışan ustalar barındırıyor olmalıydı.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşim aşağı ve yukarı şehriyle, sokaklarıyla, kamusal alanlarıyla tam bir şehir görüntüsü sergilemektedir.

Troia VIIa, Troia VI yerleşiminde şehirsel özelliklerini büyük ölçüde korumuştur. Daha da genişleyen yerleşim tam bir şehir görüntüsü sergilemektedir.

2.1.4.2. Maydos Kilisetepe

Stratigrafik olarak Balkan kavimlerin ait tabakanın atında Son Tunç Çağı'na tarihlenen Troia VIIa ile çağdaş tabakaya 2011 yılı kazıları sırasında ulaşılmıştır. Bu tabakaya ait kazılan alanlarda yoğun tahribat ve yangın izleri vardır. Bu yangın izlerinin yapının çeşitli bölümlerinde gözlemlenmesi bu tahribatın dışarından gelen bir etki ile yaşadığını göstermektedir.[585]

Troia VI Bu yerleşim tabakasının kuvvetli bir yangın tabakasıyla sonuçlandığı tespit edilmiştir. Bu tabakada yan yana inşa edilmiş merkezi yapıların bir kısmı ortaya çıkartılmıştır. Elde edilen verilere göre yapılar taş temelli ve kerpiç duvarlı olarak inşa edilmiştir. Kerpiç üst yapının bir kısmı çeşitli rölyeflerle süslendiği tespit edilmiştir. Bu rölyefler, spiral motifler, konsantrik daireler ve kilim motifi benzeri motiflerle süslenmiştir. Ele geçen bu rölyeflerin bazılarının duvarlara bordür olarak kullanıldığı da düşünülmektedir. Bu rölyeflerin üzeri bej, beyaz ve kırmız renkte boyanmıştır. Bulunan bu rölyeflerin mevcut kalınlıklarından ötürü, pencere ve kapı sövelerinde, bazılarının ise duvarlarda bordür olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ele geçen bir rölyef, önündeki spiral motif ve arkasının bir köşeye gelecek şekilde düz yapılan, olasılıkla kartonpiyer olarak kullanılır ve diğerlerinden ayrılır. Mimari öğelerde süslemenin yanı sıra, taş sütun

[585] G. Sazcı, "Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2011 Sezonu Çalışmaları", *34. Kazı Sonuçları Toplantısı, 28 Mayıs- 1 Haziran 2012, Çorum*, Cilt II,, Ankara 2013, s. 46.

kaidesi ve taştan inşa edilmiş olan savunma duvarının bir parçası da ortaya çıkartılmıştır (Levha LIX.1).[586]

Yerleşimde 2011 yılında ele geçen geniş bir kabın akıtacak kısmına ait olduğu düşünülen bir seramik parçası ele geçmiştir. Akıtacak kısmının hemen üstünde yer alan metal perçinli kapların taklidi olduğu düşünülen yumrular yer almaktadır. Benzer kapların Troia yerleşiminde de ele geçmesi tarihleme ve paralellikler açısından son derece önemlidir.[587] Yerleşiminde in situ olarak ele geçen diğer buluntular, tüm ve tüme yakın kaplar, ağırşaklar ve bir bronz çividir. Yerleşimde yoğun olarak ele geçen ton balığı kemikleri, balıkçılığın güçlü bir ekonomik faaliyet olarak yürütüldüğünü göstermektedir.[588]

Yerleşimin dönemi bir yangın tabakasıyla sonuçlanmış ve birçok yapı bu yangın tabakasına maruz kalmıştır. Batı Anadolu terminolojisi açısından bu küçük binalar, Anadolu'nun merkezi, Mezopotamya, Mısır ve Girit'ten bilinen, Yunanlı elitlerin inşa ettiği bu yapılar ve buluntular Batı Anadolu Bronz Çağ'ı için son derece önemlidir.[589] Yerleşimde yaklaşık 80 cm genişliğinde hem yapı hem de istimdat duvarı olarak kullanıldığı düşünülen normal duvarların neredeyse iki katı uzun bir duvar kalıntısı ele geçirilmiştir. Bu duvar yapısı ile bağlantılı yapılar Son Tunç Çağı Kuzeydoğu Anadolu bölgesi için son derece önemli yapılardır. Bu dönemde Ege Dünyası'nda belirleyici unsurlar olarak Miken ve Minos uygarlıkları son derece görkemli yapılarıyla karşımıza çıkar. Fakat Batı Anadolu'da şuan için merkezi idari yapıların tam olarak nasıl bir görünüme sahip olduklarını bilemiyoruz. Batı Anadolu'nun en görkemli yerleşimi Troia bile, merkezi yapıların nasıl olduğu hala bilinmezliğini korumaktadır. Bu bilinmezlikte yerleşimde sonraki dönemlerde yapılan teraslama gibi yoğun tahribatlar etkilidir. Maydos Kilisetepe Höyüğü merkezine yakın bir yerde ortaya çıkan yan yana inşa edilmiş yapılar ve içerisindeki süslemeler ilerideki çalışmalarda son derece önem kazanacaktır.[590]

2012 yılında gerçekleştiren kazılar sırasında Son Tunç Çağı ile iki önemli veri ortaya konmuştur. Buluntulardan anlaşıldığı üzere, bu dönemde yapılar en az iki evrelidir ve en az bir tanesi megaron planlıdır. Yürütülen kazı çalışmalarında Özellikle D4.3 plan karesinde Bizans dönemi kalıntılarından sonra direkt olarak Son Tunç Çağı kalıntıları tespit

[586] G. Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 19-20. ; Göksel Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 35.; G. Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 47.
[587] G. Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 47.
[588] G. Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 48-49.
[589] Göksel Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 35.
[590] G. Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 48- 49.

edilmiştir.[591] D41 plan karesinde ise önceden tespit edilen 12 numaralı duvarın devam eden güney kısmında yine bu dönemin özelliği olan rölyefli kerpiçler ortaya çıkartılmıştır (Levha LX). Üzerlerinde spiral meanderler, kilim motiflerinin yanı sıra ilk defa Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde *'Laufender Hund'* (koşan köpek) olarak isimlendirilen birbirini takip eden spiral ve noktalardan oluşan motifler görülmektedir. Aynı bezemeye yine bu dönemde ele geçen bir mühür parçası ve önceki yıl bulunan bir kil objede rastlanmıştır. Bu tür bezemelerin sadece C yapısı denen alanda bulunması ilginçtir. Yapıda ayrıca orta yerde bir ocak kalıntısına rastlanılmıştır.[592]

Bu dönemde yerleşimi çevreleyen bir savunma duvarının bulunmuş olması son derece önemlidir. Troia VI döneminde inşa edilen bu savunma duvarı yerleşimin Troia VIa gibi Çanakkale Boğazı'nı kontrol için askeri bir nitelikte kurulmuş olabileceğini göstermektedir.[593]

Maydos Kilisetepe Son Tunç Çağı Troia VIIa dönemi yerleşimi hakkındaki bilgilerimiz höyük üzerinde açılan açma sayısı henüz yetersiz olsa da, önceki dönemlere göre daha belirgindir. Yerleşim bu haliyle Kolb, Liverani, Childe ve Esin'in kriterlerinin çoğunu karşılıyor olmalıydı. Höyük üzerinde ileriki kazı sezonlarında elde edilecek veri ve buluntularla daha net ve geniş bilgilerle değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim tam olarak belirlenemese de Orta Tunç Troia VI dönemi yerleşimi gibi hem Troia VIIa yerleşiminin uydusu hem de çevresindeki daha küçük yerleşimlerin merkezi konumunda olmalıydı.

- **Ticaret:** Yerleşim Troia VIIa kadar olmasa da geniş çaplı bir ticaret ağının içerisinde yer alıyor olmalıydı.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşimin nüfus yoğunlu ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır.

[591] G. Sazcı, *Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2012 Sezonu Çalışmaları* (Baskıda), 2014, s. 4.
[592] G. Sazcı, *Maydos Kilisetepe Höyüğü*…, s. 4.
[593] G. Sazcı, Maydos Kilisetepe *Höyüğü*…, s. 49- 50.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimde sur içerinde yer alan yapılar olasılıkla bu dönem yöneticine ya da kamusal alana ait yapılar olmalıydı. Yerleşimde bulunan özel amaçlı kartonpiyer benzeri buluntular bu dönemde bir yönetici sınıfın varlığını kanıtlar niteliktedir.

- **Uzmanlaşma:** Net bulgular olmasa da olasılıkla Troia VIa yerleşimi gibi yerleşim içerisinde bir tam güne dayalı bir uzmanlaşmanın olabileceği düşünülebilir.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşimde yürütülen arkeolojik kazı faaliyetleri henüz çok yeni ve yerleşimin bir bölümünde sürdürüldüğü için yerleşimin planına dair verilerimiz oldukça sınırlıdır. Fakat hem höyüğün kapladığı geniş alan hem de çağdaş yerleşimlerden elde edilen veriler dikkate alındığında planlı bir kent olgusu ile karşılaşılabilme ihtimali oldukça yüksektir.

Maydos Kilisetepe Son Tunç Çağı Troia VIIa dönemi yerleşimi hem höyüğün kapladığı alan hem de çağdaşı Troai VIIa yerleşimi ile karşılaştırıldığında şehir görüntüsü çiziyor olmalıydı.

2.1.4.3. Yenibademli Höyük

Orta Tunç Çağı'na dair herhangi bir yerleşimin saptanamadığı yerleşimde, Genç Tunç Çağı'nın varlığını gösteren seramik parçaları ele geçmiştir.[594]

Yenibademli yerleşimine Girişi sağlayan en az 9 metre uzunluğunda Geç Tunç Çağı'na tarihlenen, Güneybatı yönündeki sura bitişik olarak inşa edilen bir rampa tespit edilmiştir. Genişliği yaklaşık olarak 2.5 metre olan bu rampanın iki yönünde korkuluk duvarları tespit dilmiştir. Dere taşlarını döşenmesiyle oluşturulan bu rampanın altında erken evresi mevcuttur ve buradan Troia I dönemine ait çeşitli çanak çömlek parçaları ele geçmiştir. Savunma duvarının yapıldıktan sonra buna bağlantılı olarak inşa edilen bu rampanın iki yanında bastiyonların ve şehre giriş çıkışı sağlayan başka giriş ve rampa yapılarının varlığı henüz saptanamamıştır.[595]

Yenibademli yerleşiminin üstten birinci yapı katını temsil eden yerleşim mimari dokusu hakkında bilgiler sunan mimari kalıntılar, yüzeyin hemen altında başlamaktadır.

---

[594] Halime Hüryılmaz, "Gökçeada-Yenibademli Höyük Kazıları", *Arkeoloji Buluşması I,* ÇABİSAT, Çanakkale 2002, s. 80.; H. Hüryılmaz, "Gökçeada-Yenibademli Höyük'te Kent ve Yönetim", *Arkeoloji Buluşması V*, Çanakkale 2007, s. 45

[595] Halime Hüryılmaz , "Gökçeada Yenibademli Höyük'te…, s. 33.

Yoğun tarım faaliyetleri bu tabakayı büyük orada tahrip etse de günümüze ulaşan kalıntılar Apsidal ve dikdörtgen planlı yapıların varlığını göstermektedir. Taş temel üzeri kerpiçten inşa edilen bu yapılar, birbirine yakın olarak inşa edilmişlerdir ve bir sokak boyunca sıralanırlar. Ortalama 11x 5 metre ölçülerinde olan bu yapıların tabanları sıkıştırılmış kille düzlenmiştir. Konut olarak kullanıldığı varsayılan ve düz bir damla kapıldıkları düşünülen yapıların iç kısmında tavanı desteklemek içi yapılmış ahşap desteleri çevreledikleri düşünülen taş kümeleri ve dikey yerleştirilmiş plakalar ortaya çıkarılmıştır.[596]

Buluntu topluluğu olarak bu yapıların içerisinde seramik örnekleriyle birlikte, zanaat, tarım ve kısmen de ticarete dayandırılabilecek eşyalar ele geçmiştir. Yerleşimin erken evresinde ve farklı yönlerde yapılan yapıların arasında tesit edilen üç adet sokak, kentin küçükte olsa bir yol ağı ile birbirine bağlandığını akla getirmektedir. İrili ufaklı taşlarla kaplanan bu sokaklar ortalama 1.60 metre genişliğindedir. Geç evrede de bir bölümü tespit edilen bu sokakların erken evresinde daha düzgün yüzeyli taşlar kullanılmıştır.[597]

Yerleşim üzerinde yoğun tahribat Yenibademli Höyük Troia VIIa yerleşiminin planının çıkartılmasını güçleştirmektedir. Bu aşamada Kolb, Liverani, Esin ve Childe'nin kriterlerini ne ölçüde karşıladığını belirlemek zordur. Fakat Troia ile karşılaştırıldığında burada bir şehir dokusunun Troia VIa kadar olmasa da belirlenebileceğini göstermektedir.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim merkezi olduğu ve O'na bağlı uydu yerleşimler olduğunu gösteren herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

- **Ticaret:** Yerleşim Troia VIIa kadar olmasa da geniş çaplı bir ticaret ağının içerisinde yer alıyor olmalıydı.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşimin nüfus yoğunlu ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşimde sur içerinde yer alan yapılar olasılıkla bu dönem yöneticine ya da kamusal alana ait yapılar olmalıydı.

---

[596] Halime Hüryılmaz, " Gökçeada - Yenibademli Höyük 1999 Kazıları.", *22. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, İzmir,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 231.; Halime Hüryılmaz , "Gökçeada Yenibademli Höyük'te…, s. 34.

[597] Halime Hüryılmaz , "Gökçeada Yenibademli Höyük'te…, s.. 34.

- **Uzmanlaşma:** Seramik örnekleriyle birlikte, zanaat, tarım ve kısmen de ticarete dayandırılabilecek eşyaların ele geçmesi üretimde bir uzmanlaşmaya gidildiğini gösterir.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşimin bu evresinde tespit edilen ve önceki dönemde de kullanılan sokak yapısı kente planlı bir görünüm kazandırır.

Yenibademli Höyük Troia VIIa yerleşimi boyutları açısında bakıldığında Troia VIIa'ya göre oldukça küçük boyutta kalmaktadır. Genel olarak büyük bir köy görünümündeki yerleşim sokaklarıyla kısmen de olsa şehir gibi planlanmaya çalışılmıştır.

2.2. Demir Çağı

Troia ve Troas'taki diğer yerleşimlerin, deniz kavimlerinin göçüyle yıkılmasından sonra bölgede yerleşimin sürekliliği kesilmemiştir. Ele geçen butlulardan anlaşıldığı üzere bu dönemde yoğun Anadolu etkisi yok olur. Özellikle Troia yerleşiminde genel olarak bir fakirleşme görülse de yerleşimde bir nüfus artışı gözlemlenir.[598] Bu dönemde boğazın karşı kıyısındaki Maydos Kilisetepe yerleşimi de varlığını benzer şekilde devam ettirse de Troia ile bağlantısını devam ettirip ettirmediğini şu aşamada söylemek zordur.

2.2.1. Troia VIIb

Troia VIIb yerleşimi, Erken Demir Çağ'ına tarihlendirilmektedir (Levha LXI.1). Üç alt evresi bulunan yerleşim, eski geleneklerin yeni unsurlarla iç içe geçtiği bir yapıdadır. MÖ.13. yüzyılın sonunda büyük bir askeri hareket sonucunda yıkılan Troia'da, yerleşim devam etmiştir. Saldıranların kimlikleri kesin olarak bilinemese de Balkan Kökenli bir kavim olduğu, bu dönemdeki bölgesel hareketlenmelerden anlaşılmaktadır. Troia'da, Demir Çağı başlangıcına denk gelen bu evrede, mimariden, el ürünlerinde kadar bir dizi yenilik yaşanır.[599]

Genel olarak bakıldığında ilk evrelerdeki yerleşim dokusunda, Troia VIIa tabası hâkimdir. Helenistik dönemde Tapınak yapımı sırasında yoğun bir tahribata uğrayan bu tabakada, sitadelin merkezinde yer alan ana binalar yok olmuştur. Troia Kültürü'ne yakınlık gösteren, bölgedeki başka bir kültürün, bu dönemde yerleşime hâkim olduğu düşünülmektedir. Bu dönemde Troia'da yüzyıllar boyunca seramik yapımında kullanılan

[598] Pavol Hnila, M. P. Sikora, "Erken Demir Çağı'nda Troia (Troia VIIb 1-3) / Troia in the Early Iron Age (Troia VIIb 1-3", *Troya; Efsane İle Gerçek Arasındaki Bir kente Yolculuk,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002. 94- 99.

[599] Pavol Hnila, Erken Demir Çağı'nda…, s. 94.; G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 301.

çark bir kenara bırakılmış, olasılıkla yerel kilden, el yapımı, *"Barbar Malı*" olarak isimlendirilen, basit çanak çömlek üretilmeye başlanmıştır. Yapıları, kendilerini Troia'lı olarak gören daha alt gelir seviyesine sahip insanlar yeniden inşa etmiş olmalıydı.[600]

Troia VIIb yerleşiminin günümüze ulaşan kalıntıları incelendiğinde, sokaklarla bölünmüş yapılardan oluşan bir plan olduğu anlaşılmaktadır (Levha LXI.1). Troia VIIa evresindeki gibi evler savunma duvarına bitişik yapılmıştır ve bu alanda, mümkün olan her yerde eski duvarlar yeni duvarların temelini oluşturulurken diğer alanlarda eski duvarlar kullanılmamıştır (Levha LXI.2). Daha önceki evlerde kullanılan su sarnıcı bu evrelerde kullanılmamıştır.[601]

Yukarı şehri çevreleyen sur yapısı Troia VI döneminden kalan surun üzerine inşa edilmiştir. Troia VI surunun üst yapısının yaklaşık olarak yarısı kadar olan bu koruma duvarı hala koruma amaçlıdır. Troia VIIb mimarisinde birçok küçük odadan meydana gelen yeni bir yapı unsuru ortaya çıkmıştır. Geniş bir nüfusu barındırdığı düşünülen bu yapı evresinde depolamada pithoslarla birlikte, kenarları ince kerpiç tuğlalar veya taşla belirlenmiş çok küçük hücre yapılar benimsenmiştir. Genelde odaların içlerine yerleştirilen bu küçük depolar yapının mimari bir öğesi olabilir (Levha LXII.1- 2).[602]

Troia VIIb mimarisi aşağı şehirde farklılık gösterir. Birçok odadan oluşan kompleks yapılar, savunma duvarının dış tarafında, bitişik olarak sıralanmıştır. Bulunan yapıların çoğunun tabanı sıvalıdır ve bazıları düzensiz inşa edilmişlerdir. Genelde depolama için kullanıldığı düşünülen bu alanlar büyük bir olasılıkla sonradan küçük odalara bölünmüştü. Hiçbir giriş kısmı ele geçmeyen bu yapılar bodrum katı olarak kullanılmış olabilir. Bu yapıların üzerinde olasılıkla insanların yaşamlarını sürdükleri konutlar bulunmaktaydı. Bu planda yapılar Troia için yeni bir mimaridir. Şuan için net olarak bu yerleşimlerin ne kadar bir alanı kapladığı kesin olarak belirlenemese de, savunma duvarının yaklaşık olarak 200 metre uzağında bu yapıların izlerine rastlanılmıştır.[603]

Troia VIIb mimarisinde başka bir yenilikte orthostatlardır. Duvarın alt kısmına dik olarak yerleştirilen taş bloklardan oluşan bu mimari öğe, Geç Tunç Çağı yerleşimi olan Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Durankulak ve Güney Ukrayna Kökenli Sabatinovka

[600] M. Korfmann, Geç Tunç Çağı'nda…, s. 263.
[601] M. Korfmann, "Troia: Ausgrabungen 1998", *Studia Troica 9*, 1999, s. 19.; G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 301.
[602] M. Korfmann, Troia: Ausgrabungen 1998…, s. 19.
[603] M. Korfmann, Troia: Ausgrabungen 1998…, s. 19.

kültürlerinde görülmektedir. Depo gibi amaçlar için kullanılabilecek küçük yapılar, yeni yapı türü olarak görülür.[604]

Troia VIIb1 evresinde çömlekçi çarkı ile yapılanların yanında el yapımı çanak çömlekte artış gözlemlenir. Bu dönemin en belirgin kap biçimi daha önce hiçbir Troia yerleşiminde görülmeyen barbar malı olarak nitelen kaba, el yapımı seramiklerdir. 'Barbarische Ware' ya da 'Barbarian Ware' olarak isimlendirilen bu seramiklerin üzeri parmak baskılı plastik bantlarla bezenmiştir. Sabatinova kültüründe yoğun olarak görülen bu kaplar, 'S' profillidir ve Balkanlar'dan Rus Steplerine kadar geniş bir alanda yayılım gösterir (Levha LXIII.1).[605] Birçok amphora buluntular arasındadır (Levha LXIII.3).

Troia VIIb ile birlikte ilk demir balta ve keman yayı fibula'da (Levha LXIII.2) yerleşimde görülmeye başlanır. Bu dönemden itibaren yerleşimde dini bir değişikliğe gidildiği aşikârdır. Önceki dönemlere ait kült stellerinin, Troia VIIb döneminde Kutsal olmayan mekânlarda ele geçmesi bunun en büyük göstergesidir.[606]

Troia VIIb yerleşimi Troia VII yerleşiminin mimari açıdan devamı niteliğindedir. Gordon Childe'nin kent kriterleriyle değerlendirildiğinde, kriterinin neredeyse tamamını karşılamaktadır. Kentsel planlama, konutlar arası bağlantı sağlayan sokaklar, savunma duvarı, uzmanlaşma, dış ticaret ilişkileri, statüleşmiş toplum gibi kriterler yerleşimlerde belirgindir.

Liverani'ye göre ise savunma duvarı, kamu binaları, mesleki uzmanlaşma, merkezi yerleşimi yoğunluğu ve aktif olarak bu nüfusun varlığı bir nüfus gibi kriterler yerleşimde tam olarak karşılanmaktadır. Bu halleriyle Troia VIIb yerleşimi Liverani'ye göre şehir olarak nitelendirilebilir.

Kolb'a göre; yerleşimin topografik ve idari bakımdan bir bütünlük göstermesi, nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişmiş işbölümü ve farklı sosyal sınıflar, çeşitli anıtsal mimari yapılar, binlerce kişiden oluşan bir nüfusa sahip olması (en az bin kişi), belirli bir bölge için yerleşimin merkezi fonksiyonu olması gibi kriterler yerleşimde karşılık bulsa da, urban yaşam şeklinin bozulmuş olması, yerleşimin şehir olarak nitelendirilmesi engellemektedir.

Ufuk Esin'in kent kriterine göre yerleşim bu boyutuyla küçük bir şehir olarak nitelendirilebilir.

---

[604] Pavol Hnila, Erken Demir Çağı'nda…, s. 96.
[605] G. Sazcı, Troas Bölgesi Prehistoryası…, s. 300- 301.
[606] M. Korfmann, Troia: Ausgrabungen 1998…, s 29.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim bu dönemde tam olarak tespit edilemese de bu dönemde çevresindeki birçok yerleşimi kontrol ediyor olmalıydı.

- **Ticaret:** Yerleşim sadece kısa mesafeli yapılmamış, bu dönemde Troia VI döneminde kullanılmaya başlanan yeni liman, kullanılmaya devam edilmiş olmalıydı. Ticaret Anadolu ile sınırlı kalmamış Balkanlarla da yoğun bir şekilde yürütülmüştür.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşimde aktif bir nüfus yoğunluğu vardır. Troia VIIa'nın sur yapısını kullanan yerleşimde şehirleşmeye dair buluntular azalsa da, nüfus oldukça artmıştır. Bintliff'in oluştuğu tablo (bkz. Bintliff 2002: 160.) incelendiğinde yerleşim 10 binin üzerinde bir nüfusa sahipti.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Yerleşiminin üst tarafında kamusal alana ait yapılar ve yöneticinin yaşadığı alanlar önceki dönemlerdeki görkemi olmasa da devam etmiştir.

- **Uzmanlaşma:** Troia VIIb yerleşimi ilk demir aletin kullanıldığı, bu haliyle bir uzmanlaşmanın varlığı söylenebilir. Benzer bir uzmanlaşma seramik üretiminde de kendisini gösterir.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Yerleşim aşağı ve yukarı şehriyle, sokaklarıyla, kamusal alanlarıyla tam bir şehir görüntüsü sergilemektedir. Fakat kent dokusundan uzaklaşılmış yerleşim daha düzensiz bir hal alarak fakirleşmiştir.

Troia VIIb, Troia VIIa yerleşiminin mimari açıdan devamı niteliğindedir ve şehirsel özelliklerini büyük ölçüde korusa da, büyük bir fakirleşme tüm yerleşim dokusunda kendini hissettirir. Balkan özellikleri ağır bastığı bu dönemde yerleşim adeta dev bir kasaba görüntüsündedir.

2.2.2. Maydos Kilisetepe

Yerleşimin Troia VIIb ile çağdaş bu tabakası, balkan göçlerine denk gelmektedir. Bir depremle son bulan Troia VI yerleşiminin üzerine, Troia VIIa yerleşimini kuran Kilisetepeli'lerin, Troia VIIa yerleşimi de bir yangın tahribatıyla sonuçlanmıştır. Bu yangın MÖ.1190-1180'lere tarihlendirilmektedir (Levha LXIV.1). Bu tarihten sonra kurulan Troia

VIIb1 tabakası, çok kısa sürmüştür. Bu tabaka insanları, MÖ.1150'de yerleşimi onarmış fakat sonrasında, Balkan kökenli kavimlerin saldırılarına maruz kalmışlardır. Bu yerleşimi takip eden Troia VIIb2- 3 tabakaları, yaklaşık olarak MÖ. 950 yılına kadar yerleşimde varlığını sürdürmüştür. Bu tabakalarda, kökleri Doğu Balkanlar'a dayanan insanların yaşadıkları düşünülmektedir.[607]

Bu tabaka buluntularının büyük bir kısmını, sapan taşları oluşturur.[608] Bu dönemi karakterize eden seramik çeşitleri, *"Barbarische Ware"* denilen barbar malı çanak çömlekle, *"Buckkeramik"* denilen kabartmalı seramiktir (Levha LXIV.2). Bu seramik biçimi Troia ve yerleşim için yenidir. Koyu renkli, elde yapılmış, kaba bir mal grubu olan barbar seramikleri ve iç yüzeyleri iyi açkılı kabarmalı ya da oluk/ çizi bezemeli, S profilli Bukkelkeramik mallar Troia VII b2 döneminden itibaren yerleşimde yaygındır. Her iki seramik grubu Tunç Çağı boyuna tüm Balkanlar ve Rusya steplerinin batı kısmında yayılım gösterir.[609]

Mimaride yeni unsurlar ön plana çıkar, evlerin temelinde yatay ve dikey olarak kullanılan orthostatlar, yapıların temelinde kullanılmaya başlanır. Depo gibi amaçlar için kullanılabilecek küçük yapılar, yeni yapı türü olarak görülür. Bu karakteristik yapıların benzerlerini Ukrayna'daki Sabatinovka kültürü (Voronovka II, Zmeevka, Berislav) ve Coslageni kültüründe (Dourankoulak) görmek mümkündür.[610]

Maydos Kilisetepe Demir Çağı yerleşimi buluntuları ve mimarisi yürütülen kazıların henüz çok yeni ve yetersiz olması ve höyük üzerindeki sonraki dönemlerdeki yoğun tahribattan dolayı bir karşılaştırma yapmak için son derece yetersizdir. Yerleşim bu haliyle Kolb, Liverani, Childe ve Esin'in kriterlerinin çoğunu karşılıyor olmalıydı. Höyük üzerinde ileriki kazı sezonlarında elde edilecek veri ve buluntularla daha net ve geniş bilgilerle değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Yerleşimin, şehir olarak nitelendirilebilmesi için oluşturduğumuz, altı genel kritere göre değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç su şekildedir:

---

[607] G. Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 17- 18.; . Sazcı Maydos Kilisetepe Höyüğü..., s. 393.
[608] Göksel Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 35.
[609] G. Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 18- 19.; S. Sazcı Maydos Kilisetepe Höyüğü..., s. 393- 394.; Göksel Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 33.
[610] Göksel Sazcı, Maydos Kilisetepe Höyüğü…, s. 34.

- **Merkezi bir konumda ve O'na bağlı başka uydu yerleşimlerin olması:** Yerleşim bu dönem için merkezi bir konumda olmalıydı. Troia ile bağlantısı net olarak ortaya konmasa da hala devam etmiş olmalıydı.

- **Ticaret:** Bu dönemde yerleşim çevresindeki küçük yerleşimlerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek donanıma sahip olmalıydı. Uzak mesafeli ticaret kendini gösteren herhangi bir veri olmasa da, barbar malı çanak çömlek Balkanlarla güçlü bağların olduğunu göstermektedir.

- **Nüfus yoğunluğu:** Yerleşimin ne kadar büyük bir nüfus yoğunluğuna sahip olduğunu kavramak, höyükte oluşan yoğun tahribattan dolayı zordur. Bir kale niteliğinde olan yerleşim büyük bir ihtimalle höyük çevresinde de yayılıyor olmalıydı.

- **Yönetici sınıf/ Kamusal yapılar:** Kale görünümlü bu yerleşimde, şehrin yöneticisinin oturduğu yapılar ve kamusal yapılar bulunmalıydı.

- **Uzmanlaşma:** Uzmanlaşmayı gösterecek herhangi bir buluntu şuan için ele geçmese de bu dönemde insanlar tarım dışı ekonomik faaliyetlerde bulunuyorlardı.

- **Planlı bir kent görüntüsü:** Höyük üzerinde şu ana kadar yürütülen arkeolojik kazı faaliyetleri yerleşimin planını çıkarmak için yetersizdir.

Maydos Kilisetepe Höyüğü Demir Çağı Troia VIIb dönemi yerleşimi, bu dönemde Balkan kökenli kavimlerin saldırılarıyla yeniden kurulmuş olmalıydı. Çağdaşı Troia VIIb dönemi ile karşılaştırıldığında önceki dönemlere göre bir fakirleşme olmalıydı. Yerleşimin bu dönemi için daha net veriler elde edilene kadar yerleşimin şehir olup olmadığını belirmek güçtür.

SONUÇ

Arkeolojik verilerden anlaşıldığı üzere tarihte ilk kentler, bugünkü Yakındoğu ve Anadolu'nun doğusunda MÖ. 3500'lü yıllarda şekillenmeye başlamıştır. Büyük bir birikimin sonucu olan şehirleşme süreci, insanların yerleşik hayata geçmeleri ve toprağa bağımlı bir hal almalarıyla büyük bir ivme kazanmıştır. Yüz binlerce yıldır bir arada yaşayan insanoğlu son 10 bin yılda büyük ilerlemeler kaydetmiştir. İlk tarım, tekerleğin icadı, ticaret, gemilerin uzak bölgelere ulaşımda kullanımı gibi unsurlar, insanları birbirine bağlarken, aynı zamanda birbirine düşman etmiştir. Bu bağlantı ve düşmanlık, hem daha fazla üretmeyi hem de daha fazla önlem almayı gerektirmiştir. Bu önlem alışlar ve üretimdeki artış, insanların bir arada yaşamasını gerekli kılmıştır.

Mezopotamya ve Anadolu'da şehirleşmeye doğru giden süreç ve ilk şehirlerin oluşumu, günümüzde hala yoğun olarak tartışılmaktadır. Birçok bilim adamı kendi oluşturdukları kuramlar çerçevesinde, şehir ve şehirleşme kavramını açıklamaya çalışmıştır. Şehir kuramı, ekonomi, sosyoloji, arkeoloji ve siyaset bilimi de dâhil olmak üzere geniş bir çevre tarafından incelenmiştir. İlkel toplumdan modern topluma evrilme sürecinde şehirlerin rolü çok büyüktür. Her yerleşim, kendi dinamiği içerisinde gelişim göstermiştir. Çevre şartları ve yerleşimlerin bu şartlara ayak uydurabilmeleri, bu gelişimde büyük rol oynamıştır. Bu gelişimi inceleyen arkeoloji, ortaya verilerini koyarken karşılıklı olarak diğer bilimlerden de beslenmiştir. Arkeolojide, bu paylaşımla geliştirilen yeni bakış açıları, şehirleri anlamamızda sadece kendi içerinde değil, çevresi ve uzak bölgelerle olan bağlantılarını kavramamızda da tetikleyici olmuştur. Artık klasik bakış açısından kurtulan arkeologlar, yerleşimleri sadece kendi içlerinde değil tüm bağlantıları ile birlikte değerlendirmeye başlamışlardır. Bu sayede hiç de azımsanmayacak şekilde, birçok veriye ulaşılmış ve birçok kuram oluşturulmuştur. Daha küçük uydu yerleşimleriyle birlikte ortak bir sistemle ele alınan şehirler, birçok bilim dalının sağladığı imkân sayesinde daha kolay incelenebilmiştir. Böylece dönemsel bağlantılar ile birlikte bölgesel bakış açısı daha anlaşılabilir bir hal almıştır.

Mezopotamya ve Anadolu'da yapılan kazı ve araştırmalar son dönemde yoğunluk kazanmıştır. Bunda hem barajların kalıntıları yok etme tehlikesi, hem de bölgenin

şehirleşme sürecini kesintisiz olarak veren yerleşimlerinin bilim adamlarının ilgisini çekmesi etkili olmuştur. Başlangıçta Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurtarma kazılarıyla başlayan süreç, zamanla bölgenin Yakındoğu kadar büyük yerleşimleri barındırdığının anlaşılmasından sonra farklı bir yöne evrilmiş ve yoğun bir araştırma sürecine girmiştir. Yerli ve yabancı birçok ekibin sistematik kazılar yürüttüğü bölgede, ortaya konan birçok veriye rağmen, çalışılacak yerleşim oldukça fazladır. İleriki zamanlarda yürütülecek çalışmalarla birlikte, bölgenin şehirleşme süreci tüm bağlantılarıyla tam olarak ortaya konabilecektir.

Bu komplike araştırmalar, Troas bölgesinde de son dönemlerde karşılık bulmaya başlamıştır. Troas Bölgesi, dünyada ve Türkiye'de arkeolojinin başlaması ve gelişmesinde önemli bir alan olmuştur. Fakat sonrasında bölgeye gösterilen ilgi, belli başlı yerleşimlerle sınırlı kalmıştır. Troas Bölgesi, neredeyse 1980'lerin başına kadar araştırmacıların ilgisinden uzak kalmıştır. Sonrasında araştırmalar yoğunlaşsa da, bölgede tarım ve kaçak kazılarla oluşan yoğun tahribat, birçok höyük tipi yerleşimin yok olmasına neden olmuştur. Bu tahribat hala kendini yoğun bir şekilde göstermektedir.

İnsana ait izlerin Paleolitik döneme kadar gittiği Troas Bölgesi'nde, Neolitik dönemle birlikte köy tipi yerleşimler kendini göstermeye başlar. Neolitik dönemden itibaren yerleşim görmeye başlayan Troas'ın Neolitik yerleşimlerinin birçoğu, deniz seviyelerinde olan değişimler ve bu yerleşimlerin genellikle deniz kenarına kurulmuş olmalarından dolayı ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Kıyısal odaklı bu yerleşimlerin günümüze ulaşanlarında da, yoğun tahribat hala devam etmektedir. Bölgede varlık gösteren Kalkolitik dönem yerleşimleri, Neolitik dönem yerleşimlerine göre, bir nebze de olsa daha şanslıdır. Bu dönemde deniz seviyeleri dengelenmiş ve yerleşimler en azından deniz aşındırmasından kurtulabilmiştir. Troas Bölgesi'nde Neolitik ve Kalkolitik dönem yerleşimleri, genellikle kısa süreli olarak iskân görmüştür. Höyükleşme çok azında görülür. Bu durum yerleşimlerin tespit edilmelerini de zorlaştırırken, tespit edilenlerinin de tarım ve benzeri tahribatlar yok olmasını kolaylaştırmıştır.

Troas Bölgesi'nde yürütülen birçok yüzey araştırmasına rağmen, bulunan Neolitik dönem yerleşimleri oldukça sınırlıdır. Troas Bölgesi'nde yaklaşık 150 yıldır yapılan araştırmalara rağmen, Neolitik ve Kalkolitik yerleşim sayısının az olması ve kıyıda Neolitik Döneme ait bir yerleşimin tespit edilememesi, MÖ. 7 binden itibaren bölgedeki kıyı şeridinde ve deniz seviyesinde olan değişiklikleri akla getirmektedir. Zira Marmaray

Kazıları'nda ortaya çıkan ve MÖ. 6300'lere tarihlenen yerleşimin, deniz seviyesinin 8 metre altında tespit edilmesi, yine Avşa Adası'nda, Mehmet Özdogan'ın tespit ettiği, tamamıyla sular altında kalmış Neolitik yerleşim de bu görüşü destekler niteliktedir. Bir bölümü sular altında kalan Işıldak Tepe Altı yerleşimi, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'nda deniz seviyesindeki değişikliğin, Çanakkale Boğazı'nı da etkilediğini kanıtlar niteliktedir. Troas Bölgesi'nde bu dönemde tespit edilebilmiş iki yerleşim ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde Çoşkuntepe ve Zeytinlik höyük incelendiğinde bölgedeki yerleşimlerin henüz köy niteliğinde olduğu gözlemlenir.

Neolitik ve Kalkolitik dönem yerleşimleri Yakındoğu ve Doğu Anadolu'nun çağdaş yerleşimleri gibi çok büyük alanlara yayılıp, şehirleşme yolunda büyük adımlar atamamışlardır. Hatta sonrasında Tunç Çağı yerleşimlerinde bile, çok görkemli boyutlara ulaşamamıştır. Bunda bölgenin yüzey şekilleri ve diğer bölgelerdeki güçlü yapılar etkili olmuştur. Deniz Suyundaki yükselmenin durması ve daha yüksek tepelere inşa edilmiş olmalarından dolayı, yerleşimlerin birçoğu günümüze ulaşabilmiştir. Kalkolitik Smintheion, Kumtepe A. Beşik- Sivritepe, Alacalıgöl, Bozköy- Hanaytepe, Kumtepe B-C tabakaları, bölgede tespit edilebilmiş Kalkolitik dönem yerleşimleridir. Bu yerleşimler, şehirleşme açısından önemli adımlar atmış ve bazıları hiç de azımsanmayacak boyutlara ulaşmışlardır. Şehir olarak nitelenemeyecek bu yerleşimler henüz köy niteliğindedirler.

Troas Bölgesi şehirleşme sürecinde motor görevi gören yerleşim, hep Troia olmuştur. Tunç çağının ilk aşamaları, belki daha da öncesinde bölgedeki en büyük yerleşim olma özelliğini gösteren Troia, olasılıkla diğer yerleşimlerin kendine bağlı olduğu bir organizasyonla yönetilmekteydi. Troia II döneminde itibaren yavaş yavaş şehir karakteri alan yerleşim, olasılıkla bu dönemde itibaren daha büyük bir organizasyona tabiydi ya da anlaşmalar yoluyla kendisini güvence altına almıştı. Zira bölgedeki zenginlik ve ticaret, Anadolulu birçok büyük organizasyonun dikkatini çekmiş olmalıydı. Çeşitli anlaşmalarla kendilerine bağlı olan şehri, hem başka büyük unsurlara karşı koruyor hem de gelişimini sağlıyor olmalıydılar. Troia keşfedildiği ilk günden itibaren, arkeoloji dünyasında yoğun tartışmalara gebe oluş bir yerleşimdir. Özellikle son dönem kazılarında iyice belirginleşen aşağı kent, beraberinde birçok tartışmayı da getirmiştir. Yerleşimin boyutları ve barındırabileceği nüfus miktarı, Korfmann tarafından kanıtlarıyla ortaya konsa bile, bazı çevreler Troia'nın Anadolu eksenli bir gelişim göstermesinden dolayı bu teze karşı çıkmışlardır. Troia'nın, gösterildiği kadar büyük bir yerleşim olamayacağını vurgulayan bu

çevrelere göre yerleşimde en fazla 1000 kişilik bir insan popülasyonu görülmüştür. Mimari buluntularında şehir oluşum için yeterli veriler sunamadığını söyleyen bu bilim insanları, ticaretinde sanılandan çok daha dar bir alanda yürütüldüğünü belirtmektedirler.

Tüm tartışmalara rağmen, arkeolojik kazılar sonucunda ele geçen verilerden anlaşıldığına göre Troia, Troas Bölgesi'nde çok önemli bir yere sahipti. Çevresinde yaklaşık 150 km'lik bir alanda benzer gelişmişlikte ve büyüklükte bir yerleşimin henüz tespit edilememiş olması da bu önemi arttırmaktadır. Yukarı şehrin, en geniş olduğu zaman diliminde bile 4 hektarı geçememesi, arkeoloji dünyasında şehir olarak değerlendirilmesi açısında hep soru işareti olarak kalmıştır. Fakat 300.000 m²'lik bir alana yayılan aşağı şehir, Mezopotamya'daki kadar olmasa da, görkemli bir şehrin varlığına işaret eder. Her yerleşimin kendi ekolojik çevresi içerisinde değerlendirilmesi gerekliliği göz önüne alındığında, Troia'nın yayılım alanı hiç küçümsenmeyecek kadardır. Zaten çevresel faktörler göz önüne alındığında, Troia'nın daha fazla bir nüfusu barındırması beklenemezdi.

Troas Bölgesi'nde tam olarak tespit edilemese de, Kalkolitik Çağ'dan beri varlığı bilinen yerleşim, stratejik önemiyle sürekli ilgi odağı olmuş ve önemini arttırarak sürdürmüştür. Troia II dönemi ile birlikte başlayan metal ticareti, Çanakkale Boğazı'nda bir denetimi zorunlu kılmış, bu denetimle birlikte yerleşimde artan ticari faaliyetler ve konaklayan gemilere bir liman işlevi olarak hizmet vermesi sayesinde yerleşime zenginlik gelmişti.

Bölgede İlk Tunç dönemi, şehirleşme sürecinin başlangıcını ifade etmektedir. Troia I dönemi ile birlikte, yerleşimlerde büyüme, Troia II döneminden itibaren de, merkezi yerleşimlerde toplanma ile şehirlerin gelişim sürecini başlatmıştır. Bu dönemde madenlerin yoğun olarak kullanılmaya başlaması, deniz ticaretinin yoğun bir şekilde kullanılmasını, bu deniz ticareti de şehirlerin zenginleşmesini sağlamıştı. Büyük yerleşimlerde yaşamaya başlayan insanlar, artık sadece tarım değil, birçok alanda uzmanlaşmış, yönetime katılmış ya da şehrin savunulmasında, aktif olarak görev almışlardır. Şehirler git gide büyümüş, kendi etrafında kendisine bağımlı, küçük uydularında oluşturmuştur.

Bu büyüme ve zenginlik, şehirlerde önemli bir ihtiyaç olan savunmayı da beraberinde getirmiştir. Fakat onca savunma önlemine rağmen şehirler birçok yıkımdan kurtulamamıştır. Troas'ta yerleşimlerin çoğu, istila ve talanla birlikte gelen, yangın tabakası ile sonlanmıştır. Bir istila ile sonlanmayanlar ise başka bir felaketle, depremle

yıkılmıştır. Bu yıkımlar, genelde yeni dönemlerin başlamasını sağlamış, fakat yeni yapılan yerleşimler, kendilerinden öncekilerin üzerine yapıldıkların dolayı çoğu eski mimarinin yok olmasına neden olmuştur. Bu yok olmayı en fazla Troia'da görmek mümkündür. Yerleşimde bir üst tabaka burulurken, altta kalan tabakaların birçoğu tıraşlanmış ve bu tıraşlanan tabaklardan günümüze çok az veri ulaşabilmiştir. Bu tahribat, Troia'nın nerdeyse her döneminde hissedilebilir.

İlk Tunç Çağı 1 dönemde Troas Bölgesinde, Yenibademli Höyük, Beşik-Yassıtepe, Troia I yerleşimleri birbirine benzer yayılım alanı içerisinde yerleşim görmeye başlarlar. Özellikle Troia, sonraki dönemlerde kesintisiz tabaklanma göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu dönemde şehirleşme açısından önemli adımlar atılsa da yerleşimler daha çok kuruluş aşamasındadır ve büyük birer köy niteliğindedir.

İlk Tunç Çağı 2 dönemini, Troas bölgesi için şehirleşme sürecinin başladığı dönem olarak kabul etmek yerinde olacaktır. Görünüşe göre, yeni ticaret merkezlerinin ortaya çıkması sonucunda, barınma ve liman işlevi gören Troia I yerleşimlerinin rolü, Troia II döneminde azalmıştır. Troia II dönemi yerleşimleri, belki artan bu ticari faaliyetleri katılmak, belki de artan güvenlik sorunu çözümlemek için, bir merkezde toparlanmış ve bölgede azalmış olabilir. Arkeolojik araştırmalar, Troas'ta çoğu terk edilen Troia I kıyı yerleşimlerinin, Troia II döneminde bir merkez yerleşimde toparlanarak yeniden sosyal bir örgütlenmeye giriştiğini göstermektedir. Troia ve Karaağaçtepe, bu dönemde bu tarz bir toparlanmanın yaşandığı yerleşimler olarak ön plana çıkarlar. Tunç Çağı, savaşların ve büyük yerleşimlerin görülmeye başladığı buna bağlı olarak da başta metal olmak üzere yoğun ticari faaliyetlerin görüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde ticarette uzun zamandan bilinen tekneler yoğun olarak kullanılma başlanmıştır. Çanakkale Boğazı, sürekli rüzgârları ve akıntılarıyla bilinmektedir. O dönemlerde bu etkenlere karşı yol alamayan gemiler, uygun zamanı beklemek için, bir liman işlevi gören bazı doğal koylarda konaklamışlardır. Bu dönemde, böyle bir koyun yanında yer alan Troia, bir merkez konuma yükselmiş ve Çanakkale Boğazı'nın girişini denetim altına almıştır. Çok zenginleşen Troia, bu dönemde aşağı şehri, görkemli yapılarıyla şehirleşme yolunda büyük adımlar atmıştır. Fakat bu dönemde boğazın kontrolünü tek taraftan sağlamak mümkün olmadığından, boğazın karşı kıyısında ileri karakol vazifesi görebilecek bir yerleşime ihtiyaç duyulmuş olmalıydı. Boğazın bu dönemde Avrupa Yakası'ndan denetimini sağlayan yerleşim, Karaağaçtepe olmalıydı. Troia II kültürel yayılımını biz Kırklareli'ndeki Kanlıgeçit yerleşimde de

görmekteyiz. Bu dönem, deniz ticareti ile gelen zenginlikten dolayı, Denizsel Troia Kültürü olarak adlandırılır ve etkileri Troia III döneminde de devam eder. Bu dönemde artık gelişmiş birer medeniyet olan Mezopotamya yerleşimlerinde ortaya çıkan birçok yenilik, yürütülen deniz ticareti faaliyetleri sonucunda direkt olarak Kuzey Batı Anadolu sahillerine ulaşmıştır. Bu yoğun ticari faaliyetler, bölgeye zenginlik ve refah getirmiş, köy tip yerleşimlerden daha komplike yerleşimlere geçişi sağlamıştır.

İlk Tunç Çağı III döneminde, Troia Limanın yer aldığı alanın, Karamenderes'in getirdiği alüvyonlara dolmuş olmasından dolayı deniz şehirden oldukça uzaklaşmıştır. Anadolu Troia Kültürü'nün başlangıç evresi olarak kabul edilen Troia IV yerleşimi, önce ki ilk üç evreden mimari, seramik ve yaşam sitili olarak farklıdır. Bu dönemde Troia'da baskın kültür, Anadolu'da ortaya çıkmaya başlayan devlet tipi yerleşim modelinin, yavaş yavaş etkisi altına girmeye başlar. Troia birlikte boğazın diğer yakasında, Maydos Kilisetepe yerleşimde varlık göstermeye başlamıştır.

Orta Tunç Çağı ile birlikte Anadolu'da, Hitit etkisi yoğun olarak görülmeye başlanır ve bu etki kendini Troas'ta da belli eder. Erken Tunç'un sonlarında doğru fakirleşen bölge, bu dönemde yeniden atağa kalkar ve Troia yeninden eski görkemine kavuşur. Anadolu'da değişen siyasi dengeler ve Hitit devletinin güçlenmesi, bölgesel güç dengelerini de etkilemiş olmalıydı. Troia, Orta Tunç Çağı'nda ki gelişmesini, dönemin güçlü devletlerinin Karadeniz ile yapmış oldukları ticarete borçlu olmalıydı. Troia, gelişen deniz ticaretinde birinci derecede ticari ilişkilerde bulunduğu ve mal aldığı yerlerde bir ittifak içersindeyse, bu ittifak birçok anlaşmalarla düzenlenmiş olmalıydı. Karadeniz ve Marmara Bölgesi'ne bir aktarma istasyonu gibi bir işlev gören Troia'nın güvenliği ve devamlılığı son derece önemli olmalıydı. Hitit gibi büyük devletler, Troia gibi bir şehirle anlaşmalar yaparak bu şehre bağlı sistemlerden fayda sağlayabilirlerdi. Troia üzerinden Kafkasya, Kuzey Anadolu ve Avrupa'ya yönelik birçok ürünü piyasaya sunmak mümkündü. Madenlerin savaşlarda yoğun olarak kullanılması, özellikle maden ticaretini bu dönemde önemli kılmış, Güney ve Doğu Karadeniz'den sağlanan madenler tüm bölgelere, Troia üzerinden taşınmış olmalıydı. Bu dönemde, Troia II olduğu gibi, Çanakkale Boğazı'nın kontrolünü sağlamak için Karaağaçtepe gibi bir uzak karakol görevi gören bir yerleşime ihtiyaç duyulmuş ve Eceabat ilçesi Kilye Koyu'ndaki Maydos Kilisetepe, bu işlevi yerine getirmiş olmalıydı.

Deniz ticareti ile yeniden gelen zenginlik, Yakındoğu kadar olmasa da görkemli şehirlerin kurulmasını sağlar. Sonrasında gelişen çok yıkıcı bir deprem felaketine rağmen

Son Tunç Çağı'nda da bu zenginlik devam eder. Dönemin sonlarına doğru Anadolu ve Yakındoğu'da Balkan kökenli deniz kavimlerinin yer değiştirmeleri, tüm görkemli şehirlerin yıkılışını da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Troas Bölgesi de bu göç hareketlerinde etkilenmiş, şehirler yakılıp yıkılmıştır.

Son Tunç Çağı, Bölge için Orta Tunç Çağının devamı niteliğindedir. Bu dönemde gerçekleşen büyük bir deprem, bölgede büyük bir yıkıma neden olmuştur. Yerleşimciler bu depremden sonra yerleşimleri onararak hayatlarına devam etmişlerdir. Bu dönemde bu depremin izlerini Troia VI ve Maydos Kilisetepe Höyükte görmek mümkündür. Bu dönemde Gökçeada Yenibademli Höyük yerleşiminde uzun bir aradan sonra yeniden bir yerleşim görülmüştür.

Bu dönemde sonra başlayan Demir Çağları'nda, Anadolu etkisi neredeyse tamamıyla yok olur. Bölgede Balkan kökenli bir kültürün etkisi yoğun olarak hissedilmeye başlanır. Şehirler hiç olmadığı kadar kalabalıklardır, fakat bu şehirlerin nasıl yönetime sahip olduklarına dair net veriler elimizde bulunmamaktadır. Demir Çağları bölge için yıkımları ifade etmektedir. Deniz kavimlerinin bu dönemde göçleri Hitit gibi büyük İmparatorlukların yıkılmasına neden olmuş, bu yıkımdan Troas Bölgesi de etkilenmiştir. Troia ve Troas'taki diğer yerleşimlerin deniz kavimlerinin göçüyle yıkılmasından sonra, bölgede yerleşimin sürekliliği kesilmemiştir. Ele geçen butlulardan anlaşıldığı üzere, bu dönemde yoğun Anadolu etkisi yok olur. Özellikle Troia yerleşiminde genel olarak bir fakirleşme görülse de, yerleşimde bir nüfus artışı gözlemlenir. Bu dönemden sonra yerleşimlerde Balkan etkisi yoğun olarak gözlemlenmeye başlanır. Yerleşimlerde bir nüfus artışı gerçekleşse de şehirleşme azalmıştır. Bu dönemde boğazın karşı kıyısındaki Maydos Kilisetepe yerleşimi de varlığını benzer şekilde devam ettirse de Troia ile bağlantısını devam ettirip ettirmediğini şu aşamada söylemek zordur.

KAYNAKÇA

Adams, R. M. *The Evolution of Urban Society: Early Mesopotamia and Prehistoric Mexico,* Chicago 1966.

Adams, R. M. *Heartland of Cities: Surveys of Ancient Settlement and Land Use on the Central Flood Plain of the Euphrates*, University of Chicago Press, Chicago 1981.

Akarca, A. "Troas Aşağı Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler" *Belleten* XLII sayı:165, Ankara 1975.

Aktüre, S. *Anadolu'da Bronz Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004,

Algaze, G. *The Uruk World System: The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization,* University of Chicago Press, Chicago 1993.

Alptekin, M.Y. *Medeniyet Havzalarından Küresel Trendlere Şehir ve Toplum (Şehirlerin Toplum Biçimlendirme İşlevi),* Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2012.

Altınbilek, Ç. A.. "The Lithic Assemblages Of Gusir Höyük (Turkey): The Preliminary Results", Stone Tools in Transition: From Hunter-Gatherers to Farming Societies in the Near East, *7th Conference on PPN Chipped and Ground Stone Industries of the Fertile Crescent*, Edit: Ferran Borrell; Juan José Ibáñez; Miquel Molist, Spain 2013, 289- 297.

Aslan, R., S. W. E. Blum, T. L. Kienlın, F. E. Uysal, S. Kirschner. "2009 Yılı Bozköy-Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması". *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt:2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, 291- 302.

Aslan, R. "2011 Yılı Bozköy- Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması", *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt:3, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, 149- 164.

Aslan, R., F. Polat. “2011 Yılı Bozköy- Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması”, *Troas Bölgesi’nde Yirmibeş Yıl*, Hazırlayan: Fecri Polat, Çanakkale 2012, 687- 706.

Aslan, R., F. Polat. “Troia Kültürünün Kökeni- Troia’nın Yakın Çevresindeki M.Ö. 5. ve 4. Bine Ait Yeni Buluntu Yerleri” , *Profesör Doktor İlhan Kayan’a Armağan,* Editör; Ertuğ ÖNER, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2013, 489- 508.

Aydoğan, A. *Şehir ve Cemiyet,* İz Yayınları, İstanbul 2000.

Bal, H. *Kent Sosyolojisi,* Fakülte Kitapevi, Isparta 2011.

Bar-Yosef, O. & B. Vandermeersch, *et alii*, "The Excavations in Kebara Cave, Mount Carmel", *Current Anthropology* 33.5, 1992, 497- 546.

Bar-Yosef, O. "The Natufian Culture in The Levant, Threshold to the Origins of Agriculture",*Evolutionary Anthropology* 6 (5), 1998, 159- 177.

Becks, R. “Yüksek Troia Kültürü: Troia VI/VIIa/ High Troian Culture: Troia VI/VIIa”, *Troya; Efsane İle Gerçek Arasındaki Bir kente Yolculuk,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, 84- 93.

Becks, R. “Troia: Son Tunç Cağı”, Arkeo Atlas *III*, 2004. 70-75.

Bıçakçı, E. “Kalkolik Çağ Kentleşmeye Doğru Mimari”, *Arkoatlas Özel Sayı*, 2011, 122-123.

Bilgin, T. *Biga Yarımadası Güneybatı Kısmının Jeomorfolojisi,* İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 55, İstanbul 1969.

Bingöl, E., B. Akyürek ve B. Korkmazer. “Biga Yarımadasının Jeolojisi ve Karakaya Formasyonunun Bazı Özellikleri”, *Cumhuriyetin 50. Yılı Yerbilimleri Kong. Tebliğleri*, MTA Enstitüsü, 1975, 70- 77.

Bintliff, John J. “Rethinking Early Mediterranean Urbanism”, *In Mauer Schau,* Edit: R. Aslan, S. Blum, G. Kastl, F. Schweizer,and D. Thumm Mauerschau, Bd. 1. Festschrift für Manfred Korfmann, Tübingen 2002, 154- 177.

Blegen, C., J. L. Caskey, M. Rawson, J. Sperling. *Troy I*, Volume: I Part 1, Princeton University Press, Princeton 1950.

Blegen, C., J. L. Caskey, M. Rawson. *Troia II*, The Third, Fourth and Fifth Settlements, Princeton 1951.

Blegen, C., J. L. Caskey, M. Rawson. *Troy III, The Sixth Settlement*, Princeton 1953.

Blegen, C., C. G. Boulter, et al., *Troy IV.Settlements VIIa, VIIb and VIII*, Princeton University Press, Princeto 1958.

Blegen, C. *Troy and The Trojans*, New York 1995.

Blum, S. E. 'Troia'da Biten Erken ve Başlayan Orta Tunç Çağı: Troia VI ve Troia V 'Anadolu Kültürü'", *Troya; Efsane İle Gerçek Arasındaki Bir Kente Yolculuk,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, 74- 83.

Bogdonoviç, N. M. Cowper. *Troy C. 1700 – 1250 BC.*, Osprey Puplishing, UK 2004.

Buccellati, G. "The Urban Revoletion in a Socio- Political Perspective", *Mesopotamia XII,* 1977, *19-39.*

Brandau B. *Troya- Bir Kent ve Mitleri, Yeni Keşifler,* Arkadaş Yayınevi, Ankara 2007.

Bumin, K. *Demokrasi Arayışında Kent*, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul 1990.

Carneiro, R. "A Theory of the Origin of the State", *Science 169,* 1970, 733- 738.

Childe, V. G. "The Urban Revolution", *Town,Planning Review,*21, 1950, 3- 17.

Claessen, H. J., Skalnik P. *Erken Devlet*, çev. A. Şenel, İmge Yayınları, Ankara 1993.

Cohen, R. "Devletin Kökenleri-Yeniden Değerlendirme", *Erken Devlet,* der. Henri J. M. Claessen,-Peter Skalnik, çev. Alaeddin Şenel, Ankara 1993, 43- 112.

Cook, J. M. *The Troad: An Archaeological and Topographical Study*, Oxford 1973.

Çevik Ö. *Arkeolojik Kanıtlar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci: Bir Kuramsal Değerlendirm*e, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.

Demangel, R. *Le Tumulus dit de Protesilas,* Publie sous les Auspices du Ministere de L'instruction Publique et Des Beaux-Arts, Paris1926.

Demirkan, T. "Tarih Boyunca Kuşatılmış Özgürlük Adaları; Kentler", *Kent ve Kültürü, Cogito 8,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996, 17- 23.

Dolukhanov, P. *Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı*, çev. S. Aydın, İmge Yayınları, İstanbul 1998.

Dörpfeld, W. *Troia und Ilion, Ergebinisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion 1870- 1894,* Athen, Nachdruck Osnabrück 1902.

Efe, T. "İlk Tunç Çağı I Önemi Çanak Çömleği", *Arkeoatlas Özel Sayı,* 2011, 206- 207.

Engels, F. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,* (çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara 2002.

Ercan, T. *Biga ve GeliboluYarımadaları ile Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adalarının Jeolojik, Arkeolojik ve Tarihi Özellikleri,* MTA Yerbilimleri ve Kültür Serisi No:1, Ankara 1996.

Erkan, R. *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilimadamı Yayınları, Ankara 2010.

Esin, U. "Siedlungsordnung im östlischen Anatolien Wahrend Des 4 und 3. Jahrtasends v Chr.", *Palast und Hütte. Beitrage zum Bauen und Wohnen im Altertum. Tagungsbeitrage eines Symposiums,* der Alexander von Humbolt Stiftung Bonn- Bad Dodesberg, Veranstaltet vom, November in Berlin 1979, 73- 86.

Esin, U. *Heinrich Schliemann Kazı Raporları ve Mektuplarından Seçme Parçalarla Troia,* Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul 1991.

Erdoğu, B. "Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları", *32. Kazı Sonuçları Toplantısı I*: Ankara 2011, 119-127.

Erdoğu, B. "2010 Yılı Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Kazı Çalışmaları". *33. Kazı Sonuçları Toplantısı I*: Ankara 2012, 365-375.

Erdoğu, B. "Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da Tarih öncesi Dönemlere ait Yeni bir Yerleşme", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 2, Sayı 4, Edirne 2012, 1-16.

Frangipane, M. *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002.

Frangipane, M. "Rise and Collapse of the Late Uruk Centresin Upper Mesopotamia and Eastern Anatolia*", Scienze Dell'antichità Storia Archeologia Antropologia (2010)*, Roma 2010, 25- 41.

Frangipane, M. "Son Kalkolitik Çağ: Doğu Anadolu", *Arkeoatlas Özel Sayı*, 2011, 126-141.

Fried, M. "On the evolution and social stratification of the States", *Culture in History*, ed. S.Diamond, Colombia University Press, New York 1960, 713- 731.

Fried, M. *The Evolution of Political Society*, Random House, New York 1967.

Gabriel, U. "Die ersten Menschlichen Spuren inder Umgebung Troias", *in Troia. Traum und Wirklichkeit, Catalogue ofthe Exhibition*, Stuttgart 2001, 343- 346.

Gabriel, U. "Troia Çevresinde İlk İnsan İzleri, Kumtepe ve Beşiktepe-Sivritepe Kazı Sonuçları", *Troia; Düş ve Gerçek*, Troia Vakfı yayınları, 2002,. 201- 202.

Gabriel, U., R. Aslan, S. W. Blum. "Alacalıgöl: Eine neu entdeckte Siedlung des 5. Jahrtausends V. Chr. in der Troas", *Studia Troica 14*, 2004, 121-133.

Göney, S. *Şehir Coğrafyası*, İÜ. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995.

Gözler, M. Z. "Kazdağı Batısı Mıhlıdere Vadisinin Jeolojik ve Petrografik İncelemesi", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, cilt 29, 1986, 133-142.

Güçlü, O. S. *Kentlileşme ve Göç Sürecinde Antalya'da Kent ve Kentlilik Bilinci*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2002.

Harmankaya, S., B. Erdoğu. "Prehistoric Survey at Gökçeada, Turkey, in 1999". *University of Durham and Newcastle Upon Tyne Archaeological Reports for 1999-2000,* 2001, 28-35.

Hazarov, Anatoli M. "Erken Devlet Konusunda Çalışmanın Bazı Kuramsal Sorunları", *Erken Devlet,* der. Henri J. M. Claessen,-Peter Skalnik, çev. Alaeddin Şenel, Ankara 1993, 113- 154.

Herodotos. *Herodot Tarihi,* çev. M. Öktem, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.

Hnila, P., M. P. Sikora. "Erken Demir Çağı'nda Troia (Troia VIIb 1- 3)- Troia in The Early Iron Age (Troia VIIb 1- 3)", *Troya; Efsane İle Gerçek Arasındaki Bir Kente Yolculuk,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, 94- 103.

Hodder, I. *Çatalhöyük Leoparın Öyküsü: Türkiye'nin Antik Kasabasının Gizemleri Günışığına Çıkıyor,* çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

Hüryılmaz, H. " Gökçeada - Yenibademli Höyük 1999 Kazıları.", *22. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, İzmir,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000. 229- 238.

Hüryılmaz, H. "Gökçeada-Yenibademli Höyük Kazıları", *Arkeoloji Buluşması I,* ÇABİSAT, Çanakkale 2002, 83- 93.

Hüryılmaz, H. "Yenibademli Höyük: Kuzeydoğu Ege Denizinde Bir Erken Tunç Çağı Yerleşmesi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, Ankara 2005, 27- 44.

Hüryılmaz, H. "Gökçeada Yenibademli Höyük'te Kent Organizasyonu ve Yönetim", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara 2006, 30- 43.

Hüryılmaz, H. *Kuzeydoğu Ege Denizi'nin Rüzgarlı Bahçesi Gökçeada,* Gökçeada Belediyesi Yayını, Edit: Bora Uysal, As- De Ofset, Çanakkale 2006.

Hüryılmaz, H. "Gökçeada-Yenibademli Höyük:5000 Yıllık Bir Yerleşmede sosyal Yaşam", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:17, Ankara 2007. 85- 97.

Hüryılmaz, H. "Gökçeada-Yenibademli Höyük'te Kent ve Yönetim", *Arkeoloji Buluşması V*, Çanakkale 2007, 45- 52.

Hüryılmaz, H. "Gökçeada-Yenibademli Höyük 2007 Yılı Kazıları", *30. Kazı Sonuçları*, Cilt:1, Ankara 2009, 241-255.

Hüryılmaz, H. "Erken Bronz Çağı'nda Kuzey ve Doğu Ege Adalarında Ekonomik Faaliyetler ve Kültürel İlişkiler", *Profesör Doktor İlhan Kayan'a Armağan*, Editör; Ertuğ ÖNER, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2013, 245- 256.

Hüryılmaz, H. "Gökçeada-Yenibademli Höyük 2011 Yılı Kazıları", *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt:1; Çorum, Anakara 2013, 169- 187.

Işık F., Ç. Özgünel. "Tübingen Troia Sempozyumuna İlişkin Gözlemler", *İDOL Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi*, sayı:13, Ankara 2002. 4- 7.

Jablonka, P. "Şehrin Ahşap Surları (Troia II nin Aşağı Sehrinin Savunması)", *Troia*; Düş ve Gerçek, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, 391-394.

Kartal, S. Kemal. *Kentleşme ve İnsan,* TODAİE Yayını, Ankara 1978.

Karul, N. "Gusir Höyük/ Siirt- Yerleşik Avcılar", *Arkoatlas VIII*, 2013, 22- 29.

Kayan, İ. "Troia Yöresinin Yüzey Şekilleri", *Düş ve Gerçek Troia*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, 309- 313.

Kayan, İ. "Kesik Plain and Alacalıgöl Mound: An asessment of the paleogeography around Troia (Die Kesik-Ebene und der Hügel von Alacalıgöl: eine Beurteilung der Paleogeographie um Troia)", *Studia Troica. Band 18*, p.. Philipp von Zabern. Mainz am Rhein, Germany 2009, 105- 128.

Kayıkçı, M. "Düşünce-Mekan İlişkisi Bağlamında Eski Yunan'da Kent", *Kent ve Politika-Antik Kentten Dünya Kentine*, İmge Kitapevi, Ankara 2007, 147- 158.

Kıran, A. *Ortadoğu'da Su: Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı,* Kitap Yayınevi, İstanbul 2002.

Keleş, R, M. Kıray, C. Talas, C. Geray, İ. Tekeli, Ö. Şenyapılı. *Türkiye'de Kentleşme,* Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 1971.

Keleş, R. *Şehirciliğin Kuramsal Temelleri,* Türk Sosyal Bilimleri Derneği SBF Yayınları, Ankara 1972.

Keleş, R. *Kent Bilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1980.

Keleş, R. "Türkiye'de Kentleşme Ve Kentsel Gelişme Politikaları", *Kentsel Bütünleşme,* TGAV Yayınları, Ankara 1982, 67- 70.

Keleş, R. *Kentleşme Politikası*, İmge Kitapevi, Ankara 2012.

Kentleşme Şûrası. *Kentlilik Bilinci*, Kültür Ve Eğitim Komisyonu, Bayındırlık Ve İskân Bakanlığı, Ankara 2009.

Kolb, F. *Die Stadt in Altertum*, München 2005.

Korfmann, M. "Besik-Tepe 1983, Grabungen am Besik-Yassitepe und Besik- Sivritepe", *Archaologischer Anzeiger,* 1985, 157- 194.

Korfmann, M. "Beşik-Yassıtepe ve Beşik-Sivritepe 1983 Ön Raporu", *VI. Kazı Sonuçları Toplantısı İzmir 1984,* Ankara 1985.,107-120.

Korfmann, M. "Beşik Yassıtepe ve Beşik-Sivritepe 1984 Ön Raporu", *7.Kazı Sonuçları Toplantısı,* Ankara 1985, 229- 239.

Korfmann, M. "Beşik-Yassıtepe ve Besik-Mezarlığı 1985 ön raporu", *VIII. Kazi Sonuçlari Toplantisi I,* Ankara 1986, 263- 271.

Korfmann, M. "Beşik-Tepe", *Arkeoloji ve Sanat 36-37,* 1987, 2-7.

Korfmann, M. "Beşik-Yassıtepe, 1986 kazi raporu", *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı I Ankara 1987,*Ankara 1988, 131-134.

Korfmann, M. “1987 Yılı Beşik- Sivritepe, Beşik- Koyu ve Troia Çalışmaları”, *X. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt I, Ankara 1989, 323- 329.

Korfmann, M. “Troia. Reinigungsarbeiten 1987, Ausgrabungen 1988 und 1989”, *Studia Troica 1*, 1991, 1- 34.

Korfmann, M. “Troia 1992 Kazı Çalışmaları”, *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1994, 325- 360.

Korfmann, M., Çiğdem Girgin, Çiğdem Morçöl, Sinan Kılıç. “Kumtepe 1993, Bericht Über Die Rettungsgrabung Report On The Rescue Excavation” *Studia Troica Band:5*, Verlag Philipp Von Zabern. Mainz Am Rhein, 1995, 237- 290.

Korfmann, M. “Troia: Ausgrabungen 1994”, *Studia Troica 5*, 1995, 1- 38.

Korfmann, M. “Troia 1995 Kazıları”, *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt I, Ankara 1997, 213-229.

Korfmann, M. “Troia - Ausgrabungen 1996”, *Studia Troica 7*, 1997, 1- 71.

Korfmann, M. “Troia-Ausgrabungen 1997 Mit Einem Topographischen Plan zu 'Troia und Unterstadt'”, *Studia Troica 8*, 1998. 1-70.

Korfmann, M. “1997 Troia Kazıları”, *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Tarsus 1998,* Ankara 1999, 357- 370.

Korfmann, M. “Troia: Ausgrabungen 1998”, *Studia Troica 9*, 1999, 1-34.

Korfmann, M. “1998 Yılı Troia Kazı Sonuçları”, *XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt: I, Ankara 2000. 287- 298.

Korfmann, M. “Der Prähistorische Siedlungshügel Hisarlik, Die “Zehn Städte Troias” - von unten nach oben, in”, *Troia: Traum und Wirklichkeit,* Stuttgart 2001. 347- 354.

Korfmann, M. “Troia – Anadolu: Geleceği olan Geçmiş/ Troy- Anatolia: A Past With a Future,”, *Troya; Efsane İle Gerçek Arasındaki Bir Kente Yolculuk,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, 14- 31.

Korfmann, M. “Tarih Öncesi Yerleşim Yeri, Hisarlık Tepesi”, *Düş ve Gerçek Troia*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, 347– 355.

Korfmann, M. "M.Ö. 2. ve 3. Binyılda Ticaretin Kesişme Noktası: Yüksek Troia Kültürü ve Kıyısal Troia Kültürü ile İlgili Bilgiler", *Troia: Düş ve Gerçek*, İstanbul 2002, 355-368.

Korfmann, M. “Denizsel Troia Kültürü” *ArkeoAtlas II*, İstanbul 2003. 130- 137.

Korfmann, M., D.P. Mannsperger, *Troia/Wilusa Gezi Rehberi,* çev. Rüstem Aslan, Troia Vakfı Yayınları, Çanakkale 2004.

Korfmann, M. “Geç Tunç Çağı’nda Troia”, *Uluburun Gemisi- 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti,* 15 Ekim 2005- 16 Temmuz 2006 Tarihleri Arasında Bochum Alman Madencilik Müzesi’nde (Deutsches Bergbau- Museum Bochum), edit: Ünsal Yalçın, Cemal Pulak, Rainer Slotta, Zero Prod&Ltd. Ege Yayınları, İstanbul 2006, 251- 267.

Korfmann, M. “Troia Rüzgarı, Ulaşım ve Geçiş”, *Troia Rüzgarı- M.Osman Korfmann’dan Seçme Makaleler,* edit: Rüstem Aslan, Fecri Polat, Troia Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, 8- 13.

Köroğlu, K. *Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar,* İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

Liverani, M. “The Antient Near Eastern City and Modern Ideologies”, *Die Orientalische Stadt: Kontinuitat,* Wandel, Bruch, 1. İnternationales Colloquium Der Deutschen Orient- Gesellschaft 9-10, Mai, 1996, 85- 107.

Maisels, C. K. *Uygarlığın Doğuşu: Yakındoğu'da Avcılık ve toplayıcılıktan Tarıma Kentlere ve Devlete Geçiş*. İmge Kitapevi, Ankara 1999.

Marx, K. *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, (çev. Mihri Belli), Sol Yayınları, Ankara 1992.

Memiş, E. *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Kitapevi, Bursa 2006.

Mellaart, J. *The Chalcolithic and Early Bronze Age in the Near East and Anatolia,* Beirut 1966.

Mellaart, J. *Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia,* Thames and Hudson, London 1967.

Mellaart, J. *Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1988.

Mellaart, J. *Çatalhöyük: Anadolu'da Bir Neolitik Kent,* çev. Gökçe Bike Yazıcıoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Miyake, Y. "2004 Yılı Diyarbakır İli, Salat Camii Yanı Kazısı", *27. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt:2, 30 Mayıs - 3 Haziran 2005,* Antalya, Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİM Basımevi, Ankara 2006, 117- 130.

Miyake, Y. "Kalkolitik Çağ: Statü Eşyaları", *Arkeoatlas Özel Sayı,* 2011. 120- 121.

Miyake, Y. "Hasankeyf Höyük/Batman-Dicle'nin İlk Köyü", *Arkeoatlas VIII,* 2013, *40-47.*

Nissen H. J. "Geographie"**,** Liebermann S. (ed), S*umerological Studies in honor of Th. Jacobsen (Assyyrological Studies 20)*, 1975, 9- 40.

Nissen, H. J. "The Context of The Emergence of The Writing in Mesopotamia", *Early Mesopotamia and Iran I,* Ed. J. Curtis, 1993, 54- 71.

Oates D., J. Oates. *The Rise of Civilization,* New York 1976.

Okay, A. L., M. Siyako, ve K.A. Bürkan. "Biga Yarımadası'nın Jeolojisi ve Tektonik Evrimi", *Türkiye Petrol Jeologları Derneği Bülteni,* Sayı 2, 1990, 83- 121.

Ökse, A. T. "Salat Tepe/ Diyarbakır- Depremle Kapanan Çağ", *Arkeoatlas VIII,* 2013, 80-89.

Öner, E. "Yeni Bademli Höyük Çevresinde (Gökçeada/Imroz) Jeoarkeolojik Araştırmalar", *15. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2000, 19-22.

Özbek, O. “Gelibolu Yarımadası Güneyindeki Bazı Höyüklerin Son Araştırmalar Işığında Yeniden Değerlendirilmesi” *Arkeoloji ve Sanat Dergisi,* sayı: 127, 2008, 1- 14.

Özbek, O. “Trakya Güneyinde Prehistorik Dönem Araştırmalar”,*Arkeoloji ve Sanat Dergisi,* Sayı 129, 2008, 1- 12.

Özbek, O. “2007 Yılı Gelibolu Yarımadası Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması (Prehistoric Period survey of the Gallipoli Peninsula in 2007)”i *International Symposium of Surveys- 25th,* Ankara 2009, 367- 382.

Özbek, O. “Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkında Prehistorik Dönem Araştırma: 2008 Sezonu,(Prehistoric Survey of the Gallipoli Peninsula National Historical Park: 2008)”, *Campaign, International Symposium of Surveys- 27th*, 2010, 239- 258.

Özbudun, S., B. Şafak, N. S. Altuntek. *Antropoloji Kuramlar/ Kuramcılar*, Dipnot Yayınları, Ankara 2007.

Özdemir, A. "Tarih Öncesi Dönemlerde Ayvacık", *Ayvacık Değerleri Sempozyumu 29-30 Ağustos*, Çanakkale 2008, 57- 66.

Özdemir, A. *Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) Yerleşiminde Hasırcılık ve Dokumacılık,* Troia Vakfı Yayınları, Çanakkale 2012.

Özer, İ. *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitapevi, Bursa 2004.

Özdoğan, A. E. “Sumaki Höyük/ Batman- Yerleşik Hayattan Göçerliğe”, *Arkeoatlas VIII,* 2013, 54- 61.

Özdoğan, M. “Trakya'da Tarihöncesi Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Bazı Sorunlar”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi,* Sayı:10/11, 1983, 21-58.

Özdoğan, M. “Prehistoric Sites in The Gelibolu Peninsula”, *Anadolu Araştırmaları X:* 1986. 51- 66.

Özdoğan M. “1988 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları”, *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, 443- 457.

Özdoğan, M. "1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı", *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, 345- 376.

Özdoğan, M. "Kalkolitik Çağ- Köyden Kente", *Arkeoatlas Özel Sayı,* 2011, *102-118.*

Özdoğan, M. "Fırat Ugarlıkları: Tarihin Aktığı Nehir"", *Arkeoatlas VIII,* 2013, *10- 21.*

Özdoğan, M. "Neolitik Dönem ve Deniz", *Profesör Doktor İlhan Kayan'a Armağan,* Editör; Ertuğ ÖNER, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2013, 257- 269.

Özkaya, V., O. San. "Körtik Tepe: Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler", M. Özdoğan ve N. Başgelen (yay.),*Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı: Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul *2007.* 21-36

Özkaya, V. "Excavations at Körtik Tepe. A New Pre-Pottery Neolithic A Site in Southeastern Anatolia", *Neolithics 2,* 2009, 3- 8.

Özkaya V. "Körtik Tepe/ Diyarbakır- Yerleşik Yaşamın Başlangıcı", *Arkeoatlas VIII,* 2013, *30- 39.*

Pustovoytov, K., S. Reihl. "Suitability of Biogenic Carbonate of Lithospermum Fruits for C14 Dating", *Quaternary Research*, Tübingen 2004. 508- 518.

Reader, J. *Şehirler,* çev: Fatine Bahar Karlıdağ, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

Riehl, S. *Bronze Age Environment and Economy in the Troad*, Tübingen 1998.

Roaf, M. *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi 9,* çev. Zülal Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

Roberts, N., Boyer, P. and Parish, R. 'Preliminary results of geoarchaeological investigations at Çatalhöyük'. In I.Hodder (ed.) *On the surface: Çatalhöyük 1993-95*McDonald Institute for Archaeological Research / British Institute of Archaeology at Ankara Monograph no.22, 1996, pp.19-40.

Rudolf, N. *Eski Anadolu Mimarlığı*, TTK. Ankara 1985.

Sağlamtimur, Z. Ö. "Başur Höyük/ Siirt- Botan Beyleri", *Arkeoatlas VIII,* 2013, 70- 79.

Sazcı, Ç. D. "Denizsel Troia Kültürü", *Troya; Efsane İle Gerçek Arasındaki Bir Kente Yolculuk,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, 54- 65.

Sazcı, G. "Muhtemelen Tapınma Amaçlı Bir Yapı", *Düş ve Gerçek Troia*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, 384- 391.

Sazcı, G. "Troia I- III, Die Maritime Troia- Kultur und Troia IV-V, Die Anatolische Troia Kultur: Eine Untersuchung der Funde und Befunde im Mittleren Schliemanngraben", *Studia Troica 15*, 2005, 35- 98.

Sazcı, G. *Troia Hazineleri*, İstanbul 2007.

Sazcı, G. "Heınrıch Schliemann'ın Gözüyle Troia Tabakaları", *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan VITA Festschrift in Honor of Belkıs Dinçol and Ali Dinçol,* Editors; Metin Alparslan Meltem Doğan-Alparslan Hasan Peker, Ege Yayınları İstanbul 2007, 685- 706.

Sazcı, G. "Troas Bölgesi Prehistoryası", *Çanakkale Savaşları Tarihi,* Cilt I, İstanbul 2008, 282- 335.

Sazcı, G. "Maydos Kilisetepe Höyüğü", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, sayı 140, 2012, 13- 20.

Sazcı, G. "Maydos Kilisetepe Höyüğü 2010 Yılı Kazıları", *33. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Konferansı Malatya 2011,* Cilt I', Ankara 2012, 389-408.

Sazcı, G. "Maydos Kilisetepe Höyüğü: Eine Bronzezeitliche Hafensiedlung an Den Dardanellen", *Archäologisches Korrespondenzblatt 43-1 (ISI),* 2013, 29- 40.

Sazcı, G. "Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2011 Sezonu Çalışmaları", *34. Kazı Sonuçları Toplantısı, 28 Mayıs- 1 Haziran 2012, Çorum*, Cilt II, Ankara 2013, 45-64.

Sazcı, G., D. Sazcı. "Tunç Çağı'nda Çanakkale Boğazı", *Profesör Doktor İlhan Kayan'a Armağan,* Editör; Ertuğ ÖNER, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2013, 509-522.

Sazcı, G. *Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2012 Sezonu Çalışmaları* (Baskıda), 2014, 1-17.

Seeher, J. "Prähistorische Funde aus Gülpınar/Chryse", *Archaeogischer Anzeiger.* 1987, 533- 556.

Seeher, J. "Coskuntepe-Anatolisches Neolithikum am Nordostufer der Agais", *Istanbuler Mitteilungen* 40, 1990, 9-15.

Service, E. *Primitive Social Organization,* Random Hause, New York 1971.

Service E. *Origins of the State and Civilization: The Process of Cultural Evolution,* Norton, New York 1975.

Schmidt, K. *Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapanlar*, çev. Rüstem Aslan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

Sjoberg, G. *The Preindustrial City, Past and Present*, The Free Press, New York 1960.

Sperling, J. W. "Kumtepe in the Troad: Trial Excavation 1934 in Hesperia", *The Journal of the American School of Classical Studies at Athens,* Vol. 45, No. 4 (Oct.- Dec.), 1976, 305-364.

Steward, J. H. *Evolution and Ecology*, Urbana, Chicago and London, University of Illinois Press 1977.

Steward, J. H. "Cultural Causality and Lav: A Trail Formulation of the Development of Early Civilization", *Perspectives in Cultural Antropology*, State University of New York Press, New York 1987, 208-233.

Strabon. *Coğrafya (Geographika), Kitap XII, Bölüm I, II, III,* çev. A. Pekman, İstanbul 1969.

Şenel, A. *İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, Bilim Sanat Yayınları, Ankara 1995.

Takaoğlu, T. "2004 Yılı Neolitik Çoşkuntepe Yüzey Araştırması" *XXVII. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu (Mayıs 2005, Antalya) XXIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II,* Ankara 2006, 411- 438.

Takaoğlu, T., G. Sazcı, D. Çalış-Sazcı. "Patterns of Troy I Period Settlements on the Coastal Troad" *Archaeological Conference, The Aegean Early Bronze Age: New Evidence, April 11th-14th,. Athens: Archaeological Institute of Aegean Studies*, Christos Doumas, A. Giannikouri, Ourania Kouka (eds.), 2008, 1- 12.

Takaoğlu, T., A. Özdemir. "Coşkuntepe: A Neolithic Village in the Coastal Troad", *Neolithic in Turkey, Vol. 5: Northwestern Turkey and Istanbul*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2013, 35- 43.

Takaoğlu, T., A. Özdemir. "Smintheion Öncesi: Prehistorik Yerleşim", *Smintheion Apollon Smintheus'un İzinde*, Ege Yayınları, İstanbul 2013.

Tekin H. "Hakemi Use/ Diyarbakır: Çiftçilerin Mührü", *Arkeoatlas VIII,* 2013, 63- 67.

Tezcan, P. D. *Kültürel Antropoloji*, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Trigger, B. "Determinants of Urban Growth in Preindustrial Societies,. in: *Man, Settlement and Urbanism*", (P. J. Ucko, R. Tringham and G. W. Dimbleby eds), Gerald Duckworth and Co., Hertfordshare, London 1972, 575- 598.

Tuna, K. *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme,* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1987.

Wattenmaker, P. "İlk Tunç Çağı- Kentleşme", *Arkeoatlas Özel Sayı,* 2011, 186- 187.

Wıttfogel, K. A. *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power,* Yale University Press, 1957.

Yalçıklı, D. "Kazdağları'nın Arkeolojik Potansiyelinin Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma" *IKES2011 International Symposium on Kazdağları (Mound Ida) and Edremit, Global Change in Meditterranean Region/ Uluslar arası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu,* eds. R. Efe, M. Öztürk ve İ. Atalay, İzmir 2011, 27-35.

Yalçıklı, D. "Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2011)", *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: 1, Ankara 2013,19-30

Yavşan, Ç. *Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) Kazıları Buluntusu Deniz Kabukları,* Troia Vakfı Yayınları, Çanakkale 2013.

Yıkılmaz, M., Burak, Aral I. Okay, Izver Özkar."Biga Yarımadasında Pelajik Bir Paleosen İstifi", *MTA Dergisi,* Sayı:123, 2002, 21- 26.

Yılmaz, D. "Doğu Ege'de Yeni Bir Erken Tunç Çağı Kenti: Troas Bölgesi'nde Bozköy-Hanaytepe Yüzey Araştırmaları/ A New Early Bronze Age Sıte In The Eastern Aegean: Surveys At Bozköy-Hanaytepe In The Troad", *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science (JASSS,*), Volume 6, Issue 5, Fransa 2013. 857- 888.

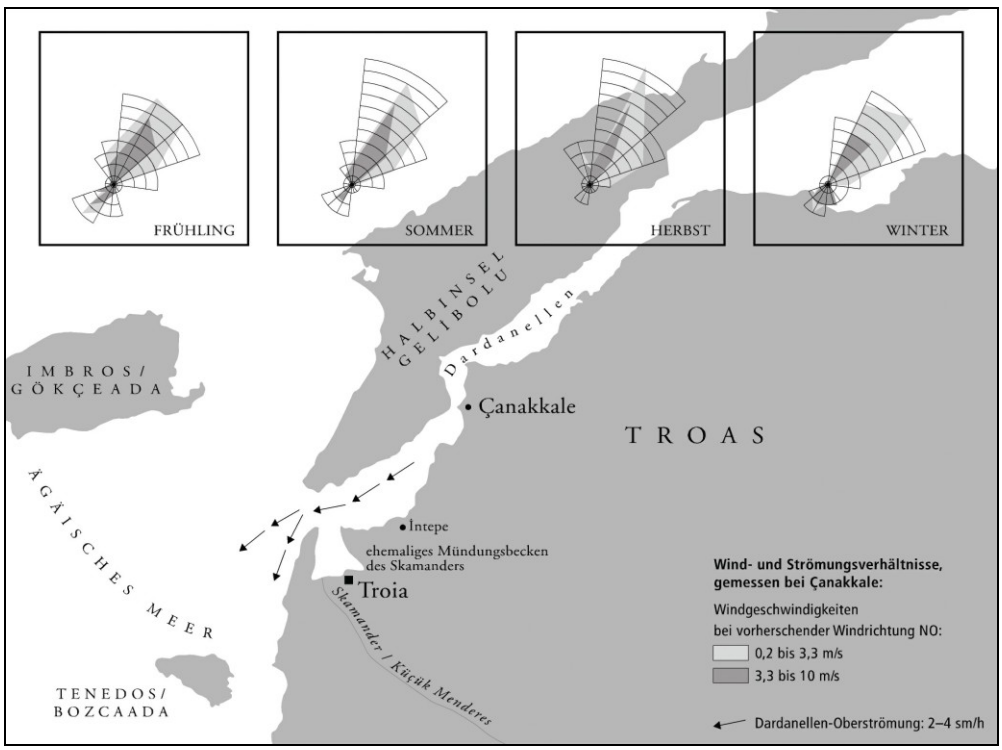
Yörükan, A. *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri,* Derleyen: Turhan Yörükan, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005.

LEVHALAR

LEVHA I

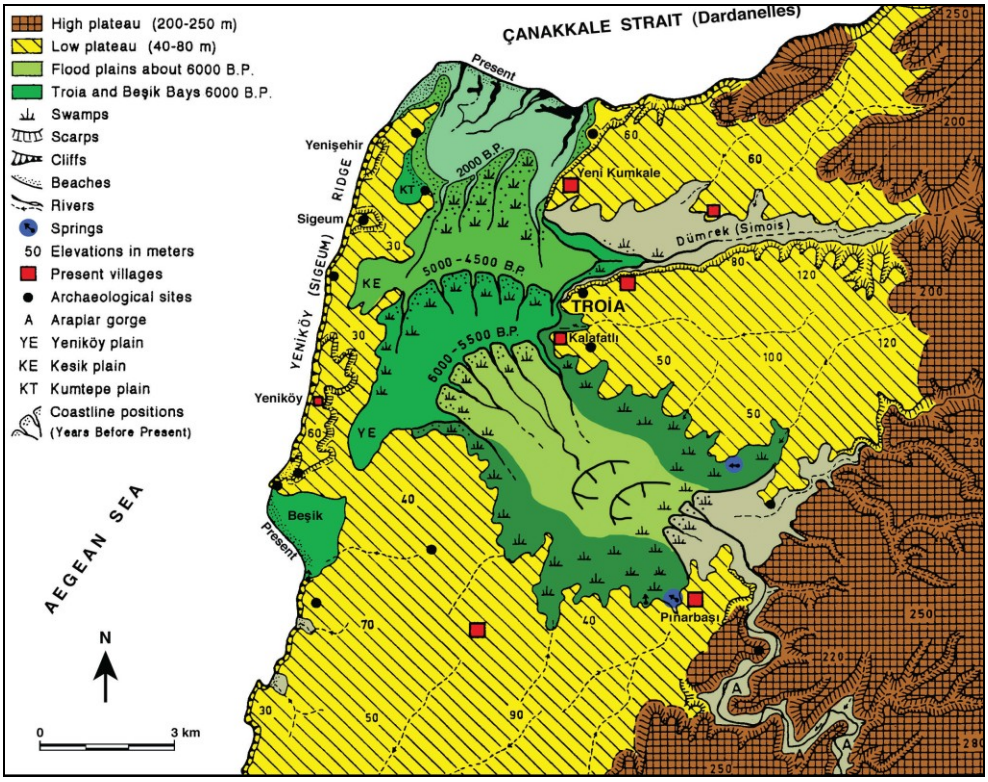

GELİBOLU YARIMADASI
GELİBOLU
ÇANAKKALE
BOZCAADA
Bozcaada
Geyikli
Ezine
Bayramiç
BİGA YARIMADASI
YOYU DAĞI
Ayvacık
Alturfluk
EDREMİT KÖRFEZİ
Tekke Br.
Kum Br.
Kadırga Br.
Suruce Br.
Karaluk Br.
Nara Br.
Çanakkale Boğazı
Dar Danelles

1.

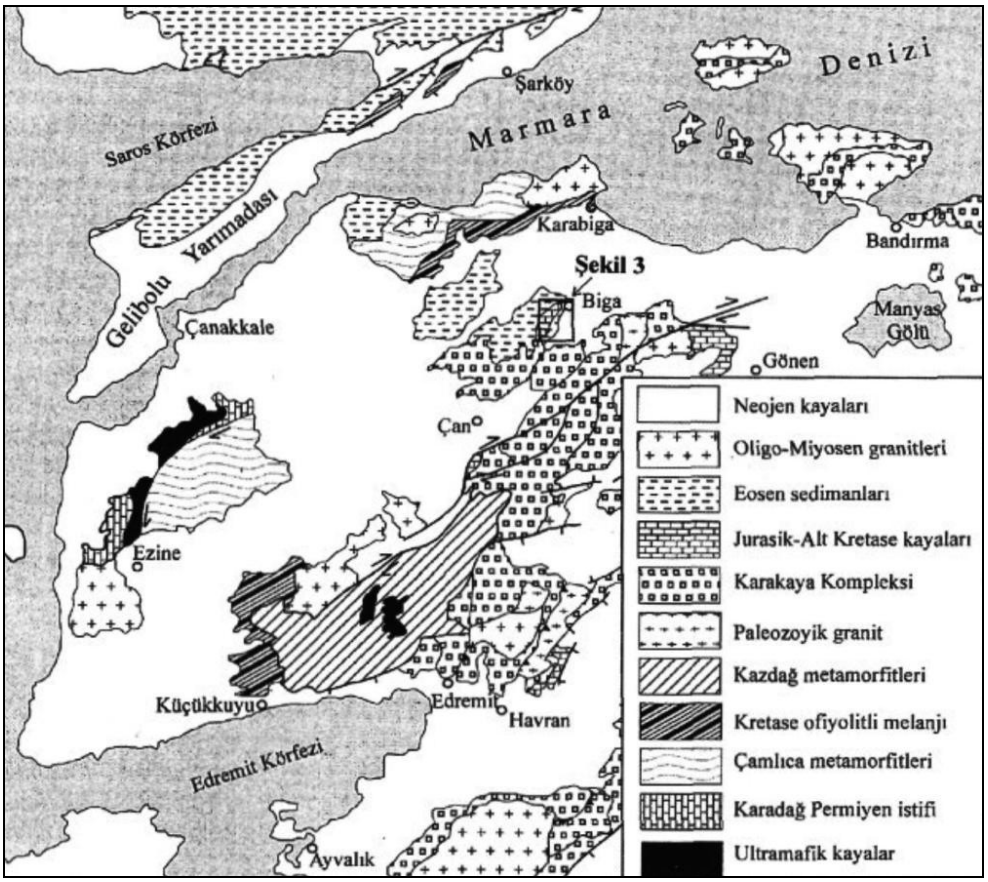

FRÜHLING
SOMMER
HERBST
WINTER
HALBINSEL GELIBOLU
Dardanellen
IMBROS/
GÖKÇEADA
Çanakkale
TROAS
ÄGÄISCHES MEER
İntepe
ehemaliges Mündungsbecken
des Skamanders
Troia
Skamander / Küçük Menderes
TENEDOS/
BOZCAADA
Wind- und Strömungsverhältnisse,
gemessen bei Çanakkale:
Windgeschwindigkeiten
bei vorherschender Windrichtung NO:
0,2 bis 3,3 m/s
3,3 bis 10 m/s
Dardanellen-Oberströmung: 2–4 sm/h

2.

LEVHA II

High plateau (200-250 m)
Low plateau (40-80 m)
Flood plains about 6000 B.P.
Troia and Beşik Bays 6000 B.P.
Swamps
Scarps
Cliffs
Beaches
Rivers
Springs
50 Elevations in meters
Present villages
Archaeological sites
A Araplar gorge
YE Yeniköy plain
KE Kesik plain
KT Kumtepe plain
Coastline positions
(Years Before Present)
ÇANAKKALE STRAIT (Dardanelles)
AEGEAN SEA
Present
2000 B.P.
5000 - 4500 B.P.
6000 - 5500 B.P.
Yenişehir
RIDGE
Sigeum
YENİKÖY (SIGEUM)
Yeniköy
Beşik
Yeni Kumkale
Dümrek (Simois)
TROIA
Kalafatlı
Pınarbaşı
N
0
3 km

1.

Denizi
Marmara
Şarköy
Saros Körfezi
Gelibolu Yarımadası
Karabiga
Bandırma
Şekil 3
Biga
Manyas Gölü
Çanakkale
Gönen
Çan
Ezine
Küçükkuyu
Edremit
Havran
Edremit Körfezi
Ayvalık
Neojen kayaları
Oligo-Miyosen granitleri
Eosen sedimanları
Jurasik-Alt Kretase kayaları
Karakaya Kompleksi
Paleozoyik granit
Kazdağ metamorfitleri
Kretase ofiyolitli melanjı
Çamlıca metamorfitleri
Karadağ Permiyen istifi
Ultramafik kayalar

2.

LEVHA III

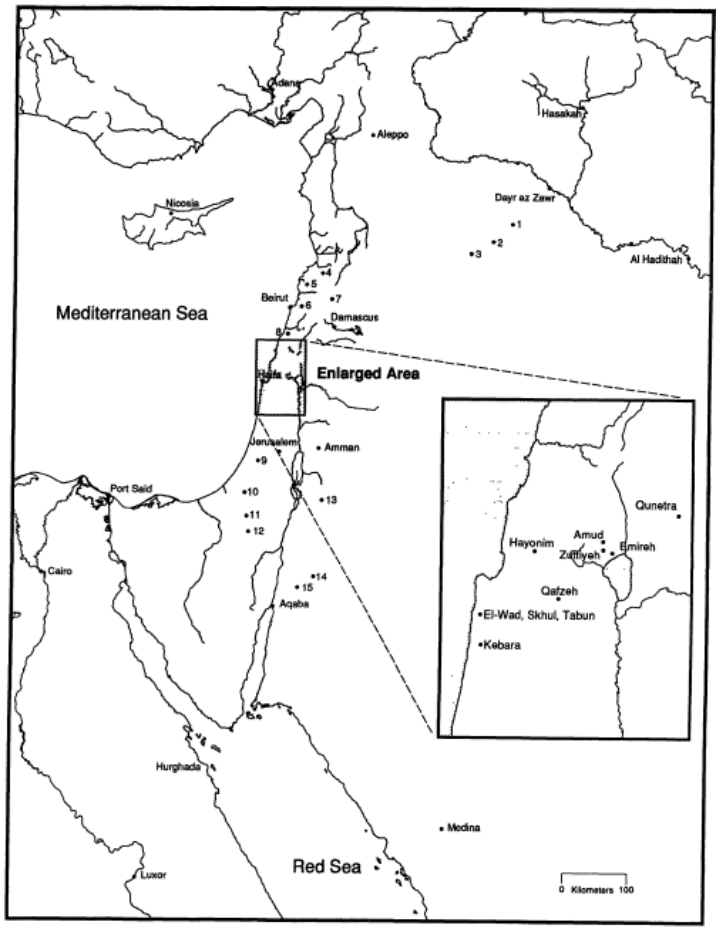

KARADENİZ
HAZAR DENİZİ
Karakum
Kıbrıs
AKDENİZ
Suriye Çölü
Kevir Çölü
(Deşt-i Kevir)
Nufud
Basra Körfezi

1.

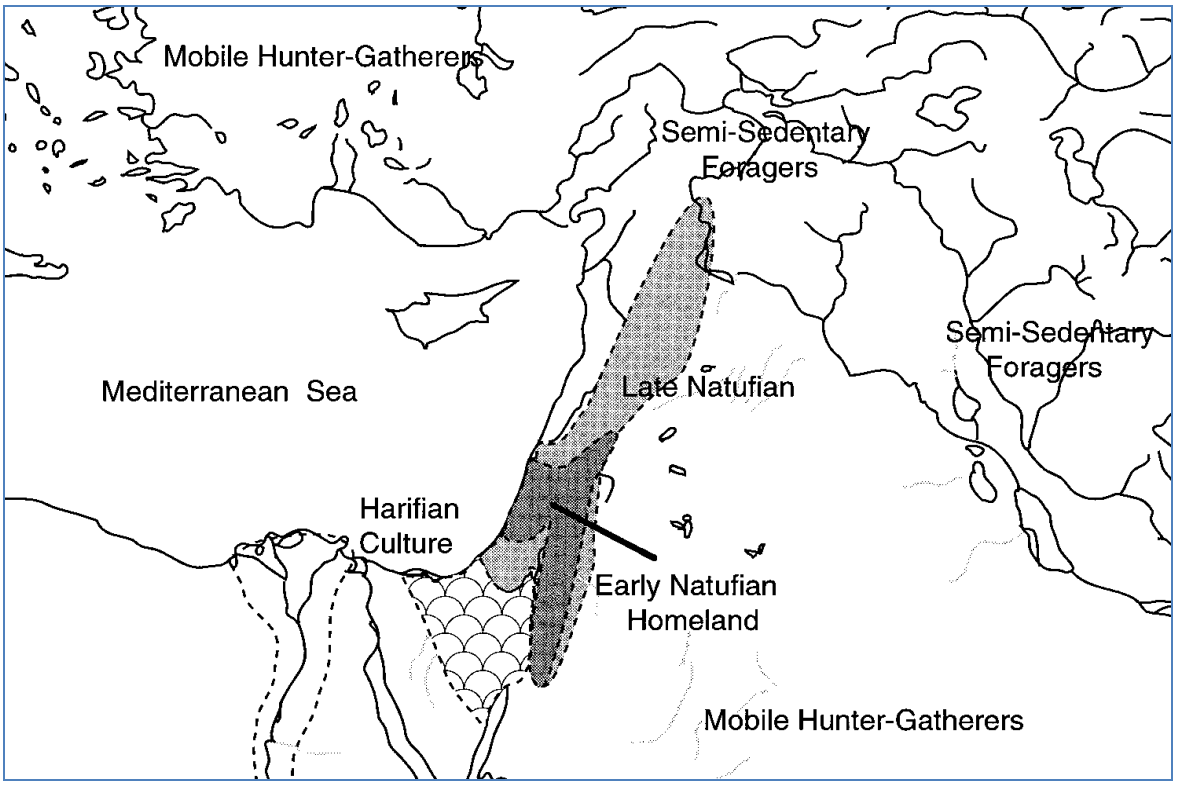

BLACK SEA
CASPIAN SEA
MEDITERRANEAN SEA
Troy
Aşıklı Hüyük
Çiftlik
Hacılar
Konya
Çatal Hüyük
Can Hasan
Antalya
Suberde
Mersin
Taurus Mts
Çayönü
Tigris
Lake Van
Mt Ararat
Jerablus
Habuba al-Kabira
Aleppo
Mureybet
Abu Hureyra
Ras al Ain
Tell Brak
Balikh
Khabur
Euphrates
Orontes
Sinjar
Tell al Rimah
Tell Afar
Khorsabad
Tepe Gawra
Nineveh
Erbil
Nimrud
Mosul
Hassuna
Umm Dabaghiyah
Ashur
Kirkuk
Jarmo
Zagros Mountains
Diyala
Samarra
Hit
Behistun
Mandali
Baghdad
Tell 'Uqair
Babylon
Ali Kosh
Susa
Lake Huleh
Sea of Galilee
Mt Carmel
Jericho
Dead Sea
Telloh
Warka
Ur
Eridu
Hor al Hammar
Basra
Nile
ARABIAN GULF
0 200 400 Km
0 100 200 Mi

2.

LEVHA IV

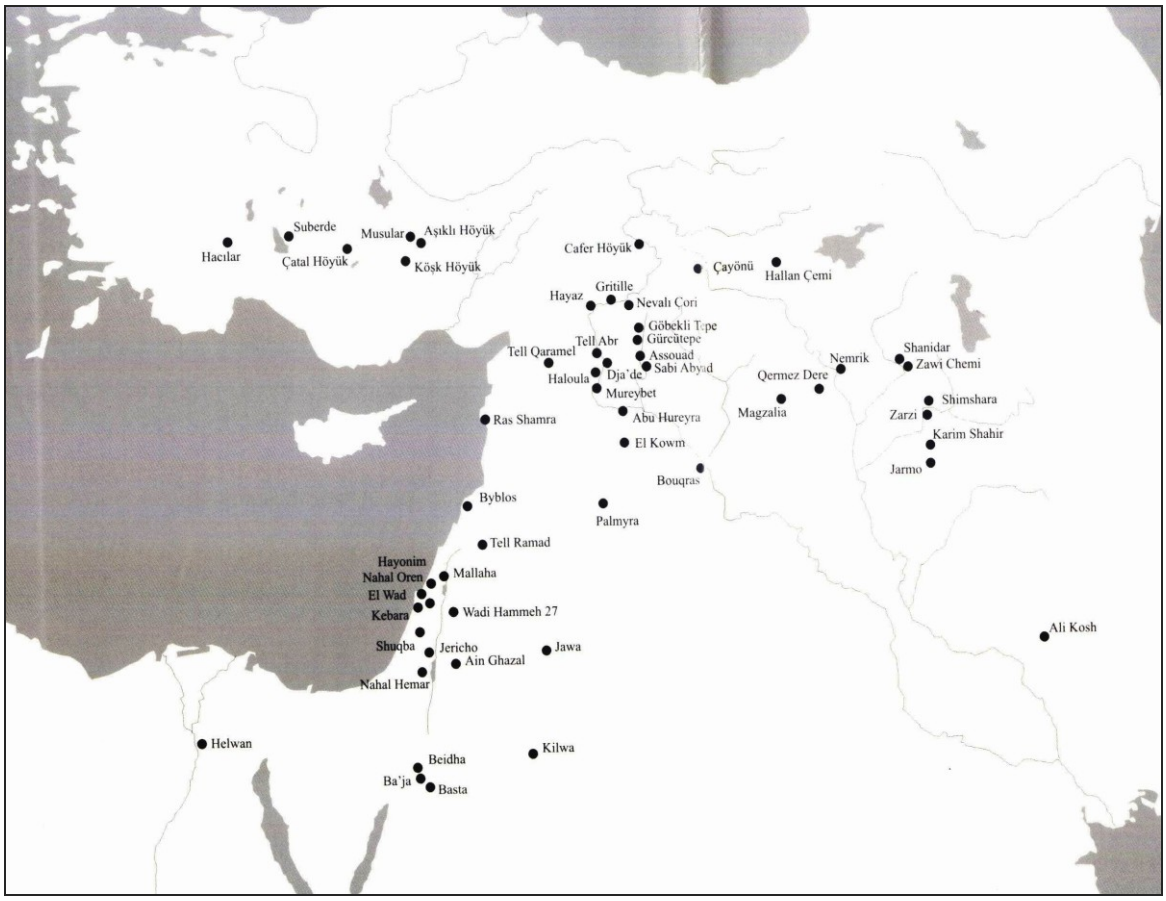

Aleppo
Hasakah
Dayr az Zawr
Nicosia
Al Hadithah
Mediterranean Sea
Beirut
Damascus
Enlarged Area
Jerusalem
Amman
Port Said
Qunetra
Hayonim
Amud
Ein Mallaha
Emireh
Cairo
Qafzeh
El-Wad, Skhul, Tabun
Kebara
Aqaba
Hurghada
Medina
Red Sea
Luxor
0 Kilometers 100

1.

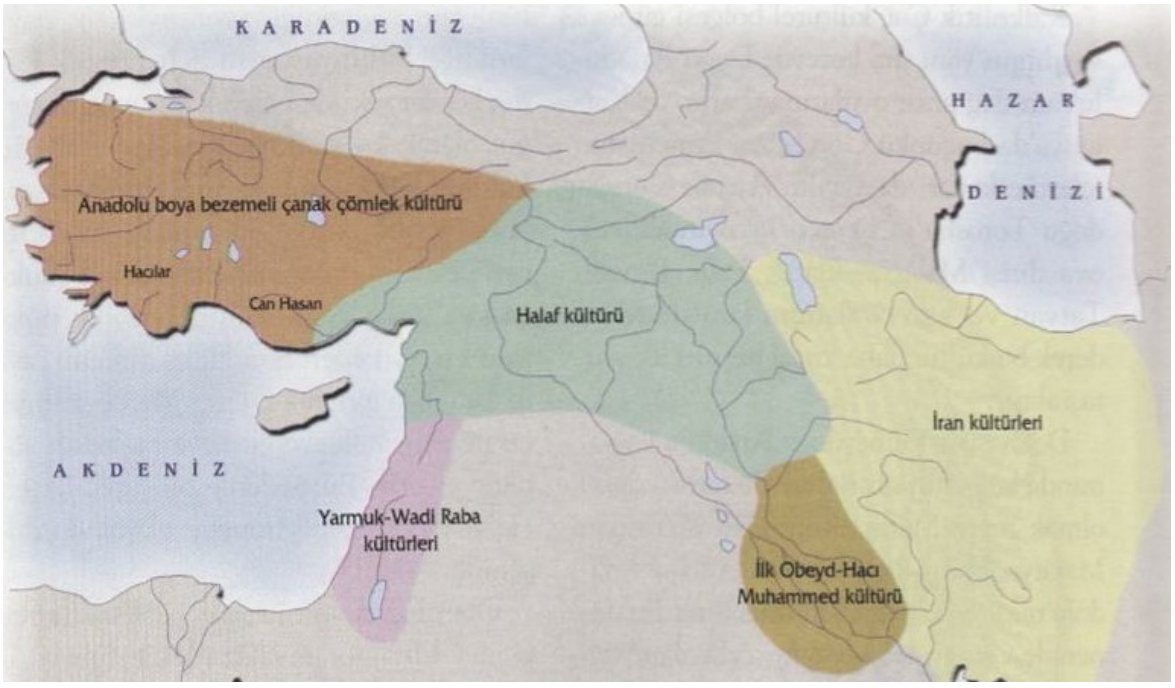

Mobile Hunter-Gatherers
Semi-Sedentary Foragers
Semi-Sedentary Foragers
Mediterranean Sea
Late Natufian
Harifian Culture
Early Natufian Homeland
Mobile Hunter-Gatherers

2.

LEVHA V

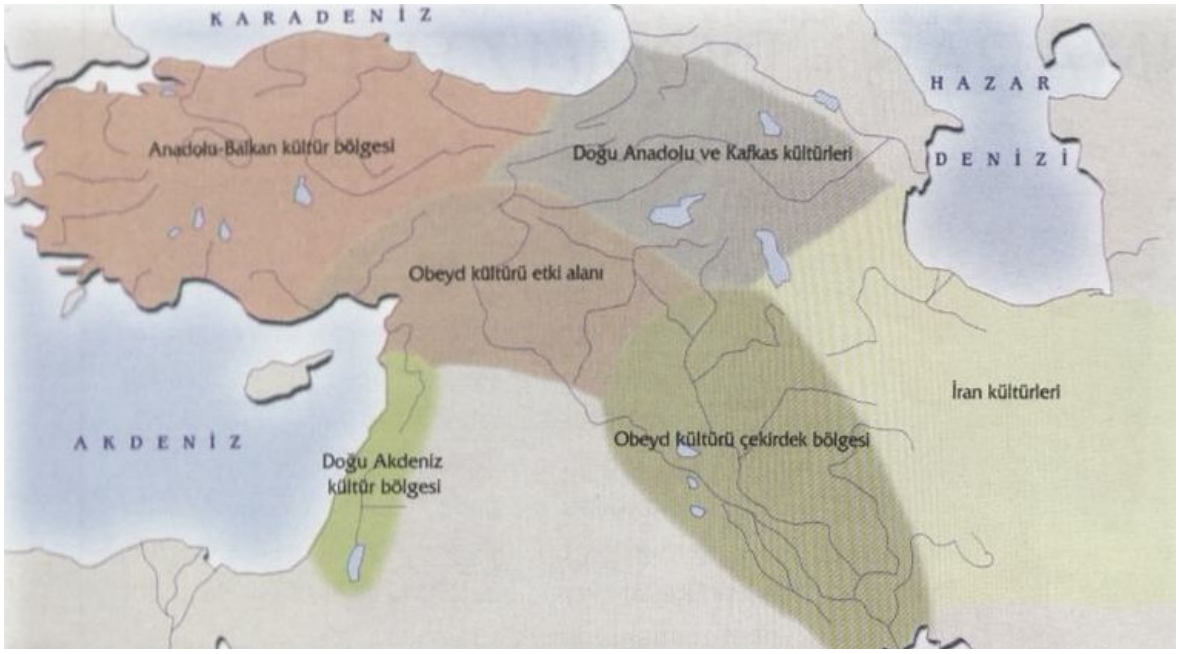

Hacılar
Suberde
Çatal Höyük
Musular
Aşıklı Höyük
Köşk Höyük
Cafer Höyük
Çayönü
Hallan Çemi
Hayaz
Gritille
Nevalı Çori
Göbekli Tepe
Gürcütepe
Tell Qaramel
Tell Abr
Assouad
Sabi Abyad
Haloula
Dja'de
Mureybet
Nemrik
Shanidar
Zawi Chemi
Qermez Dere
Magzalia
Shimshara
Zarzi
Karim Shahir
Jarmo
Ras Shamra
Abu Hureyra
El Kowm
Bouqras
Byblos
Palmyra
Tell Ramad
Hayonim
Nahal Oren
El Wad
Kebara
Mallaha
Wadi Hammeh 27
Shuqba
Jericho
Ain Ghazal
Jawa
Nahal Hemar
Ali Kosh
Helwan
Beidha
Ba'ja
Basta
Kilwa

1.

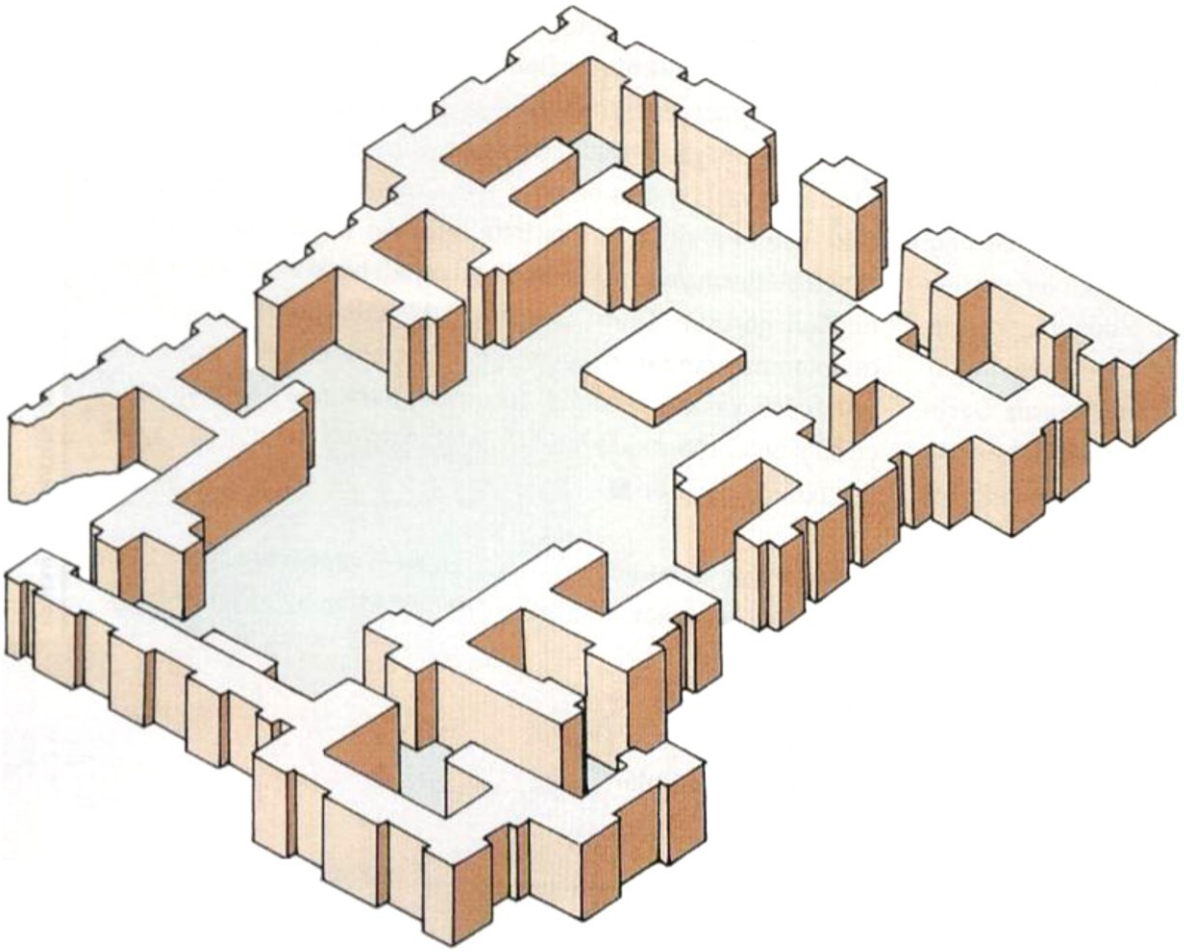

KARADENİZ
HAZAR
DENİZİ
Anadolu boya bezemeli çanak çömlek kültürü
Hacılar
Can Hasan
Halaf kültürü
İran kültürleri
AKDENİZ
Yarmuk-Wadi Raba
kültürleri
İlk Obeyd-Hacı
Muhammed kültürü

2.

LEVHA VI

KARADENİZ
HAZAR
DENİZİ
Anadolu-Balkan kültür bölgesi
Doğu Anadolu ve Kafkas kültürleri
Obeyd kültürü etki alanı
İran kültürleri
AKDENİZ
Obeyd kültürü çekirdek bölgesi
Doğu Akdeniz
kültür bölgesi

1.

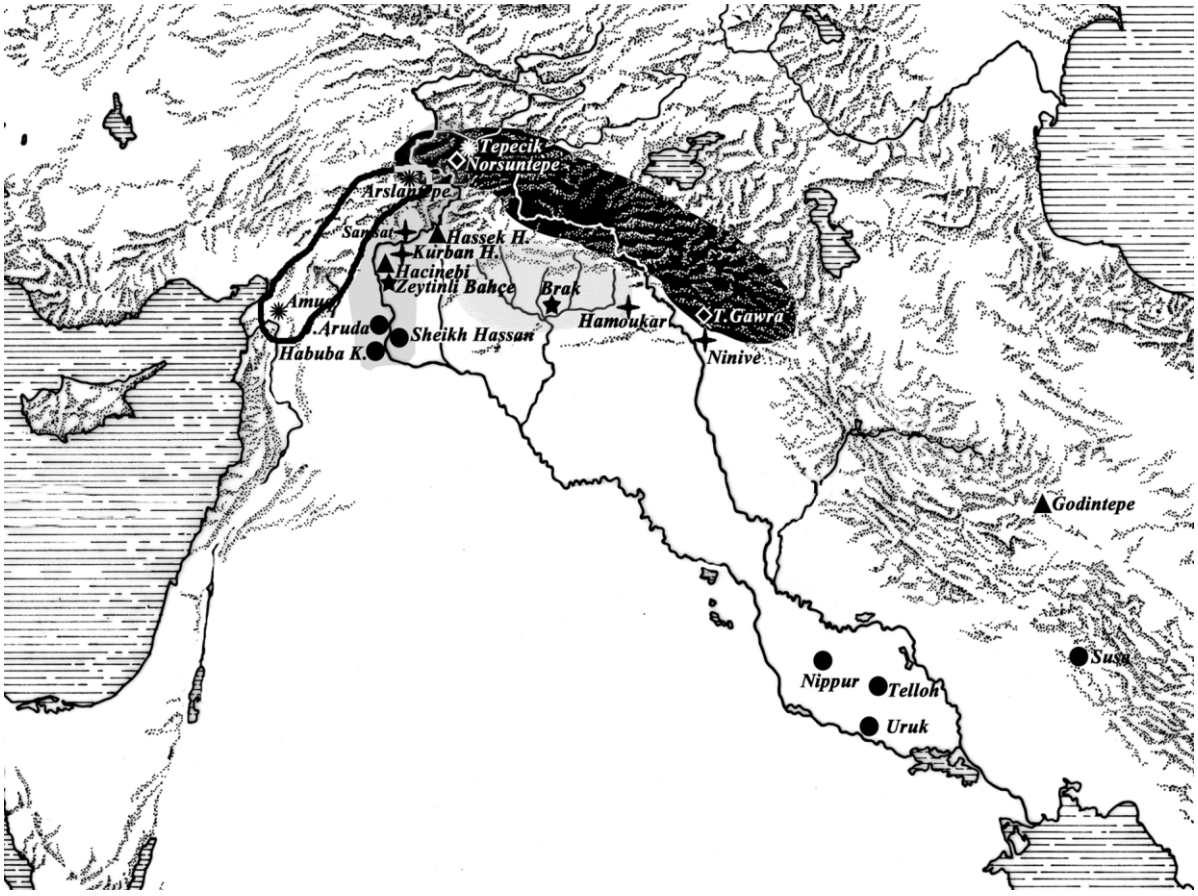

2.

LEVHA VII

1.

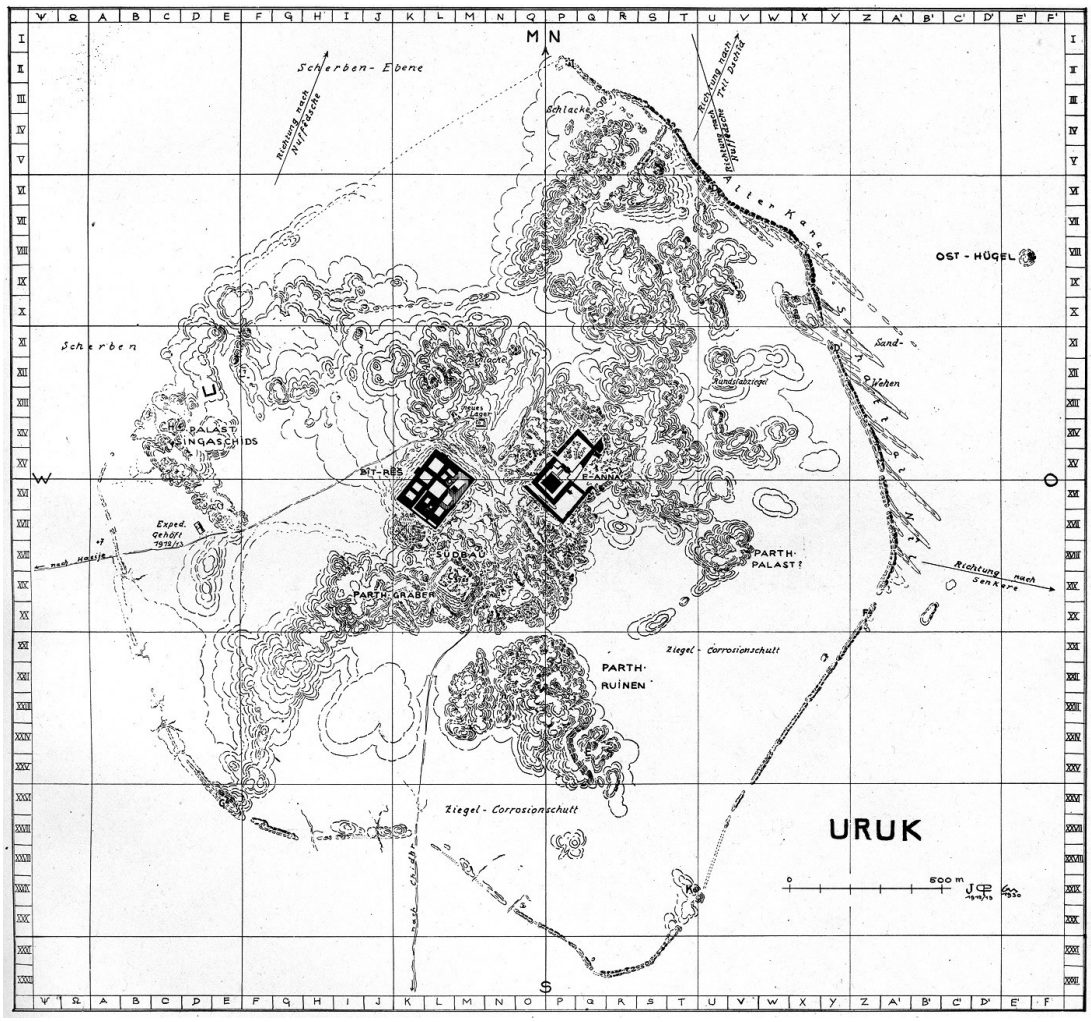

Tepecik
Norsuntepe
Arslantepe
Samsat
Hassek H.
Kurban H.
Hacinebi
Zeytinli Bahçe
Brak
Amuq
Aruda
Habuba K.
Sheikh Hassan
Hamoukar
T.Gawra
Ninive
Godintepe
Susa
Nippur
Telloh
Uruk

2.

LEVHA VIII

1.

2.

LEVHA IX

1.

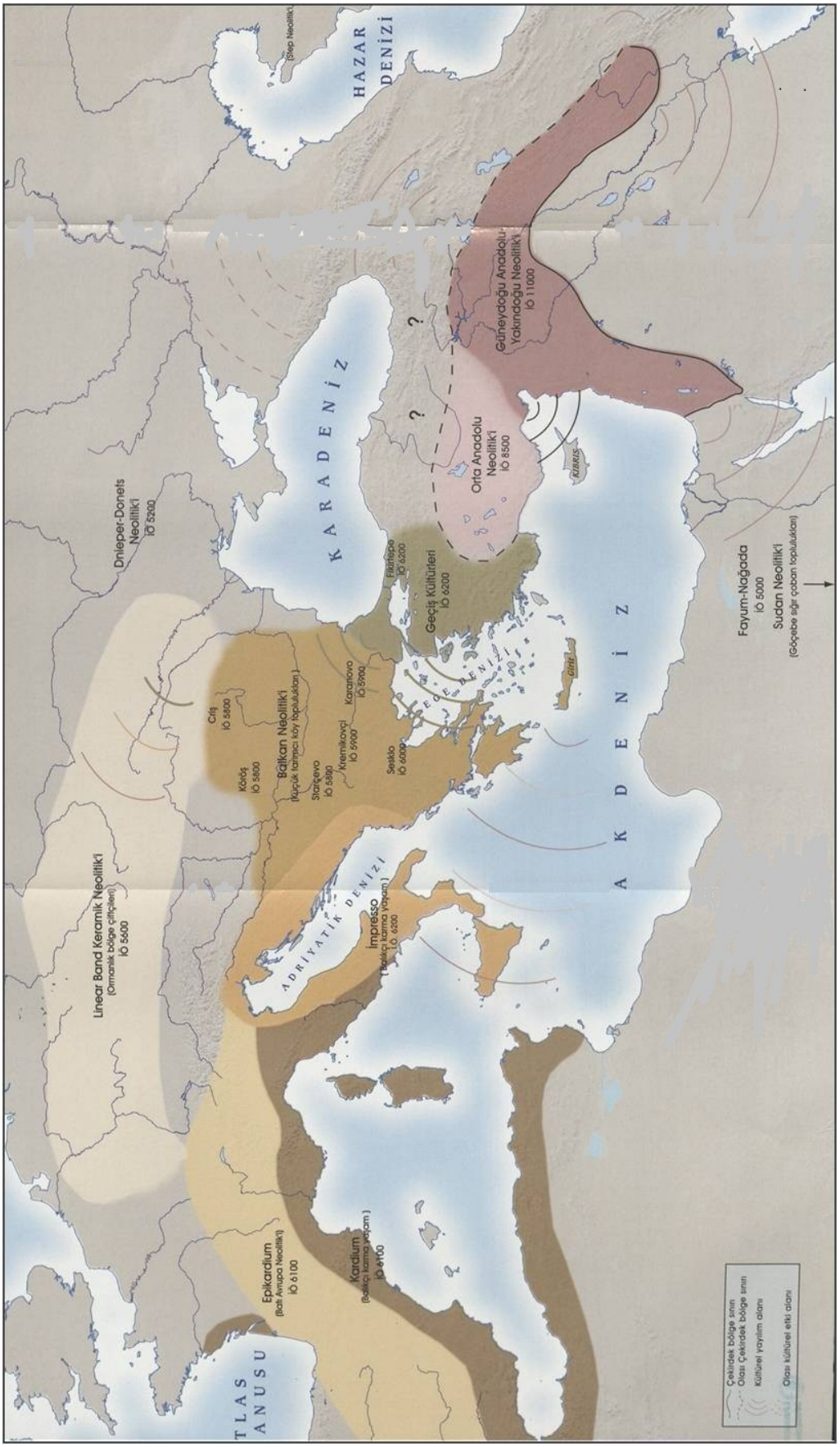

2.

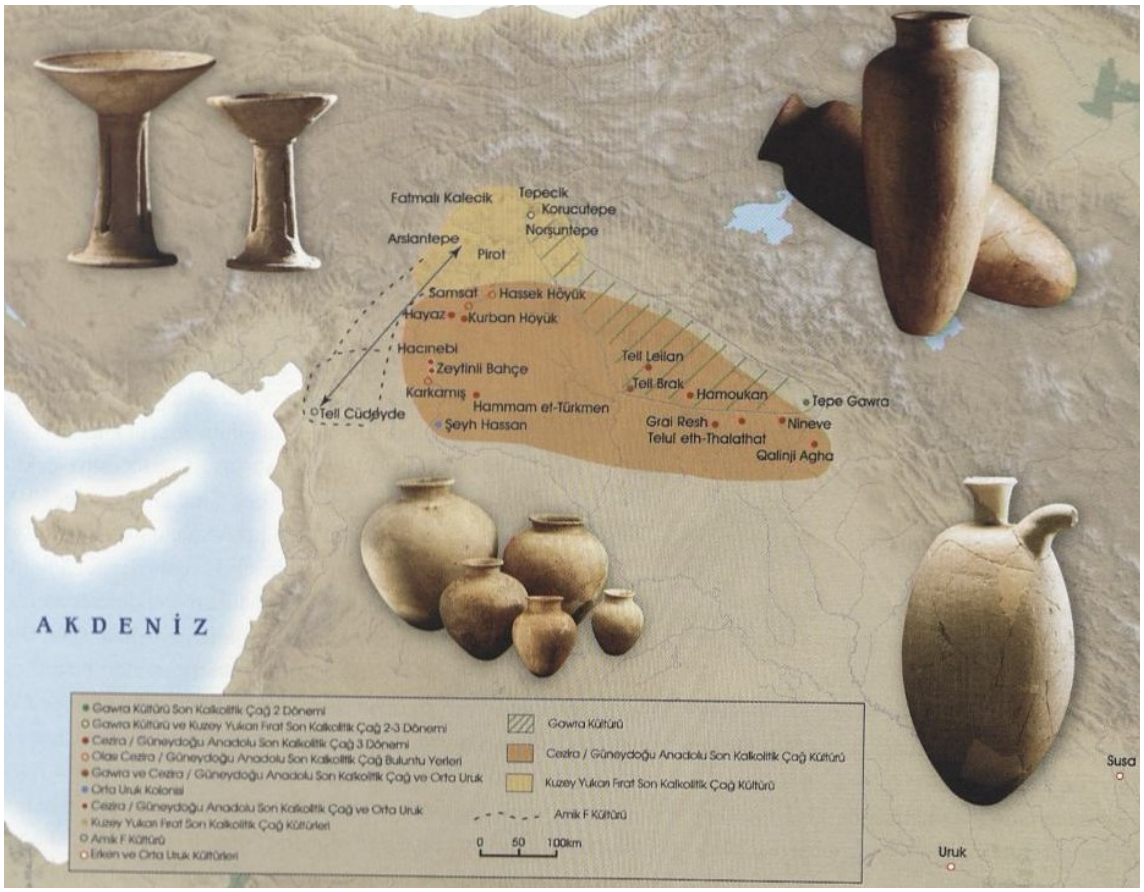
LEVHA X

Neolitik Çağ kazı yerleri
Neolitik Çağ buluntu yerleri
Neolitik - Kalkolitik Çağ kazı yerleri
Neolitik - Kalkolitik Çağ buluntu yerleri
Kalkolitik Çağ kazı yerleri
Kalkolitik Çağ buluntu yerleri
Başlıca obsidiyen yataklan
50 100 150km
MARMARA DENİZİ
KIBRIS
K A Z I L I R M A K
K D E N İ Z

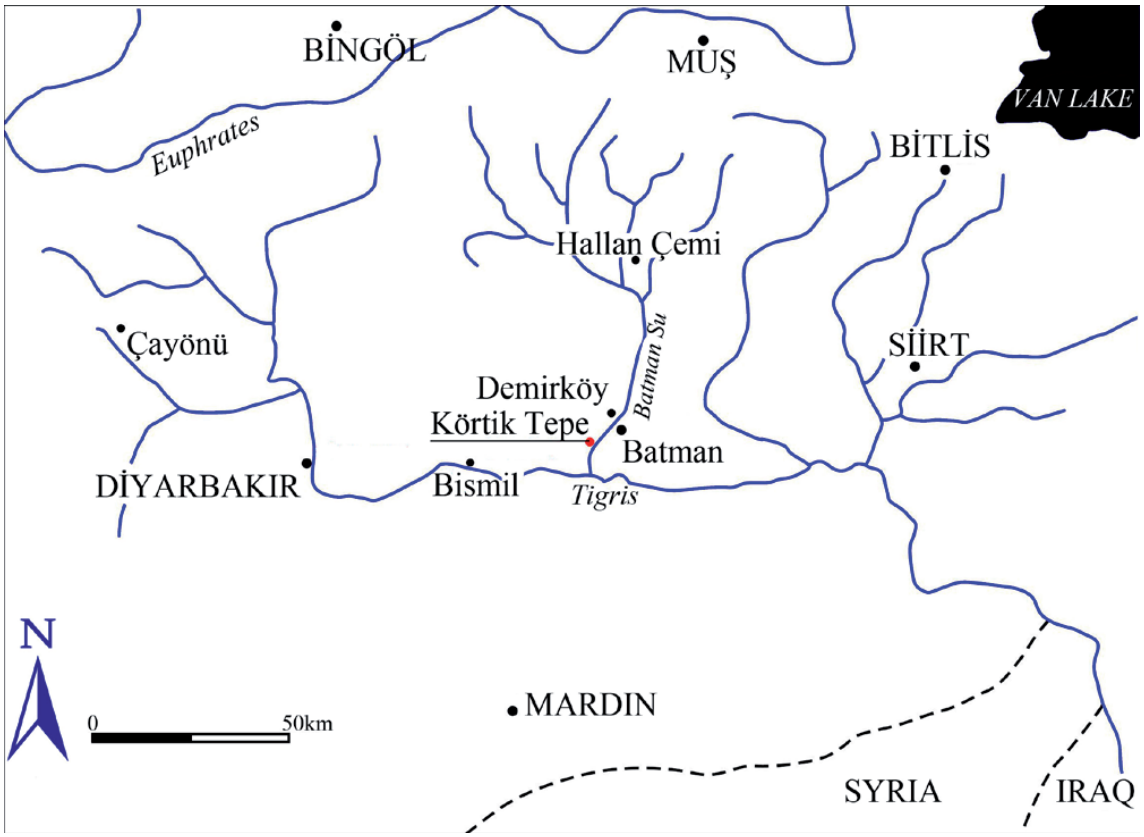
LEVHA XI

HAZAR DENİZİ
KARADENİZ
AKDENİZ
ADRİYATİK DENİZİ
Dnieper-Donets Neolitik'i İÖ 5200
Linear Band Keramik Neolitik'i (Ormanlık bölge çiftçileri) İÖ 5600
Epikardium (Batı Avrupa Neolitik'i) İÖ 6100
Kardium (Balıkçı kıyıda yaşam) İÖ 6100
İmpresso (Balıkçı kıyıda yaşam) İÖ 6200
Çöş İÖ 5800
Körös İÖ 5800
Starçevo İÖ 5880
Kremikovçi İÖ 5900
Karanovo İÖ 5900
Sesklo İÖ 6000
Balkan Neolitiği (Küçük tarımcı köy toplulukları)
Fikirtepe İÖ 6200
Geçiş Kültürleri İÖ 6200
Orta Anadolu Neolitik'i İÖ 8500
Güneydoğu Anadolu Yakındoğu Neolitik'i İÖ 11000
Fayum-Nağada İÖ 5000
Sudan Neolitik'i
(Göçebe ağır çoban toplulukları)
KIBRIS
GİRİT
Çekirdek bölge sınırı
Olası Çekirdek bölge sınırı
Kültürel yayılım alanı
Olası kültürel etki alanı

LEVHA XII

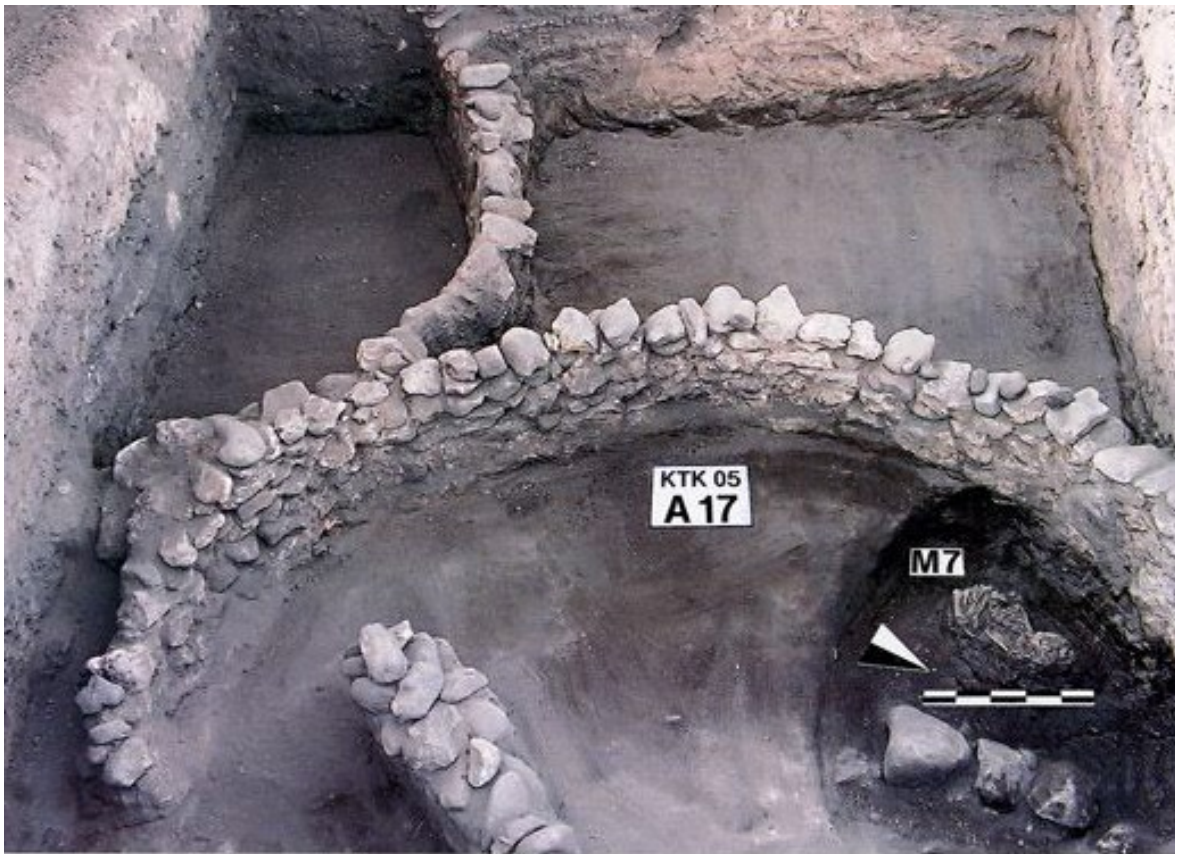

Fatmalı Kalecik
Tepecik
Korucutepe
Norşuntepe
Arslantepe
Pirot
Samsat
Hassek Höyük
Hayaz
Kurban Höyük
Hacınebi
Zeytinli Bahçe
Tell Leilan
Tell Brak
Karkamış
Hammam et-Türkmen
Hamoukan
Tepe Gawra
Tell Cüdeyde
Şeyh Hassan
Grai Resh
Nineve
Telul eth-Thalathat
Qalinji Agha
AKDENİZ
Susa
Uruk
Gawra Kültürü Son Kalkolitik Çağ 2 Dönemi
Gawra Kültürü ve Kuzey Yukarı Fırat Son Kalkolitik Çağ 2-3 Dönemi
Cezira / Güneydoğu Anadolu Son Kalkolitik Çağ 3 Dönemi
Olası Cezira / Güneydoğu Anadolu Son Kalkolitik Çağ Buluntu Yerleri
Gawra ve Cezira / Güneydoğu Anadolu Son Kalkolitik Çağ ve Orta Uruk
Orta Uruk Kolonisi
Cezira / Güneydoğu Anadolu Son Kalkolitik Çağ ve Orta Uruk
Kuzey Yukarı Fırat Son Kalkolitik Çağ Kültürleri
Amik F Kültürü
Erken ve Orta Uruk Kültürleri
Gawra Kültürü
Cezira / Güneydoğu Anadolu Son Kalkolitik Çağ Kültürü
Kuzey Yukarı Fırat Son Kalkolitik Çağ Kültürü
Amik F Kültürü
0 50 100km

1.

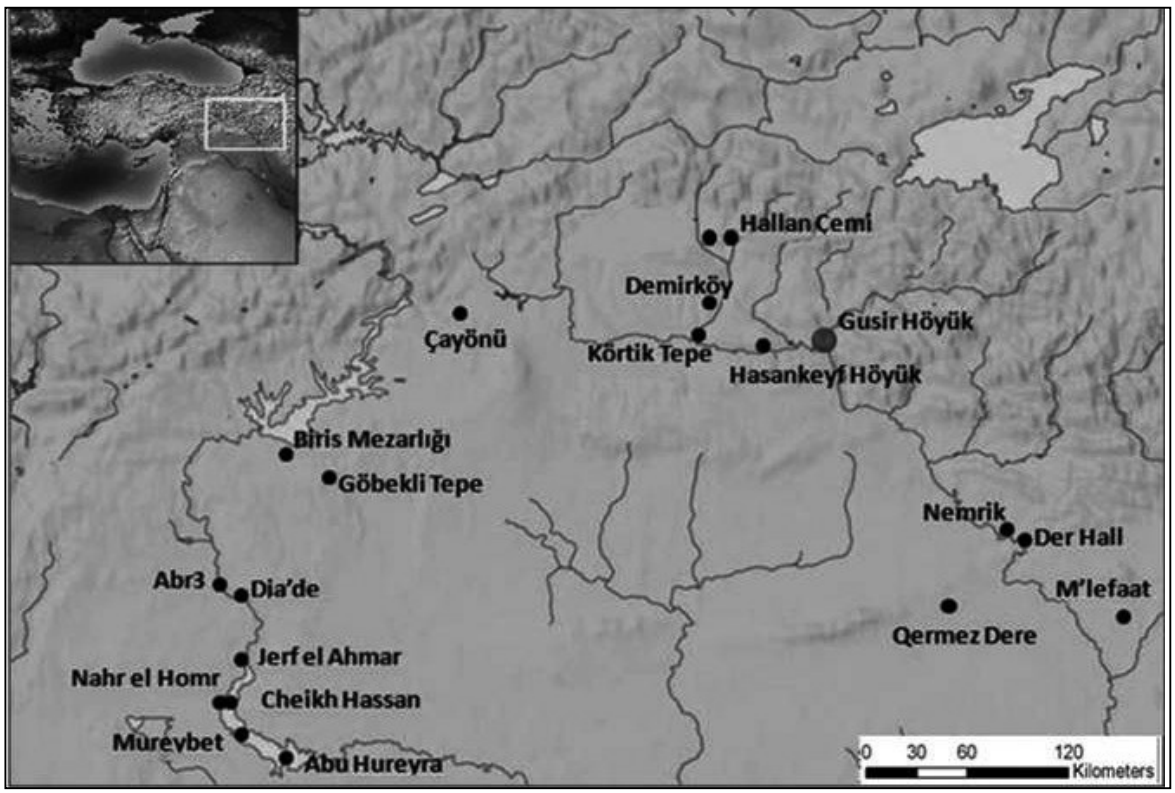

BİNGÖL
MUŞ
VAN LAKE
Euphrates
BİTLİS
Hallan Çemi
Çayönü
Batman Su
SİİRT
Demirköy
Körtik Tepe
Batman
DİYARBAKIR
Bismil
Tigris
N
0
50km
MARDIN
SYRIA
IRAQ

2.

LEVHA XIII

1.

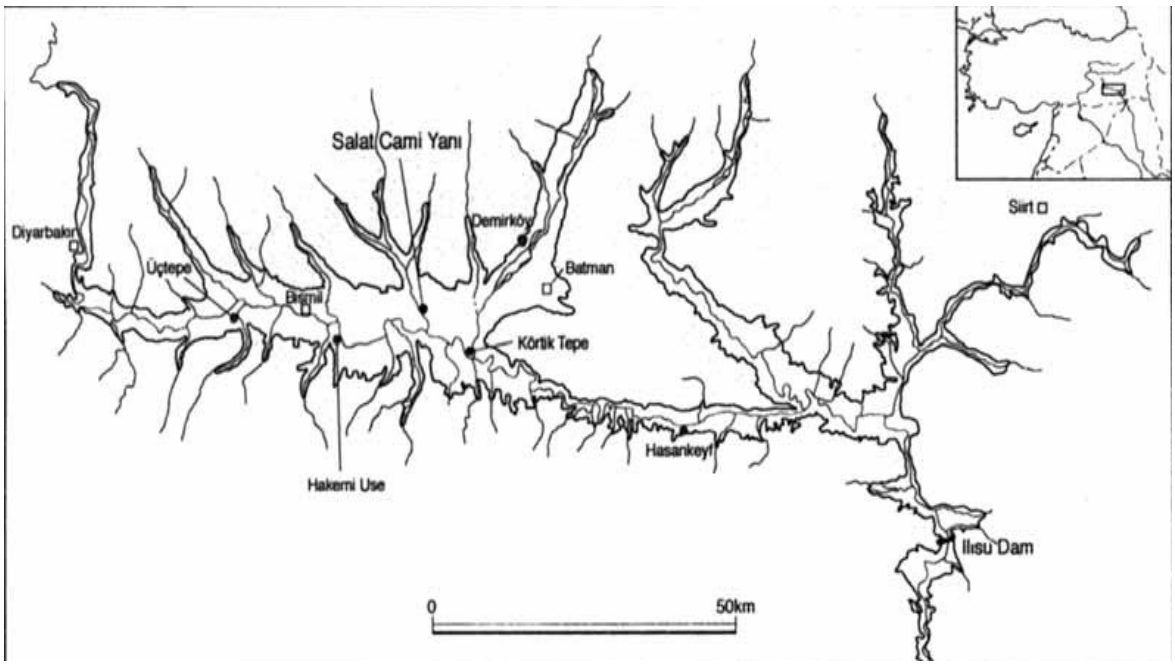

2.

LEVHA XIV

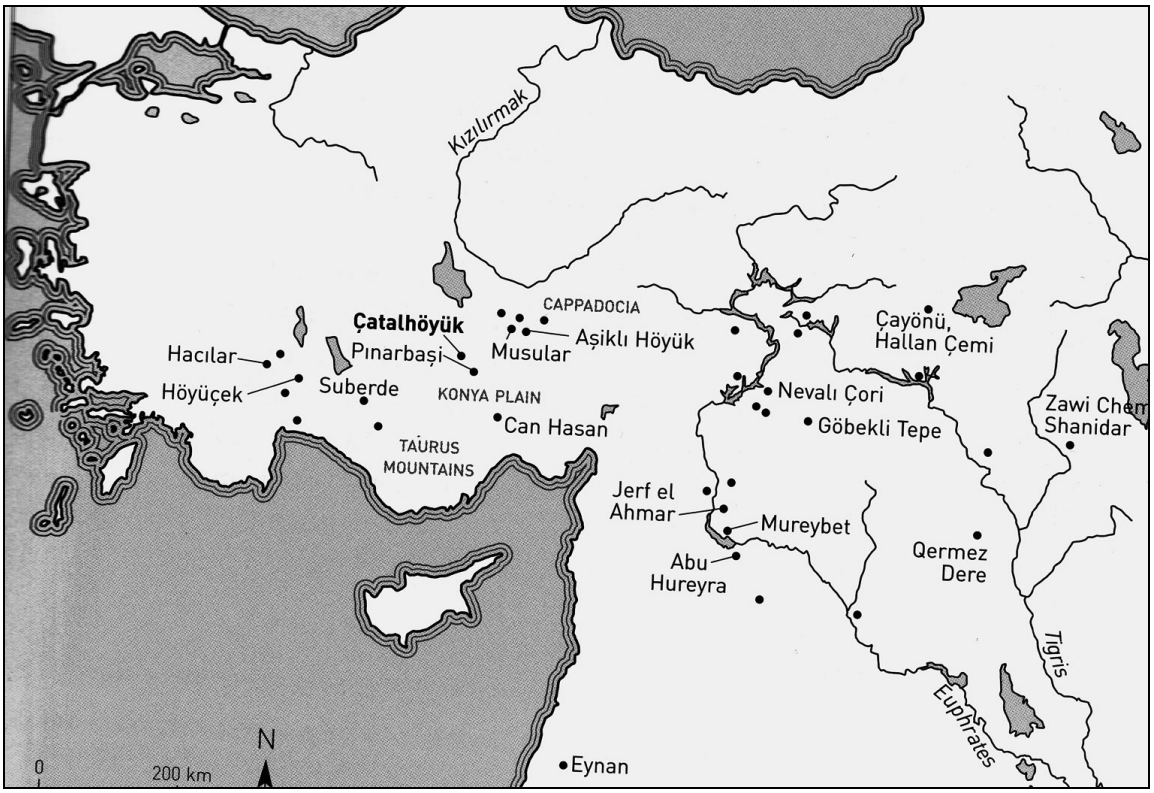

1.

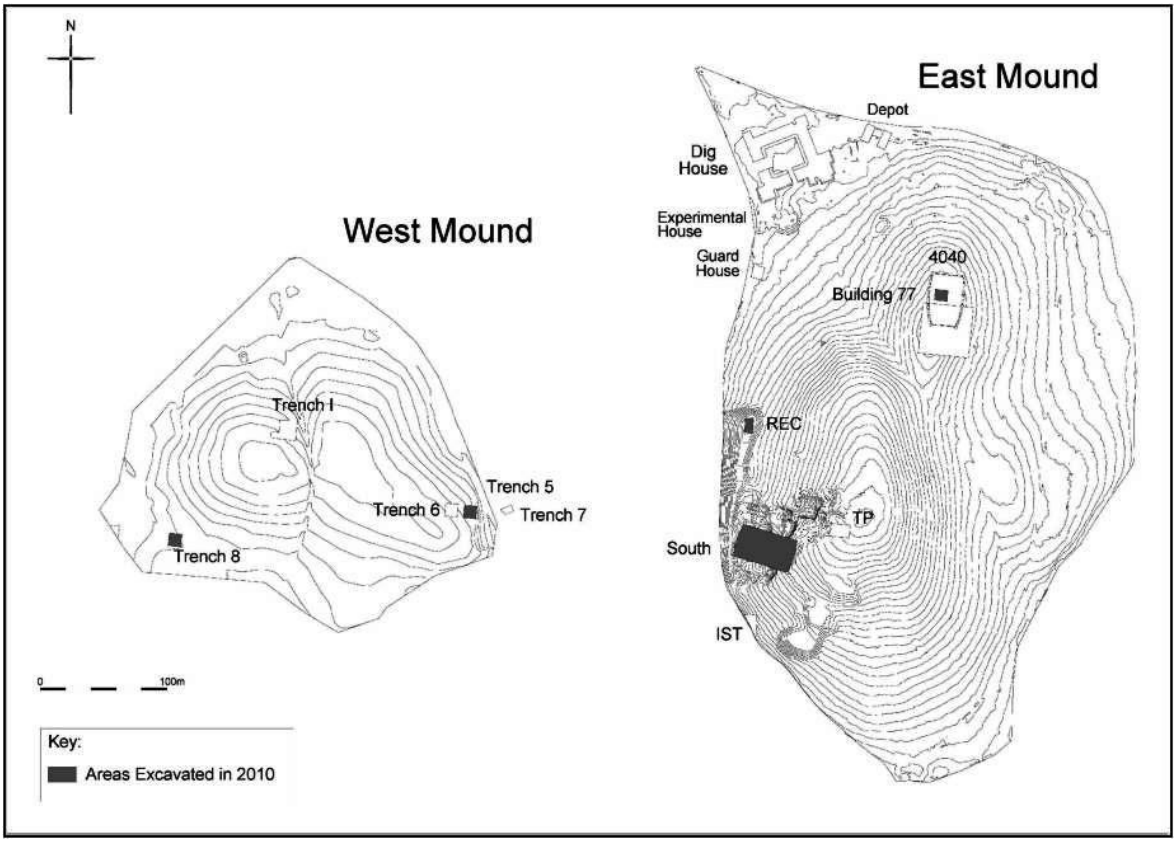

Salat Cami Yanı
Diyarbakır
Üçtepe
Bismil
Demirköy
Batman
Körtik Tepe
Hasankeyf
Hakemi Use
Ilısu Dam
Siirt
0
50km

2.

LEVHA XV

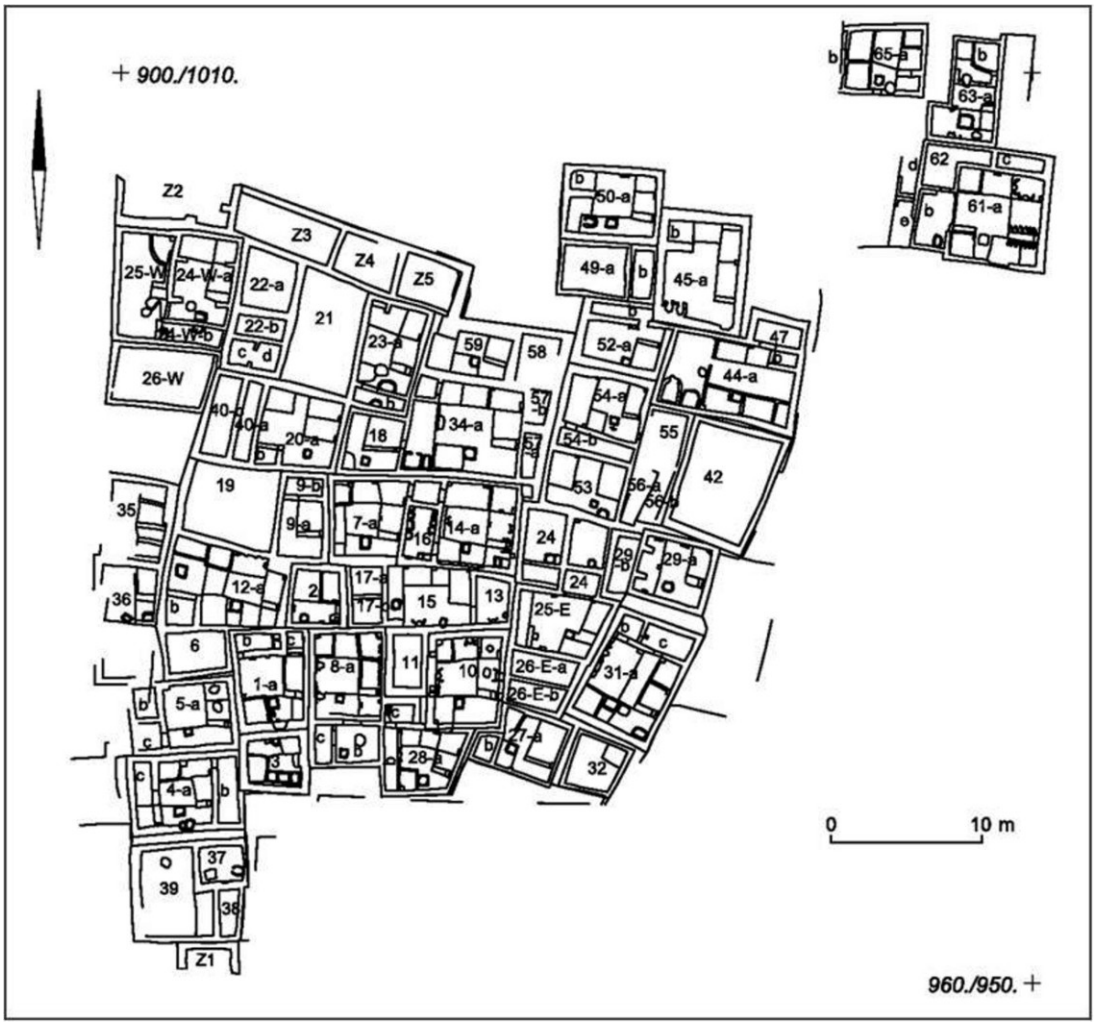

Kızılırmak
CAPPADOCIA
Çatalhöyük
Pınarbaşı
Aşıklı Höyük
Musular
Hacılar
Höyüçek
Suberde
KONYA PLAIN
Can Hasan
TAURUS MOUNTAINS
Çayönü, Hallan Çemi
Nevalı Çori
Göbekli Tepe
Zawi Chemi Shanidar
Jerf el Ahmar
Mureybet
Abu Hureyra
Qermez Dere
Tigris
Euphrates
Eynan
N
0
200 km

1.

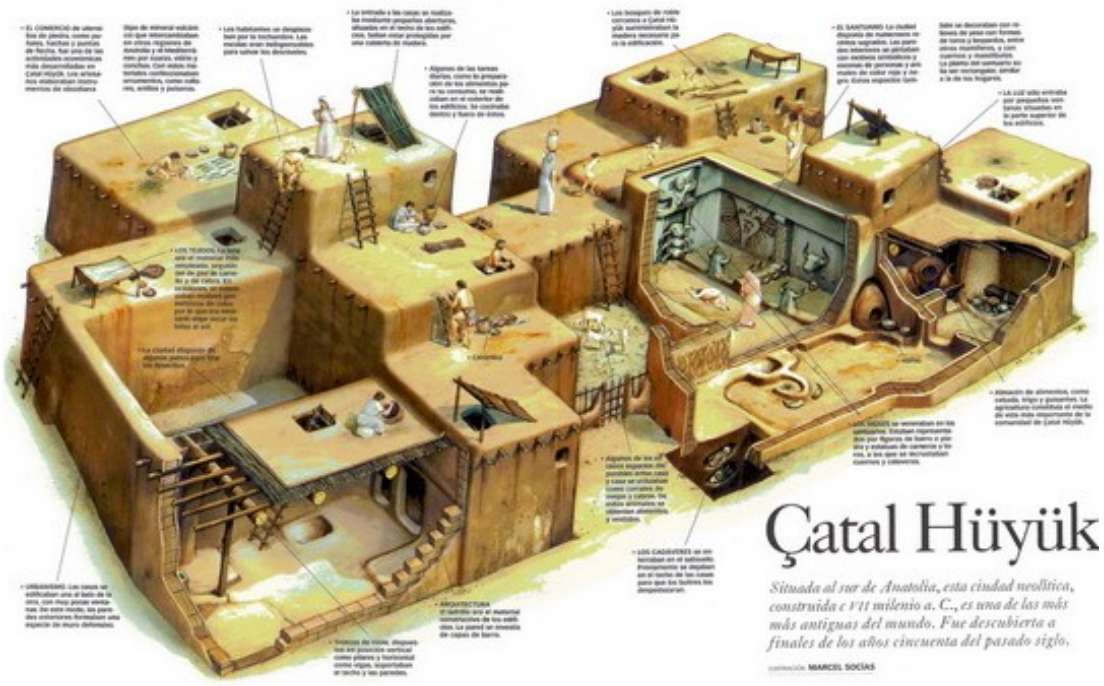

N
East Mound
Depot
Dig House
Experimental House
Guard House
4040
Building 77
REC
TP
South
IST
West Mound
Trench I
Trench 5
Trench 6
Trench 7
Trench 8
0
100m
Key:
Areas Excavated in 2010

2.

LEVHA XVI

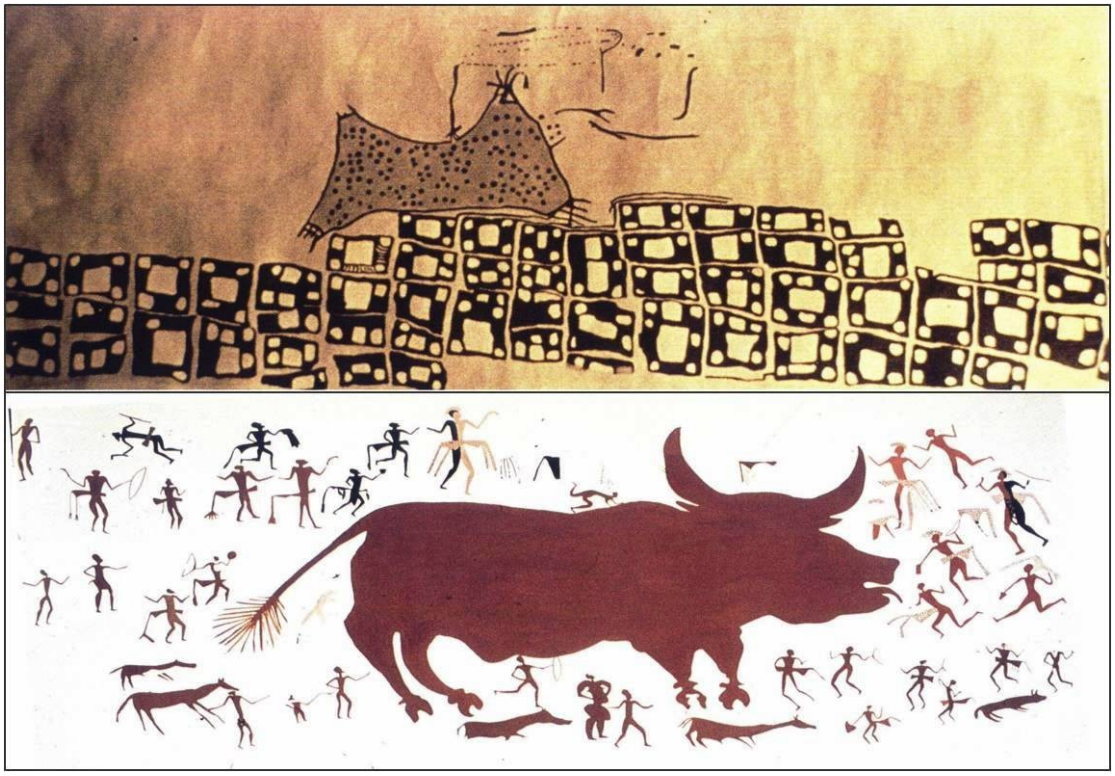

+ 900./1010.
960./950. +
0
10 m
Z1
Z2
Z3
Z4
Z5
1-a
2
4-a
5-a
6
7-a
8-a
9-a
9-b
10
11
12-a
13
14-a
15
16
17-a
17-b
18
19
20-a
21
22-a
22-b
23-a
24
24-W-a
25-E
25-W
26-E-a
26-E-b
26-W
27-a
28-a
29-a
29-b
31-a
32
34-a
35
36
37
38
39
40-a
40-b
42
44-a
45-a
47
49-a
50-a
52-a
53
54-a
54-b
55
56-a
56-b
57
58
59
61-a
62
63-a
65-a

1.

Çatal Hüyük
Situada al sur de Anatolia, esta ciudad neolítica, construida c VII milenio a. C., es una de las más antiguas del mundo. Fue descubierta a finales de los años cincuenta del pasado siglo.
MARCEL SOCÍAS

2.

LEVHA XVII

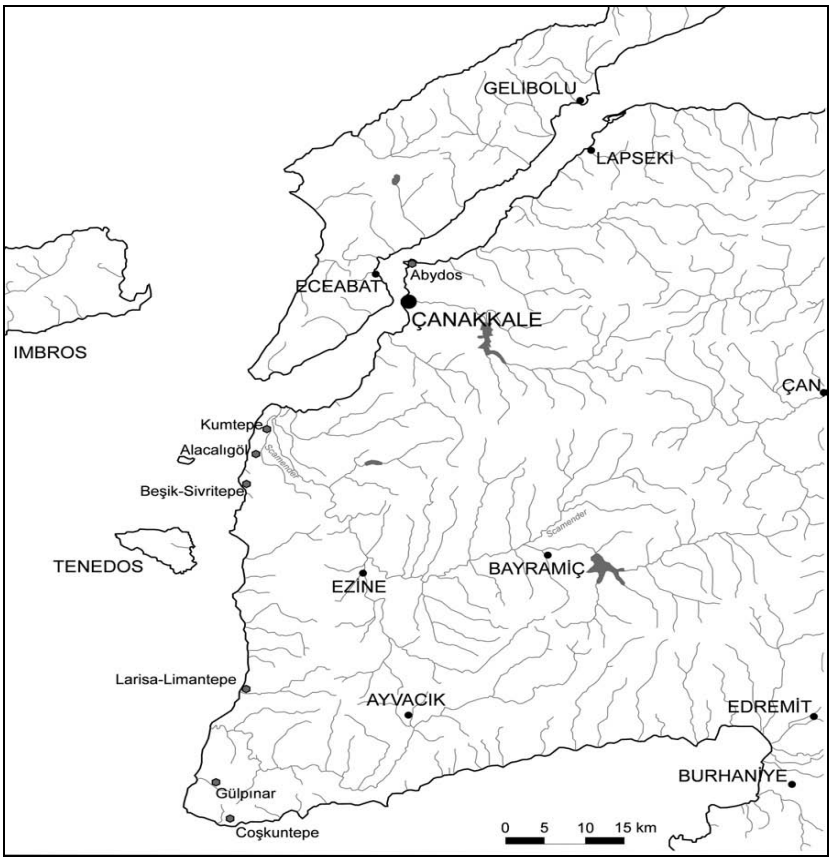

1.

2.

LEVHA XVIII

1.

2.

LEVHA XIX

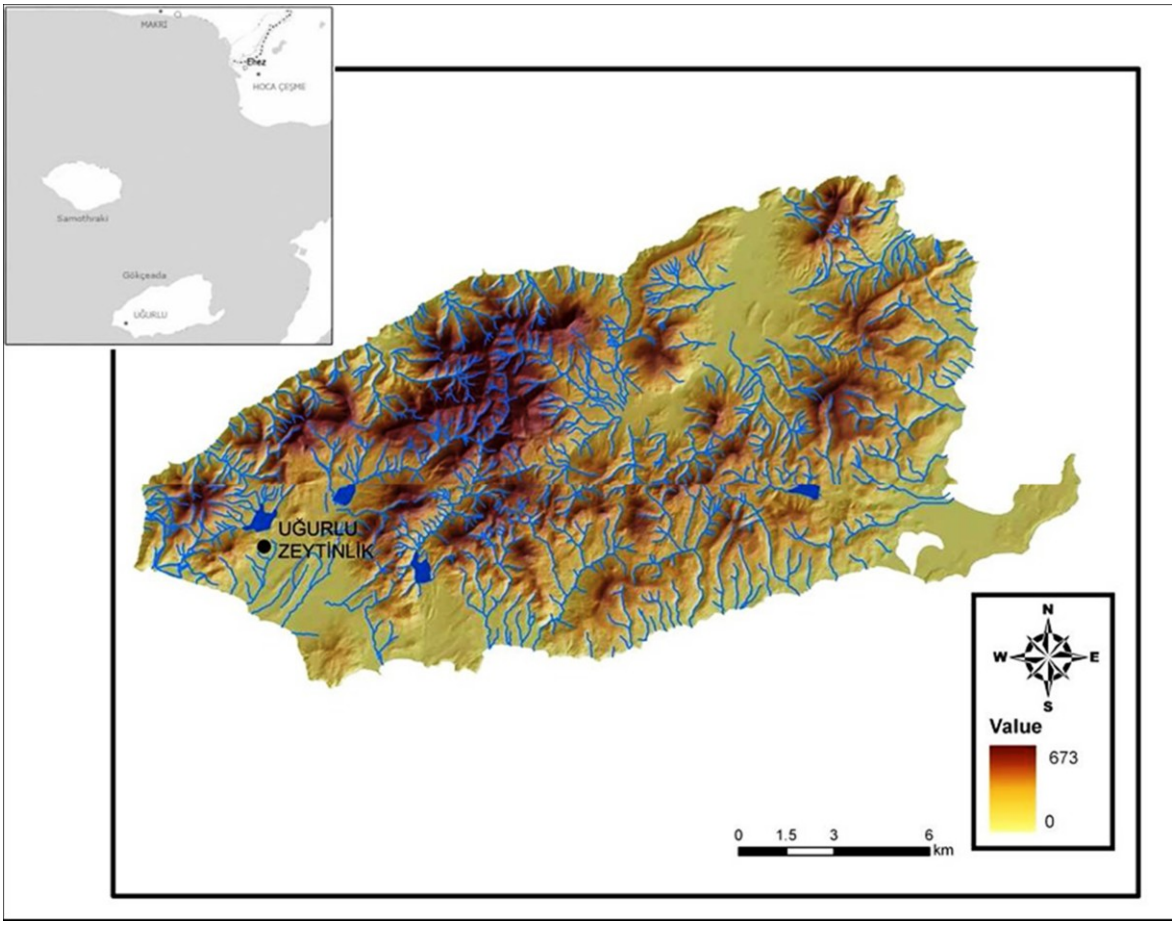

1.

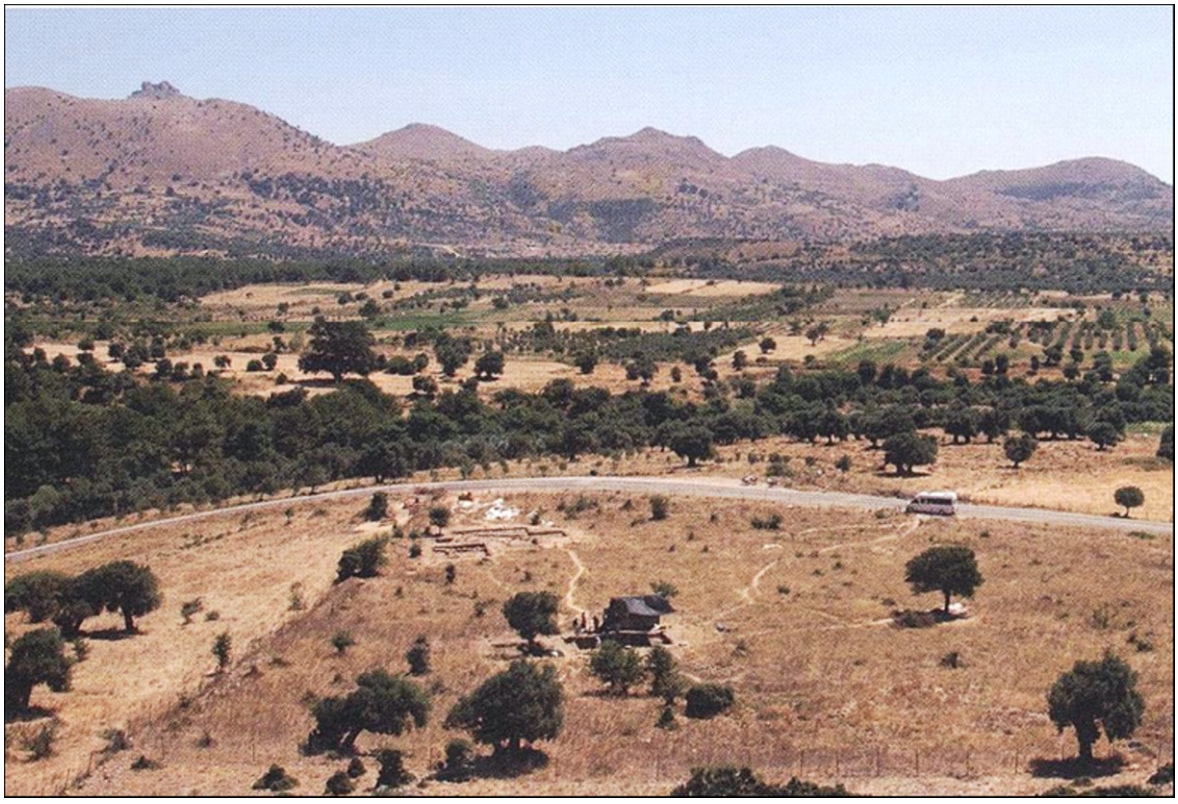

2.

LEVHA XX

MAKRİ
Ehez
HOCA ÇEŞME
Samothraki
Gökçeada
UĞURLU
UĞURLU
ZEYTİNLİK
N
W
E
S
Value
673
0
0 1.5 3 6
km

1.

2

LEVHA XXI

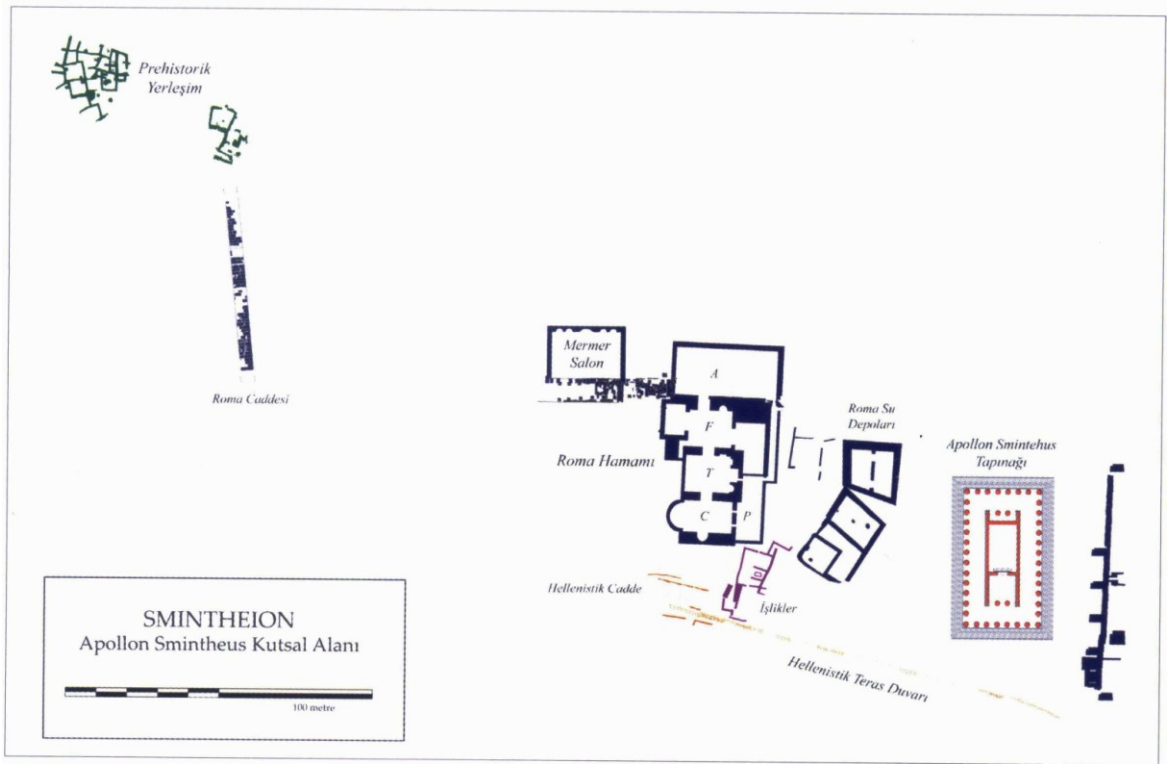

1.

2.

LEVHA XXII

1.

2.

LEVHA XXIII

1.

2.

LEVHA XXIV

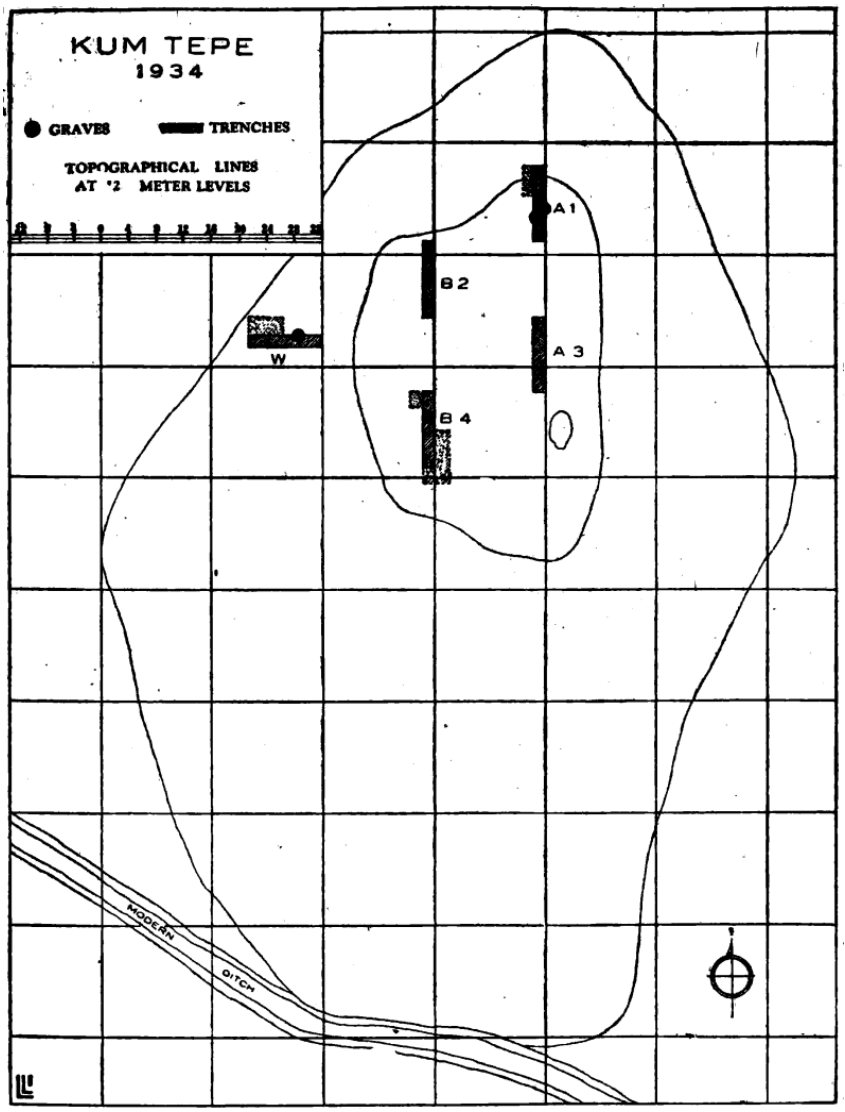
1.

2.

1.

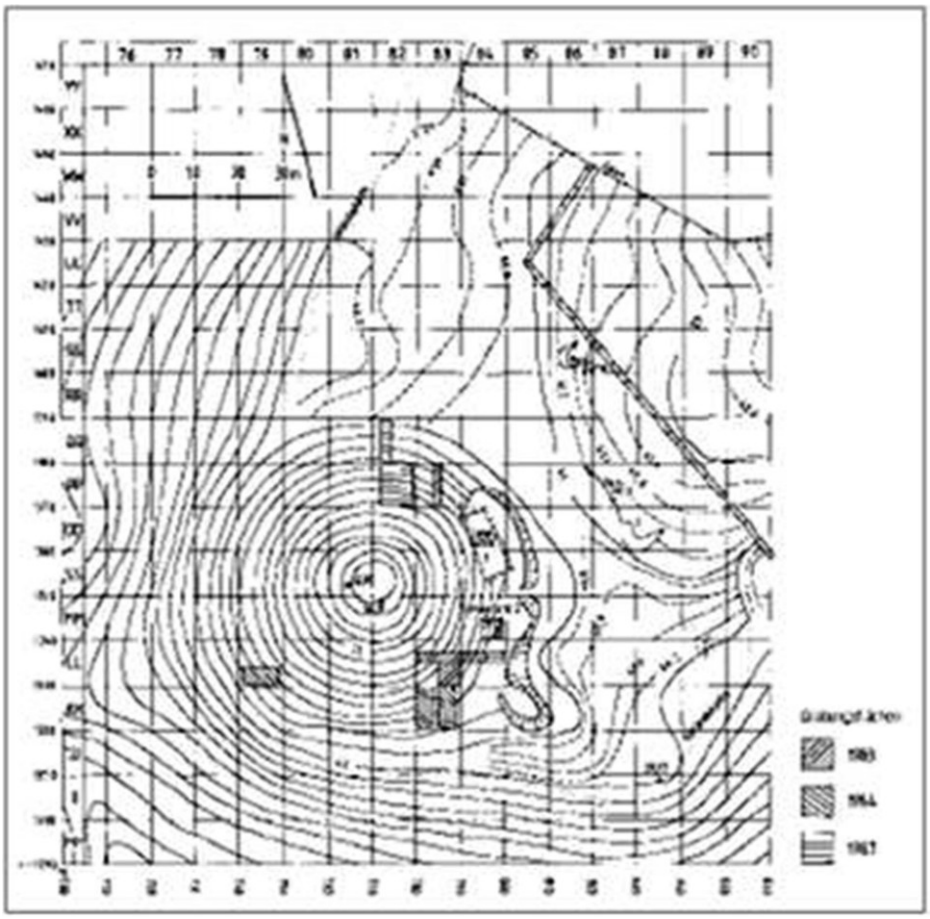

KUM TEPE
1934
GRAVES
TRENCHES
TOPOGRAPHICAL LINES
AT '2 METER LEVELS
A 1
B 2
A 3
B 4
W
MODERN
DITCH

2.

LEVHA XXVI

1.

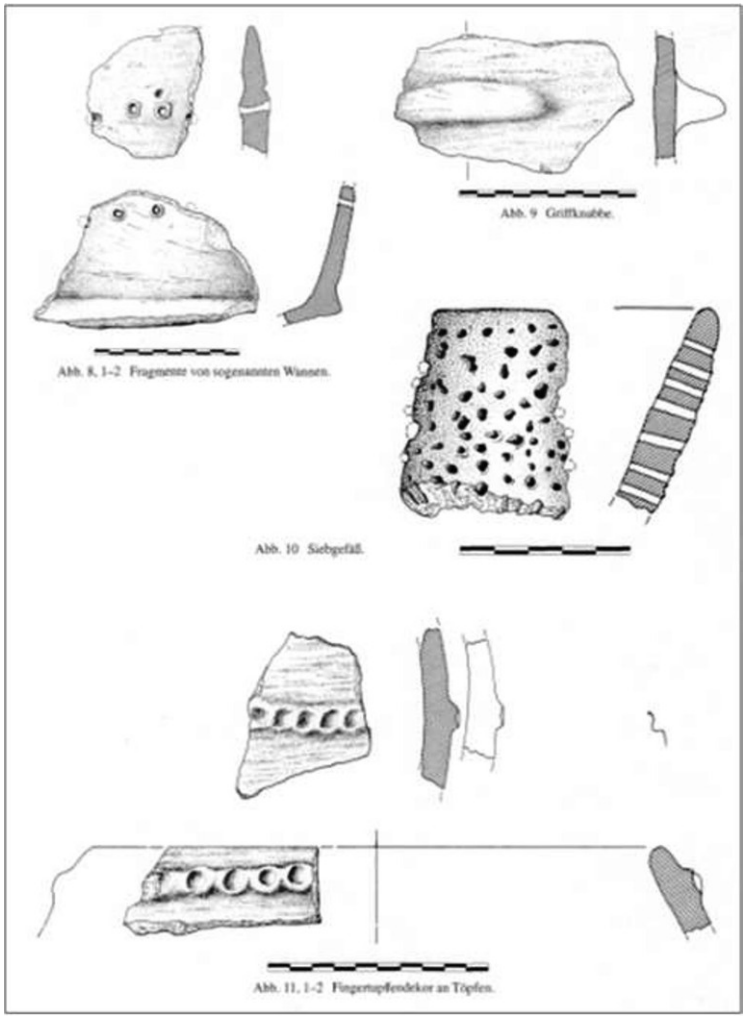

2.

LEVHA XXVII

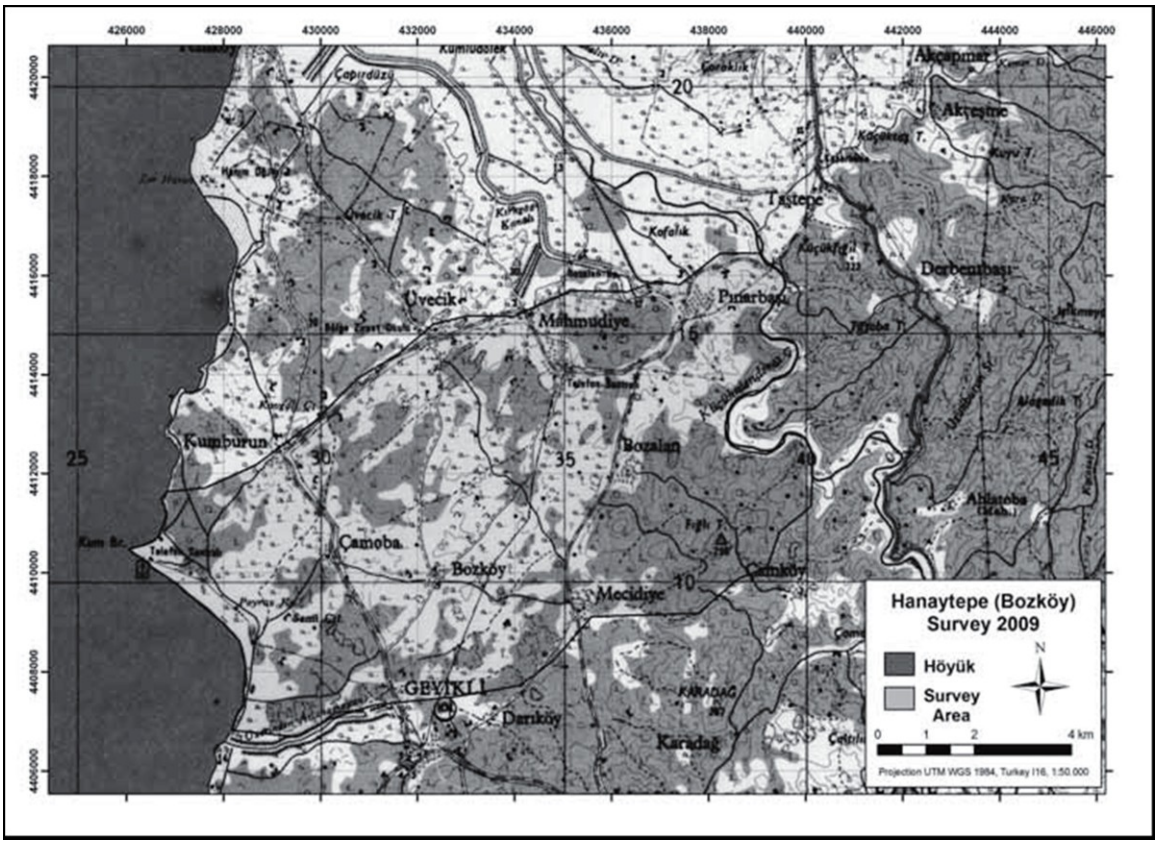

1.

2.

LEVHA XXVIII

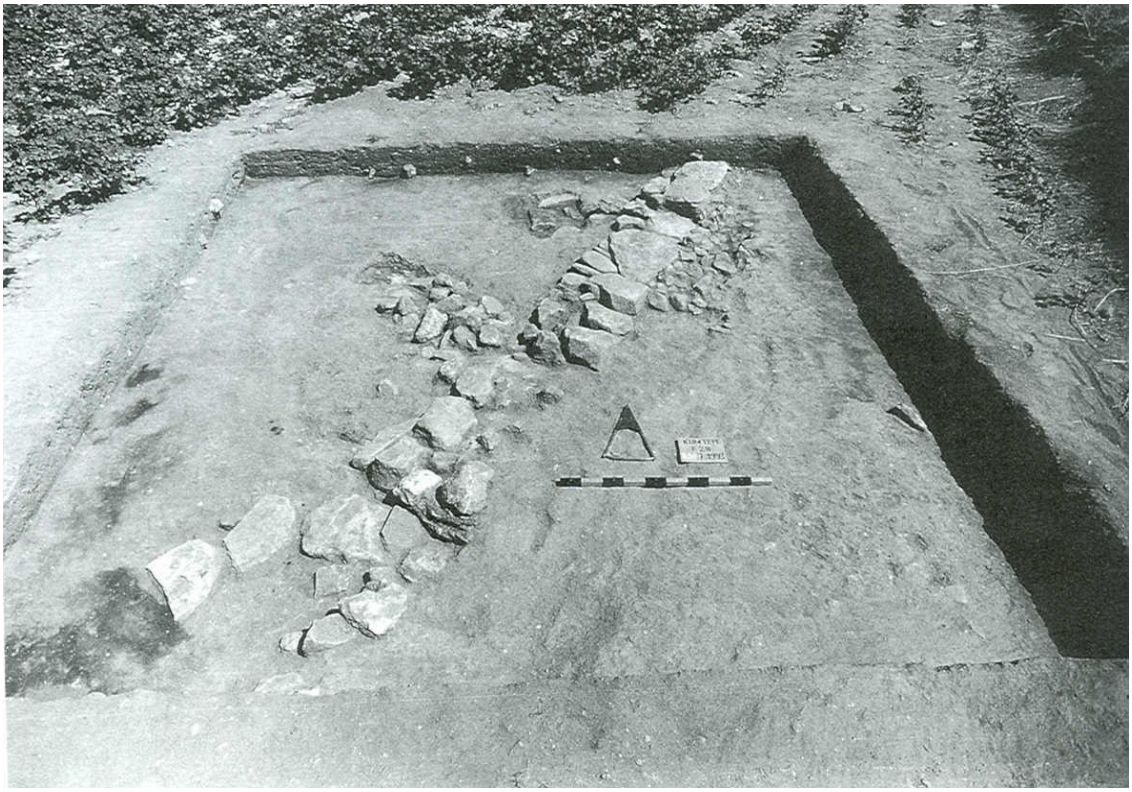

1.

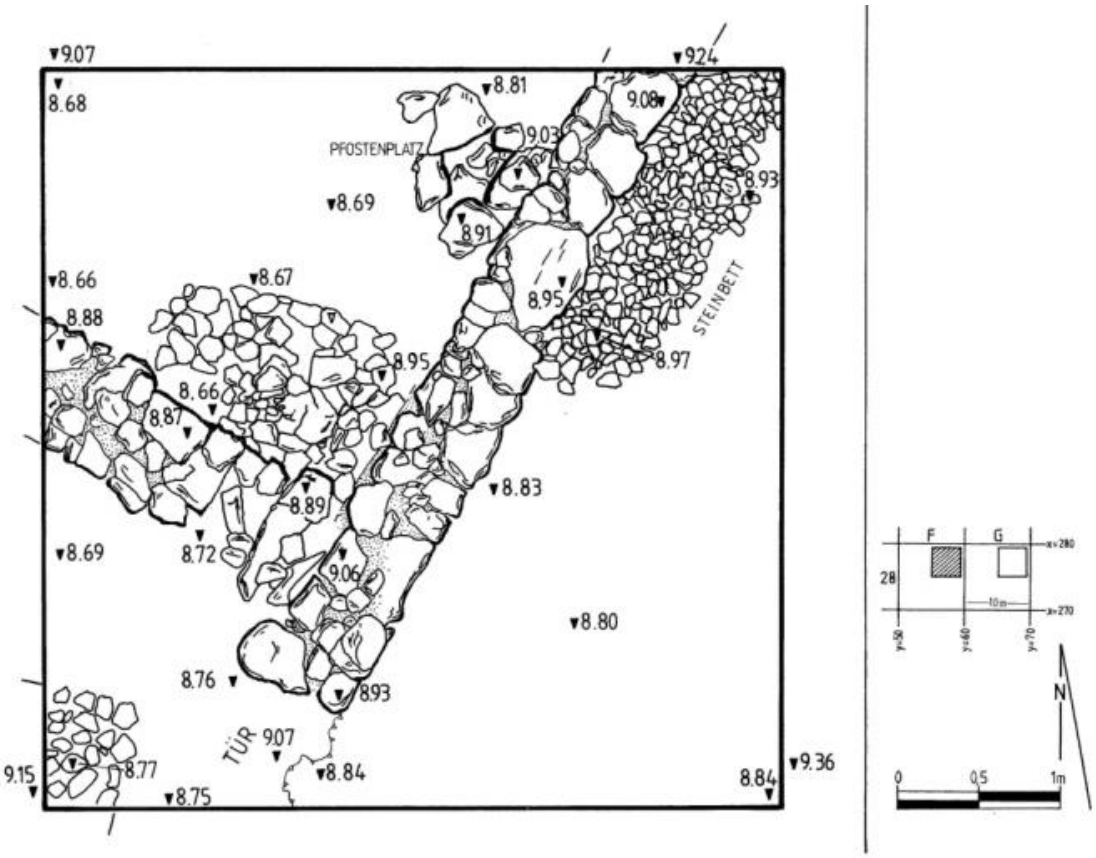

2.

LEVHA XXIX

1.

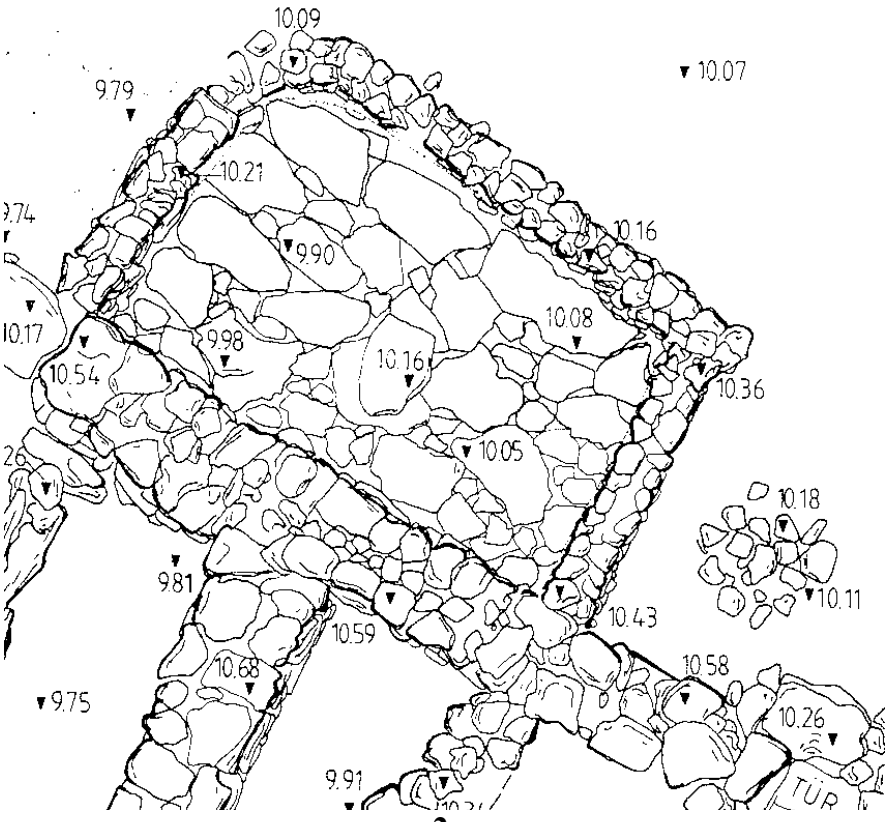

2.

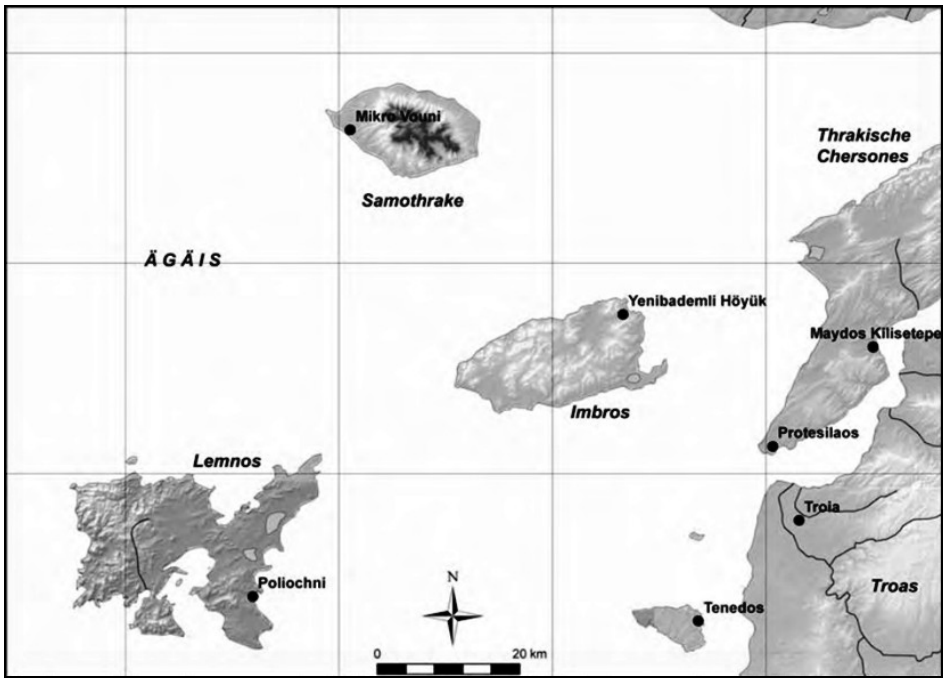
LEVHA XXX

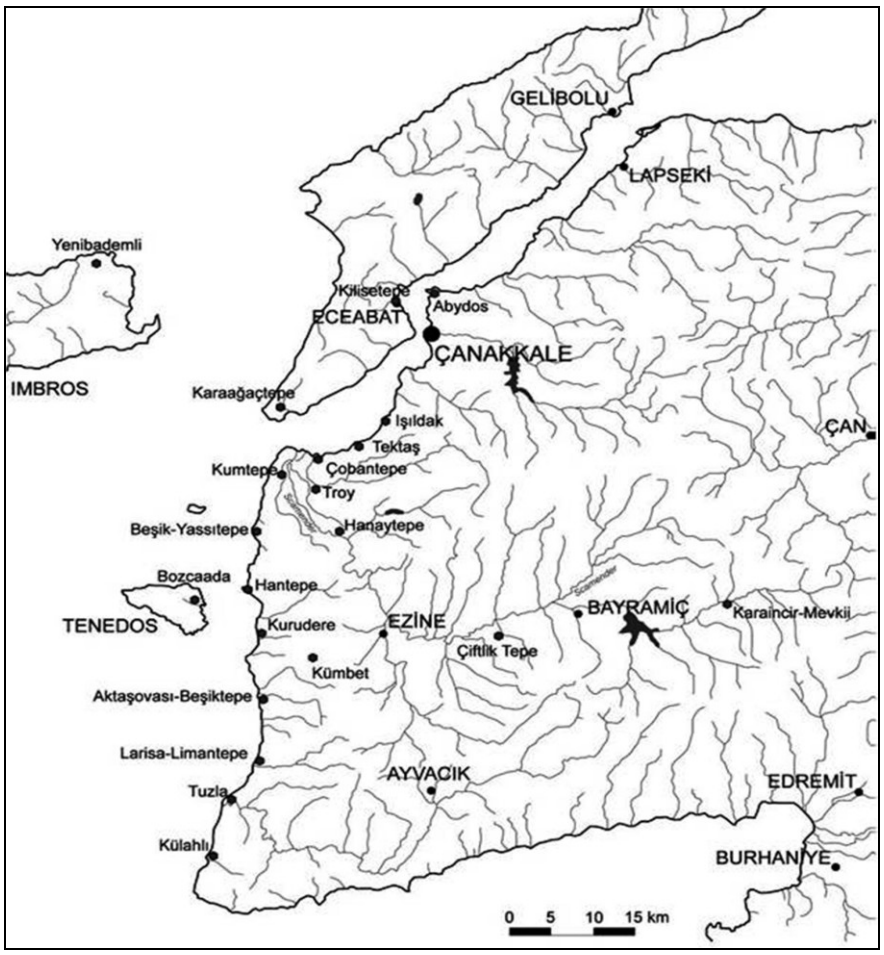
1.

10.09
9.79
10.07
10.21
9.74
9.90
10.16
10.17
9.98
10.08
10.54
10.16
10.36
10.05
10.18
9.81
10.11
10.43
10.59
10.58
10.68
9.75
10.26
9.91

2.

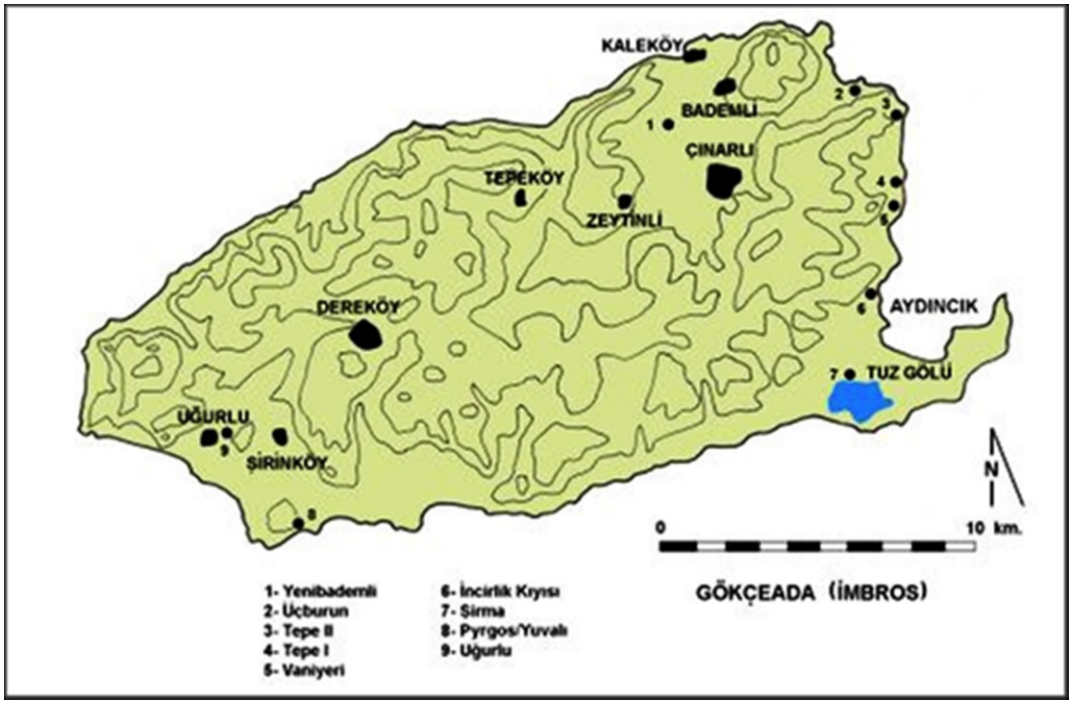

Mikro Vouni
Samothrake
Thrakische Chersones
ÄGÄIS
Yenibademli Höyük
Maydos Kilisetepe
Imbros
Protesilaos
Lemnos
Troia
Poliochni
N
Troas
Tenedos
0
20 km

1.

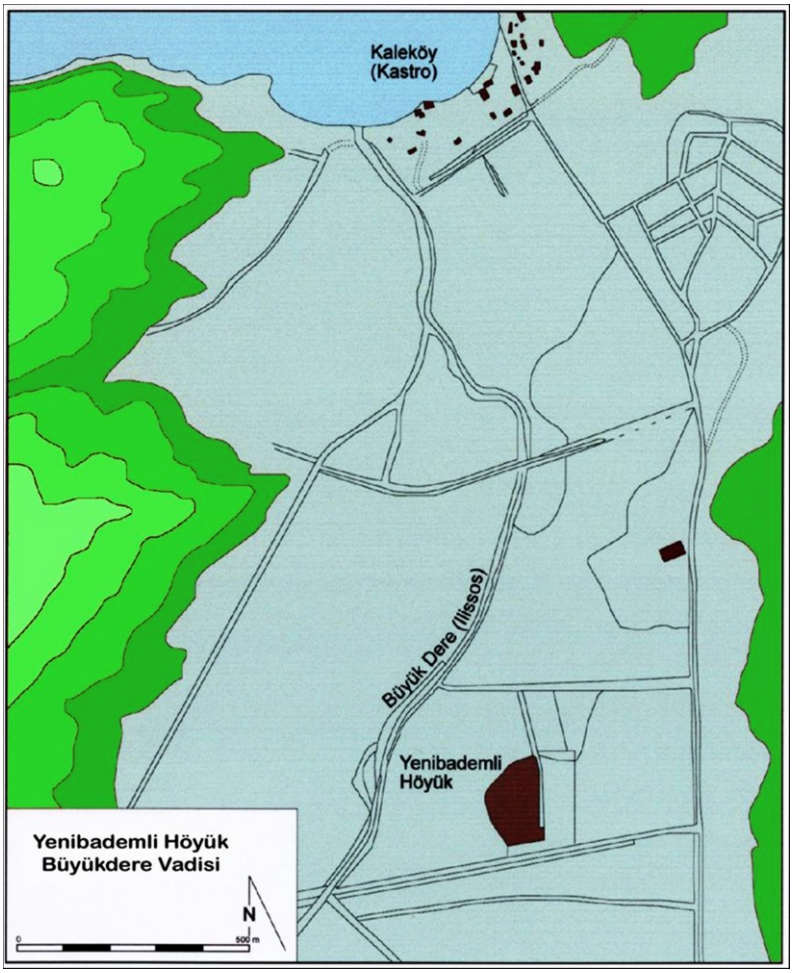

GELİBOLU
LAPSEKİ
Yenibademli
Kilisetepe
Abydos
ECEABAT
ÇANAKKALE
IMBROS
Karaağaçtepe
Işıldak
ÇAN
Tektaş
Kumtepe
Çobantepe
Troy
Beşik-Yassıtepe
Hanaytepe
Bozcaada
Hantepe
BAYRAMİÇ
Karaincir-Mevkii
TENEDOS
Kurudere
EZİNE
Çiftlik Tepe
Kümbet
Aktaşovası-Beşiktepe
Larisa-Limantepe
AYVACIK
EDREMİT
Tuzla
Külahlı
BURHANİYE
0 5 10 15 km

2.

LEVHA XXXII

1.

2.

LEVHA XXXIII

1.

2.

1.

2.

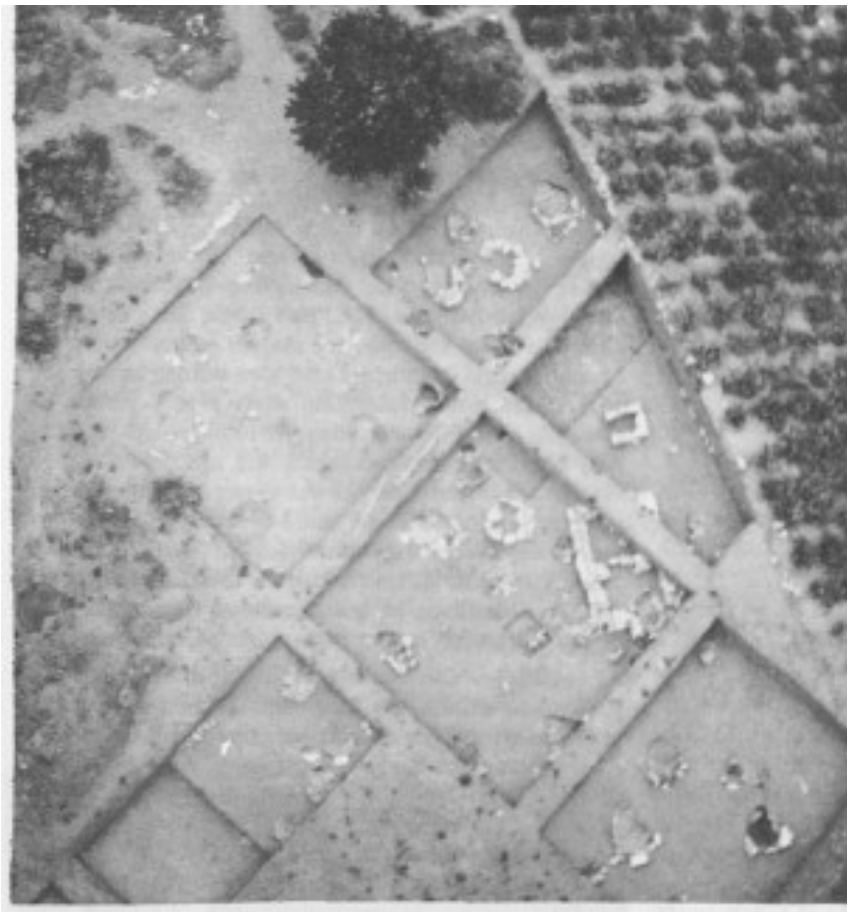

3.

LEVHA XXXV

1.

2.

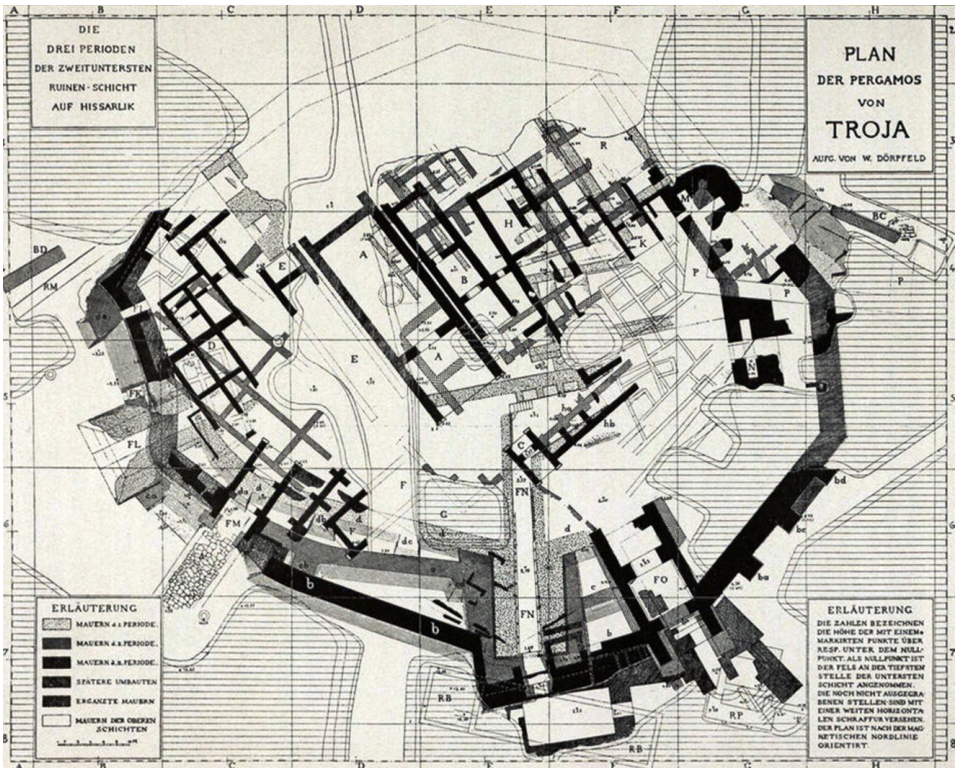
LEVHA XXXVI

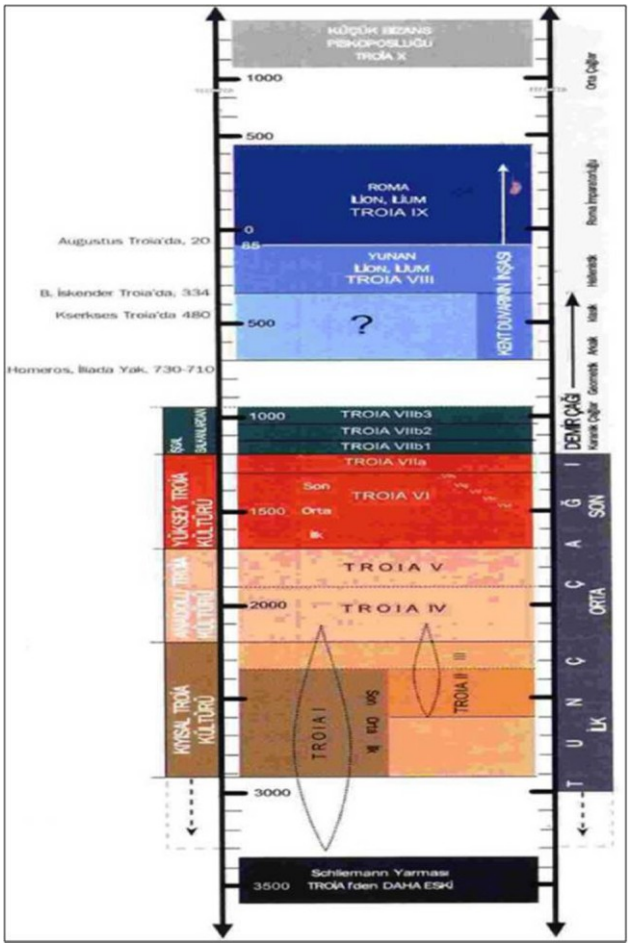
1.

2.

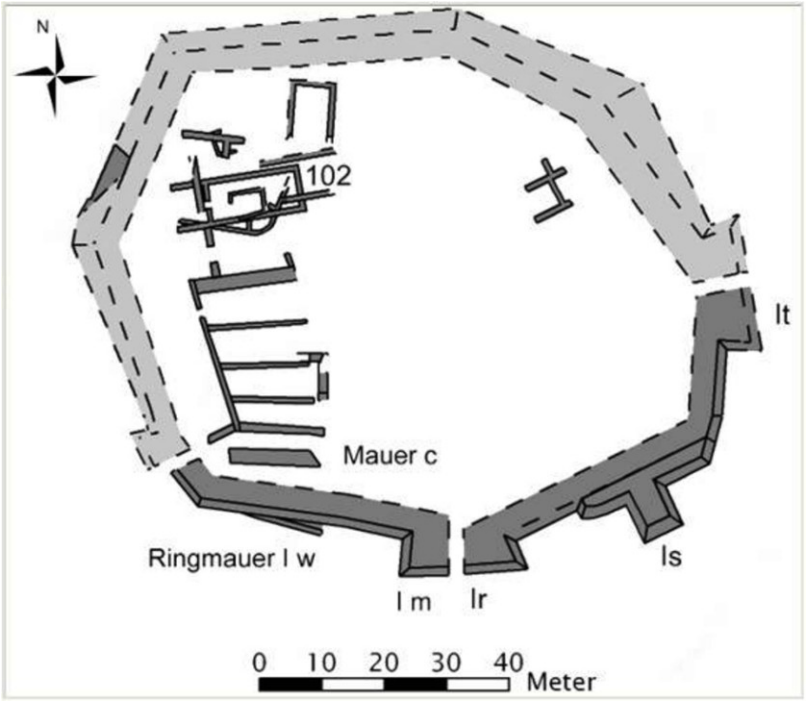

DIE
DREI PERIODEN
DER ZWEITUNTERSTEN
RUINEN-SCHICHT
AUF HISSARLIK
PLAN
DER PERGAMOS
VON
TROJA
AUFG. VON W. DÖRPFELD
ERLÄUTERUNG
MAUERN d. 1. PERIODE.
MAUERN d. 2. PERIODE.
MAUERN d. 3. PERIODE.
SPÄTERE UMBAUTEN
ERGÄNZTE MAUERN
MAUERN DER OBEREN SCHICHTEN
ERLÄUTERUNG

1.

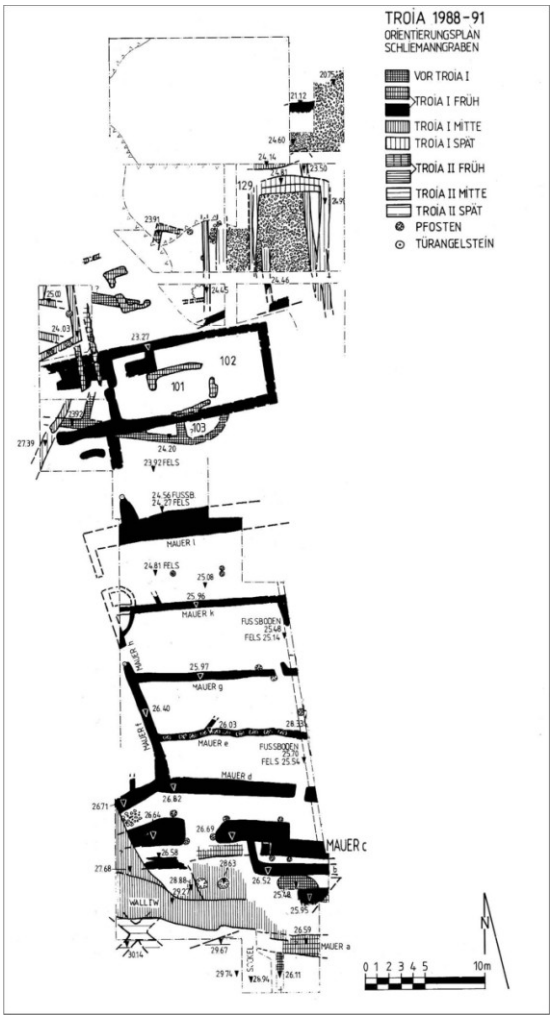

KÜÇÜK BEDAS
PİSKOPOSLUĞU
TROİA X
1000
500
ROMA
ILION, ILIUM
TROIA IX
0
85
YUNAN
ILION, ILIUM
TROIA VIII
KENT DUVARININ İNŞAS
500
?
Augustus Troia'da, 20
B. İskender Troia'da, 334
Kserkses Troia'da 480
Homeros, Ilada Yak. 730-710
1000
TROIA VIIb3
TROIA VIIb2
TROIA VIIb1
TROIA VIIa
TROIA VI
Son
Orta
1500
TROIA V
TROIA IV
2000
TROIA III
TROIA II
TROIA I
3000
Schliemann Yarması
3500
TROİA'dan DAHA ESKİ
Orta Çağlar
Roma İmparatorluğu
Helenistik
Klasik
Arkaik
Geometrik
Karanlık Çağlar
DEMİR ÇAĞI
TUNÇ ÇAĞI
SON
ORTA
İLK

2.

LEVHA XXXVIII

1.

2.

Levha XXXIX

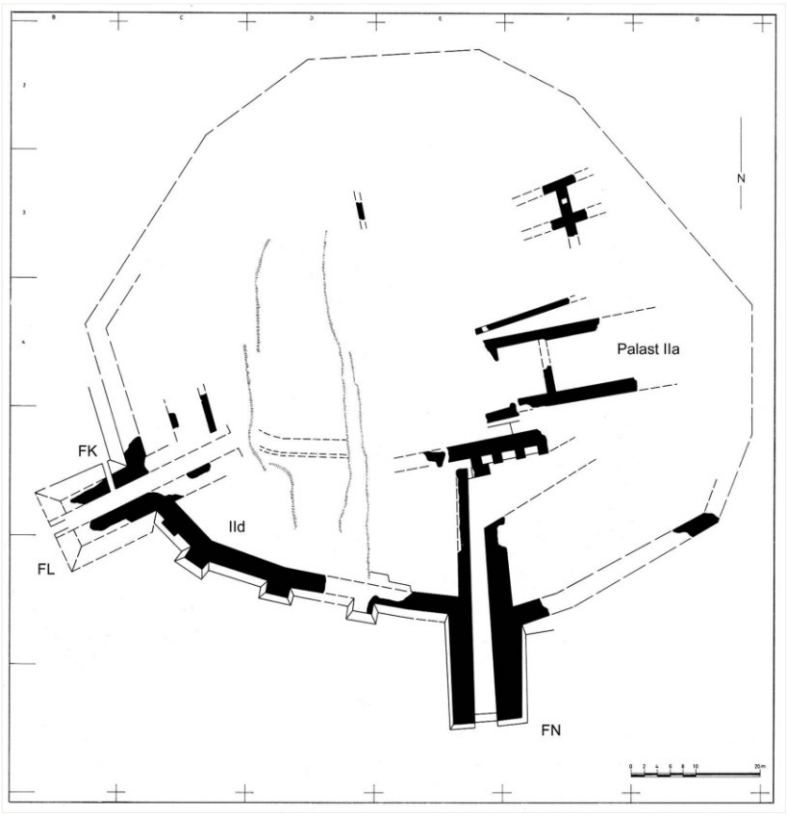

1.

2.

LEVHA XL

1.

2.

LEVHA XLI

v w x y z A B C D E F G H I K L M N
2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
IIH
IIR
IIA
IIB
IIE
FJ
FH
FL
IIC
FM
Megaron
in G6
FO
N
0 10 20 30 40
Meter

1.

2.

LEVHA XLII

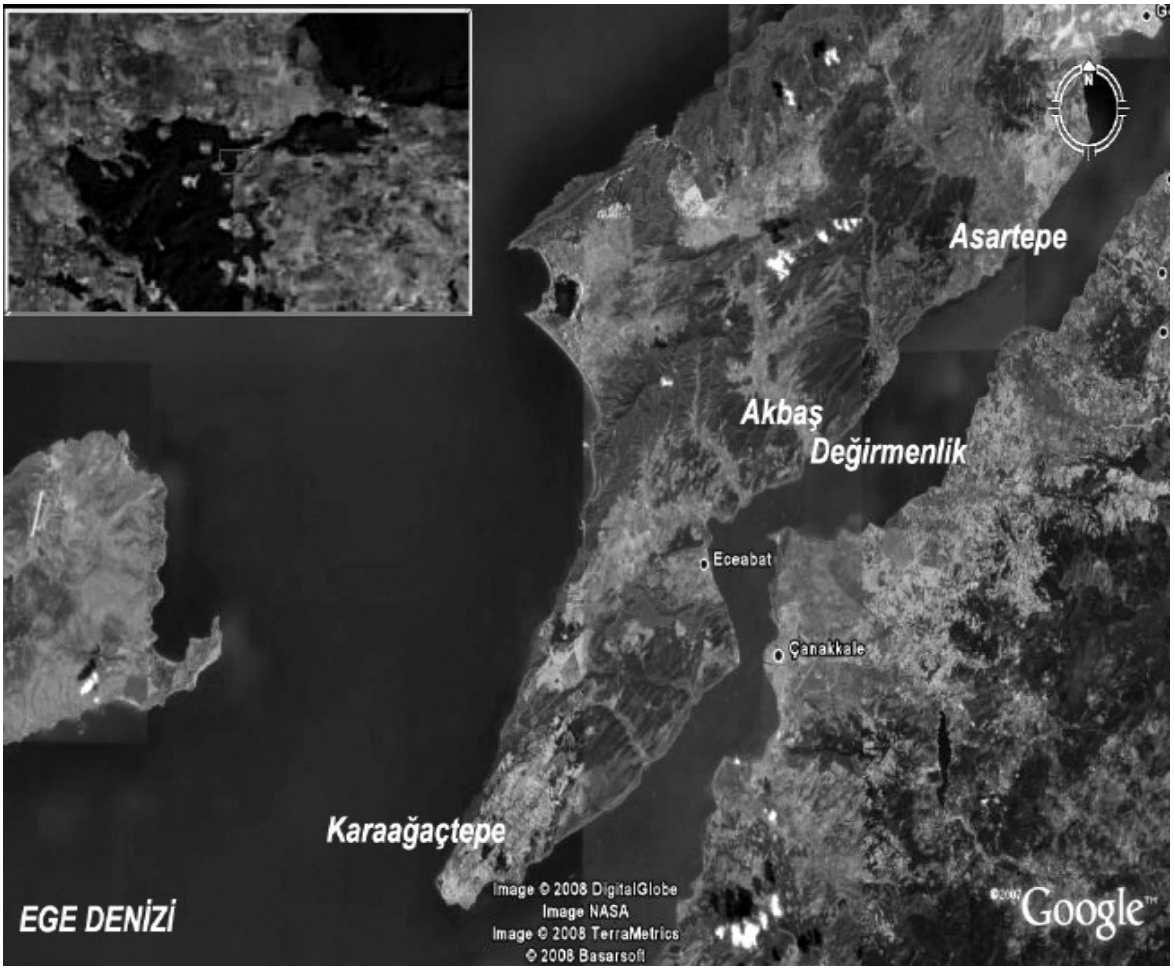

1.

2.

LEVHA XLIII

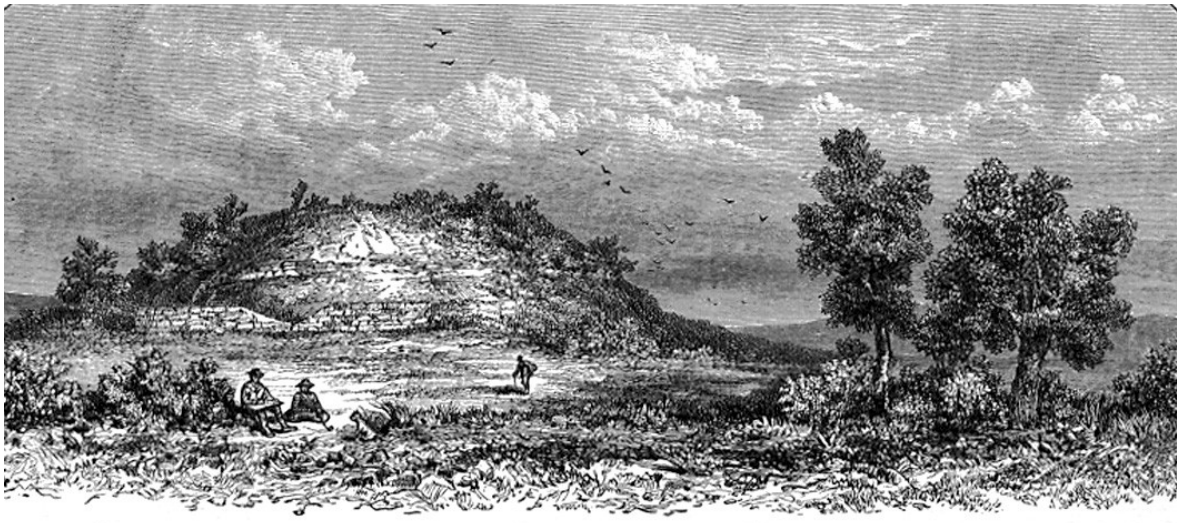

1.

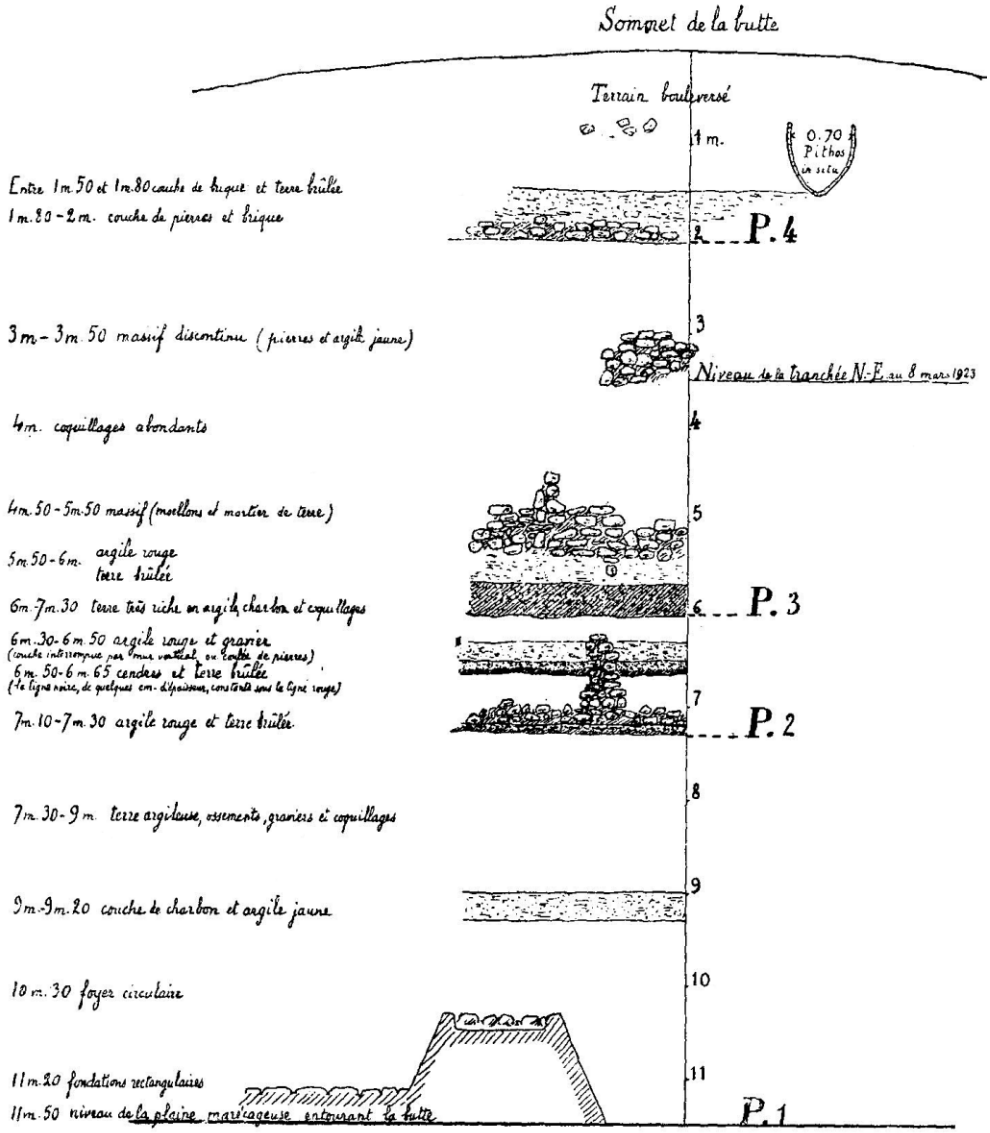

2.

LEVHA XLIV

1.

2.

LEVHA XLV

gaga ağızlı testiler, kapak, oyuncak(?) ve
ağırşaklar; bakır iğne; kemikten boncuklar, bız,
ağırşaklar; taştan topuz başı, çekiç-balta, yassı
baltalar, perdah aleti, ezgi ve öğütme taşları;
çakmaktaşı dilgiler
KARAAĞAÇTEPE MOUND FINDS
Bowls, miniature cups, pitchers most with beak
spouts, lid, toy(?) and spindle whorls of baked
clay; copper pin; beads, awl, spindle whorls of
bone; mace head, hammer axe, burnishing tool,
crushing and grinding stones and celts of stone;
flint blades

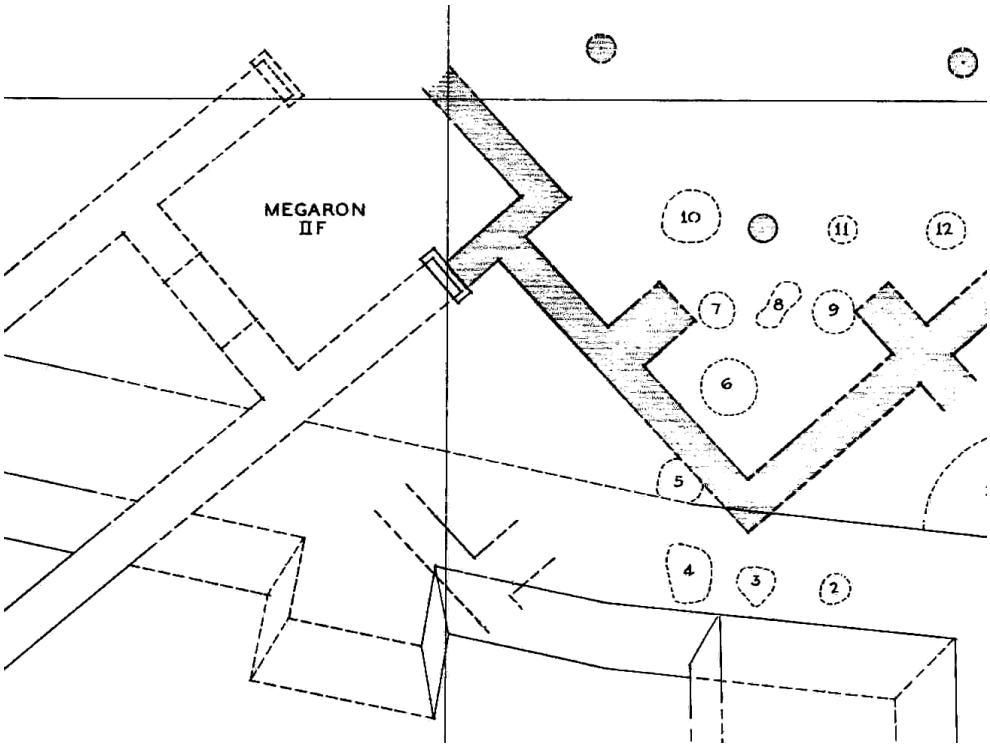
1.

2

1.

2.

LEVHA XLVII

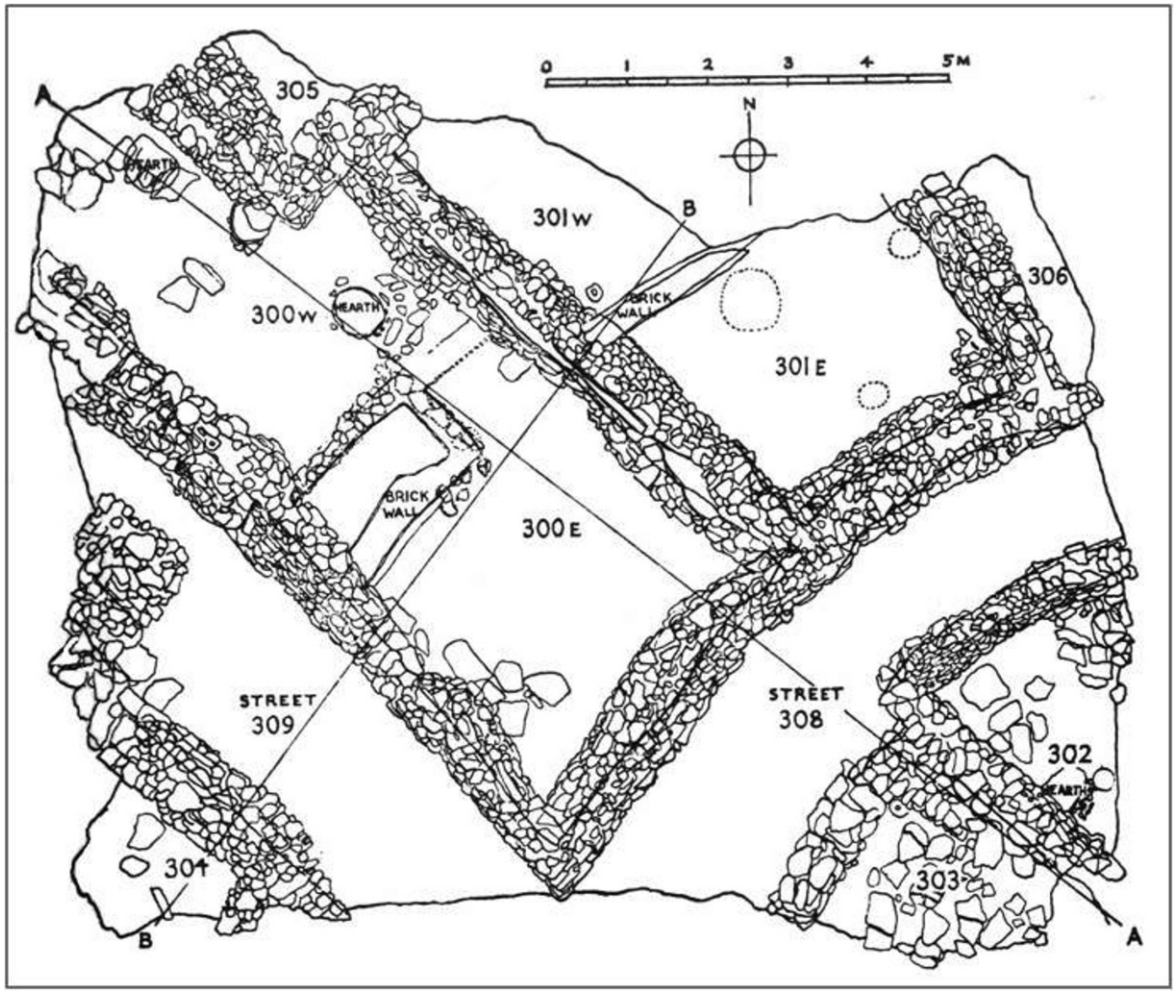

1.

2.

LEVHA XLVIII

1.

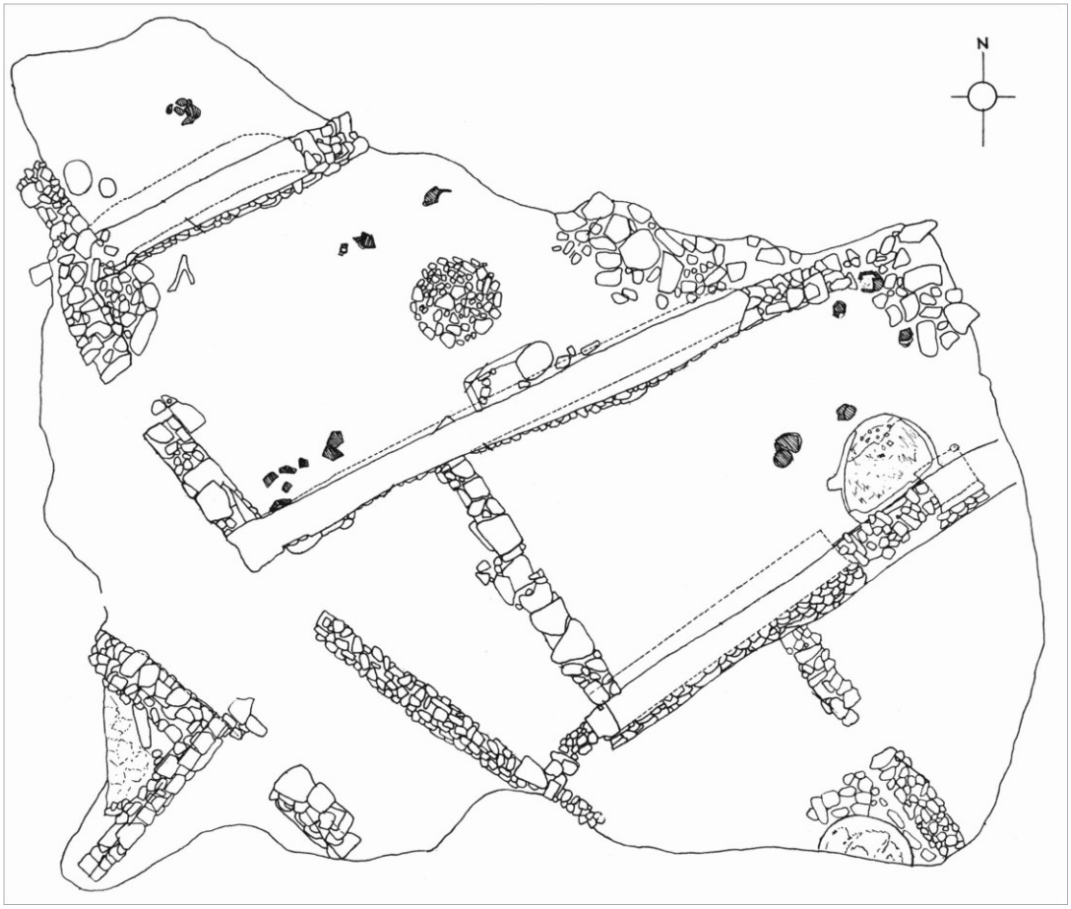

2.

LEVHA XLIX

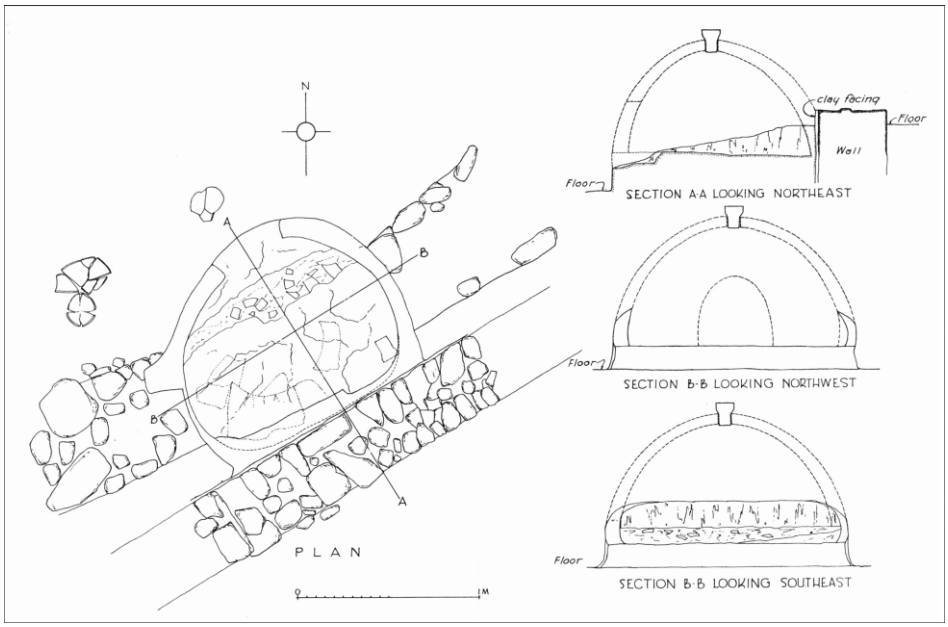

1.

2.

LEVHA L

N
A
B
B
A
PLAN
clay facing
Floor
Wall
Floor
SECTION A-A LOOKING NORTHEAST
Floor
SECTION B-B LOOKING NORTHWEST
Floor
SECTION B-B LOOKING SOUTHEAST

1.

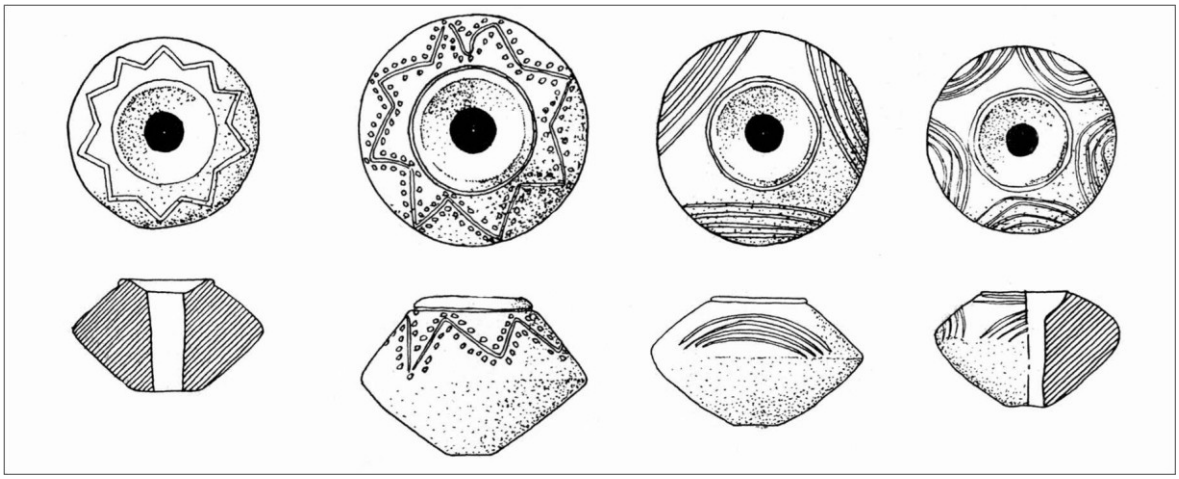

2.

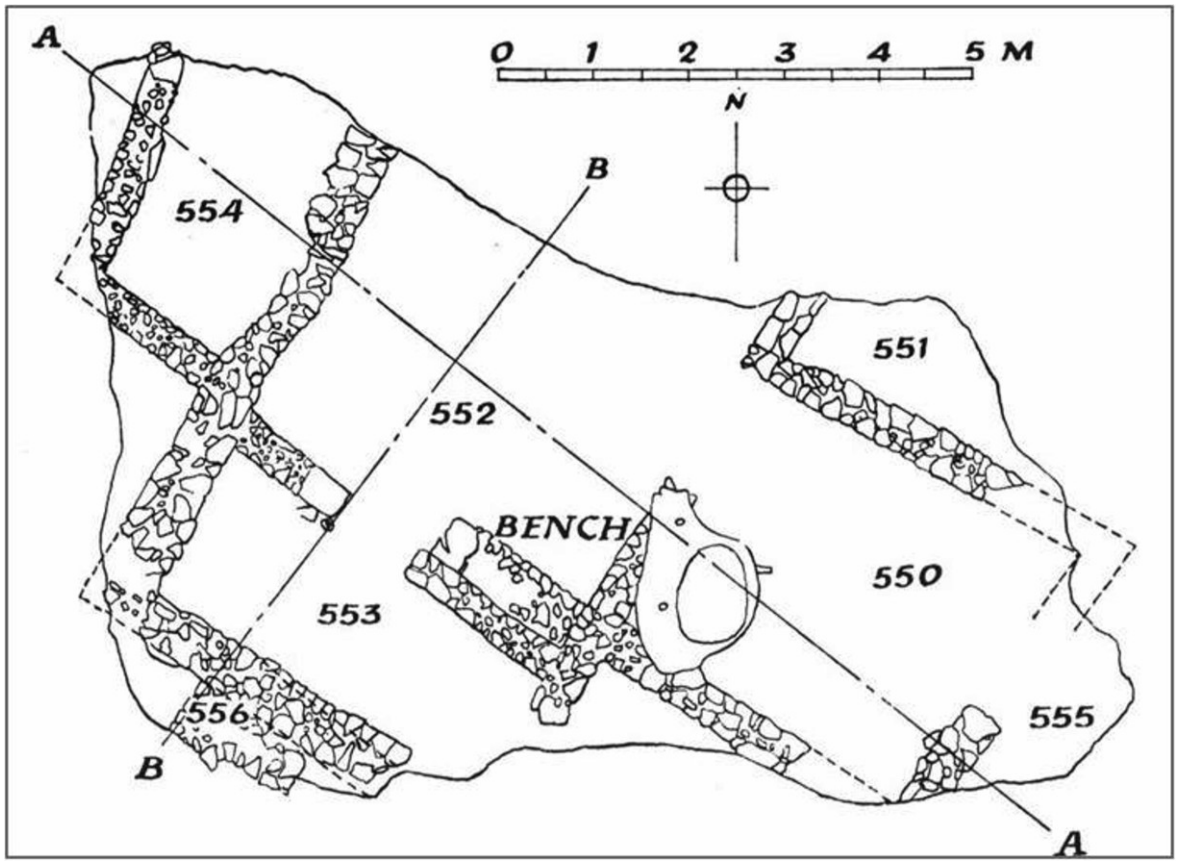
LEVHA LI

1.

2.

A
0 1 2 3 4 5 M
N
B
554
551
552
BENCH
550
553
556
555
B
A

1.

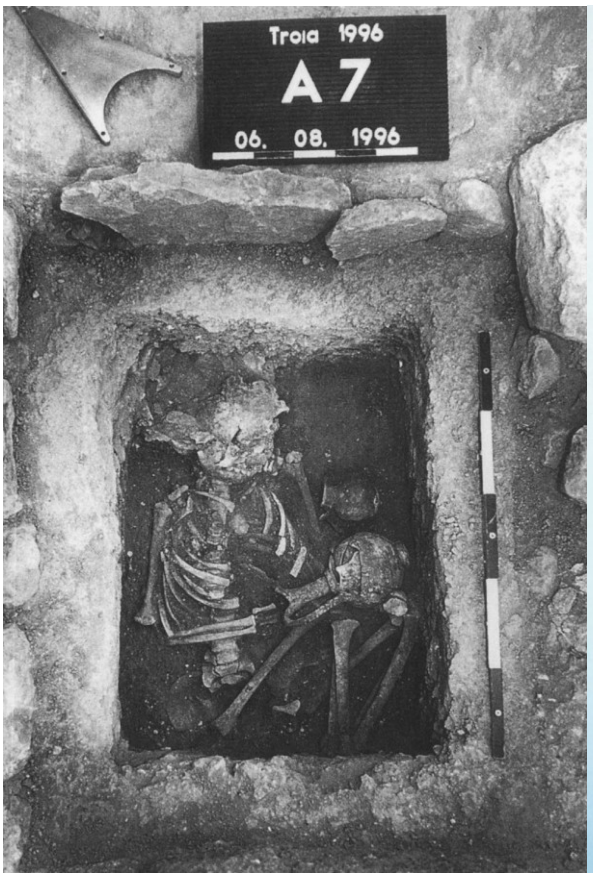

TROIA 2001
A 5/6
22 06 01

2.

LEVHA LIII

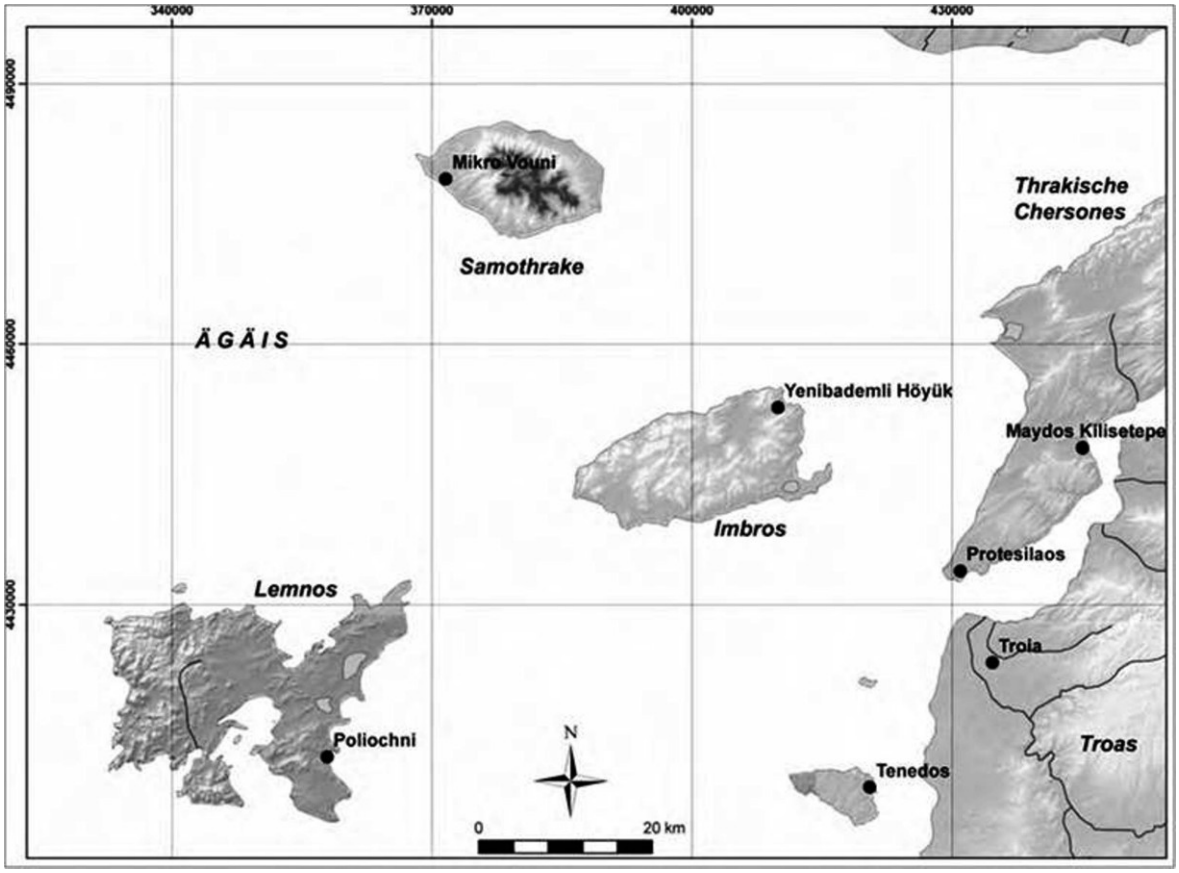

1.

2.

340000
370000
400000
430000
4490000
4460000
4430000
Mikro Vouni
Samothrake
Thrakische
Chersones
ÄGÄIS
Yenibademli Höyük
Maydos Kilisetepe
Imbros
Protesilaos
Lemnos
Troia
Troas
Poliochni
Tenedos
N
0
20 km

1.

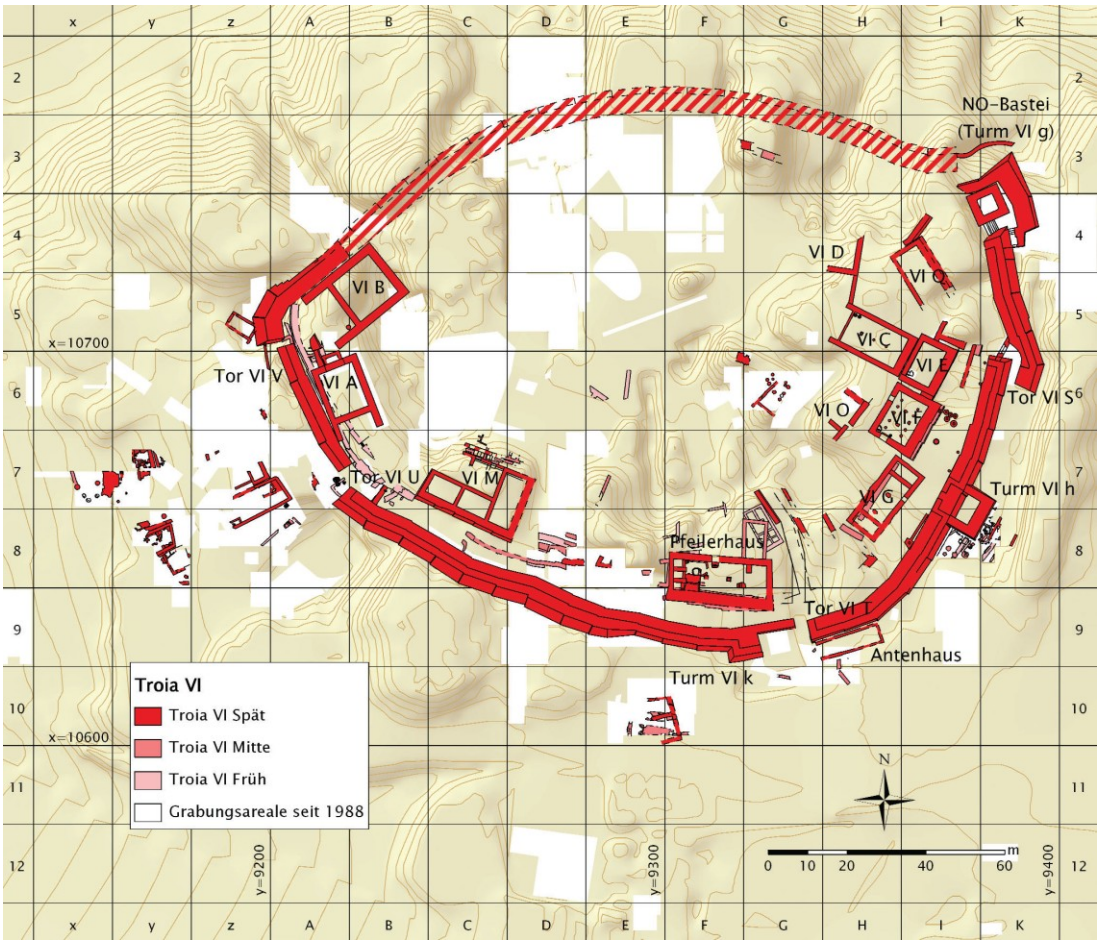

2.

LEVHA LV

1.

NO-Bastei
(Turm VI g)
VI D
VI C
VI Ç
VI E
VI B
VI A
Tor VI V
Tor VI S
VI O
VI M
Tor VI U
Turm VI h
VI G
Pfeilerhaus
Tor VI T
Antenhaus
Turm VI k
x=10700
x=10600
y=9200
y=9300
y=9400
Troia VI
Troia VI Spät
Troia VI Mitte
Troia VI Früh
Grabungsareale seit 1988
N
0 10 20 40 60 m

2.

LEVHA LVI

1.

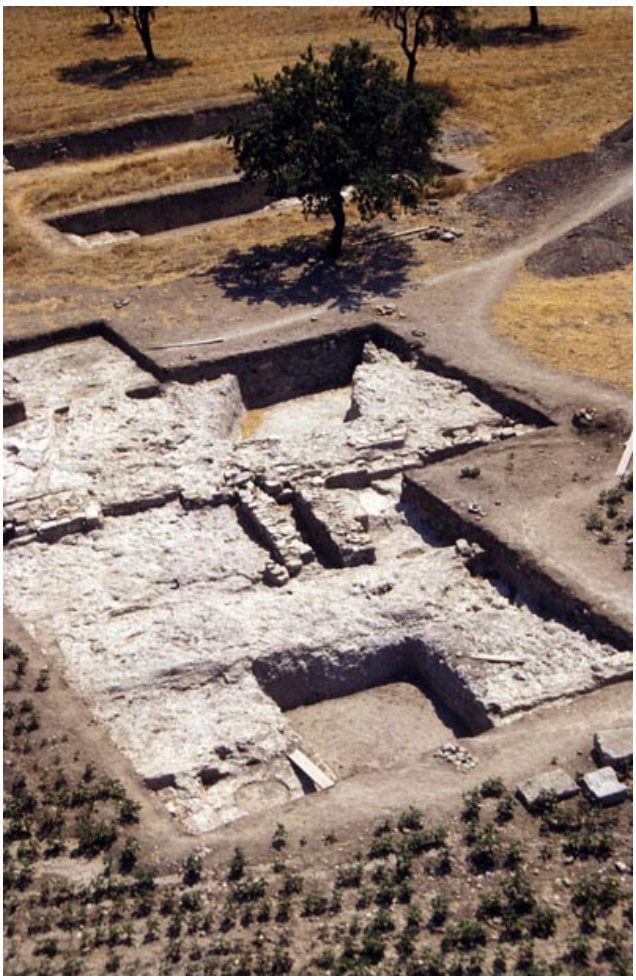

2.

LEVHA LVII

1.

2

LEVHA LVIII

1.

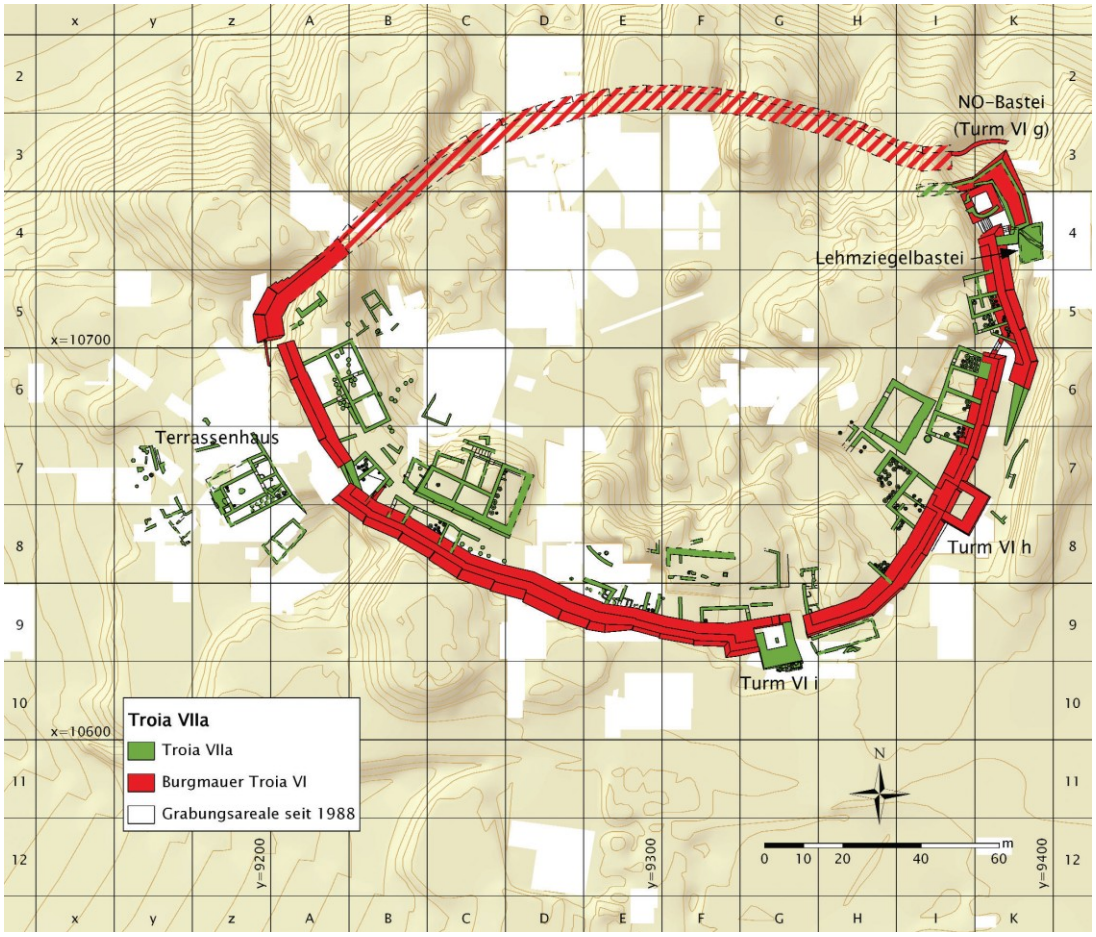

2.

LEVHA LIX

1.

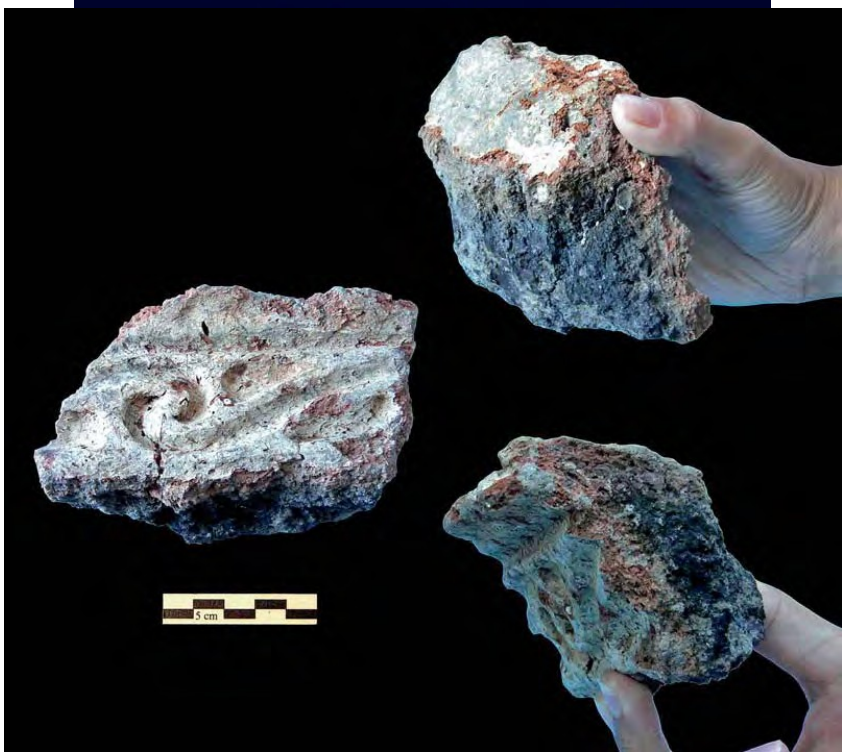

NO-Bastei
(Turm VI g)
Lehmziegelbastei
Terrassenhaus
Turm VI h
Turm VI i
x=10700
x=10600
y=9200
y=9300
y=9400
Troia VIIa
Troia VIIa
Burgmauer Troia VI
Grabungsareale seit 1988
N
0 10 20 40 60 m

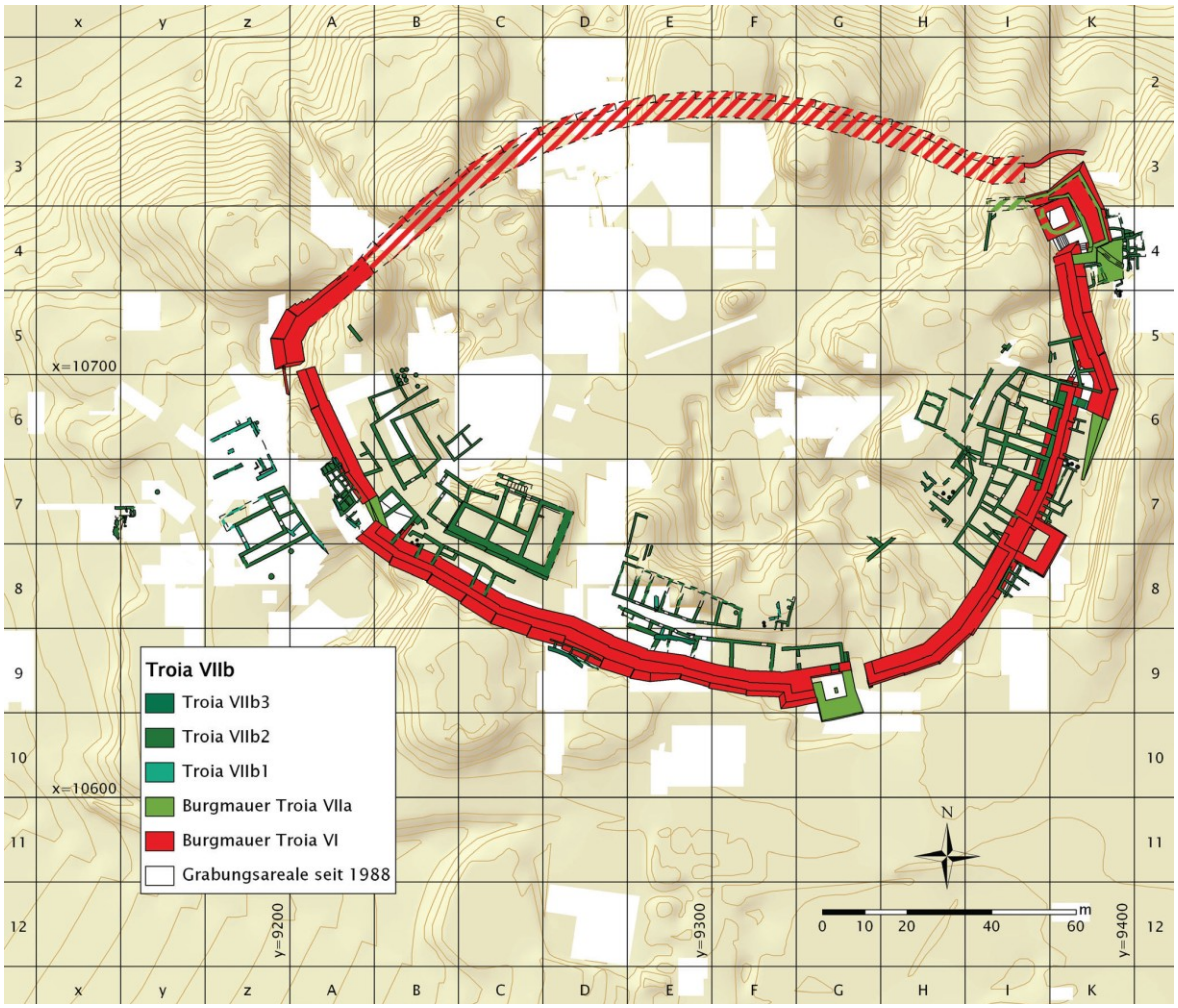
2.

LEVHA LX

x
y
z
A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
x=10700
x=10600
y=9200
y=9300
y=9400
Troia VIIb
Troia VIIb3
Troia VIIb2
Troia VIIb1
Burgmauer Troia VIIa
Burgmauer Troia VI
Grabungsareale seit 1988
N
0 10 20 40 60 m

1.

E 9
25.08.95

2

LEVHA LXII

1.

2.

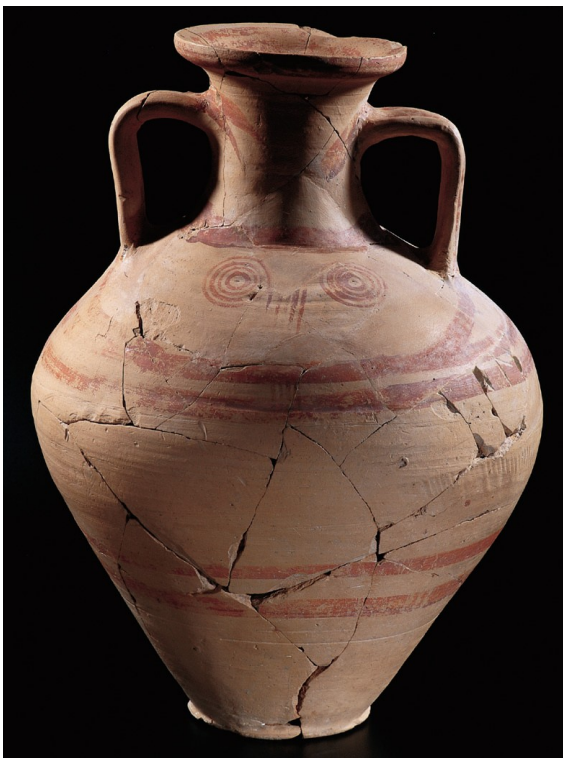
LEVHA LXIII

1.

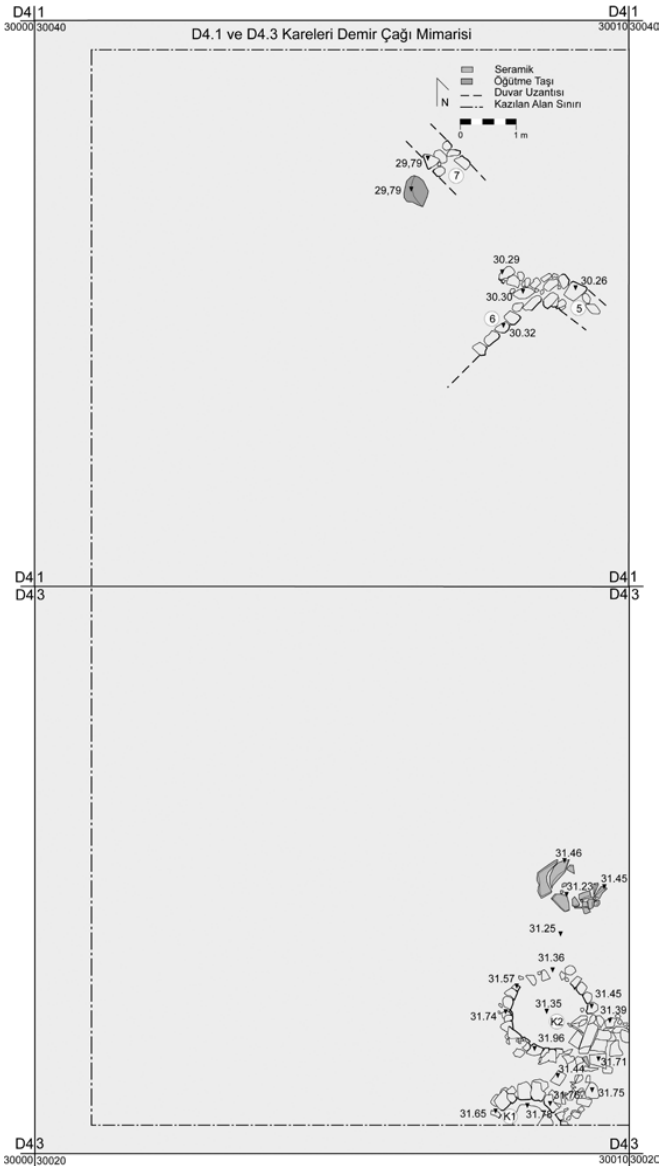

2.

3.

LEVHA LXIV

1.

2.